

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЦИГВІНЦЕВА ЮЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 811.161.2'373

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДЖЕРЕЛА ТА СПОСОБИ НЕОСЕМАНТИЗАЦІЇ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКИ**

Подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії
в галузі гуманітарних наук за спеціальністю 035 Філологія

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів супроводжує покликання на відповідне джерело.

_____ Ю.О. Цигвінцева

Науковий керівник – **Карпіловська Євгенія Анатоліївна**, доктор філологічних наук, професор

Київ 2021

Анотація

Цигвінцева Ю. О. Джерела та способи неосемантизації сучасної української лексики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія». – Інститут української мови НАН України. – Київ, 2021.

Пропонована дисертація – комплексне дослідження витоків і шляхів оновлення семантики наявного в мові слова, або в широкому трактуванні – неосемантизації лексики в сучасній українській мові. Мету виконаної праці становило з’ясування ролі внутрішніх ресурсів української мови (питомих і запозичених адаптованих) в оновленні її лексикону, виявлення здатності мови змінюватися, пристосовуватися до вимог часу, зберігаючи свою національну сутність. Неосемантизм на основі досліджень українських і зарубіжних учених потрактовано як нове значення слова з уже наявною формою. Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в українському мовознавстві проаналізовано, систематизовано й усебічно описано різні типи неосемантизмів, зафіксовані в текстах художнього, публіцистичного, наукового, офіційно-ділового й розмовного стилів української мови початку ХХІ ст. з урахуванням їхнього походження, структурних, семантичних характеристик; здійснено спробу змоделювати розвиток неосемантизмів у мовній діяльності сучасного українського суспільства, їх функціонування в текстах та в системі мови. Фактичний матеріал дібрано з лексикографічних джерел, Корпусу текстів української мови на лінгвістичному порталі MOVA.info, Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК), друкованих засобів масової інформації, електронних медіа, української публіцистики, художніх, наукових і науково-навчальних видань та індивідуальних дописів користувачів мережі «Фейсбук». Корпус вибраних неосемантизмів становить 254 одиниці у 8756 контекстах, які віддзеркалюють нові умови функціонування української мови в кінці ХХ – на початку ХХІ

століть. Вибрані неосемантизми належать до різних частин мови та тематичних груп, утворені на основі питомих або запозичених мовних одиниць. Установлено, що деякі з них уже ввійшли до словників нових слів. Більшість же виявлених неосемантизмів не засвідчено в загальномовних нормативних лексикографічних джерелах. До таких неосемантизмів подано власні тлумачення на підставі їхнього вживання в текстах.

Для цілісного вивчення різних аспектів процесу неосемантизації лексики та розв'язання поставлених завдань у роботі використано такі методи: загальнонаукові (індукція та дедукція, аналіз та синтез, описовий метод, метод порівняння, елементи кількісного аналізу); власне лінгвістичні методи: структурний метод, зокрема методики безпосередніх складників та компонентного аналізу для з'ясування семантичної структури лексеми і визначення в ній інноваційної семи; контекстно-семантичний аналіз, що дав змогу дослідити особливості функціонування неосемантизмів у текстах та вплив контексту на змістовий обсяг лексеми. Для з'ясування активності неосемантизмів використано процедуру обчислення функціонального потенціалу інновацій, реалізовану в ідеографічному словнику нової лексики «Активні ресурси сучасної української номінації» (АРСУН) колективу авторів відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України.

Описано основні аспекти вивчення мовної динаміки в українському та зарубіжному мовознавстві. З'ясовано, що в слові як основній одиниці української номінації новизну виявлено у формі, лексичному значенні й уживанні. Проаналізовано витoki семантичної дериватології та формування теорії лексичного значення. Установлено, що найбільш гнучким складником мовної одиниці є її лексичне значення, оскільки воно зумовлене предметним змістом, ціннісним забарвленням, емоційними показниками, часово-просторовими особливостями функціонування мови.

Окреслено різні підходи до трактування семантичних інновацій у лексикологічній традиції української та інших слов'янських мов. Виокремлено 3 типи неосемантизмів залежно від способу їхнього творення: 1) семантичні деривати, які з'явилися в мові внаслідок семантичного словотворення в межах уже відомого слова; 2) повторні приховані запозичення, що становлять нове значення раніше адаптованого іншомовного слова, запозиченого в тій же формі, від того ж або й іншого прототипу з тієї ж або з іншої мови-джерела та приховані запозичення, що становлять семантичну кальку в парадигмі питомого слова, а також нові запозичені омоніми; 3) новотвори-омоніми, які постали завдяки універбації або повторному використанню тієї самої словотвірної моделі для позначення нового поняття, або повторне створення вже наявної форми для нового значення.

На матеріалі текстів різних стилів української мови проаналізовано поняття семантичної деривації та показано механізми дії її основних видів: 1) метафоричного перенесення, 2) метонімії, 3) розширення значення, 4) звуження значення, 5) семантичного зсуву, зокрема транскатегоризації. Відзначено, що найвищу словотворчу активність виявляють лексеми, що належать до основних класів повнозначних слів – іменники, дієслова, прикметники. Неосемантизми-прислівники здебільшого успадковують нові значення від твірних прикметників і демонструють відображену неосемантизацію. Розглянуто різні типи багатозначності, притаманні неосемантизмам: радіальну, ланцюжкову та радіально-ланцюжкову. Звернено увагу на те, що нове значення слова спочатку можна зафіксувати лише в межах окремого контексту, і тільки стабільність уживання такої семантичної інновації протягом тривалого часу засвідчує її усталення в мові.

Визначено, що внаслідок глобалізації не лише збільшується кількість новозапозичень, а й активно з'являються в українській мові одиниці, які стають результатом повторного прихованого запозичування. У зв'язку з цим явищем проаналізовано різні погляди українських учених на запозичення. Простежено,

що функціонування повторних прихованих запозичень відбувається, по-перше, як зміна внутрішньої форми неосемантизма, а по-друге, унаслідок впливу екстралінгвальних чинників, а саме: розширення і переструктурування парадигми значень у сфері інформаційних технологій, культурно-мистецькій та соціальній сфері, економіці тощо. Матеріал дослідження уможливив диференціацію двох способів засвоєння повторних прихованих запозичень: 1) калькування форми й семантики слова-прототипу та 2) калькування лише його семантики.

У роботі простежено як у дедалі інтенсивніших і ширших контактах з англійською мовою активізуються внутрішні ресурси української мови. Повторні приховані запозичення, особливо семантичні кальки в питомій формі, доводять здатність української мови засвоювати нову семантику й водночас зберігати самобутність своєї номінації.

З-поміж нових омонімів на основі текстів публіцистичного, художнього та розмовного стилів виокремлено омоніми – наслідки універбації та омоніми – наслідки повторного використання тієї самої суфіксальної словотвірної моделі. Серед нових омонімів – наслідків універбації виділено дві загальні групи: конкретні та абстрактні назви. З'ясовано, що повторна реалізація моделі словотворення властива лексемам у межах тієї самої і різних словотвірних категорій похідних.

Аналіз уживання неосемантизмів у сучасній українській мові засвідчив не тільки їх функціональну, а й словотворчу активність. Усе це характеризує сучасних мовців як таких, що шукають нових шляхів мовного вираження новітнього українського сьогодення, вдаючись до вже наявних ресурсів української мови.

Практична цінність дисертації полягає насамперед у можливості застосування отриманих результатів для подальшого вивчення мовної динаміки, зокрема ресурсів та способів вторинної номінації та семантичного словотворення. Лексичний матеріал дисертації може прислужитися для

укладання нових тлумачних та аспектних словників різних типів, нових граматик української мови. Результати дослідження можуть бути корисними при написанні підручників і навчальних посібників із лексикології та стилістики української мови для навчальних закладів різних рівнів та типів, у практиці викладання лексикології, лінгвістичного аналізу тексту, лінгвокультурології, медіалінгвістики. Обґрунтовані в дисертації положення і зроблені висновки можуть слугувати концептуальною та методологічною основою для дальшого вивчення ролі внутрішніх ресурсів української мови кінця XX – початку XXI століття в збереженні самобутності її номінації.

Ключові слова: неосемантизм, неосемантизація, семантична деривація, повторне приховане запозичування, повторне використання словотвірної моделі, багатозначність, омонімія.

SUMMARY

Tsyhvintseva Y. O. Sources and methods of neosemantization of modern Ukrainian vocabulary. Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for Doctor of Philosophy (035 Philology (the Ukrainian language)). – Institute of the Ukrainian language of National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The dissertation is a comprehensive study of semantic innovations or in a broad interpretation neosemanticisms vocabulary in the modern Ukrainian language, aimed at identifying the role of internal resources of the Ukrainian language in updating its lexicon, to clarify the ability of language to change, adapt to time, while maintaining its national face. The scientific novelty of the research results is that for the first time in Ukrainian linguistics it is systematized and comprehensively described the types of neosemanticisms, that are recorded in the texts of different styles of the Ukrainian language of the early XXI century, taking into account their origin, structural, semantic and pragmatic characteristics; an attempt is made to model the development

of neosemanticisms in the linguistic activity of modern Ukrainian society, their functioning in texts and in the language system. The factual material was collected by sampling from lexicographical sources, the Corpus of Ukrainian language texts on the linguistic portal MOVA.info and General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC), mass media, electronic media, Ukrainian journalism, artistic, scientific and scientific-educational texts and individual posts of Facebook users. The corpus of selected neosemantisms is 254 units in 8756 contexts, which reflect the new circumstances of the functioning of Ukrainian vocabulary at the end of the XX – beginning of the XXI centuries. Among the selected linguistic units are actually neosemantisms as new meanings of already existing words and homonyms, or new words belonging to different parts of speech and lexical-semantic groups, formed on the basis of specific or borrowed linguistic material. Most of the identified neosemantisms are not recorded in common lexicographical sources. Some of them have already been included in new dictionaries. Neosemantisms that are not recorded in lexicographic sources are interpreted based on the contexts of their use.

The following methods were used in the work for the holistic study of various aspects of the process of neosemanticization of vocabulary and solving the tasks: general scientific (induction and deduction, analysis and synthesis, descriptive method, sampling method, comparison, elements of quantitative analysis); proper linguistic methods: a structural method implemented in the method of direct components and the method of component analysis to clarify the semantic structure of lexical tokens and determine the innovative sense; a method of contextual analysis of word semantics, which made it possible to identify the peculiarities of the functioning of neosemanticisms in texts and the context influence on the semantic resources of the lexical token. It was used the procedure for determining the functional potential of innovations, proposed by E. A. Karpilovskaya and implemented in the ideographic dictionary of new vocabulary "Active resources of modern Ukrainian nomination" (ARSUN) team of authors of the Department of

Lexicology, Lexicography and Structural and Mathematical Linguistics of the Institute of Ukrainian Language NAS of Ukraine.

The main approaches to the study of language dynamics in Ukrainian and foreign linguistics are analyzed. It was found that in the word as the basic unit of the Ukrainian nomination novelty can be expressed in its form, meaning and use. The origins of semantic derivatology and the formation of the theory of meaning are studied. It is established that the most flexible element of a language unit is its meaning, because it is determined by the material content, value, emotional indicators, and the specifics of the day and the existence of language in these days.

Different approaches to the interpretation of semantic innovations in the lexicological tradition of Ukrainian and East Slavic languages in general are outlined. There are 3 types of neosemanticisms depending on the method of their creation: 1) semantic derivatives that appeared in the language as a result of semantic word formation within the already known word; 2) hidden new borrowings that form a new meaning of a previously adapted foreign word, borrowed in the same form, from the same or another prototype from the same or another source language, or those that form a semantic loan translation in the paradigm of a particular word, as well as new borrowed homonyms; 3) homonymous neoplasms, which arose due to the repeated use of the same word-forming model to denote a new concept, i.e. the re-creation of an existing form for a new meaning.

The concept of semantic derivation is analyzed and the mechanisms of action of its main types on the material of texts of different styles of Ukrainian language are shown: 1) metaphorical transfer, 2) metonymy, 3) expansion of meaning, 4) narrowing of meaning, 5) semantic shift, in particular transcategorization. It is noted that the highest word-forming activity is shown by lexical tokens belonging to the main classes of full words – noun, verb, adjective. Neosemantisms among adverbs mostly inherit new meanings from creative adjectives, demonstrating reflected polysemy. Different types of ambiguity are considered on the example of neosemantisms: radial, chain and radial-chain. Attention is drawn to the fact that the

novelty of meaning can initially be recorded only within the context, and only after prolonged use by native speakers, their acceptance of innovative meaning can we talk about the emergence of usual semantic neologisms.

It is determined that due to globalization not only the number of new borrowings increases, but also units that are the result of re-borrowing actively appear in the Ukrainian language. In this context, different views of Ukrainian scholars on borrowing are analyzed. It was found that the functioning of re-borrowing is based on changing their internal form, expanding and restructuring the paradigm of values in the field of information technology, cultural and artistic, in the fashion industry, social sphere, economy, etc. There are two ways to learn hidden new borrowings on the basis of processed examples: 1) tracing of the form and semantics of a prototype, 2) tracing only of its semantics.

The research material proves how the internal resources of the Ukrainian language are activated in more and more intensive and wider contacts with the English language. Hidden borrowings, especially semantic tracings in a specific form, prove the ability of the Ukrainian language to learn the semantics of new borrowings and at the same time protect the identity of its nomination.

Homonyms – consequences of univerbation and homonyms – consequences of reuse of suffix word-forming model among new homonyms on the basis of texts of journalistic, artistic and colloquial styles are distinguished. Among the new homonyms – the consequences of universalization, two lexical and semantic groups are distinguished: concrete and abstract names. It was found that several names can be formed within one word-forming structure based on the re-implementation of the model. This method of creation is inherent in lexical tokens within the same and different word-forming categories of derivatives.

It is approved that observations of the use of neosemantisms in the modern Ukrainian language have revealed not only their functional but also word-formation activity. All this characterizes modern speakers as those who are looking for new

ways of linguistic expression of the modern Ukrainian present, resorting to the resources of their own language.

The practical value of the dissertation consists in mainly in the possibility of applying the results to further study the language dynamics, in particular resources and methods of secondary nomination. The lexical material of the dissertation can be used for compiling new explanatory and aspect dictionaries of different types, new grammars of the Ukrainian language and other works aimed at readers who work with the word. The results of the research can also be used to write textbooks and manuals on lexicology, stylistics and culture of the Ukrainian language for educational institutions of different levels and types, in the process of giving practical classes in lexicology, linguistic text analysis, linguocultural studies and media linguistics. The provisions and conclusions of the dissertation can serve as a conceptual and methodological basis for further study of the role of internal resources of the Ukrainian language of the late XX – early XXI century in preserving the identity of its nomination.

Keywords: neosemantism, neosemantization, semantic derivation, hidden borrowing, recurrent derivational model, polysemy, homonymy

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Цигвінцева Ю.О. Ресурси та способи неосемантизації сучасної української лексики. *Українська мова*. 2021. №3 (79). С. 121–136.

2. Вознюк Ю. Семантизування слова в тлумачних словниках. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2021. 27(3). С. 191–194. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.3.10>

3. Вознюк Ю.О. Неосемантизми у складі нових українських фразеологізмів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2020. Том 2, № 44. С. 459–469.

4. Вознюк Ю.О. Способи неосемантизації сучасної української лексики. *Ucrainica X. Současná Ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sborník vědeckých článků z mezinárodní konference «X Olomoucké sympozium ukrajinistů střední a východní Evropy»* (Olomouc, 9-10.09.2020). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. С. 38–41.

5. Vozniuk Yu.O. Technology of interactive processing of borrowings in the Ukrainian language. *Теорія і практика сучасної науки та освіти (частина II): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 22-23 жовтня 2020 року*. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С. 12–15.

6. Вознюк Ю.О. Механізми семантичної деривації. *Organization of scientific research in modern conditions '2020: conference proceedings*. Seattle: KindleDP, 2020. С. 546–549.

7. Вознюк Ю.О. Науковий текст як джерело семантичної деривації. *У пошуках гармонії мови. До 80-ліття від дня народження члена-кореспондента НАНУ, доктора філологічних наук, професора Ніни Федорівни Клименко*. Упоряд. Є.А. Карпіловська та ін. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. С. 189–197.

8. Вознюк Ю.О. Семантична деривація в терміносистемі видавничо-поліграфічної справи. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 155–163.

9. Вознюк Ю.О. Неосемантизми в терміносистемі інформатики. *Культура слова*. 2017. № 87. С. 179–191.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	19

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ

НЕОСЕМАНТИЗМІВ.....28

1.1. Основні підходи до аналізу мовної динаміки.....	28
1.2. Зміна значення слова як об'єкт вивчення семантичної дериватології.....	37
1.3. Поняття неосемантизації лексики в сучасному мовознавстві.....	45
1.4. Методологія дослідження.....	57
Висновки до розділу 1.....	61

РОЗДІЛ 2. СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ

НЕОСЕМАНТИЗМІВ.....63

2.1. Механізми формування багатозначності слова.....	63
2.2. Типи семантичної деривації в сучасній українській мові.....	73
2.2.1 Детермінування як основа неосемантизації лексики.....	74
2.2.2 Спеціалізація значення як причина виникнення неосемантизмів	90
2.2.3 Сучасні неосемантизми – наслідки метонімізації.....	96
2.2.4 Метафора – найпродуктивніший тип неосемантизації.....	105
2.2.5 Неосемантизми – наслідки семантичного зсуву.....	126
Висновки до розділу 2.....	128

РОЗДІЛ 3. ПОВТОРНІ ПРИХОВАНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ

МОВИ.....132

3.1. Повторні приховані запозичення серед інших новозапозичень.....	132
3.2. Терміносистема інформатики як потужне джерело для творення неосемантизмів.....	135

3.3. Повторні приховані запозичення в сучасній мовній практиці сфери культури та мистецтва.....	151
3.4. Функціональні можливості повторних прихованих запозичень у соціальній сфері.....	166
3.5. Найпродуктивніші повторні приховані запозичення у сфері економіки.....	179
Висновки до розділу 3.....	183

РОЗДІЛ 4. ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОВИХ СЛОВОТВІРНИХ ОМОНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....186

4.1. Визначення омонімії в слов'янському мовознавстві.....	186
4.2. Види новотворів-омонімів у сучасній українській мові.....	192
4.2.1 Нові омоніми – наслідки універбації.....	193
4.2.2 Повторне використання суфіксальної словотвірної моделі як механізм творення нових омонімів	201
Висновки до розділу 4.....	205

ВИСНОВКИ.....207

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....213

I. Теоретична література.....	213
II. Довідкова література.....	238
III. Джерела ілюстративного матеріалу.....	242

ДОДАТКИ.....254

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Лексикографічні джерела

1. **АРСУН:** Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф., Критська В. І., Пуздирєва Т. К., Романюк Ю. В. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики. Київ: ТОВ «КММ», 2013. 416 с.
2. **АУАНМ:** Кочерга О., Мейнарович Є. Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки). Частина I англійсько-українська. Вінниця: Нова книга, 2010. 1424 с. URL: <https://e2u.org.ua>.
3. **АУГ:** Рицар Б. (ред.). Англійсько-український глосарій виробів Microsoft: громадська редакція. Львів: ЕКОінформ, 2006. 208 с.
4. **АУРСІОТ:** Коссак О. М., Маньковський С. Л. Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки. Львів: Світ, 1991. 488 с.
5. **АУСМІ:** Мейнарович Є., Кратко М. Англійсько-український словник з математики та інформатики: біля 50 000. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2010. 568 с. URL: <https://e2u.org.ua>.
6. **АУССТІТ:** Англо-український словник сучасних термінів з ІТ (2001 – 2011 pp.). URL: <https://e2u.org.ua/dicts/lou>
7. **АУТС:** Пройдаков Е. М., Теплицький Л. А. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. Видання друге, доповнене і доопрацьоване. Київ: Видавничий дім «СофтПрес», 2006. 824 с.
8. **ВАУС:** Мюллер В. К. Великий англо-український словник. У новій редакції. Понад 250 000 слів, словосполучень, ідіоматичних виразів, прислів'їв та приказок. Київ: Арій, 2012. 624 с.

9. **ВАУС-Г:** Гороть Є. І., Коцюк Л. М., Малімон Л. К., Павлюк А. Б. Великий англо-український словник. Вінниця: Нова книга; Харків: Ранок, 2011. 1700 с. URL: <https://e2u.org.ua>.
10. **ВЕСУМ:** Великий електронний словник української мови. URL: <https://r2u.org.ua/vesum>.
11. **ВТССУМ:** Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
12. **ЕСУМ:** Етимологічний словник української мови: в 7 т. Київ: Наук. думка, 1982 – 2012. Т. 1-6.
13. **ЗНАУС:** Загальний народний англійсько-український словник. 2010-2021 рр. URL: <https://e2u.org.ua>.
14. **НУАС:** Гороть Є. І., Гончарук С. В., Малімон Л. К., Рогач О. О. Новий українсько-англійський словник. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 700 с. URL: <https://e2u.org.ua/>.
15. **НУНТМ:** Таланчук М. П., Ярема С. Я., Коровайченко Ю. М., Ярема С. М., Моргунюк В. С. Норми української науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи. Київ – Львів: Університет «Україна», 2006. 664 с.
16. **РУС:** Російсько-український словник: у 4-х т. Т. 3. О–П. Вип. 3. О–Поле. Упорядники-редактори: В. Ганцов, Г. Голоскевич, М. Грінченкова, А. Ніковський. Головний редактор: акад. С. Єфремов. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 336 с. Репринт з видання 1927 р. (Серія «Словникова спадщина України»)
17. **РУСДМ:** Дорошенко М., Станиславський М., Страшкевич В. Російсько-український словник ділової мови. Харків – Київ: Держ. вид-во України, 1930. URL: <https://r2u.org.ua>.
18. **РУСЖ:** Анніна І.О., Горюшина Г.Н., Гнатюк І.С. та ін. Російсько-український словник. За ред. В.В. Жайворонка. Київ: Абрис, 2003. 1424 с.

19. **РУСІС:** Мартиняк Т. П. Російсько-український словник іншомовних слів: 15 000 слів. Харків: Прапор, 1999. 388 с.
20. **РУСНТ:** Російсько-український словник наукової термінології: У 3 т. Т.І. – Суспільні науки. Київ: Наук. думка, 1994; Т. II. – Біологія. Хімія. Медицина. Київ: Наук. думка, 1996; Т. III. – Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос. Київ: Наук. думка, 1998.
21. **РУССВ:** Вирган І. О., Пилинська М. М. Російсько-український словник сталих виразів. Харків: Прапор, 2000. 864 с. [Перевидання словника 1959 року].
22. **РУССЛ:** Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. 3-тє вид., доповн. і випр. Львів: БаК, 2016, 608 с.
23. **РУСТТ:** Шелудько І., Садовський Т. Російсько-український словник технічної термінології (Загальний). Київ: Держ.вид-во України, 1928. 422 с.
24. **РУСУС:** Уманець М., Спілка А. Словарь російсько-український. Т. 1: А–К. Львів: НТШ, 1893. 339 с.
25. **СГ:** Словарь української мови: Зібрала редакція журналу «Кієвская Старина». Упорядкував, з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. У Києві, 1907-1909. Т. I-IV. Репринтне видання. Київ: Лексикон, 1996.
26. **СІС-2006:** Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. За ред. С. Я. Єрмоленко; Худож.- оформлювач Б. П. Бублик. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.
27. **СІС-74:** Мельничук О. С. (ред.). Словник іншомовних слів. Київ: УРЕ, 1974. 775 с.
28. **СІС-85:** Мельничук О. С. (ред.). Словник іншомовних слів. Київ: УРЕ, 1985. 2-е вид. 966 с.
29. **СМ:** Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник-довідник. Львів: Світ, 2002. 130 с.
30. **СО:** Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови. Львів: Фенікс, 1996, 223 с.

31. **ССІС:** Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. Сучасний словник іншомовних слів. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
32. **ССПТ:** Шпак В. І. Словник сучасних поліграфічних термінів: книга редактора. Київ: ДП «Експрес-об'ява», 2019. 136 с.
33. **СТППША:** Горецький П. Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування. Київ: Держвидав України, 1928. 120 с.
34. **СУМ-11:** Словник української мови: В 11 томах. Київ: Наук. думка, 1970-1980.
35. **СУМД:** Словник української мови в 11 т. Додатковий том: у 2-х кн. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2017.
36. **СУМЖ:** Жайворонок В. В. (ред.). Словник української мови. Київ: ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.
37. **СУМЖ-2016:** Жайворонок В. В. (ред.). Словник української мови. Київ: ВЦ «Просвіта», 2016. 1316 с.
38. **СЧС:** Бойків І., Ізюмов О., Калишевський Г., Трохименко М. Словник чужомовних слів: Репринт з 2-го перероб. вид. 1955 р. Київ: Музей Івана Гончара; видавнича фірма Родовід, 1996. 535 с.
39. **ТСІ:** Півняк Г. Г., Бусигін Б. С., Дівізінюк М. М. та ін. Тлумачний словник з інформатики. Дніпропетровськ, Нац. гірнич. ун-т, 2010. 600 с.
40. **УАС:** Андрусишин К., Крет Я. Українсько-англійський словник. 1955. URL: <https://e2u.org.ua>.
41. **УАСДЛ:** Гороть Є. І., Василенко О. В., Єфремова Н. В. та ін. (уклад.). Українсько-англійський словник ділової людини. Луцьк. 2014. URL: <https://e2u.org.ua/>.
42. **УЖ:** Ставицька Л. Український жаргон. Словник. Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут критики; Національна Академія наук України, Інститут української мови. Київ: Часопис «Критика», 2005. 494 с.

Корпуси текстів української мови

1. **Mova:** Дарчук Н. П. (керівник проєкту), Сорокін В. М. (програміст), Сірук О. Б., Ходаківська Я. В., Чейлитко Н. Г., Лангенбах М. О. Mova.info. Лінгвістичний портал. URL: <http://www.mova.info/>.
2. **ГРАК:** Генеральний регіонально анотований корпус української мови. М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2021. URL: uacorporus.org.

ВСТУП

Одним із найважливіших чинників функціонування мови є її здатність до постійних змін, коли на кожному етапі існування розвиваються ті засоби й способи вираження думки, актуалізуються такі тенденції, які найбільше відповідають новим соціально-культурним потребам мовців, вимогам сучасної комунікації. Словниковий склад є найбільш чутливим до зовнішніх чинників впливу, на ньому також активно відбивається дія внутрішніх законів розвитку мови, тому лексико-семантичний рівень системи мови найвиразніше відображає її динаміку.

Вивчення причин, напрямків та форм змін у лексичному складі мови, безперечно, належить до важливих проблем лінгвістичної науки. Питання постійного й змінного в мові актуалізував у своїх працях В. фон Гумбольдт. Свого часу погляди цього видатного німецького вченого лягли в основу дихотомії синхронії і діяхронії Ф. де Сосюра, студій про рухливість у лексичному складі мови О.О. Потебні, І.О. Бодуена де Куртене, представників Празького лінгвістичного гуртка, копенгагенської глосематики, функціональної лінгвістики та ін.

Інноваційні процеси в лексиці, динамічність значення та його сутність, різні аспекти оновлення семантики слова ґрунтовно досліджували українські вчені: А.О. Білецький, Л.А. Булаховський, М.А. Жовтобрюх, І.І. Ковалик, В.Т. Коломієць, М.П. Кочерган, Л.О. Кудрявцева, Л.А. Лисиченко, О.Г. Муромцева, В.В. Німчук, Л.М. Полюга, В.М. Русанівський, Ж.П. Соколовська, О.О. Тараненко та ін. Теоретичною основою семантичної дериватології стали також праці закордонних лінгвістів: Ю.Д. Апресяна, В.В. Виноградова, В.А. Звегінцева, Н.З. Котелової, Г. Пауля, С. Ульмана, Г.А. Уфимцевої, М.М. Шанського, Д.М. Шмельова, Л.В. Щерби та ін.

Важливим кроком у справі теоретичного системного осмислення лексики став вихід 1973 року фундаментальної праці колективу співробітників Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР – тому «Лексика і

фразеологія» в 5-томному академічному виданні «Сучасна українська літературна мова» за редакцією акад. І.К. Білодіда та 1983 року тому «Лексика і фразеологія» в 4-томній «Історії української мови» за редакцією акад. В.М. Русанівського. Системний підхід до вивчення динаміки мови в україністиці пов'язаний із науковою діяльністю М.М. Пещак, яка з колективом авторів (Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, І.Ф. Савченко, Г.М. Ярун та ін.) запропонувала комплексне вивчення мови структурними методами в працях «Формалізовані основи семантичної класифікації лексики», «Лексична семантика в системі “людина–машина”», «Український семантичний словник (проспект)» та ін.

Сучасні українські мовознавчі праці зосереджені на різних аспектах розвитку лексико-семантичної системи, а саме: змінах у мові української преси (О.А. Стишов, Г.Б. Мінчак, М.І. Навальна), функціональному характері лексичної норми (Л.В. Струганець, Т.А. Коць), семантичній структурі слова та семантичній деривації як способі її розвитку (В.В. Дятчук та Л.О. Пустовіт, І.А. Самойлова, Н.П. Тропіна, Н.В. Стратулат, Ж.В. Колоїз, А.А. Ковтун), динаміці мови художніх творів та творчих особистостей (Н.М. Сологуб, Т.І. Панько, С.П. Бибик, Г.М. Сюта, Г.М. Вокальчук, Л.В. Кравець, Т.А. Космеда та ін.), інноваційних мовних процесах (Д.В. Мазурик, А.М. Нелюба, Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, А.А. Таран, О.О. Тараненко, О.С. Ковтунець, Л.П. Кислюк та ін.).

Обґрунтування вибору теми дослідження. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття відбувається інтенсивне поповнення української лексики неологізмами, серед яких виокремлюємо такі типи: новотвори, новозапозичення, неосемантизми та неографізми.

Виконане дослідження спрямоване на виявлення ролі внутрішніх ресурсів української мови в оновленні її лексикону, на з'ясування здатності мови змінюватися, пристосовуватися до вимог часу, зберігаючи своє національне єство. З огляду на це важливим є аналіз ресурсів та способів оновлення

семантики слова – неосемантизації, класифікування оновлених одиниць та прогнозування їхнього комунікативного потенціалу, перспектив усталення в системі мови.

Науковці по-різному означували семантичні інновації. Н.З. Котелова для найменування нових значень слів послуговувалася терміном *неологізми-значення*. О.О. Тараненко у своїх дослідженнях використовує поняття *семантичний неологізм*. *Новими вторинними найменуваннями* називає нові значення наявних у мові слів О.А. Стишов. Є.А. Карпіловська вживає термін *семантична інновація*. У цій праці, услід за польськими дослідниками А. Марковським та К. Вашаковою, оперуємо терміном *неосемантизм*, який, на нашу думку, найповніше розкриває зміст поняття «слово з відомою формою та новим значенням».

На початку ХХІ ст. з'явилася низка українських неологічних словників різних типів, які, зокрема, засвідчують і неосемантизми: Г.М. Віняр, Л.Р. Шпачук «Словник новотворів української мови кінця ХХ століття» (2002), Д.В. Мазурик «Нове в українській лексиці» (2002), Г.М. Вокальчук «Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття» (2004), який увійшов до монографії «Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)», А.М. Нелюба «Лексико-словотвірні інновації (1983-2003)» (2004), А.М. Нелюба, С.А. Нелюба «Лексико-словотвірні інновації (2004-2006)» (2007), «Лексико-словотвірні інновації (2007)» (за ред. А.М. Нелюби, 2009), А.М. Нелюба «Лексико-словотвірні інновації (2008-2009)» (2010), «Нові слова та значення» (уклад. Л.В. Туровська, Л.М. Василькова, 2008), В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тищенко, О.М. Тищенко «Нові й актуалізовані слова та значення. Словникові матеріали (2002-2010)» (2010), «Словотворчість незалежної України. 1991-2011» (укладач А.М. Нелюба, 2012), «Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики» (Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, В.І. Критська, Т.К. Пуздирєва, Ю.В. Романюк, 2013),

А.М. Нелюба, Є.О. Редько «Лексико-словотвірні інновації (2014)» (2015), «Словотворчість незалежної України. 2012-2016» А.М. Нелюби, Є.О. Редька (2017), а також «Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн.» укладений в Інституті української мови НАН України за редакцією Л.В. Мовчун під керівництвом П.Ю. Гриценка (2017).

Актуальність роботи. Названі наукові студії та лексикографічні праці, мовна практика засвідчують існування в лексичній системі значного масиву слів зі звичною формою та новим змістом. Вони уявляють тенденцію сучасної української мови до оновлення лексикону завдяки використанню внутрішньомовних ресурсів номінації. Ця тенденція є особливо цінною в сучасному глобалізованому світі. У зв'язку з цим виникає потреба комплексно описати й проаналізувати неосемантизми з огляду на: взаємодію їх структурних і функціональних характеристик; необхідність теоретичного осмислення стилістичних функцій цих мовних одиниць; активність змін у лексичному складі мови; недостатній рівень вивчення механізму творення нового значення; уточнення критеріїв їх класифікації. Це сприятиме фіксації функціонального потенціалу неосемантизмів та прогнозуванню їхнього місця і ролі в майбутній комунікації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах планових тем відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики «Система та структура сучасної української мови у функціонально-стильовому вимірі» (2016-2020, номер державної реєстрації 0116U002438) та «Тлумачний словник активного типу сучасної української мови» (2021-2025, номер державної реєстрації 0121U000025) і міжнародного наукового проєкту «Лексичні, словотвірні та фразеологічні інновації в сучасних слов'янських мовах» у координації з Інститутом славістики Польської Академії наук, виконуваного в рамках Угоди про наукове співробітництво між НАН України і ПАН (2018-2021).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту української мови НАН України (протокол № 11 від 23 листопада 2017 року).

Об'єкт дослідження – неосемантизми як цілісна підсистема сучасного українського лексикону.

Предметом дослідження є склад, семантика, структура та особливості вживання неосемантизмів у сучасних текстах різних стилів.

Мета дослідження – виявити неосемантизми та дослідити їхні структурні, семантичні, словотвірні, функціонально-стилістичні особливості; проаналізувати ресурси, джерела і способи неосемантизації, основні механізми утворення нового значення в різних дискурсах сучасної української мовної практики.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) визначити зміст та обсяг поняття *неосемантизм*;
- 2) дослідити історію вивчення неосемантизмів як різновиду лексичних інновацій;
- 3) виявити та паспортизувати неосемантизми за джерелами ілюстративного матеріалу;
- 4) запропонувати класифікацію досліджуваних одиниць;
- 5) з'ясувати функціональний потенціал неосемантизмів;
- 6) проаналізувати способи та джерела неосемантизації, механізми її здійснення;
- 7) з'ясувати роль неосемантизації як способу оновлення лексикону на основі внутрішніх ресурсів мови.

Для цілісного вивчення різних аспектів процесу неосемантизації лексики та розв'язання поставлених завдань у роботі використано такі **методи**: загальнонаукові (індукція та дедукція, аналіз та синтез, описовий метод, метод вибірки, порівняння, елементи кількісного аналізу) та власне лінгвістичні методи: структурний, реалізований у методиці безпосередніх складників та методиці компонентного аналізу для з'ясування семантичної структури лексем

та визначення інноваційної семи; контекстуально-семантичний, що дозволив дослідити особливості функціонування неосемантизмів у текстах та вплив контексту на змістовий обсяг лексики. Для з'ясування активності неосемантизмів використано процедуру обчислення функціонального потенціалу інновацій.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві систематизовано й усебічно описано різні типи неосемантизмів, зафіксовані в текстах різних стилів української мови початку ХХІ ст. із урахуванням їх походження, структурних, семантичних характеристик; здійснена спроба змодельовати розвиток неосемантизмів у мовній діяльності сучасного українського суспільства, їх функціонування в текстах та в системі мови.

Джерельною базою дослідження стали *первинні* (1) українська публіцистика; 2) тексти мережевих засобів масової інформації; 3) тексти спеціалізованих професійних сайтів; 4) художня проза; 5) наукові та науково-популярні тексти; 6) дописи користувачів мережі «Фейсбук») і *вторинні джерела*: 1) лексикографічні праці, а саме: а) академічні тлумачні словники, б) словники нових слів, в) термінологічні словники, г) словники іншомовних слів; 2) окремі підкорпуси корпусу текстів на лінгвістичному порталі Mova.info та конкорданси Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК), детально паспортизовані в списку джерел. Загалом текстову базу становлять 179 позицій, лексикографічну – 42 позиції.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому осмисленні й аналізі неосемантизмів, їхньої типології, складу, семантичної структури, механізмів та ресурсів такого словотворення. Висновки здійсненого дослідження сприяють поглибленому розумінню питань семасіології, лексикології та функціональної стилістики, унаочнюють теоретичні положення про динамічний характер системи сучасної української мови й механізми вторинної номінації.

Практичне значення дисертації полягає насамперед у можливості застосування отриманих результатів для подальшого вивчення мовної динаміки, зокрема ресурсів та способів вторинної номінації. Лексичний матеріал дисертації можна буде використати для укладання нових тлумачних та аспектних словників різних типів, нових граматик української мови та інших праць, зорієнтованих на читачів, які працюють зі словом. Результати дослідження стануть у пригоді під час написання підручників і навчальних посібників із лексикології та стилістики української мови для навчальних закладів різних рівнів та типів, у процесі проведення практичних занять із лексикології, лінгвістичного аналізу тексту, лінгвокультурології, медіалінгвістики. Обґрунтовані в дисертації положення і зроблені висновки можуть слугувати концептуальною та методологічною основою для дальшого вивчення ролі внутрішніх ресурсів української мови кінця XX – початку XXI століття.

Особистий внесок здобувача. Усі результати та висновки дисертантка отримала самостійно. Дев'ять опублікованих статей, у яких викладено основні теоретичні та практичні здобутки дослідження, підготовлені авторкою одноосібно.

Апробація результатів наукового дослідження. Концепцію та результати дослідження обговорено на науково-методичних семінарах і засіданнях відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України. Основні положення дисертації представлено в доповідях на шістнадцяти українських і міжнародних наукових заходах: засіданні Ради молодих учених Інституту української мови НАН України (м. Київ, 22 квітня 2018 р.), VI Всеукраїнській науковій конференції із серії «XX століття: від модерності до традиції» (м. Вінниця, 18 жовтня 2018 р.), науковому семінарі «Слов'янська мовознавча термінологія в цифровому просторі» у межах Міжнародної наукової конференції «Українська термінологія і сучасність» (м. Київ, 16-17 травня 2019 р.), Всеукраїнській

науково-практичній конференції з міжнародною участю «Філологічні горизонти: науковий, лінгводидактичний, філософський, соціальний, національно-патріотичний вектори» (м. Вінниця, 7-9 жовтня 2019 р.), семінарі «Нова вартість/нові вартості, нова якість/нові якості в сучасних слов'янських мовах» в рамках міжнародного наукового проєкту «Лексичні, словотвірні та фразеологічні інновації в сучасних слов'янських мовах», виконуваного Інститутом української мови НАН України в координації з Інститутом славістики ПАН за Угодою про наукове співробітництво між ПАН та НАН України. (м. Варшава, 4-9 листопада 2019 р.), Міжнародній науковій конференції «Фразеологія в контексті суміжних наук» (м. Ужгород, платформа Google Meet, 12-13 жовтня 2020 р.), Міжнародній онлайн-конференції «Organization of scientific research in modern conditions «2020 (м. Київ, платформа Google Meet, 14-15 травня 2020 р.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки та освіти» (м. Львів, платформа Google Meet, 22-23 жовтня 2020 р.), Всеукраїнській науковій онлайн-конференції з міжнародною участю на тему «Літературні контексти ХХ століття (у літературознавчому вимірі) – Ігор Костецький і доба» (м. Вінниця, платформа Google Meet, 29 жовтня 2020 р.); X Оломоуцькому симпозіумі українців Середньої та Східної Європи «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури, культури» (м. Оломоуц, Чехія, платформа Google Meet, 5-6 листопада 2020 р.), V Всеукраїнській науково-практичній конференції «Від словника Бориса Грінченка до сучасних лексикографічних систем» (м. Київ, платформа Google Meet, 10 грудня 2020 р.), Всеукраїнському науковому семінарі молодих учених «Мовна ситуація у сфері обслуговування України: виклики і перспективи» (м. Київ, платформа Google Meet, 25 березня 2021 року), Міжнародному науковому семінарі «Поняття цінності в суспільному житті і в мові» (м. Київ, платформа Google Meet, 8-9 червня 2021 р.), VIII Науковій конференції молодих учених «Лінгвістика ХХІ ст.: традиції і перспективи розвитку» (м. Київ, платформа

2021 р.), круглому столі «Від словника Бориса Грінченка до сучасних лексикографічних систем» у рамках Всеукраїнської наукової онлайн-конференції (XIV Грінченківських читань) «Український світ Бориса Грінченка» (м. Київ, платформа Google Meet, 8 грудня 2021 р.), Міжнародній науковій конференції «Мова, культура і суспільство» (Варшава – Вроцлав – Львів – Белград, платформа Teams, 14 грудня 2021 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в дев'яти одноосібних публікаціях, п'ять з яких – у фахових виданнях України, одна – в іноземному науковому виданні, три – апробаційного характеру.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (279 позицій) та джерел (221 позиція) і додатків (фрагмент словника неосемантизмів і похідних та список опублікованих праць здобувача за темою дисертації). Загальний обсяг роботи становить 295 сторінок, з них основного тексту – 212 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

ВИВЧЕННЯ НЕОСЕМАНТИЗМІВ

1.1. Основні підходи до аналізу мовної динаміки

Динамічні процеси в мові є відповіддю на суспільні запити й виклики. Саме тому питання про постійне й змінне весь час перебуває в полі пильної уваги мовознавців. Розрізнення статичного й динамічного в мові започаткував В. фон Гумбольдт, який звернув увагу на необхідність розмежування історичних змін та сучасного стану мови, вивчення не лише нерухомих статичних рис, а й мови в її історичному розвитку, адже в основі сучасного стану мови лежить попередній її стан, «звідки ми й походимо»¹ [Гумбольдт 1984: 307–323]. Дослідник визначив динаміку як Енергію (гр. *ενεργία* - діяльність), а статику – як Ергон (гр. *έργον* – справа, робота) і довів, що мова є не лише продуктом діяльності, а й власне діяльністю [Там само: 70]. Рушієм цієї діяльності він вважав форму мови та зазначав, що словниковий запас будь-якої мови необхідно сприймати не як готовий продукт, а як процес постійного творення нових слів і слівформ, а також як вияв словотворчої потенції мови в індивідуальному й загальному користуванні [Там само: 112]. Слово, за В. фон Гумбольдом, не містить готового поняття, воно лише підказує спосіб утворення понять властивими мові засобами.

Згодом погляди В. фон Гумбольдта лягли в основу дихотомії синхронії і діакронії Ф. де Сосюра, який, говорячи про мінливість мовного знака, мовознавець доводив, що мова – це складна система, яка «принципово неспроможна протидіяти чинникам, що повсякчас змінюють відношення між позначеним і позначенням» [Сосюр 1998: 98]. Для Ф. де Сосюра мова – це система, функціонування якої забезпечують відношення між її одиницями. Учений розрізняв асоціативні (парадигматичні) та синтагматичні зв'язки

¹ Переклади цитат українською мовою належать авторці.

(сполучуваність) між мовними знаками й вважав, що «в кожному конкретному стані мови все ґрунтується на відношеннях» [Сосюр 1998: 156]. У контексті мовної динаміки опрацьовував Ф. де Сосюр і поняття мовної аналогії, яке він трактував як «зразок і регулярне наслідування його», чинник стабілізації мовної норми. Аналогією дослідник пояснював усі нормальні модифікації зовнішнього вигляду слів, що не мають фонетичного характеру.

Важливою для нашого дослідження є теза Ф. де Сосюра про те, що «ніщо не може стати елементом мови без попереднього випробування в мовленні» [Там само: 213]. Звісно, у мові фіксують незначну частину мовленнєвих новоутворень, але ті, що приймаються спільнотою й потрапляють до системи мови, виявляються досить продуктивними та здатними «з часом усією своєю сукупністю надати словнику та граматиці зовсім іншого вигляду» [Там само: 213]. Тобто в центрі всіх динамічних процесів у мові стоїть слово як основна одиниця мовної діяльності спільноти. У слові зосереджуються результати динаміки на нижчих рівнях системи мови (фонологічному, морфемному), і воно ж стає основою динаміки на її вищих рівнях – синтаксичному й семантичному. Саме тому вивчення функціонального потенціалу нових слів та їхніх нових значень сьогодні є одним із першорядних завдань як української, так і загалом слов'янської лінгвістики.

Творчо використовуючи поняття внутрішньої форми слова, О.О. Потебня багато разів зупинявся на характеристиці його змісту. Дослідник стверджував, що всі мови мають невичерпні внутрішні можливості для розвитку, бо «розвиток мови відбувається шляхом затемнення уявлення й виникнення внаслідок цього й внаслідок нових сприйнять нових образних слів» [Потебня 1985: 117]. Мовознавець позитивно оцінював рухливість у лексичному складі мови, здатність слова до змін, адже він вважав, що «життя слова становить його вживання, тобто застосування до нових випадків» [Там само: 114]. Цікавим для опрацювання проблематики нашого дослідження є вчення О.О. Потебні про зовнішню (членороздільний звук) і внутрішню (найближче етимологічне

значення) форму слова. Лінгвіст доводив, що «зовнішня форма невіддільна від внутрішньої, змінюється разом з нею, без неї перестає бути сама собою, а проте зовсім від неї відмінна; особливо легко відчуту цю відмінність у словах різного походження, які дістали згодом однакову вимову: для українця слова *мило* та *мило* розрізняються внутрішньою формою, а не зовнішньою» [Потебня 1985: 45]. Учений вважав, що кожне слово складається з трьох елементів: «єдності членороздільних звуків, тобто зовнішнього знака значення; уявлення, тобто внутрішнього знака значення, і самого значення» [Там само: 114], а також обстоював думку, що саме мовне оточення відображає значення кожної конкретної лексеми.

В історії дослідження мовної динаміки важливе місце посідають праці І.О. Бодуена де Куртене, який зауважував, що «мовне життя є безперервною органічною роботою... А в органічній роботі можна помітити прагнення до економії сил і до нерозтрачування їх без потреби, прагнення до доцільності зусиль і дій, прагнення до користі й вигоди» [Бодуэн дэ Куртэне 1963: 226]. Такі висновки вченого заклали надійне підґрунтя для пізніше сформульованого А. Мартіне закону економії мовних зусиль. Важливою причиною мовних змін, на думку І.О. Бодуена де Куртене, часто є випадкові асоціативні утворення, які виникають внаслідок об'єднання уявлень: саме тому в мові можна інколи спостерігати надмір чи, навпаки, відсутність слів для певних понять. Іншою причиною мовних змін є ізолюваність, роз'єднання, забуття зв'язків між уявленнями. Не варто, на думку вченого, забувати й про те, що мовна діяльність є умовою мислення, і в прагненні мислення до абстракції полягає ще одна причина мовних змін, «головним чином до змін так званого значення шляхом метафори або інакомовлення, шляхом абстрагування значення слів як форм для понять, шляхом з'єднання, або асоціації, уявлень за подібністю в певному постійному напрямку» [Там само: 227]. Зважаючи на соціальну природу мови, І.О. Бодуен де Куртене стверджував, що внаслідок різних суспільних перипетій змінюється не лише світогляд цілих класів, а й так само

швидко відбуваються зміни в розумінні значень деяких слів, адже «в мові, як загалом у природі, все живе, все рухається, все змінюється. Спокій, зупинка, застій – явище умовне, це окремий випадок руху за умови мінімальних змін. Статика мови – це лише окремий випадок її динаміки...» [Бодуэн дэ Куртэне 1963: 349]. Сьогодні ці аргументи вже не потребують доведення, адже кілька сотень років науковці спостерігають постійний рух у мовній системі: на одних рівнях зміни відбуваються повільніше, а інші рівні – більш мобільні.

Визначальними для дослідження мовної динаміки є студії Л.А. Булаховського про деетимологізацію слів – явище, коли мовці не усвідомлюють етимологічних зв'язків між словами. Учений цікавився, чому одне слово, тобто певний звуковий комплекс і значення, соціально закріплене за ним як продукт психологічного опрацювання низки змістових елементів, що стали одним цілим, деетимологізується, тобто перестає бути схожим на слово чи слова, з якими було пов'язане, стає ізольованішим у системі мови й сприймається поза «гніздом», або сукупністю слів зі спільним коренем [Булаховський 1978: 345]. У цих працях дослідник розвинув теорію внутрішньої форми слова В. фон Гумбольдта та О.О. Потебні, зосередивши свою увагу на словах, які «втратили етимологічну ясність» (за В. фон Гумбольдтом).

На необхідності враховувати динамічний аспект в описі лексичного складу мови певного часового періоду наголошували представники Празького лінгвістичного гуртка В. Матезіус, Б. Гавранек, Б. Трнка, Р.О. Якобсон. Вони ґрунтовно досліджували питання системи та структури мови, мовної стабільності й норми, розмежування мовних і мовленнєвих явищ, виражальних засобів літературної мови. Представники Празького лінгвістичного гуртка розглядали мову як «систему доцільних засобів вираження, цінність якої можна виміряти лише тим, яким чином вона відповідає своїй меті» [Матезиус 1967: 451] та не брали до уваги історичний розвиток мови. Аналізуючи конкретний стан мови та її відношення до дійсності, учені запропонували кілька цінних для

наступних лінгвістичних досліджень тверджень. Так, В. Матезіус, спираючись на вчення попередників про внутрішню форму слова, виокремив у лексичному складі мотивовані та немотивовані найменування: «Різниця між ними полягає в тому, що мотивоване найменування, якщо ми зустрічаємося з ним вперше, саме дасть нам можливість в якійсь мірі вгадати, що воно означає, а найменування немотивоване в цьому відношенні нам абсолютно не допоможе» [Матезіус 1967: 451]. На підтвердження своїх міркувань В. Матезіус наводив промовисті приклади, порівнявши чеські іменники *palírna* (винокурня) та *okřín* (чашка). Дослідник зауважував, що мовець, котрому вперше трапляється незнайоме слово *palírna*, може легко згадати інші іменники такого штибу – *brusírna* (точильня), *barvírna* (красильня), *holírna* (голярня) тощо; отже, він може зробити висновок, що слова із словотворчим суфіксом *-írna* позначають приміщення чи будівлю, де відбувається дія, виражена відповідним коренем дієслова. Щодо іменника *okřín*, то за формою мовець не зможе встановити значення цього слова, адже воно належить до немотивованих найменувань [Там само: 451]. Спонукає до роздумів теза про те, що «найбільш гнучким елементом найменування є його значення», яке зумовлене речовим змістом, символічною значущістю, емоційним акцентом і специфічним присмаком конкретної мови [Там само: 453–454]. На думку лінгвіста, саме ці риси впливають на зміни значення слова чи його інтерпретації та зумовлюють словотворчість у кожній літературній мові.

Представники іншого напрямку структуралізму – копенгагенської глосематики, – досліджуючи природу мовного знака, зважали не на план вираження та план змісту мовного знака, а на його функцію. Л. Єльмслев розумів вираження та зміст як два необхідних функтиви (складники) знакової функції, що існують нерозривно. Відповідно, учений використовував термін *знак* для найменування одиниці, що складається з форми змісту та форми вираження. На його думку, різниця між вираженням і змістом та їх взаємодія у вигляді знакової функції є основою структури будь-якої мови [Єльмслев 2008:

72]. Щодо структурного підходу до мови Л. Єльмслев зауважував: на перший погляд слово важко розглядати в такому аспекті, адже словниковий склад нестійкий, постійно змінюється. Однак він доводив виправданість структурного погляду на семантику й зазначав, що для того, аби ввести до семантичних досліджень поняття структури, необхідно розглядати не лише поняття значення, а й сосюрівське поняття значущості (фр. *valeur*, цінність) лексичної одиниці. Те, що значення має структуру, вчений доводив двома тезами: по-перше, «одиничні значення залежать від обчислення варіантів, які виводяться логічно з можливих реляцій, передбачених під час опису форми», а по-друге, «загальні» значення ... залежать від значущостей, які також підпорядковані формі та визначають можливі кореляції». Отже, варіанти та значущості є одиницями іншого рівня, ніж значення [Ельмслев 1962: 132–133]. Глосематики у своїх наукових студіях виробили методи дослідження мови як системи та методи вивчення тексту як процесу, конкретного вияву цієї системи, значну увагу приділяли варіантам та інваріантам системних і текстових одиниць і їх порівняльному аналізу.

Згодом посилена увага до сучасного стану мови та вивчення функціонування мови як системи засобів спілкування лягла в основу функціональної лінгвістики. А. Мартіне, М. Мамудян, як і представники структурної лінгвістики, у вивченні варіативності мови, концентрують свою увагу на способах визначення місця мовних елементів у мовній структурі й виявленні їхнього функціонального навантаження в мові. А. Мартіне виокремлював у структурі мовного знака означене, яке дорівнює його значенню чи цінності (*valeur*)², а також означення, за допомогою якого відбувається окреслення знака [Мартіне 1963: 378–379]. Будь-яка мова є знаряддям спілкування, завдяки якому людський досвід зазнає розподілу, специфічного для конкретної спільноти, на одиниці, наділені змістом і звуковим вираженням, — монемами; звукове вираження складається з послідовних розпізнавальних

² Таке розмежування запропонував ще Ф. де Сосюр.

одиниць – фонем, певна кількість яких характерна для кожної мови [Там само: 384]. Представники функціональної лінгвістики варіативність мови описують як імовірну подію, що має аналізуватися з певним ступенем точності, тобто вони роблять акцент саме на варіативності мовних одиниць, або на їхній здатності змінюватися.

Якщо говорити про слов'янські мови ХХІ століття, то в лінгвістичній літературі виокремлюють такі загальні провідні тенденції розвитку цих мов: глобалізація (інтернаціоналізація) – етнізація (націоналізація, автохтонізація), інтелектуалізація – демократизація, економія мовних засобів – деталізація номінації, прагматико-стильова диференціація – усунення стильових обмежень, дотримання мовних норм – відхилення від норм [Horecký, Buzássyová, Bosák 1989; Гудшмидт 1998; Ohnheiser 2003; Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: 6–7]³. На думку лінгвістів, ці риси перебувають у діалектичному зв'язку й сприяють постійному рухові мовної системи.

Специфіка української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. полягає в нових суспільно-політичних обставинах її функціонування. Здобуття незалежності, національне піднесення, розширення політичних та культурних зв'язків стали причинами творення нових слів та використання нових засобів вираження або повернення та актуалізації частини пасивного лексикону. Динаміка всіх сфер соціуму викликала появу й активне функціонування в українській мові значної кількості запозичених елементів, які по-різному входять у систему мови. Демократизація суспільного життя посприяла активному використанню емоційної та експресивної лексики, що «змінити співвідношення між стилістично нейтральними та стилістично маркованими лексичними засобами в різних функціональних стилях» [Навальна 2011: 8]. Мовці освоїли інтернет-комунікацію, що стала «важливим джерелом виникнення неологізмів, ... своєрідним полігоном для випробування нових словоформ» [Чемеркін 2009:

³ Такі тенденції, як інтелектуалізація – демократизація, виділяли представники Празького лінгвістичного гуртка в «Тезах Празького лінгвістичного гуртка» до I Міжнародного з'їзду славістів у Празі (1929 р.).

42]. Аналізуючи мовну ситуацію та політику в Україні початку ХХІ століття, Ю. Шевчук, наголошував, що, незважаючи на русифікацію, «українська спільнота виявляє гідну подиву мовну творчість, оригінальність й уяву. Це виливається в ініціативи з метою популяризувати саму мову та стимулювати ... питомі механізми словотвору. Раніше лексичні новації були прерогативою окремих літераторів, а їхній смак і престиж у поєднанні з великими тиражами книжок ставали запорукою того, що нові слова й значення підхоплювало й засвоювало все суспільство. Тепер же не одиниці, а цілі громади зацікавлених українців активно шукають власні засоби називання нових понять, обговорюють їх у Міжнародній мережі» [Шевчук 2015: 23–24]. Показовим щодо такої колективної мовотворчості автор вважає проєкт «Словотвір» [<http://slovotvir.org.ua>].

Загалом дослідники виокремлюють низку мовних та позамовних причин мовної динаміки, а також кілька механізмів сучасної номінації. Зокрема одним із найважливіших є «постійний інтралігвальний процес реагування на нові (матеріальні та ідеальні) реалії» [Жайворонок 1999: 35]. Не менш вагомими механізмами мовної динаміки – розвиток значення, що сприяє виникненню лексичної багатозначності та омонімії; слововживання як постійний процес виникнення нових відтінків значення слова.

В.В. Німчук стверджував, що словниковий запас кожної живої мови складається з трьох шарів: активний (широко вживаний у різних сферах життя), пасивний (лексеми, які час від часу використовуються в мовній практиці), інертний (який не використовується в даний період життя мови) [Німчук 1992: 355]. Він виокремлював у лексико-семантичному арсеналі мови кілька генетичних шарів: 1) слова й значення, успадковані з мови, на ґрунті якої вона розвинулася; 2) слова та значення, що виникли внаслідок морфологічної й семантичної деривації; 3) прямі лексичні запозичення й кальки [Там само: 7]. За дослідником, доля слова залежить не тільки від долі денотата, а й від місця

лексеми в системі мови, особливо від парадигматичної співвіднесеності з іншими спільнокореновими словами.

Причинами розвитку лексичної системи вважають такі різноспрямовані, але взаємозалежні тенденції: 1) прагнення слова до однозначності – розвиток в його семантичній структурі різних значень; 2) автономність семантичної структури слова – поєднання (накладання) семантичних структур різних слів; 3) зближення в семантиці різних слів (синонімізація) – спеціалізація значень колишніх синонімів; 4) розвиток синонімії – розвиток омонімії; 5) метафоризація і деметафоризація як спосіб нової номінації; 6) емоційна маркованість – тяжіння до нейтральності; 7) емоційна нейтральність – розвиток емоційної маркованості тощо [Русанівський 2001: 63].

Динамічні процеси в лексиці української мови є об'єктом багаторічних досліджень співробітників відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України – Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловської, Л.П. Кислюк. У колективних та індивідуальних монографіях і статтях докладно проаналізовані тенденції й механізми оновлення лексикону сучасної української мови, змодельовано стан її мобільних ділянок, запропоновано методику встановлення функціонального потенціалу інновацій тощо. На переконання дослідниць, застосований системно-структурний підхід до аналізу форми, семантики й функціонування нової лексики закладає надійне підґрунтя для створення моделі реального стану лексикону й граматичного ладу сучасної української мови як динамічної системи зі стабільною внутрішньою організацією і високим ступенем саморегулювання під впливом інтенсивних суспільних змін [Карпіловська 2016: 58].

Динаміка словника – це природний процес. «Зміна в одній із ланок словникової системи неминуче викликає своєрідну ланцюгову реакцію модифікації в інших її частинах. Зокрема, трансформації в семантиці лексеми, незалежно від того, чи вони відбулися в результаті внутрішнього розвитку, чи

іншомовного впливу, ніколи не обмежуються структурою одного слова, а спричиняють семантичні зрушення в споріднених чи пов'язаних різними семантичними відношеннями мовних одиницях» [Стишов 2005: 6]. Ураховуючи побоювання лінгвістів щодо швидкого темпу змін сучасного лексикону, Л.В. Струганець зауважує, що ця тенденція характерна й для інших мов, оскільки зумовлена суспільними перетвореннями, а «повновартісність функціональних можливостей української літературної мови на сучасному етапі свідчить про активність адаптаційних механізмів мовної системи, про її здатність до саморегулювання» [Струганець 2002: 98].

Характерним показником змін, які відбуваються в лексичному складі мови, є створення словників нових слів. Мова випереджає словникарство, однак сучасні лексикографи намагаються охопити весь спектр нових одиниць у неологічних словниках та словникових матеріалах різного типу, а науковці – осмислити цей багатий та строкатий матеріал, бо кожне слово потребує уваги як свідчення словотворчості мовців у відповідь на практичні запити доби.

1.2. Зміна значення слова як об'єкт вивчення семантичної дериватології

В основі сучасної української номінації лежить кілька механізмів, як-от:

- 1) словотворення на основі власних і запозичених ресурсів;
- 2) вторинний семіозис, пов'язаний зі змінами семантичної структури слова – якісна модифікація мовних одиниць;
- 3) лексичні запозичення з інших мов;
- 4) лексикалізовані і фразеологізовані назви;
- 5) актуалізація, відродження значної частини пасивізованого лексикону;
- 6) переорієнтації частини назв;
- 7) активізація внутрішньомовних ресурсів, кодифікація периферійних одиниць тощо [Стишов 2005: 26-29].

Нас цікавлять насамперед засоби розвитку значення та вторинної номінації, які є предметом семантичної дериватології – розділу словотвору, що вивчає лексико-семантичний спосіб творення слів.

Українські мовознавці звертали увагу на багатогранність проблем, якими опікується дериватологія, наголошуючи, що саме через це дослідники постійно сперечалися про її предмет та відносили дериватологію до лексикології, граматики, семасіології та ін., аж поки вона не виокремила в самостійну лінгвістичну дисципліну [Жовтобрюх 1979].

Семантична дериватологія починалася із загальних студій про значення слова. Цінними в лінгвоукраїністиці є наукові праці про загальні питання лексикології, структуру лексико-семантичної системи, методи дослідження семантичної структури слова [Ковалик 1961; Білецький 2012; Соколовська 1990; Кудрявцева 2004]; лексичні особливості мови преси й формування публіцистичного стилю української мови на зламі XIX – XX [Жовтобрюх 1963; Жовтобрюх 1970; Муромцева 1985]; поповнення різних категорій лексики східнослов'янських мов періоду після другої світової війни [Коломієць 1973]; типологію лексичних значень, механізми семантичних змін мовних одиниць і категорій [Лисиченко 1977; Тараненко 1980; Тараненко 1989]; семантичну структуру слова та сполучуваність [Кочерган 1980;] походження і розвиток масиву давньоруської лексики в українській мові, основні зміни в її лексичному складі [Німчук 1992]. Ці та інші дослідження довели, що лексико-семантична система мови є відкритою і динамічною, а відношення між лексичними одиницями мають системотворчий характер.

Важливим кроком у справі теоретичного системного осмислення лексики став вихід 1973 року фундаментальної праці колективу співробітників Інституту мовознавства ім. О.О.Потебні АН УРСР – тому «Лексика і фразеологія» в 5-томному академічному виданні «Сучасна українська літературна мова» за редакцією акад. І.К. Білодіда та 1983 року тому «Лексика і

фразеологія» в 4-томній «Історії української мови» за редакцією акад. В.М. Русанівського.

«Лексика і фразеологія» 1973 року – це опис і аналіз лексики як системи з погляду її походження, соціальної стратифікації, стилістичної диференціації. Особливо цінними в контексті нашого дослідження є розділи «Слово в лексичній системі української мови», «Розвиток словникового складу української мови в радянську епоху», «Активна і пасивна лексика в сучасній українській літературній мові». Укладачі цього тому проаналізували слово як мовну реальність і основну центральну функціонально-структурну одиницю мови [Білодід 1973: 8], виокремили різні критерії визначення слова [Там само: 9-10], описали його функції в мовній діяльності спільноти. Автори довели, що в значенні різних типів слів опосередковано відбивається пізнана людиною позамовна дійсність, а саме значення слова не визначається звуковим комплексом і не залежить від нього, не визначається назвою предмета чи явища, а співвідносно з поняттям про них. Поняття ніколи не існує поза словом, а завжди формується, закріплюється і виражається в ньому [Там само: 14]. У процесі розвитку мови єдність матеріальної оболонки й значення може порушуватися, виникають нові значення слова, внаслідок чого його семантичний обсяг змінюється, поповнюється та розширюється. Поряд із цим окремі значення слова можуть втрачатися, зникати. Отже, семантична структура слова не є чимось незмінним і застиглим, вона є постійною величиною в конкретний період розвитку, що робить можливим спілкування між людьми. У зазначеній праці виділили різні види значень – пряме номінативне, фразеологічно зумовлене, синтаксично зумовлене; переносне метафоричне, метонімічне, функціональне перенесення; конкретне й абстрактне; загальне й термінологічне, емоційне та логічне тощо. Автори обґрунтували поняття лексико-граматичної категорії як носія специфічної групи номінативних значень, схарактеризували основні механізми багатозначності та різні види тропів, явища омонімії та паронімії, синонімію

(перифрази й евфемізми) та антонімію; проаналізували поповнення лексичного складу внаслідок розширення сфер суспільного застосування мови, стимули внутрішнього розвитку мови, виокремивши два шляхи оновлення лексики – 1) перехід деяких категорій слів з активного фонду до пасивного внаслідок суспільно-політичних подій, 2) через поповнення словника новими словами та словосполученнями пов'язаними з новими реаліями. Попри деякі ідеологічні риси, у цьому томі вдало схарактеризовані причини мовної динаміки та основні способи й засоби поповнення лексики й фразеології, зокрема й лексико-семантичний спосіб оновлення лексикону.

«Історія української мови. Лексика і фразеологія» [Винник, Горобець, Карпова та ін 1983] 1983 року висвітлює історію формування лексики й фразеології в історичній ретроспективі функціонування української мови за періодами: праслов'янська мова, давньоруська мова, XIV-XV ст., XVI-XVIII ст., XIX – початок XX ст., радянський час. Укладачі тому ставили за мету фронтальний опис лексики й використовували для цього прийоми синхронних зрізів (виділення етапів розвитку мови) та тематичного опису лексики (простеження змін у складі великих і вагомих у суспільному житті тематичних груп лексики). При написанні теоретичних параграфів автори використали теоретичні здобутки праці «Лексика і фразеологія», виданої 1973 р. Для нашого дослідження особливо цінним та цікавим є розділ «Семантичні процеси розвитку української лексики», у якому з'ясовано системну зумовленість семантичного розвитку мови в єдності змісту й форми, джерела еволюції лексичної системи, зв'язок однозначності та багатозначності на прикладі семем і лексем, взаємозв'язок синонімії, омонімії та антонімії, окреслено механізми метонімії, метафоризації, емоційної маркованості та нейтралізації, з'ясовано роль іншомовних джерел у розвитку семантики слова та розширення словникового складу мови. Автор цього розділу В.М. Русанівський особливу увагу звернув на аналіз системних відношень між мовними одиницями, що є актуальним і для сучасних лінгвістичних досліджень.

Новітні українські мовознавчі дослідження зосереджені на різних аспектах розвитку лексико-семантичної системи, а саме:

- змінах у мові української преси [Стишов 2003; Мінчак 2003; Навальна 2011];
- функціональному характері лексичної норми [Струганець 2002; Коць 2010; Єрмоленко, Бибик та ін. 2013];
- семантичній структурі слова та семантичній деривації як активному способі її розвитку [Дятчук та Пустовіт 1993; Самойлова 1999; Тропина 2003; Колоїз 2007; Стратулат 2009; Ковтун 2018];
- динаміці мови художніх творів та творчих особистостей [Сологуб 1991; Сологуб 2000; Панько 1991; Панько 1992; Бибик 1994; Сюта 1995; Дужик 1996; Сидяченко 2003; Вокальчук 2004; Вокальчук 2008; Кравець 2012; Космеда, Олексенко та Павлова 2019];
- інноваційних мовних процесах [Мазурик 2002; Нелюба 2007; Клименко, Карпіловська та Кислюк 2008; Таран 2011; Клименко, Карпіловська, Кислюк та ін. 2017; Тараненко 2015; Ковтунець 2017; Кислюк 2017; Кислюк 2019].

У закордонному мовознавстві одним із перших механізм змін значення слова проаналізував Г. Пауль. Він докладно описав засоби індивідуалізації лексеми (тобто перетворення узуального значення в okazіональне в мовленні), описав явища аналогії та народної етимології в мові, розвиваючи ідеї В. фон Гумбольдта про зв'язок мови та культури. Беззаперечно сприймаємо його міркування про те, що «... коло уявлень кожної особи співвідносно з наявними в її розпорядженні словами, а притаманна словникові сукупність значень орієнтується на сукупність наявних в народі уявлень і зазнає змін разом з нею» [Пауль 1960: 126]. Ці ідеї нині втілено в концепції і методології концептуальної та мовної картини світу певного народу. Основною причиною динаміки мови молодого граматики вважали саму мовну діяльність – прагнення мовців якнайповніше висловити свої думки за допомогою найрізноманітніших мовних

ресурсів, а часто й шляхом індивідуального словотворення. Наступники, особливо представники психологічного напрямку в лінгвістиці, критикували молодограматиків, зокрема й Г. Пауля, за недостатнє врахування психологічних чинників у процесі зміни значення слова, однак на його праці та класифікацію змін значень і сьогодні орієнтуються мовознавці.

Використовуючи поняття «семантичні універсалії» для опису загальнолюдських законів мислення в проєкції на лексико-семантичну систему, С. Ульман пояснював існування мотивованих і немотивованих слів, типи мотивації, полісемію й омонімію тощо. Дослідник на прикладі німецької та англійської мов доводив, що «слова можуть бути мотивовані трьома різними способами»: фонетично, морфологічно та семантично. У контексті нашого дослідження найбільш цінними видаються думки С. Ульмана про полісемію як семантичну універсалію, яка є «невичерпним джерелом неоднозначності в мові», та омонімію як «статистичну універсалію з високим ступенем імовірності», а також про метафору, розширення та звуження значень як універсалії в історичній семантиці [Ульманн 1970: 255].

Цінною для розв'язання проблем мовної динаміки стала гіпотеза лінгвальної відносності, запропонована американським структуралістом-дескриптивістом Б. Ворфом, чий мовознавчі погляди сформувалися під впливом наукових студії Е. Сепіра (гіпотеза Сепіра-Ворфа). Продовжуючи ідеї В. фон Гумбольда, ці вчені доводили, що мовці, які говорять різними мовами, по-різному мислять і сприймають навколишню дійсність, а зміни в лексичному складі мов викликані різними чинниками, більшість із яких належить до сфери культури, а не самої мови [Сепир 1993: 240].

Науковим підґрунтям семантичної дериватології стали також праці російських лінгвістів ХХ століття. На матеріалі слов'янських мов проблеми мовної динаміки на початку ХХ століття досліджував Л.В. Щерба [Щерба 1985]. Міркування М.М. Покровського про семантичну сполучуваність як одну з причин мовних змін лягли в основу дальших мовознавчих пошуків, зокрема,

аналізу структурних відношень у мові [Покровский 1959]. Теоретичною основою семантичної дериватології стали праці В.В.Виноградова, який сформулював принципи вивчення лексичного значення слова, розробив типологію лексичних значень, увів у науку поняття «лексико-семантична система» [Виноградов 1977: 163]. Суттєвою в аспекті вивчення динаміки значення слова є теза О.І.Смирницького про те, що «в мові можуть створюватися нові слова, які, входячи у вживання, з потенційних одиниць мови перетворюються в реальні, тобто зі слів тільки за складом і будовою перетворюються на слова, які включаються в систему мови як цілі одиниці» [Смирницкий 1998: 12]. До мовної динаміки призводить «постійний взаємовплив слова і поняття», тому В.А.Звегінцев та Д.М.Шмельов орієнтували дослідників працювати насамперед із матеріалом, який допоможе обрати правильний метод аналізу та опису семантики слова [Звегинцев 1957; Шмелев 1977].

Н.З. Котелова виходила з того, що «мова – це діалектична, багат шарова та багатовимірна, гнучка та динамічна, відкрита та соціально обумовлена емоційна та експресивна система», тому, аналізуючи лексику будь-якої мови, не можна залишати поза увагою таку важливу властивість слова, як сполучуваність з іншими словами та формами. Дослідниця значну частину свого наукового життя працювала над теорією і практикою створення тлумачних словників. Завдяки колосальній роботі з опрацювання нових слів, значень слів та сполучень, які з'явилися в російській мові та ще не були зафіксовані в нормативних словниках, стали популярними серії випусків про нові слова та значення [Котелова 1978; Котелова 1980; Котелова 1983]. Дослідниця вважала, що збирання та вивчення нових слів та словосполучень і їх значень відіграє важливу роль для суспільно-історичного, культурно-пізнавального та лінгвістичного поступу суспільства. «Для фахівців поповнення лексики є матеріалом для вивчення шляхів розвитку мови, її зв'язку із суспільством та аналізу процесів словотворення... Таким чином,

залишається актуальним завдання оперативної й об'єктивної інформації про лексичні інновації... Вивчення цих процесів допомогло б відповісти на питання, коли, як і чому з'являються чи входять до літературної мови нові слова, які з них приживаються в мові, а які мало використовуються чи вживаються один раз» [Котелова 1980: 4–5].

У контексті нашого дослідження цікавою та важливою є монографія з лексичної семантики Ю.Д. Апресяна, у якій розглянуто загальні принципи опису лексики, рівні семантичної репрезентації висловлень, системну організацію лексики на основі обмеженої кількості ознак, багат шарову структуру значення, його сильні і слабкі компоненти, словотворчу мотивованість, різні типи багатозначності слова тощо, які дають змогу структурувати та глибше дослідити семантичні зміни в сучасній мові [Апресян 1995].

Такі семантичні процеси, як активізація семантичної моделі, деактуалізація, деідеологізація, деполітизація, метафоризація та ін., досліджувала О.П. Єрмакова на матеріалі російських популярних газет і журналів. Лінгвістка зауважила, що деякі одиниці чи навіть більшість досліджених у сфері значень слів явищ можуть виявитися швидкоплинними та не закріпитися як нормативні, однак їх все одно важливо та цікаво фіксувати [Єрмакова 2000: 33], адже вони відображають стан функціонування мови й впливають на її розвиток. Це переконання стимулює працю мовознавців в заявленому дослідницькому полі.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття – це період глобальних суспільних змін, які вплинули перш за все на лексику й охопили не тільки слов'янські, а й багато європейських мов. За словами білоруського лінгвіста О.О. Лукашанця, поряд із інтенсивним поповненням запозиченою лексикою (англомовною інтервенцією) в білоруській чітко проявилася і тенденція націоналізації, пов'язана з активізацією в мові лексики, що відрізняє її від інших мов [Лукашанец 2009]. Схожі процеси спостерігаємо й в українській мові.

«Не можна зупинятися лише на виявленні та накопичуванні нового лексичного матеріалу», – стверджує чеська дослідниця О. Мартинцова. «Важливо також спостерігати, які тенденції своїм виникненням та існуванням у мовній системі та комунікації зумовлюють, викликають появу неологізмів, є їхніми носіями» [Мацурова 2011: 260]. Саме тому, незважаючи на ґрунтовні праці й великий поступ у вивченні мовної динаміки та семантичної дериватології, сьогодні інтерес до лексико-семантичної системи мови не зменшується. Українські мовознавці продовжують активно розробляти цю проблему. На нашу думку, увага лінгвістів насамперед до лексики зумовлена тим, що слово є базовою одиницею номінації та унаслідок змін на інших рівнях мовної системи. З огляду на це особливо важливим є завдання вивчити джерела та способи оновлення слова, зокрема його семантики.

1.3. Поняття неосемантизації лексики в сучасному мовознавстві

Серед основних процесів, які зумовлюють розвиток української лексики, важливе місце належить неологізації, що виявляється в появі нових слів, словосполучень, нових значень, актуалізації та функціональній переоцінці лексичних одиниць, які вже давно існують у мові. Поняття новизни в науковій думці та в повсякденні є багатоаспектним і неоднорідним. Саме тому проблема виокремлення нових слів, питання мовної динаміки незмінно перебувають у полі зору лінгвістів. Мовні нововведення – процес постійний та закономірний. Однак ставлення мовознавців до нього в різні часи було не однаковим, як і визначення самого поняття *неологізм* чи *мовна інновація*. Неологізми тлумачили як нові лексичні утворення, які ще не ввійшли або ще не входили в загальнолітературне вживання, і які виникають через суспільну необхідність для позначення нового предмета або явища, зберігаючи відчуття новизни для носіїв мови [Шанский 1968: 158-161]. За іншим визначенням, неологізм – це «нове слово (стійке словосполучення), що відповідає потребам спілкування,

нове за значенням і за формою (або лише за значенням, або лише за формою), що було створене за словотворчими законами даної мови або запозичене з іншої мови й що сприймається носіями даної мови як нове протягом певного часу» [Кубрякова 1981: 35]. А деякі дослідники визначають цей клас слів як «лексичні одиниці, які ще не загальноновживані, але можуть ними стати, які з'явилися в мові в певний період і не існували раніше, які відчуються як нові в мовній свідомості носіїв мови» [Ермакова 2000: 56]. Н.З. Котелова називає неологізмами «не тільки новотвори (слова, значення слів, словосполучення), але й входження – внутрішні і зовнішні запозичення – за хронологічними (відродження, актуалізація, узуалізація) і локальними параметрами (входження з діалектів, мовлення, жаргонів, спеціальної мови, інших мов тощо)» [Котелова 1983: 80].

З огляду на міру усталення в мові нових найменувань, на їх належність до мови чи мовлення мовознавці виділяють узуальні неологізми та неuzuальні новотвори. До неологізмів зараховують «слова, які стали узуальними зовсім недавно й протягом певного часу зберігають відтінок свіжості, новизни» [Попова 2005: 27]. До неuzuальних новотворів – okazіоналізми або індивідуально-авторські та потенційні слова.

Попри деяку розбіжність у поглядах на статус мовних інновацій, беззаперечним є визнання українськими лінгвістами такого статусу історично змінним. Постаючи як частина пасивного словника чи індивідуальної мовної практики, неологізми можуть згодом або переходити до сфери активного слововжитку, загальнонародної практики, або ж зникати. Таку тенденцію підтверджує функціонування в мові okazіоналізмів та індивідуально-авторських новотворів – «незвичних, здебільшого експресивно забарвлених слів, утворених на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи норми мовної, що існують лише в певному контексті, в якому вони виникли» [Клименко, Пустовіт 2007: 451–452]. Основною умовою

оказіональності є збереження словом своєї новизни та незвичності створення, незалежно від реального часу його виникнення.

Розрізняють авторські та розмовні okazіоналізми, що побутують в усному мовленні. Практика засвідчує, що авторські okazіоналізми можуть входити до узусу (на відміну від розмовних). Це сталося з деякими новотворами⁴ Т.Г. Шевченка (*передмова, післямова*), П.О. Куліша (*обставина*), М.П. Старицького (*нестяма, чарівливий, приємність, провинність, млявий, противага*), Олени Пчілки (*мистецтво, переможець, променистий*), П.А. Грабовського (*самопізнання*), Лесі Українки (*провесна, промінь*), І.Я. Франка (*недвижно, невтинний, отвір, привід, пречудовий, проблиск, прямовисно*), І.С. Нечуя-Левицького (*байдужість, самосвідомість, світогляд*), А.Ю. Кримського (*зміст*) та ін.

Важливу роль у визначенні okazіоналізмів відіграє також дериваційний аспект, адже часто okazіоналізми тлумачать як слова, утворені за непродуктивними словотвірними моделями або й за окремими словами-зразками. «За свідченням мовознавців, мовленнєві новотвори досить часто демонструють великі резервні можливості словотвірної мовної підсистеми. Відповідно до того, наскільки активно створюються okazіоналізми за тим чи тим словотвірним типом, можна було з упевненістю говорити про ступінь їхньої продуктивності» [Колоїз 2007: 5].

Для сучасних мовців наведені вище авторські okazіоналізми втратили ефект новизни й стали сприйматися як слова загального вжитку саме тому, що вони не суперечать правилам дериваційної граматики української мови. Однак це незначна частина новотворів, вживаних у художніх, публіцистичних чи

⁴ Авторство наведених слів потребує верифікації уже на новому матеріалі (словники, тексти), що ввійшов (повернувся) до наукового обігу за останні десятиріччя. Наприклад, досі в лінгвістиці панувала думка про те, що слово *мрія* є авторським новотвором українського письменника М.П. Старицького, який нібито сам утворив його від дієслова *мріти* «неясно виднітися, бовваніти». Цей усталений донедавна в лінгвістиці міф заперечила О.М. Тищенко на основі матеріалів Архівної картотеки (див. статтю О.М.Тищенко в журналі «Українська мова» (2019, № 2). ГРАК, який охоплює період з 1816 по 2019 р. і містить понад 40 тисяч текстів близько 15000 авторів підтвердив її думку. За допомогою цього корпусу текстів і його пошукової системи виявлено, що М. Старицький, який вжив слово *мрія* у вірші «До альбома О. П. К-ч» (вірш написано 1873 р., надруковано 1883 р.), не був автором цього слова. Адже до М. Старицького іменник *мрія* вживали у своїх творах І.С. Нечуй-Левицький, Марко Вовчок, О.Я. Кониський, М.П. Драгоманов, І.Я. Франко, слово зафіксовано в текстах корпусу з 1869 року.

наукових текстах. Більшість же з таких «кованих слів», створених за неактивними чи невластивими народній мові словотвірними моделями, залишилися okazіональними [Регушевський 2007: 268].

Ставлення до okazіоналізмів й уподобання мовців та науковців з часом змінювалися. Існувало як мінімум три погляди на роль okazіоналізмів у системі мови: 1) позитивне ставлення до авторських новотворів як свідчень потенціалу й продуктивності мови, 2) заперечення індивідуального словотворення, що утруднює розуміння висловлення, 3) обстоювання обґрунтованого й помірною використання новотворів, створених за усталеними словотвірними зразками. І.С. Нечуй-Левицький критикував письменників через зловживання новотворами, переконуючи, що вони здебільшого є невдалими й утруднюють розуміння тексту. Він наводив багато прикладів авторських okazіоналізмів з праць М.С. Грушевського, М.Й. Євшана, які активно творили нові слова, й зазначав, «що утворив у своїй мові народ, те треба і вживати, і примитикувати до цього неологізми, а не вигадки» [Нечуй 1912: 20]. Дослідник не заперечував словотворчість повністю, а був у цій справі консерватором і, мабуть, більше критикував своїх ідейних противників у мовній дискусії: «За весь час, одколи розвивається галицьке пісьменство, я знайшов у йому тільки трохи більше десятка неологізмів, слів вищого порядку, складаних добре і вдатно, як от: *переважно, здійснити (исполнить), вражіння, переважувати, зміст, вплив, пересвідчитись, неможливий* і т. д. котрі й я вживаю в писанні. Решта неологізмів ... невдатна і зроблена не аналогічно с складом народніх слів, як от: *завдяки, рухія, відруховність, проява, виява, розвій, (проявок, вїявок, розвиток), руханковий* і т. д. Натомісць вони просто таки перероблюють, або беруть силу чисто польських слів: *передплата, одсетки, помешканя, остаточно, старанно, рух, рахунок, рахувати, співчуття, співробітник (сутрудовник), співчуття (спочування)* і т. д.»⁵ [Там само: 44].

⁵ У цитатах зберігаємо лексичний склад і правопис оригіналів.

В.І. Самійленко також був прихильником поміркованості у творенні нових слів та адаптації іншомовних лексем. Він обґрунтовував доцільність фонетичного правопису, необхідність дотримуватися правил евфонії української мови, розглядав питання фонетичної та граматичної адаптації слів іншомовного походження, закликав не цуратися запозичень, але й «не бгати їх у нашу мову без міри» [Самійленко 1918]. Письменник виступав проти перекладу іншомовних слів, які вже вкорінилися в системі мови, адже вважав, що для такого оказіонального, часто невдалого, словотворення немає необхідності. З цього приводу він зауважував, що «у перекладі завжди є небезпека неточності, невідповідності слова обсягу поняття. Так що велику силу чужоземних слів у нашій мові краще залишити без перекладу. Але це не значить, що їх треба брати в абсолютно чужомовній формі» [Там само]. Майстерний практик мови, він вважав за потрібне адаптовувати чужі слова до української фонетики й граматики.

Теоретичне осмислення індивідуально-авторських утворень частково відбувається в працях М.Д. Гладкого та І.І. Огієнка, котрі розглядають поповнення мови новотворами як позитивний чинник її розвитку, вважаючи авторські витвори «живим двигуном зросту кожної мови» [Колоїз 2007: 60]. Наприклад, М.Д. Гладкий критикував бездумну словотворчість та дослівний переклад за чужомовними шаблонами: *фото-зйомка, прозорі загрози, визивна пропозиція, зазнані невдачі* тощо [Гладкий 1928: 36], при цьому він навіччало прикладів влучних новотворів, які «вийшовши з наших редакцій, поширилися в масах, зафіксовані в словниках ... і без сумніву набули прав громадянства»: *випал, самооплатність, заготівля, висуванець, недозволенний, боєспроможний, довідка, довідне бюро, передвоєнний, землевпорядження, сталеливарня, кредитоспроможність, відпочивник, драмгуртківчани, гучник* та ін. [Там само: 37–38]. Учений вважав, що до мови треба «ставитися свідомо й активно, оцінюючи процес мовного поступу з погляду його доцільності та більшої чи меншої придатності до потреб нашого громадського життя»

[Гладкий 1928:153]. «Кожна літературна мова вільно поповнюється новими словами, так званими новотворами (неологізмами), які дає нам біжуче життя безперервно, дає головню в творах письменників, менше від самого народу», – констатує І.І. Огієнко. І водночас формулює основну причину, що спонукає митців художнього слова до продукування нового, зауважуючи: «Коли б не поставали в нашій мові новотвори, літературна мова остаточно завмерла б. Культурне людське духовне життя невинно зростає й потребує нових слів на своє означення, а тому й постають новотвори. Звичайно, кожна людина мислить значно ширше, аніж можна висловити те своїми словами, – їй завжди бракує слів, а тому вона кидається й до новотворів, щоб таки висловити можливо повно свою думку» [Огієнко 1995: 221].

Суголосні погляди висловлює й О.Н. Синявський, який наголошував на винятковій ролі словотворчих засобів, за допомогою яких можна створювати нові слова з уже відомих елементів: «І от не так і великим числом наростків [суфіксів – *Ю.Ц.*] в українській мові (десь понад сто) витворено тисячі нових слів подібно до того, як з невеликого числа звуків піяніна (усього 85) можна витворити дуже багато, безліч акордів, тобто нових сполучень звуків» [Синявський 1941: 112]. Утім, далі мовознавець зауважує, що як «не кожне сполучення звуків піяніна дає акорд, так далеко не механічно творяться нові слова з відомих елементів», бо «тільки глибоко й повно знаючи мову, можна витворити нове слово, без наміру, не надумано, а цілком натурально, «само собою» [Там само: 112–113]. У цьому процесі, за О.Н. Синявським, найважливішими є продуктивні словотворчі засоби, тобто ті, що в підсвідомості народу виступають як живі словотворчі елементи, а отже, можуть творити нові слова.

«Хай вигадані відповідними художниками нові слова залишаються назавжди тільки їхніми словами, хай вони не поступають до активного фонду загальної мови, – але там, де їх ужито, вони живуть і довго житимуть своїм повним художньо-естетичним життям, на своєму місці вони є збагаченням мови

як засобу служити виявом певної дієвої образності та емоційності і, подобаючись хоч би певному колу читачів, тим самим виправдовують своє народження і своє існування», – зауважував Л.А. Булаховський [Булаховський 1951: 136].

Незважаючи на різне ставлення до okazіоналізмів, кінець ХХ – початок ХХІ століття означені посиленою увагою до проблем індивідуально-авторської мовотворчості. Лінгвісти аналізують словотвірні та функціонально-стилістичні особливості лексичних інновацій, засвідчених у мові українських письменників, публіцистів та перекладачів О.Т. Гончара, П.А. Загребельного, В.С. Стуса, Остапа Вишні, шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи, неокласиків, М.Ф. Слабошпицького, М.О. Лукаша, І.М. Дзюби, О.С. Забужко, Ю.І. Андруховича, Івана Багряного, Г.П. Кочура та ін⁶. Дослідження особливостей авторського письма залишається актуальним, адже це «певний часовий зріз української літературної мови з її народорозмовними, книжними, фольклорними джерелами, з фіксацією нових мовних явищ, спричинених міжмовними, міжкультурними контактами, а також пошуками індивідуального художнього мововираження» [Єрмоленко 2013: 6].

Мовні інновації виникають з кількох причин: «Або з'явилася потреба в слові, знакові нового поняття [...], або постала необхідність поповнення того чи іншого семантичного поля новою чи оновленою функціональною одиницею, або ж новий (додатковий чи оновлений) зміст старого поняття (тобто нова семема) вимагає нової форми, отже, нового слова» [Жайворонок 1999: 35].

У сучасному мовознавстві неологізмами вважають «новотвори, запозичення, а також включення і входження в мову, зумовлені перерозподілом значень у видах і жанрах мовлення» [Сербенська 2001: 158]. Актуальна думка,

⁶ Цікавими та цінними в контексті аналізу нової та актуалізованої лексики є наукові розвідки Р.А. Трифонова («Про роль метамовної рефлексії у вербалізації концепту ЛЮБОВ (на матеріалі сучасної української есеїстики)» (2009), «Лінгвокультурні складники індивідуального мовлення Юрія Шевельова (на матеріалі есе та листів)» (2015), монографія «Метафора Євгена Маланюка: семантико-функціональний аспект» (2004) О.М. Тищенко, монографія Н.М. Журавльової «Поетика української епістолярної ввічливості ХІХ – початку ХХ століття» (2012.), дисертації О.Є. Клешової «Мова публіцистики Івана Багряного» (2003), О.В. Братаніч «Лінгвостилістика епістолярію Г.П.Кочура (на матеріалі листування 60-80-х рр. ХХ століття)» (2004), Н.С. Голікової «Художній дискурс П.А. Загребельного: лінгвокогнітивний і прагматистичний аспекти» (2019) та ін.

що це «слова, словосполучення, фразеологізми, окремі їхні значення, що з'явилися на певному етапі розвитку мови для позначення нових реалій і понять, периферійних номінацій, актуалізація яких зумовлена соціальними і територіальними чинниками функціонування літературної мови, а також okazіоналізми (індивідуально-авторські новації), використані одноразово в мовній практиці певного автора, видання, редакції чи в конкретному тексті» [Стишов 2005: 46]. Тобто визначення охоплюють увесь спектр мовних інновацій.

Загальноприйнятою є дефініція неологізма, за якою це «слово, а також його окреме значення, вислів, які з'явилися в мові на даному етапі її розвитку й новизна яких усвідомлюється мовцями (загальномовні неологізми) або були вжиті тільки в якомусь акті мовлення, тексті чи мові певного автора (стилістичні, або індивідуально-авторські, неологізми., пор. *оказіоналізм*)» [Тараненко 2007: 426–427]. У роботі дотримуємося такого тлумачення та послугуємося як синонімами поняттями *лексична інновація*, *неологізм*, *неолексема*.

Статус будь-якого неологізма визначають мовці: слово доти є новим, доки мовна свідомість реагує на нього як на нове. У мовознавчій літературі нововведення класифікують за різними критеріями: хронологія, ступінь поширення та рівень засвоєння в мові. Лінгвісти також виокремлюють власне неологізми (нові за формою і змістом), трансномінації (нові лише за формою), семантичні інновації чи переосмислення (нові за значенням). Окрім того, існують вироблені фахівцями критерії щодо відбору неологізмів: просторово-часові (конкретно-історична теорія Н. З. Котелової) [Котелова 1978], стабілізаційні (мірою входження неологізму в мовну систему вважають певний набір відношень: синтагматичних, парадигматичних, епідигматичних – функціональний потенціал одиниці) [Карпіловська 2007: 5].

Наприкінці XX – на початку XXI століття відбувається інтенсивне поповнення української лексики неологізмами. Слово як основна одиниця

української номінації стоїть у центрі всіх інноваційних процесів – відкриває перспективи для виявлення нового у формі, значенні й уживанні слів і словосполук, у їх написанні [Карпіловська 2013: 7]. Відповідно, вирізнятимемо типи неологізмів: *новотвори, новозапозичення, неосемантизми та неографізми*.

Наукове підґрунтя для окреслення реєстру неологізмів, а серед них і неосемантизмів, та їхнього поглибленого вивчення забезпечують словники нових слів. На початку ХХІ ст. з'явилася низка українських неологічних словників різних типів: «Словник новотворів української мови кінця ХХ століття» (2002) Г.М. Віняр та Л.Р. Шпачук, «Нове в українській лексиці» (2002) Д.В. Мазурик, «Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття» (2004), який увійшов до монографії Г.М. Вокальчук «Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)», «Лексико-словотвірні інновації (1983-2003)» (2004) А.М. Нелюби, «Лексико-словотвірні інновації (2004-2006)» (2007) А.М. Нелюби, С.А. Нелюби, «Лексико-словотвірні інновації (2007)» (2009), «Лексико-словотвірні інновації (2008-2009)» (2010) за ред. А.М. Нелюби, «Нові слова та значення» (2008) Л.В. Туровської та Л.М. Василькової, «Нові й актуалізовані слова та значення. Словникові матеріали (2002-2010)» (2010) В.О. Балог, Н.Є. Лозової, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко, «Словотворчість незалежної України. 1991-2011» (2012) А.М. Нелюби, «Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики» (2013) Є.А. Карпіловської, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко, В.І. Критської, Т.К. Пуздиревої, Ю.В. Романюк, «Лексико-словотвірні інновації (2014)» (2015), «Словотворчість незалежної України. 2012-2016» (2017), А.М. Нелюби, Є.О. Редька, а також «Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн.» (2017), укладений в Інституті української мови НАН України за редакцією Л.В. Мовчун під керівництвом П.Ю. Гриценка.

Сучасні мовознавці виокремлюють абсолютні та відносні інновації. У складі абсолютних – новозапозичення, новотвори та неосемантизми, а серед

відносних – актуалізовану лексику та внутрішньомовні запозичення. Тобто можемо говорити про існування двох тенденцій оновлення лексикону: використання запозичених чи внутрішніх, питомих ресурсів номінації. У кожному способі словотворення «закладені готові мовні будівельні резерви, які стають живими елементами нових слів» [Ковалик 1961: 26]. Особливо важливою з цього погляду видається семантична деривація.

Українські мовознавці досліджували різні аспекти змін у семантичній будові українських слів [Федоренко 1989; Соколовська 1990; Дятчук, Пустовіт 1993; Самойлова 1999; Мазурик 2002; Струганець 2002; Стишов 2003; Мінчак 2003; Тропина 2003; Карпіловська, Кислюк 2008; Таран 2011; Навальна 2011; Кравець 2012; Тараненко 2015; Клименко, Клименко, Карпіловська, Кислюк та ін. 2017; Ковтун 2018; Приблуда 2018]. В аналізі семантики слова лінгвісти спираються на теорію трискладової структури мовного знака Ф. де Сосюра, у якій він виділяв денотат, десигнат, сигніфікат [Сосюр 1998: 86-89], і на так званий «трикутник Готліба Фреге» як модель властивостей мовного знака, серед яких він виокремлював семантику (відношення до дійсності), синтактику (відношення до інших знаків у системі) та прагматику (відношення мовця до знака) [Фреге 1997: 353-355].

Викликають інтерес наукові праці, присвячені семантичним змінам у різних слов'янських мовах, – білоруській [Лукашанец 2009; Холявко 2004], польській [Kredátusová 2012; Markowski 2000; Smółkova 2001; Waszakowa 2005], російській [Зализняк 2001, Зализняк 2004; Курасова 2006; Кустова 2004; Розина 2004], чеській [Martincová 1983; Niševa 2014; Rangelova 2005] та ін.

У пропонованому дослідженні для найменування нових значень слів використовуємо термін *неосемантизм* з огляду на широкий обсяг його змісту, а отже, і на його придатність охопити всі різновиди розвитку та оновлення семантики слова. Н.Ф. Клименко трактує неосемантизми як «лексеми, зафіксовані в словниках, які стали вживатися з новим значенням чи то внаслідок вживання термінологічної лексики в іншій терміносфері або в

загальновживаній лексиці; чи внаслідок набуття ними певних експресивно-оцінних значень або метафоричного вживання» [Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: 241]. Беремо за основу таке розуміння і вважаємо *неосемантизмом* будь-яке слово з новим значенням, але з уже наявною у мові формою, унаслідок потреби назвати нове поняття або переосмислити вже наявне.

Сучасні дослідження засвідчують, що кількість неосемантизмів сягає близько чверті від загальної кількості інновацій. Цей показник є стабільним для різних часових зрізів функціонування української мови за хронологічно однорідними вибірками [Мазурик 2002: 8]. З часом одні нововведення стають загальновживаними, витісняючи на периферію попередні позначення певних понять, а інші перебувають в статусі «слів-одноденок» чи okazіоналізмів та усуваються в процесі комунікації або залишаються на периферії системи мови, спеціалізуються, маючи вузьку або чітко визначену сферу вживання. Такі одиниці можуть просто становити надлишок системи, відповідаючи, утім, системним нормам. Наприклад, іменники *мітингар* і *мітингувальник*, *мітинговець*; *діаспорець*, *діаспорівець*, *діаспорит*, *діаспорянин*, *діаспорник*; *мережник* і *мережевик*, *мережанин* – усі зберігаються в мовній системі, проте з різним функціональним потенціалом. З одного боку, бачимо властивість мови до оновлення, а з іншого – здатність до стабілізації, застосування механізмів самозбереження. Саме так виявляється взаємовплив системи і мовної практики, мови й мовлення: мовна практика й комунікація, уживання нових слів у взаємодії з уже наявними регулюють склад та структуру мовної системи.

Для з'ясування природи неосемантизації, окреслення її типів та джерел необхідно простежити шлях творення нового значення слова. Якщо порівняти слова, що їх неологічні словники кваліфікують як неосемантизми (позначають астериском), то побачимо, що вони набули своїх нових значень по-різному. Завдяки процедурі обчислення функціонального потенціалу інновацій, запропонованій Є.А. Карпіловською і реалізованій в АРСУНі, можемо

встановити ступінь входження лексеми в систему мови, її вагу для сучасної комунікації, а також визначити, яким чином відбувався процес набуття наявними словами нового значення. Виокремлюємо 3 типи неосемантизмів залежно від способу їхнього творення: 1) семантичні деривати, які з'явилися в мові внаслідок семантичного словотворення в межах уже відомого слова; 2) повторні приховані запозичення, що становлять нове значення раніше адаптованого іншомовного слова, запозичене в тій же формі, від того ж або й іншого прототипу з тієї ж або з іншої мови-джерела або ті, що становлять семантичну кальку в парадигмі питомого слова; 3) новотвори омоніми, які постали завдяки повторному використанню тієї самої словотвірної моделі для позначення нового поняття (повторне створення вже наявної форми для нового значення) [Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: 18–19]. У зв'язку з розширеним трактуванням неосемантизації як загалом способу оновлення значення слова з уже наявною в мові формою залучаємо до розгляду не лише нові значення слова, а й значення нових його омонімів, непохідних і похідних, залежно від слова-зразка. Намагаємося підходити до аналізу слова «як мінімальної самостійної мовної структури з формою, семантикою та функціональними властивостями», що «дає можливість виявити причини й наслідки змін у системі й структурі мови під впливом змін у суспільному житті, нових когнітивних і комунікативних потреб українських мовців» [Карпіловська 2017: 10].

Сучасні лексикографічні праці, а також мовний матеріал доводять потужний потенціал українських лексем для активного оновлення семантики та намагання мовців всебічно використовувати внутрішні ресурси системи української мови, питому й давно засвоєну, адаптовану іншомовну. Це є ознакою постійного якісного розвитку мови, підвищення її номінаційної потужності, а отже, здатності мови зберегти національні риси концептуалізації й категоризації світу, профілювання понять, що, без сумніву, є важливим

способом збереження самобутності української номінації в умовах глобалізаційних процесів.

1.4. Методи дослідження неосемантизмів

Методологія дослідження ґрунтується на підході до мови як системи з певною структурною організацією, яка перебуває в постійному розвитку.

Фактичний матеріал дібрано з первинних (1) українська публіцистика; 2) тексти мережевих засобів масової інформації; 3) тексти спеціалізованих професійних сайтів; 4) художня проза; 5) наукові та науково-популярні тексти; 6) дописи користувачів мережі «Фейсбук») та вторинних джерел: 1) лексикографічні праці: а) академічні тлумачні словники, б) словники нових слів, в) термінологічні словники, г) словники іншомовних слів; 2) окремі підкорпуси корпусу текстів на лінгвістичному порталі Mova.info та конкорданси Генерального регіонально анотованого корпусу української мови (ГРАК). Корпус вибраних неосемантизмів становить 254 одиниці у 8756 контекстах, які віддзеркалюють нові умови функціонування української мови наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть. Серед вибраних мовних одиниць є власне неосемантизми та новотвори-омоніми, різні за частиномовною належністю та лексико-семантичними групами, утворені на основі питомого або запозиченого мовного матеріалу.

Для визначення неосемантизмів застосовано кілька критеріїв: часовий, лексикографічний, стилістичний та функціональний. Згідно з часовим, до неосемантизмів відносно такі семантичні інновації, що засвідчені в текстах, оприлюднених після 2015 року. Джерельну базу формують лише найновіші різностильові та різножанрові тексти. Відповідно до лексикографічного критерію, до неосемантизмів уналежнено слова, нові значення яких не зафіксовані в словниках, виданих до 1991 року. За стилістичним критерієм, до неосемантизмів зараховано лексичні одиниці, які є новими для певного стилю.

Функціональний критерій, або критерій сфери вживання, передбачає, що неосемантизмом є будь-яке слово з новим значенням, але з уже наявною у мові формою, яку мовці використовують для позначення нових реалій чи переосмислення вже наявних.

Процедура встановлення нового значення передбачає кілька етапів:

- 1) виявлення слова з новим значенням у тексті;
- 2) порівняння виявленого значення слова з дефініцією у СУМ-11 або СІС-74 (СІС-85) та підтвердження його новизни.
- 3) перевірка вживаності слова з новим значенням в узусі на основі джерел, де можливий швидкий пошук за різними підкорпусами й конкордансами в ГРАК і Mova.info;
- 4) звертання до галузевих тлумачних, нових словників, повернених лексикографічних праць, наукових розвідок тощо для визначення типу й механізму неосемантизації.
- 5) з'ясування активності неосемантизма за допомогою процедури обчислення функціонального потенціалу інновацій – на основі його парадигматичних, синтагматичних та епідигматичних (словотвірних та асоціативних) відношень.

У дисертаційній роботі використано як загальнонаукові, так і лінгвістичні методи та прийоми для аналізу неосемантизмів. Важливими для дослідження мовних явищ є, безумовно, загальнонаукові методи – індукція та дедукція, аналіз та синтез. Індукцію застосовано під час дослідження кількісних та якісних змін у лексико-семантичній системі української мови (приклади появи нових значень), що дало змогу систематизувати новий мовний матеріал, розглянути неосемантизацію загалом та визначити її місце серед інших інноваційних процесів у сучасній українській мові. На дедуктивному рівні, ідучи від загального положення про те, що «динаміка словникового складу значною мірою зумовлена зовнішніми чинниками» [Ємчура 2015: 48], зроблено

спробу окреслити ті зміни, які вплинули на оновлення лексикону загалом та стали причинами вторинної номінації зокрема.

Загальнонаукові методи аналізу та синтезу використано для дослідження суті явища неосемантизації, визначення критеріїв виокремлення неосемантизмів з-поміж інших мовних інновацій та їх класифікації тощо.

Необхідність детально опрацювати структурні, семантичні та функціональні особливості дібраних неосемантизмів зумовила активне послуговування описовим методом. За допомогою цих операцій розкрито специфіку функціонування неосемантизмів у сучасній українській мові, кодифікування їх у лексикографічних працях, що свідчить про усталення нових мовних одиниць у сучасному українському лексиконі.

Метод порівняння застосововано для визначення спільних та відмінних ознак неосемантизмів за різними параметрами. Аналіз критеріїв визначення неосемантизмів у сучасному мовознавстві, зіставлення окремих підходів до тлумачення понять *неологізм*, *неосемантизм*, *семантичний дериват* дало змогу сформулювати робоче визначення неосемантизмів. За допомогою методу порівняння зіставлено способи творення неосемантизмів у сучасній українській мові. Це уможливило встановлення того, що найбільший пласт неосемантизмів формують наслідки семантичної деривації на основі питомих чи раніше засвоєних мовних одиниць, трохи рідше трапляються наслідки прихованого запозичування, а в окремих прикладах – наслідки повторного використання словотвірної моделі. З'ясовано, що за частиномовною належністю переважають іменникові неосемантизми, кількісно найменшу групу утворюють нові прислівники тощо. У межах дослідження семантики неосемантизмів також було порівняно словникові дефініції лексем, зафіксовані в лексикографічних працях, які вийшли до та після 1991 року.

Кількісний аналіз дав змогу оцінити активність уживання різних типів неосемантизмів у мовній діяльності українців. Наприклад, за корпусом текстів на порталі Mova.info підраховано показник загальної кількості засвідчених

уживань окремих аналізованих лексем у публіцистичному та науковому підкорпусах тощо.

У дисертації використано структурний підхід до аналізу мовних фактів, спрямований на вивчення внутрішньої організації системи мови через відношення між її елементами. Його застосування дало можливість дослідити семантичну та словотвірну структуру неосемантизмів за допомогою методики компонентного аналізу шляхом розщеплення значення лексеми на семантичні складники та виділення в ньому інноваційних сем. Для аналізу неосемантизмів та нових омонімів частково використано методику безпосередніх складників, що передбачала поступове членування семантики лексеми на складові елементи.

Для з'ясування активності неосемантизмів використано процедуру обчислення функціонального потенціалу інновацій. У результаті проаналізовано ступінь входження лексеми в систему мови, її вагу для сучасної комунікації.

У роботі застосовано також комунікативно-прагматичний підхід, який оприявив потреби та інтенції мовця щодо продукування / уживання неосемантизма: прагнення назвати нове поняття, дати нове найменування тим поняттям, що вже мають назву, для вираження експресивності, оцінності значення та ін. Метод контекстно-семантичного аналізу дав змогу дослідити особливості функціонування неосемантизмів у текстах та вплив контексту на змістовий обсяг лексеми. Це уможливило опис значення нових слів та словосполучень, не зафіксованих у лексикографічних працях.

Комплексне застосування дослідницьких методів посприяло виявленню особливостей різних аспектів процесу неосемантизації лексики. Використання індукції та дедукції, аналізу та синтезу, описового методу, методу вибірки та порівняння, контекстно-семантичного аналізу, методики безпосередніх складників, компонентного аналізу та елементів кількісного аналізу зумовлене потребою деталізувати аналіз неосемантизмів сучасної української мови.

Висновки до розділу 1

Завдяки динамічним процесам у сучасній мовній практиці, що їх простежують на всіх рівнях мовної системи, засвідчуємо здатність мови реагувати на виклики часу й щоразу відповідати новим комунікативним запитам мовців. Зміни відбуваються не лише у формі, а й у семантиці слів, виявляються як у появі слів з новою формою, так і в зміні змісту вже наявних лексем. Відповідно, диференційовано такі різновиди неологізмів: *новотвори, новозапозичення, неосемантизми та неографізми*.

Найбільш гнучким елементом мовної одиниці є її значення, оскільки воно зумовлене предметним змістом, емоційними показниками, специфікою доби й мови в ній. Аналіз праць класиків лінгвістичного вчення, розвідок про мовознавчий поступ XX – XXI століть, теоретичні й практичні здобутки української неології та неографії, досліджень, присвячених динамічності значення та його сутності, різним аспектам оновлення семантики слова, свідчить, з одного боку, про багатоаспектність підходів до аналізу цього феномену, з другого – про його складність як лінгвістичного явища. Терміни *неологізм-значення, семантичний неологізм, нове вторинне найменування, семантична інновація* не досить широко характеризують явище неосемантизації, тому в дисертаційному дослідженні надано перевагу терміну *неосемантизм*.

Базовим визнано розуміння *неосемантизма* як слова з новим значенням, але з уже наявною в мові формою, унаслідок потреби назвати нове поняття або переосмислити вже наявне.

Багатоаспектну природу неосемантизації виявлено в трьох типах, залежних від способу творення неосемантизмів: 1) семантичні деривати, які з'явилися внаслідок семантичного словотворення; 2) повторні приховані запозичення, що становлять нове значення раніше адаптованого іншомовного слова, запозичене в тій самій формі, від того самого або й іншого прототипу з тієї самої або з іншої мови-джерела або ті, що становлять семантичну кальку в

парадигмі питомого слова; 3) новотвори-омоніми, які постали завдяки універбалізації та повторному використанню тієї самої словотвірної моделі.

Фактичний матеріал дібрано з різностильових та різножанрових текстів сучасної української мови, що дало змогу окреслити функціональний потенціал неосемантизмів та їхніх похідних. Використання корпусів уможливило залучення широкого контексту вживання досліджуваних одиниць. Звертання до галузевих тлумачних, нових словників, повернених лексикографічних праць було цінним для визначення новизни значення, типу й механізму неосемантизації тощо.

Методологію дослідження зумовив підхід до мови як системи з певною структурною організацією, яка перебуває в постійному розвитку; увага до комплексного застосування загальнонаукових та спеціальних дослідницьких методів; потреба враховувати кілька критеріїв для визначення неосемантизма та в окресленні процедур встановлення нового значення.

Увага до практичних лексикографічних джерел і теоретичних наукових праць, до різностильових текстів як витоків ілюстративного матеріалу дає надійну основу для вивчення процесів оновлення семантики українського лексикону. Аналіз семантико-словотвірних ресурсів та способів неосемантизації, класифікування оновлених одиниць та прогнозування їхнього комунікативного потенціалу, усталення в системі мови визнано важливими не лише з погляду з'ясування здатності мови змінюватися, пристосовуватися до вимог часу, а й зберігати свою ідентичність в сучасному глобалізованому світі.

РОЗДІЛ 2

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ

ЯК СПОСІБ ТВОРЕННЯ НЕОСЕМАНТИЗМІВ

2.1. Механізми формування багатозначності слова

Словотворчість – це усвідомлений процес, що виникає із необхідності називання нових понять, реалій, явищ, процесів дійсності або висловлення мовцем їхньої оцінки свого ставлення до них. Постійне прагнення мовців до досконалості висловлення, а також внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на мовну систему, зумовлюють те, що словниковий склад є динамічним. «Багатозначність, яку породжує семантичне варіювання слів, створює безліч зв'язків між одиницями мовної системи. Ці зв'язки накладаються один на одного, перетинаються, внаслідок чого виникають труднощі елементарного групування лексичних одиниць. Це, звісно, утруднює завдання систематизації лексики, але не заперечує її системності», – зазначає О.О. Корнілов [Корнілов 2014: 288]. Лексика відрізняється від інших мовних систем гнучкістю і рухливістю, але вона також є системою в складі загальної системи національної мови.

Семантична деривація, у вузькому її розумінні, є одним зі способів поповнення лексики, за якого «кожне нове значення слова – семема, як і морфологічно утворене слово, виступає як нова номінативна одиниця: «план вираження – лексема – починає співвідноситися з новим «планом змісту» – нова семема» [Тропина 2003: 102]. При цьому в узусі можуть зберігатися старі й нові значення слова, що й призводить до його полісемії (багатозначності).

Загальновідомо, що багатозначність – це характерна риса багатьох мов і притаманна більшості слів. Проблема лексичного значення пов'язана з номінативними процесами, а тому є центральною в лінгвістиці. Людей завжди цікавило, як виникає слово, але ще більший інтерес викликає механізм називання, в основі якого лежить зміна речей і явищ, понять про них та незмінність форми мовної одиниці.

Більшість дослідників вважає, що ключовим для сучасних студій із семасіології як науки про походження, структуру та розвиток значення мовних одиниць є міркування О.О. Потебні про «ближнє» й «дальнє» значення слова. Окрім того, цінними є зауваги вченого щодо того, що «всі значення в мові за походженням образні» [Потебня 1985: 124], адже в основі називання завжди лежить певне уявлення про об'єкт дійсності та його зіставлення з іншими об'єктами. «Якщо ж безобразність слова прийнята була за щось первинне (тоді як вона завжди похідна), то це відбулося через те, що вона є тимчасовим спокоєм думки (тоді як образність є новим її кроком), а рух більше привертає увагу й більше викликає дослідження, ніж спокій» [Там само: 124]. Отже, нові значення слів – це і є «новий крок образності», а досліджувати їх – актуальне завдання не лише для лінгвістів, а й для істориків, психологів, соціологів, адже «у мовному матеріалі, успадкованому від старшого покоління, закладені як можливі лінії мовленнєвої поведінки майбутніх поколінь, спадкоємців цього [мовного – Ю.Ц.] багатства» [Щерба 1957: 132].

Розвиток словника шляхом поширення переносного вживання слів спостерігається в усіх літературних мовах, а перенесення наявних слів на нові поняття, випрацювані в творчому акті – реагуванні на нові враження, є одним із найпоширеніших способів номінації [Булаховський 1959]. Сформоване значення відрізняємо від образного вживання слова, результатом якого виступає не нове значення, а новий образ уже відомого поняття, який виконує насамперед естетичну й експресивну функції.

Семантичні зміни стають можливими завдяки тому, що значення, набуте словом у кожному мовленнєвому акті (оказіональне, індивідуальне), не обов'язково збігається з узуальним, прийнятим усією мовною спільнотою значенням слова. Оказіональне значення часто є багатшим, ніж узуальне, за змістом і вужчим – за обсягом. Відхилення okazіонального значення від узуального в мовленнєвому акті є початком справжньої зміни значення слова, адже регулярні такі відхилення зумовлюють перетворення індивідуальної

словотворчості на загальну норму [Пауль 1960: 93–94, 103]. Мовна динаміка, на думку вченого, викликана кількома процесами: 1) спеціалізацією значення внаслідок звуження його обсягу і поглиблення змісту; 2) збіднінням змісту, пов'язаним із розширенням обсягу значення; 3) перенесенням назви на основі просторових, часових чи функціональних зв'язків позначуваних об'єктів з іншими. Окремими видами значеннєвих змін у певних контекстах дослідник вважав гіперболу, літоту, згрубілі висловлення, евфемізм, знецінювання, іронію тощо [Там само: 106–117].

Поглиблюючи теорію лексико-семантичних змін С. Ульмана, О.О. Тараненко доходить висновку про існування п'яти основних семантичних процесів: 1) метонімії (виникає на основі суміжності об'єктів дійсності); 2) метафори (виникає на основі подібності об'єктів); 3) процесів, основою яких є суміжність самих мовних одиниць в тексті (атракція, компресія, конденсація, синтагматичні зміщення смислу тощо); 4) аналогії (виникає на основі подібності мовних одиниць у тексті); 5) контамінації (схрещування мовних одиниць, яке виникає на основі подібності та суміжності одночасно і мовних одиниць, і об'єктів дійсності) [Тараненко 1989].

Оскільки лексичне значення не становить якоїсь сталої величини, то «коли якась лексема потрапляє в інший контекст, у незвичне оточення, у її семантичній структурі поступово розвивається певний вторинний, додатковий (явний або прихований) відтінок, що згодом може викристалізуватися в окреме значення» [Стишов 2005: 212]. О.А. Стишов до семантичних процесів відносить звуження, розширення, модифікацію значення, термінологізацію / детермінологізацію [Стишов 2005: 210–232]. «Мабуть, чим довшу історію має слово, тим більше в нього можливостей для перетворення на багатозначне» [Струганець 2002: 180], а «виникнення нових значень – процес безперервний» [Там само: 191] та може відбуватися за рахунок розширення чи звуження семантичної структури слова.

На залежність семантики слова від його віку давно звернули увагу структуралісти. А.А. Полікарпов щодо цього зауважував, що «внутрішній потенціал активності будь-якого елемента не безмежний, він витрачається і коли-небудь закінчується. Період реалізації життєвого потенціалу – це життєвий цикл елемента». Серед процесів, що відбуваються зі словом, найбільш типовими та найбільш значущими для загальної динаміки лексичної системи мови він вважав два типи процесів: 1) процес ослаблення і втрати тих чи інших компонентів кожним із словесних значень під час його історії, в ході його комунікативного використання, тобто його абстрактивізація; 2) процес відгалуження від кожного зі значень слова нових значень, причому, в середньому, щодо більш абстрактних, ніж кожне материнське значення. Менш значущими, але істотними для мікрорівня лексичної еволюції лінгвіст називав: а) процес втрати кожним із значень переважно тих ознак, які є специфічними для цього значення на тлі інших значень тієї ж смислової сфери; б) процес поглинання значенням суб'єктивних компонентів із контекстів, які закономірно розширюють вживання значення, що відбувається менш інтенсивно в кількісному плані, ніж процес втрати ознак, але помітний як зміна якості семантичних компонентів у значеннях, які «прожили» в мові деякий час, порівняно з тими, які тільки увійшли в мову. За словами дослідника, ці семантичні мікропроцеси є базовими, вони визначають динаміку інших похідних мікропроцесів життєвого циклу слова, як-от: набуття і втрата значень різної якості, історична зміна структури таких семасіологічних відношень як синонімічні, антонімічні, омонімічні, словотвірні, гіпо-гіперонімічні, категорійні тощо й одиниць, пов'язаних цими відношеннями [Поликарпов 1998].

О.С. Мельничук щодо цього зауважував, що «усі конкретні зміни мовної структури, які відбуваються в процесі еволюції мови, можуть бути зведені до трьох основних типів: становлення й розвиток нових компонентів структури, заміна одних компонентів у відповідних функціях на інші й некомпенсована

втрата елементів структури» [Мельничук 2007: 172], а збільшення можливостей мови виражати новий зміст вважав прогресом мови [Мельничук 1981].

Українські мовознавці детально опрацювали динаміку українського лексикону та проаналізували основні лексичні зміни на прикладі різних груп лексики. Наприклад, В.О. Винник, залучивши український матеріал, простежив етимологію та семантичну структуру назв одиниць виміру і ваги в українській мові, з'ясував шлях розширення семантичного обсягу деяких слів, перенесення значення, процеси термінологізації [Винник 1966]. Л.М. Полюга на основі значного історичного періоду схарактеризував різні аспекти слів за абстрактним значенням, зокрема шляхи походження і формування цього шару лексики, основні семантичні групи слів, їхні стилістичні функції, багату синоніміку та антоніміку, роль в утворенні термінології тощо. Т.А. Харитонova досліджувала лексику із філософсько-категорійним значенням в етимологічному та історико-лінгвістичному аспектах [Харитонova 1992]. Т.О. Черниш здійснила аналіз і опис складу та структури трьох великих спільнослов'янських історико-етимологічних гнізд із головним семантичним компонентом «високотемпературний вплив», схарактеризувала семантичний потенціал та дериваційну активність досліджуваних етимонів, визначила закономірності виникнення похідних тощо [Черниш 2003].

Важливою для сучасних досліджень семантичної деривації є типологія багатозначності (полісемії) слова, запропонована Ю.Д. Апресяном. Дослідник виокремив й обґрунтував три таких її типи: 1) радіальна полісемія, коли всі значення слова мотивовані одним – центральним – значенням, пор. рос. *клапан мотора, клапан фагота, сердечный клапан, клапан кармана* із загальним компонентом «частина предмета, що прикриває отвір в ньому»⁷; 2) ланцюгова полісемія (трапляється, зокрема в російській мові, яка була матеріалом дослідження вченого, рідко), коли кожне нове значення слова мотивовано іншим – найближчим до нього – значенням, але крайні значення можуть і не

⁷ Приклади Ю.Д. Апресяна подаємо мовою оригіналу, дефініції – у власному перекладі.

мати загальних семантичних компонентів, демонструючи розпад багатозначного слова на омоніми (пор. рос. *левая рука – в левую сторону* («з боку лівої руки») – *левая тумба стола* («розташована з лівого боку, якщо спостерігач розвернутий обличчям до предмета») – *левые фракции парламента* («сиділи на лавках зліва від голови парламенту й політично радикальні») – *левые партии* («політично радикальні») – *левый уклон* («політично радикальний тільки зовні»); 3) радіально-ланцюгова полісемія (трапляється найчастіше) – поєднання обох типів (пор. рос. *класс* – «розряд», «громадська група», «група однорідних об'єктів у межах певної систематики», «підрозділ учнів», «група учнів, що навчаються спільно», «кімната для занять класу», «тип вагона або каюти з певним ступенем зручностей», «міра якості», «висока якість», «ступінь деяких цивільних звань») [Апресян 1995: 182].

На основі опрацювання й поглиблення здобутків видатних учених XIX-XX ст., сучасні науковці виокремлюють такі основні види семантичної деривації: 1) метафоричне та 2) метонімічне перенесення, 3) розширення значення, 4) звуження значення, 5) семантичний зсув.

Серед способів формування змісту вторинних найменувань вагоме місце посідає метафора – «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця» [Тараненко 2007: 350]. Ш. Баллі помітив нездатність розуму до абсолютної абстракції, а тому вважав метафору порівнянням, «в якому розум під впливом тенденції зближувати абстрактне поняття і конкретний предмет поєднує їх в одному слові» [Балли 2001: 221], що виникає в спонтанному мовленні внаслідок помилки або необхідності («паралогізми спонтанного сприйняття») [Там само: 223]. О.О. Тараненко виокремлював кілька метафоричних моделей за оцінкою «хороше – погане»: світло – морок, тепло – холод, чистота – бруд, перед – зад, верх – низ, необмеженість – обмеженість, центр – віддалення від нього, його відсутність, рух (активність) – непорушність

(пасивність), міцність (сила) – слабкість (безсилля), виразність – невиразність, сутність – видимість, цінність – нецінність, початок – кінець, нескінченність – скінченність тощо [Тараненко 1980: 85–93]. В основі мовної метафори лежать об'єктивовані асоціативні зв'язки, відображені в конотативних ознаках, що виражають практичний досвід чи історично-культурні знання мовного колективу, а мотивом для метафоричного перенесення є логіко-синтаксичні схеми структурування класів подій чи взаємозв'язок в світобудові явищ та об'єктів – предметно-логічні зв'язки, що відображають мовний досвід людей [Телия 1977: 192–193]. Мовній метафорі притаманна прозора мотивація, тому її легко сприймають та запам'ятовують мовці. Сприймати метафору означає розуміти аналогію чи подібність, закладену в ній.

З'ясовуючи відмінності між метафорою та метонімією, О.О. Реформатський зауважував, що «за різних метафоричних змін якась ознака початкового поняття залишається» (він ілюструє свої міркування на прикладі кількох різних значень іменника *гнездо* в російській мові, які все-таки зберігають ознаку «місця, яке охоплює певну сукупність предметів чи речей») [Реформатський 1998: 83]. За метонімічного перенесення змінюється не тільки річ, а й поняття про неї загалом [Там само: 86]. Метонімія – це «семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної їх суміжності, дотичності ... при відображенні у свідомості мовця» [Тараненко 2007: 355]. Нині науковці вирізняють метонімічні відношення просторового, часового, атрибутивного, каузального та іншого характеру. Причинами перенесення найчастіше виступає суміжність явищ на основі таких транспозицій⁸: «одне в одному» (рос. *аудитория*, *класс* «приміщення» і «люди»), «одне на одному» (рос. *стол* «меблі» і «їжа»), «одне під одним» (фр. *bureau* – рос. *бюро* спочатку «тканина», а потім «меблі, які накривали цією тканиною»), «одне через інше» (фр. *jalousie* – рос. *жалюзи* «штори» і «ревності

⁸ Приклади О.О. Реформатського.

(того, хто підглядає через штори)»), «процес – результат (одне після іншого)» (рос. *перевод*), «діяльність – об'єкт чи результат» (рос. *фонетика* «наука» і «об'єкт науки»), «матеріал – виріб» (рос. *фарфор*), «інструмент – продукт» (рос. *язык* «орган для вимови» і «мова»), «місце – виріб» (рос. *херес, бордо*), «місце – історична подія» (рос. *Ватерлоо*), «ім'я – суспільний статус чи характер» (рос. *Цезарь – цесарь* «царь»), «ім'я – виріб» (рос. *форд, батист, маузер*) [Реформатский 1998: 87-89]. На матеріалі української мови виокремлюємо ці та інші типи метонімії.

Різниця між метафорою та метонімією полягає в тому, що метафора як прийом – це вираження нової властивості, отриманої на основі аналогії, і вибір імені на основі такої подібності, а метонімія – це вибір якоїсь властивості із омовленого відображення дійсності на основі її суміжності із властивістю нового позначуваного й вибір йому імені, яке відображає своєю семантикою цю суміжність [Телия 1977: 210].

Метафора і метонімія не заторкують обсягу значення слова, тому Г. Пауль протиставив їх іншим семантичним явищам. Адже поряд із перенесеннями значення в процесі зміни слів діють дві протилежні тенденції: розширення та звуження значення.

Розширення значення здійснюється внаслідок збільшення числа контекстів його вживання. За С. Ульманом, у такій ситуації слово починає позначати більшу кількість предметів, але інформації про них дає менше, ніж раніше [Ульманн 1970: 281]. Г. Пауль називав ці зміни збіднінням змісту слова, а їхньою причиною вважав акцент мовців на одному з різноманіття значень. Часто розширення значення є результатом детермінування слів. Розширення семантики лексичних одиниць буває двох видів: 1) розширення змістового обсягу того самого значення, тобто додавання певних інноваційних сем, 2) долучення до відомого значення слова зовсім нового окремого значення [Стишов 2005: 219]. А.А. Таран, покликаючись на праці С.С. Ізюмської, Н.В. Черемісіної, Н.Ф. Клименко, додає ще розуміння розширення як наслідку

«переходу слова з однієї системи в іншу або будь-яке розширення сфери вживання слова» [Таран 2011: 115].

Звуження семантики – це спеціалізація значення внаслідок звуження обсягу й розширення змісту [Пауль 1960: 106-107]. Цей процес може відбуватися в діяхронії та синхронії. А.А. Ковтун, аналізуючи здебільшого наслідки діяхронних змін, зазначає, що звуження значення «пов'язує поняття різного рівня узагальнення і ґрунтується на спільних сутностях об'єктивного світу за виявленими ознаками, що не об'єднані реальними відношеннями, зв'язками між сутностями, залежностями чи взаємодіями (щось у чомусь), незважаючи на існування їх у свідомості мовців» [Ковтун 2018: 212]. Дослідниця наводить приклади лексем з релігійної сфери, у яких можемо спостерігати таку семантичну зміну (*жезл, відлюдник, посвячувати* тощо). Нас більше цікавлять зміни синхронні, коли широке й вузьке (часом спеціальне, термінологічне) значення співіснують у семантиці слова й реалізуються в сучасній мовній практиці залежно від контексту. Напр. *відбиток, сидіння, питання, заняття*, субстантивація як наслідок звуження значення, форми й сполучуваності прикметника чи дієприкметника (*всевишній, дотична*). Звуження може відбуватися внаслідок переходу значення з однієї семантичної категорії до іншої. Показові в цьому плані іменники зі значенням предметної ознаки, що можуть позначати людину або місце, явище, а також демінутиви й аугментативи, утворені за допомогою суфіксів, які служать для унаочнення, підкреслення певного предметного значення (*святість, високість, знаменитість, посередність, голота, чорнота, басок, вушко*). О.А. Стишов зазначає, що в лексиці ЗМІ другої половини 80-90-х років ХХ століття семантичних неологізмів, у яких відбулася спеціалізація значення, зафіксовано небагато. Натомість М.М. Лапшина стверджує, що в англійській мові звуження значення є більш поширеним семантичним процесом, ніж розширення [Лапшина 1998: 13].

Сьогодні не достатньо з'ясованими залишаються статус і природа семантичного зсуву. Деякі лінгвісти трактують його як самостійний спосіб лексико-семантичного словотворення, інші називають семантичними переходами різні типи семантичної деривації. Г.А. Залізняк семантичним зсувом (семантичними переходами) вважає випадки регулярної семантичної деривації, незалежно відтворюваної в різних словах та мовах [Залізняк 2001: 14]. В основі таких переходів найчастіше лежать відношення «вид – рід», «істота – особа», «істота – предмет» тощо (*ведмідь, осел, яструб, ластівка* – про людину; *винищувач* – про літак).

Н.В. Сніжко за наслідками автоматизованого моделювання синоптичної схеми семантики іменників сучасної української мови з'ясувала, що дві третини багатозначних іменників в українській мові побудовані за двокомпонентними моделями: 1) «дія – наслідок дії» (*запис, нарізка*); 2) «дія – об'єкт дії» (*доплата, доповнення, робота*); 3) «дія – стан» (*вагання, пригнічення*); 4) «людина – тварина» (*вухань, сторож, шкідник, мавпа*); 5) «предмет – людина» (*двірник, брязкало, пугало*); 6) «людина – знаряддя» (*вантажник, автомат, універсал*); 7) «предмет – форма» (*вінок, вузол, корона*); 8) «людина – їжа» (*кисляк, сухар*); 9) «дія – місце» (*будівництво, наділ, перехід*); 10) «рослина – місце» (*любисток, лопушняк*); 11) «рослина – людина» (*чортополох, мімоза, невістка*); 12) «людина – транспорт» (*візник, парусник*) та ін. [Сніжко 2010: 86-87]. Дослідниця також вперше сформулировала багатоконпонентні моделі розвитку полісемії. Трьохкомпонентні відображають такі семантичні відношення: 1) «предмет – форма – частина» (*гребінь, кільце, клин, пояс*); 2) «дія – наслідок дії – стан» (*злам, поєднання, роздум, руїна*); 3) «дія – місце – час» (*оранка, сінокіс*); 4) «дія – місце – споруда» (*будова, укриття, зруб*); 5) «людина – рослина – тварина» (*бородач, залізняк, первістка, степняк*); 6) «тварина – людина – абстрактне» (*птах, покруч, нечисть*); 7) «дія – об'єкт дії – наслідок дії» (*заробіток, знахідка*); 8) «дія – об'єкт дії – абстрактне» (*припарка, застава*); 9) «місце – явище – абстрактне» (*болото, річище, тьма*);

10) «тварина – предмет – людина» (*змій, півень*) та ін. [Там само: 87–88] Багатозначні комплекси із чотирьох і більше архісем, за Н.В. Сніжко, є малопродуктивними, часто відображені одиничними прикладами, як-от: 1) «тварина – людина – відчуття – стан – пристосування» (*черв'як*); 2) «заклад – гроші – місце – приміщення – абстрактне» (*скарбниця*); 3) «міфічна істота – людина – тварина – абстрактне» (*страхиття, сфінкс*); 4) «рух – переміщення – відстань – швидкість руху – місце – споруда – частина – дія – спосіб дії – зміна – процес» (*хід*); 5) «знаряддя – абстрактне – предмет – форма – сукупність – одяг – знак – система – частина» (*сітка*) [Там само: 88].

Отже, семантична деривація – це складний багатогранний процес виникнення нових значень слів, який приводить до перебудови їхньої змістової структури. Різновидами семантичної деривації є метафора, метонімія, розширення, звуження значення слова, семантичний зсув. Широкий спектр дії механізмів семантичної деривації доводить активність наявного в мові на момент творення нової назви значення та його здатність оновлюватися на основі внутрішніх ресурсів мови.

2.2. Типи семантичної деривації в сучасній українській мові

У сучасній українській мовній практиці пізнавальна діяльність мовців усіх сфер та напрямків породжує нові значення відомих слів різних частин мови. Найчастотнішу словотворчу активність у такому напрямі виявляють лексеми, що належать до основних класів повнозначних слів – іменник, дієслово, прикметник, прислівник. Домінування в семантичній структурі іменника та дієслова нових сем свідчить про належність слів, які позначають категорії предметності та процесуальності, до ядра мовної системи. Непроцесуальна (статична) ознака предмета, виражена прикметником, часто переосмислюється мовцями у зв'язку з динамікою іменника. Тоді як неосемантизми серед прислівників здебільшого виникають як похідні значення

нових значень прикметників, демонструючи відображену, успадковану від них полісемію.

Аналізований матеріал, дає змогу виокремити кілька видів семантичної деривації, що зумовлюють появу неосемантизмів в українській мові.

2.2.1 Детермінування як основа неосемантизації лексики

Одним із видів семантичної деривації є розширення значення наявного в мові слова, що надає лексемі можливості позначати ширше коло об'єктів, причому не лише конкретних, фізичних, а й абстрактних, уявних. Цей різновид семантичних змін демонструють як питомі, так і запозичені лексеми, лексеми з різною формальною будовою – непохідні й похідні з різними категорійними словотвірними значеннями, у семантичній структурі яких відбувся процес детермінування. Наявний фактичний матеріал дає підстави стверджувати, що в корпусі неосемантизмів зазначеного періоду важливе місце посідають одиниці, у яких відбулося зростання обсягу значень переважно за рахунок збільшення числа контекстів, де це слово може функціонувати.

Найрізноманітнішу за своїм складом групу оновлених слів становлять абстрактні іменники, які розподіляємо за двома категоріями на основі їхніх нових значень:

а) назви суспільних явищ: *архітектура, вертикаль, вимір, глосарій, код, сегмент, синдром, формат*;

б) назви дій і процесів: *демонтаж, дрейф, інженерія, кодування, мораторій*.

Негалузеве застосування демонструє лексема *архітектура* – «мистецтво проєктування, спорудження та художнього оздоблення будов; будівельне мистецтво; // Характер, стиль будови» (СУМ-11 I: 65), яка нині розширює сферу вживання, реалізуючись у нових контекстах в узагальненому значенні «будова чогось, спосіб організації його складників»: *Нинішня російська влада, намагаючись законсервувати внутрішню суспільно-політичну архітектуру*

Росії..., заклала основи подальших вкрай небезпечних і болючих трансформацій... (Якубова: 123). Нове значення іменника зафіксували укладачі СУМД: 2. *перен.* Устрій (організації, держави тощо) як одного цілого; 3. *інформ.* Концепція взаємозв'язку елементів складної структури (СУМД I: 27). Формування в слові *архітектура* узагальненого значення унаслідок його лексична сполучуваність: *суспільно-політична архітектура, архітектура світу, архітектура безпеки, архітектура державного управління, нова архітектура глобалістики* тощо. Наприклад, у таких контекстах: *Майбутні дні є останньою можливістю для діалогу та прийняття необхідних заходів для збереження цього важливого компонента архітектури європейської безпеки* (ДТ, 14.07.19); *Держави за умови вироблення інституціональної форми розвитку та функціонування в умовах глобального простору мають відійти від сприйняття примітивних культур як основної методологічної аксіоми, за принципом якої має будуватись нова архітектура сучасного світу* (Войтович: 94). Завдяки ЗМІ та науковим текстам лексема успішно конкурує в сучасній мовній практиці із синонімами *будова, лад, структура, композиція* та ін.

До актуалізованих одиниць відносять укладачі АРСУН іменник *вертикаль*. Справді, основне його значення, зафіксоване в СУМ-11 – «*прямовисна лінія, що збігається з напрямом виска (див. висок 2); протилежне горизонталь*» (СУМ-11 I: 332). Нові ж словники, зокрема АРСУН та СУМД, реєструють нове значення «*підпорядкування чогось чомусь, ієрархічний устрій чогось*» (АРСУН: 72), «*ієрархія органів влади, управління*» (СУМД I: 116). Однак укладачі ідеографічного словника нової лексики АРСУН відсилають читача до «Словника термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування» П. Горещького (1928 р.), де, виявляється, зафіксована сполука *профшколи різних вертикалей*, що вказує на давність цього значення лексеми *вертикаль* (СТППША: 6). Уживання математичного терміна *вертикаль* у такому значенні ілюструють і сучасні тексти: *Впродовж 2010-2012 рр. у Криму команда В. Януковича сформувала жорстку управлінську вертикаль* (Якубова:

с. 201); *Росія і коронавірус: чи обвалиться вертикаль влади* (Д, 31.03.20); *Хоча це голосування, по суті, було декоративним, а прізвище Порошенка в тексті звернення не фігурувало, президентська вертикаль відреагувала на нього дуже чутливо* (Ц, 28.09.17).

Нову семантику іменника *вимір* з низкою контекстів його вживання описано в АРСУН за допомогою дефініції: «аспект розгляду, сприйняття, вияву когось-чогоось» (АРСУН: 73–75), на противагу уміщеній у СУМ-11 – «1. Визначення якої-небудь величини чогось. 2. *мат.* Величина, що вимірюється» (СУМ-11 I: 431). Наші джерела також доводять розширення семантичної структури цієї лексеми, наприклад: *Новий вимір фестивального руху в Україні!* (Д, 13.03.18); *Саме тому демократичний вимір є недосяжним для росіян* (Ц, 31.05.17); *Вона не багата й не розумна, як на їхні виміри, але вона щаслива: від весни до осені – море* (Голота: 290). Нове значення розглядуваного іменника успадковують і його похідні: прикметник *багатовимірний*, пор.: *Наша сучасність, Революція гідності, Майдан, на якому снайпери розстріляли «янголів», і врешті, любов, що перемагає навіть смерть, – усе це в багатовимірному, захопливому романі Віктора Терена «Ворожіння на ягнятку»* (Панченко: 524); *Зеркаль додала, що Україна намагається врегулювати усі спори, пов'язані з порушенням РФ своїх зобов'язань через широкомасштабну та багатовимірну агресію проти України* (УНН, 12.06.18), іменник *багатовимірність*, пор.: *Як і процес перетворення добротної літературної основи на складну багатовимірність драматургічного твору* (ДТ, 27.01.17), низка композитів, часто в ненормативному, авторському написанні з дефісом: *Інтернет-вимір, медіа-вимір, еко-вимір, соціо-вимір/соціовимір, агровимір* тощо. Розвиток семантики таких похідних А.А. Таран розглядає як «появу відображених, успадкованих неосемантизмів» [Таран 2011: 114], що свідчать про значний функціональний потенціал нового значення твірної лексеми *вимір* у новому розширеному й детермінологізованому значенні.

Ланцюжковий тип багатозначності демонструє іменник *глосарій*, який у СУМ-11 зафіксований як лінгвістичний термін у значенні «словник до тексту (перев. до стародавнього), що пояснює маловідомі або застарілі слова» (СУМ-11 II: 87). У наукових та офіційно-ділових текстах він також вживається зі значенням «словник термінів з певного фаху», що мотивоване першим з вищеподаних значень. Напр.: *Глосарій термінів, що вживаються в актах acquis communautaire у пріоритетній сфері «Захист прав споживачів»* (МЮ, 12.08.21); *Глосарій термінів з хімії* (Сл, 09.08.21). Окрім того, в сучасних публіцистичних текстах аналізований іменник набув нового значення «сукупність слів певної епохи, сфери» та функціонує як синонім до слів *лексикон, вокабулярій (вокабуляр)* та аналітичних номінацій-словосполук *словниковий запас, словниковий склад, лексичний фонд*. Напр.: *Не менш звичним є використання глосарію і понятійного апарату радянських часів* (Якубова: 249); *А в контексті гібридної війни, можливо, насамперед це і потрібно, бо нового глосарію, який би описав наш подив та неприйняття факту воювання, до пуття ще ніхто не виробив* (Д, 07.09.17). Це значення, на нашу думку, утворилося внаслідок детермінування попереднього й мотивоване ним.

Прикладом формування нового значення в семантиці іменника завдяки розширенню його базового значення є лексема *код*, яка до 90-х років ХХ століття використовувалася зі значенням «система умовних знаків або сигналів для передавання відомостей» (СУМ-11 IV: 207), однак сучасні контексти засвідчують розширення значення цього іменника. На це звернули увагу й укладачі СУМД, реєстр якого містить оновлені й уточнені дефініції іменника: 1. *інформ.* Набір знаків разом зі системою їхнього перетворення для передачі інформації у вигляді даних; 2. Секретна послідовність цифр або літер, яка використ. для доступу до чого-н. (СУМД I: 467), а також подає термінологічні стійкі сполучення *генетичний код* та *штриховий код*. Сьогодні в українській мові іменник *код* уживають на позначення сукупності ознак, які вирізняють щось, є його неповторним образом, ідентифікують його або виокремлюють з-

поміж інших. Відбулася генералізація іменника *код* і перенесення його значення з технічної в природничу й суспільну площину, що вплинуло на розширення його сполучуваності та виникнення словосполучень *генетичний код*, *культурний код*, *етнокультурний код*, *комунікативний код*, *естетичний код*, *код епохи / доби* та ін.: *Відірваність від коренів, переселенська психологія, багатократно посилена потужною комуністичною ідеологічною обробкою, на покоління вперед проишли кримську ментальність кодом радянської цивілізації* (Якубова: 186); *Історія і ЗМІ: хто творить комунікативний код культури?* (Д, 27.07.17); *Москва з них вибила національні коди* (Павличко: 35); *Ну а, по-третє, усі ці квітучі грядки, клумби й теплиці вкладаються в зрозумілий кожній людині культурний код і зчитуються як умовний сигнал з прифронтових територій: ми тут, ми є, ми живі* (ДТ, 30.06.17)⁹. Маємо вже й композити-згортки цих сполук на зразок *етнокод*, *штрихкод*, що підтверджує перевагу синтетизму в українській номінації.

Схожий процес відбувся і зі спільнокореневим віддієслівним іменником *кодування* з категорійним словотвірним значенням опредметненої дії, який первинно побутував зі спеціальним, наведеним вище, лексичним значенням, а в СУМД зафіксований із новим медичним значенням: «2. розм. У наркології метод лікування шляхом навіювання під гіпнозом несприйняття алкоголю, наркотиків тощо» (СУМД І: 467). Проте сучасні тексти ілюструють ще одне значення цієї лексеми, ще не засвідчене в нормативних тлумачних словниках: *У зв'язку з цим слід, на жаль, констатувати вправність реалізації ідей неоевразійців стосовно опанування масовою свідомістю, семантичного кодування суспільства та використання його для системної дестабілізації світу* (Якубова: 189); *І справді: повернення до традицій, ретроспективність, акцентування на місцевих і загалом національних особливостях, нехіть, несприйняття індустріального, пріоритет рукотворного, подвійне кодування*

⁹ Тексти оригіналів подаємо без редакторських змін. Ураховуємо лише вимоги чинного українського правопису в редакції 2019 р.

– на масову й елітарну аудиторію...(Д, 09.01.17); Усього чотири рядки – але яка сильна і рішуча спроба **перекодування історичного досвіду нації** (Укрінформ, 19.03.20). Вочевидь, тут маємо справу з розширенням первинного значення дієслова *кодувати*, яке перейшло в суспільну площину й набуло нової узагальненої семантики ‘використовувати певні механізми та засоби для впливу на когось з конкретною метою’. В аналізованих джерелах трапляються приклади з похідним дієсловом *перекодувати*, пор.: *Якщо у класичних війнах боротьба велася за ресурси та території, то у неklasичних «гібридних війнах» ворог ставить за мету ... перекодувати ціннісно-культурні настанови народу, спотворити його історичну пам'ять* (Шехавцов: 213). У таких контекстах лексема має значення ‘впливати на когось чи щось і змінювати його’.

Досліджувані публіцистичні та наукові тексти характеризуються новими контекстами вживання лексеми *сегмент*, що в прямому значенні – «У математиці – частина круга, обмежена дугою та хордою, а також частина кулі, відокремлена січною площиною; // Фігура, предмет або частина площі такої форми; // техн. Назва деяких деталей такої форми. 2. зоол. Один із поздовжньо розташованих члеників тіла, з яких складається організм деяких тварин. 3. анат. Одна з однорідних ділянок, із яких складаються деякі органи, частини тіла» (СУМ-11 IX: 109). Однак мовна практика та наукові розвідки засвідчили вживання цього іменника, давно засвоєного українською мовою з латини, у функції гіпоніма лексеми *простір*. Видовими до гіпероніма *простір* виступають і інші іменники: *поле, коридор, сектор, зона* тощо.

ВТССУМ за ред. В.Т. Бусела поряд із проаналізованими значеннями іменника *сегмент* реєструє сполуку *сегмент ринку* як «сукупність споживачів, однаково реагуючих на одні й ті самі товари та на їх купівлю; зона ринкового попиту на товар», а також нові значення: «5. У програмуванні – частина програми, що може бути виконана без введення усієї програми і є резидентною в оперативній пам'яті; 6. У комп'ютерній графіці – сукупність примітивів виведення, якою

можна маніпулювати як єдиним цілим» (ВТССУМ: 1302) Нині ця лексема все частіше вживається з новими значеннями: 'частина чого-небудь': *ЗМІ є трансляторами партійних платформ в обгортці «інформації», однак насправді поширюють не інформацію – а лише її **сегмент**, окремі ж, взагалі, займаються не інформуванням, а кодуванням електорату* (Якубова: 150); 'сукупність певних однорідних об'єктів': *Під чийм контролем перебуває український **сегмент** «Фейсбуку»? (Д, 23.06.17); Всі **сегменти** українського суспільства мали повноцінні можливості артикулювати свої претензії та своє бачення майбутнього* (Якубова: 150); *Вони..., на відміну від **політичного сегмента** суспільного життя, законсервувалися і складають сьогодні основну проблему в розвитку релігійного середовища в Україні* (Там само: 160). Спеціальні значення аналізованого іменника детермінологізуються й використовуються в нових словосполученнях стосовно інших об'єктів. Науковий дискурс також ілюструє вживання віддієприкметникового іменника *сегментованість* (соціуму) у значенні 'розподіленість, розмежованість, неоднорідність, структурованість, диференційованість': *Соціологи і конфліктологи з різною мірою драматизації вказують на кризу національної самоідентифікації населення України, слабкість колективного «Я», на **сегментованість** соціуму, яка дістає відображення у відмінностях «культурних кодів», у відмінних версіях віртуального минулого, у різному баченні майбутніх перспектив* (Якубова: 168). СУМ-11 не подає ні такого іменника, ні дієслова *сегментувати*, ні дієприкметника *сегментованийий*. Натомість цей словник фіксує іменник *сегментація*, але лише зі спеціальними значеннями «поділ тіла або окремих органів деяких тварин на ряд ділянок-сегментів», «дроблення яйця на клітини під час розвитку зародка» (СУМ-11 IX: 109). Утім, ВТССУМ реєструє й нове значення в змістовій структурі аналізованого іменника – «поділ, розчленування чого-небудь складного на окремі частини» (ВТССУМ: 1302). Воно поширене в сучасних публіцистичних та наукових текстах: *Така штучна **сегментація наукової сфери** обмежує не*

лише наукову конкуренцію, але й можливості міжвідомчої кооперації (Д, 05.07.18); І всі болісні процеси з цим пов'язані – боротьба з монополіями, їх **сегментація**, зміни податкових політик (ДТ, 26.10.18). СУМД реєструє дієслово *сегментувати* зі спеціальним значенням «ділити що-н. на сегменти, виконувати сегментацію» (СУМД II: 381), а ГРАК подає 33 вживання дієслова *сегментувати*, вісім вживань дієслівної форми на **-но** та одне вживання прислівника *сегментовано* в новому детермінованому значенні. Його ілюструють сполуки *сегментувати аудиторію, сегментувати відповідальність, сегментувати владу, сегментувати державу, сегментувати електорат, сегментувати міністерство, сегментувати ринок, сегментувати територію; сегментувати на серії; діяти сегментовано* зафіксовані в публіцистичних та офіційно-ділових текстах, починаючи з 1994 року (ГРАК).

Сьогодні також розширює сферу вживання іменник *синдром*, який, окрім медичного значення «сполучення ознак, симптомів, характерних для якого-небудь захворювання» (СІС-74: 615), уживають із новим «сукупність ознак якого-н., перев. негативного, суспільного явища; комплекс реакції суспільства на таке явище», наприклад у складі сполук *афганський синдром, чорнобильський синдром* (СУМД II: 392). Лінгвістичний портал Mova.info фіксує таку сполучуваність лексеми: *держпланівський синдром, донецький синдром, кримський / посткримський синдром, постімперський / пострадянський синдром, постсвятковий синдром, синдром неконтрольованої позики, синдром озлобленості, синдром раба, синдром стратегічного нездужання, синдром Януковича*. У досліджуваних текстах функціонують сполуки *олігархічний синдром, синдром непричетності, синдром тоталітаризму*. Аналізовані тексти підтверджують нове значення іменника, пор.: *На попередніх виборах, у 2016 році, коли «кримський синдром» ще тривав і ліберальну опозицію таврували як зрадників країни, тільки Дмитрій Гудков вступив в боротьбу з кандидатами від влади* (ДТ, 02.06.21); *Як на мене – це яскравий синдром того літературного снобізму, що його подеколи*

демонструють діаспорні літературознавці середньої генерації, які все намагаються достосувати популярні західні теорії до літературної практики в Україні, котру намагаються «підрівняти» під західні тренди (Слабошпицький-17: 122). Інколи в публіцистичних текстах трапляються сполуки з різко негативними відтінками, напр.: *Спрацював синдром переваги набитого кендюха* – замість замислитися про реальну загрозу Батьківщині (ВЗ, 16.05.19); *Складається враження, що це якийсь «синдром Лорак», і передається він явно через набиту кишеню* (Там само, 06.06.16).

У контексті неосемантизації заслуговує на увагу іменник *формат*, який в СУМ-11 зареєстрований зі значеннями: «розмір книги, газети, аркуша, ілюстрації і т. ін.», розмовним «розмір кого-, чого-небудь» та термінологічним «довжина і висота полоси набору, довжина рядка» (СУМ-11 X; 622). Однак тексти ілюструють й інші активні вживання цієї лексеми: *Тоді здавалося, що Росія твердо стала на шлях якщо не дефрагментації, то докорінного перегляду формату відносин суб'єктів федерації* (Якубова: 114); *Кремль докорінним чином змінив формат і вигляд політичної респектабельності по-російському* (Там само: 123). Тут іменник у словосполученнях *формат відносин* та *формат політичної респектабельності* позначає форму чи вид політичних явищ, характер, форму їхнього перебігу. Таке значення лексеми фіксує АРСУН: «форма, вигляд, спосіб, стиль подання, організації чогось; тип, різновид чогось» (АРСУН: 344). Окрім того, словник подає нове спеціальне значення іменника – «в інформатиці – спосіб розміщення і подання інформації в пам'яті ЕОМ або на зовнішньому носіїві (диску, дискеті та ін.): *формат даних*» (АРСУН, с. 345), що вперше було зафіксоване в «Сучасному словнику іншомовних слів» О.І. Скопненка і Т.В. Цимбалюк (2006) та «Англо-українському тлумачному словнику з інформатики, обчислювальної техніки та Інтернету» (2006) (ССІС: 722; АУТС: 789). Хоча щодо інформатики, то нове значення лексеми, швидше за все, є результатом повторного запозичення з англійської мови. Ще одне нове спеціальне значення аналізованої лексеми

реєструє СУМД: «у професійному аргументації працівників телебачення – сукупність постійних ознак телевізійної передачі, серед яких час, учасники, обстановка, форма». *Це неформат* (‘вислів, що вживають стосовно якої-н. телепередачі, яка не відповідає певним параметрам’ (СУМД II: 508)). Це значення можна розглядати як похідне від ‘форма, вигляд, спосіб, стиль подання, організації чогось; тип, різновид чогось’, таке, що виникло внаслідок розширення семантичного обсягу іменника *формат*. Активність нового значення лексеми підтверджує наявність його в похідних дієсловах *форматувати* та *перереформувати / перереформовувати* – ‘змінити / змінювати форму, вигляд, спосіб, стиль подання, організації чогось; тип, різновид чогось’. Дієслова з такими значеннями засвідчені в художньому стилі, напр.: *Потім «Людовік» спішно перереформовувався з ложа кохання на штаб ...* (Голота: 311), у публіцистиці, напр.: *...Голова Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Еміне Джапарова планує перереформувати діяльність і склад комісії та здійснити один з перших візитів до штаб-квартири організації в Париж* (Д, 16.07.20), *Це наслідки того, як концепція «обов’язку» поступово, але наполегливо форматується у концепцію «щастя»* (Там само, 23.03.17).

Процеси детермінування лягли в основу розширення значення іменника *демонтаж*, який нині часто вживаний в науковому та публіцистичному дискурсі. Наприклад: *В регіональному розрізі помітним темпом відбувалася руйнація і демонтаж культосвітньої та спортивної інфраструктури* (Якубова: 134). Лексема розширює своє первісне технічне значення «розбирання на окремі частини машин, апаратів, споруд і т. ін., а також зняття їх з фундаменту» (СУМ-11 II: 240) та сферу застосування, про що свідчать сполуки *демонтаж культосвітньої та спортивної інфраструктури, демонтаж дискурсу, демонтаж добросусідства*. Нове значення іменника з фіксує СУМД, позначаючи його належність до публіцистичного стилю: *публ.* Ліквідація або перетворення суспільних або державних структур (СУМД I: 271). Сучасний мовний матеріал засвідчує ще вищий рівень узагальнення

значення цього іменника – ‘будь-які руйнування чи перетворення’: *Публічна риторика на тему мови та історії, як і раніше націлена на конфронтацію, на **демонтаж** російсько-українського **добросусідства*** (УТ, 25.11.09); *Фатальність самоусунення України від критик та **демонтажу** дискурсу виявилася повною мірою в подіях весни 2014 року* (Якубова: 185); *Для того, щоб їх [реформи – Ю.Ц.] проводити, потрібно стільки ж сили, як й для того, щоб зупинити їх **демонтаж**, їх знищення* (ДТ, 08.06.21).

Про метафоричне перенесення можемо говорити щодо нових уживань медичного терміна *дисплазія*. Цю лексему фіксують спеціальні словники та СУМД з єдиним значенням як «неправильний розвиток тканин, органів або частин тіла» (СУМД I: 284). Однак новітні тексти з гуманітарних і суспільних наук переосмислюють розглядуваний іменник й на основі його внутрішньої форми (від лат. *dysplasia* з гр. *δυσ* – відхилення, *πλασία* – формування) у цих галузях наукового знання формується нове метафоричне значення ‘суспільні вади, відхилення від чинної норми’, яке доводять сполуки на зразок *дисплазія масової свідомості, дисплазія релігії* тощо: *Дедалі виразнішу **дисплазію** найбільш близької до влади традиційної **релігії** Росії засвідчує виникнення низки нетрадиційних рухів* (Якубова: 111); *Навпаки, як засвідчують профільні дослідження, вулична війна призвела до масштабної **дисплазії масової свідомості** і унаочнила вагому підтримку ідей серед пересічних обивателів* (Там само: 119).

Тенденцію генералізації значення слова й розширення сфери його вживання спостерігаємо в семантиці іменника *дрейф*. Ця лексема в СУМ-11 подана зі спеціальним значенням, підтвердженням і термінологічними словниками, зокрема тритомним академічним РУСНТ. Проте в сучасній мовній практиці вона послідовно вживається з розширеним значенням: *Найпотужніший резонанс на **політичний дрейф** країни спричинили арешт та суд над Михайлом Ходорковським...* (Якубова: 115); *Цією схемою Росія додатково дискредитує Україну, гальмує її **євроатлантичний дрейф**, але*

повністю зупинити рух на Захід не вдається (ДТ, 18.05.18). Лексема добре освоїлася в мові ЗМІ та науки, про що свідчить її широка лексична сполучуваність: *дрейф країни / Донбасу / Вірменії / США, політичний дрейф, євроатлантичний дрейф, церковно-політичний дрейф, дрейф вправо / вліво, дрейф у бік Союзу / Америки, дрейф від Європи* та ін. Розширили сферу вживання й спеціальні сталі сполуки *лягти в дрейф* (зупинитися), *знятися з дрейфу* (рушити вперед): *Зовнішня політика Польщі лягла у дрейф* (УЖ, 2010 №7 – 8: 10). Іменник нині вживається зі значенням ‘повільна зміна, відхилення чого-небудь від початкового стану / курсу’, наприклад: *Дрейф Донбасу у напрямі тотальної пролетаризації населення трудового віку є одним із найвагоміших наслідків пострадянської деіндустріалізації* (Якубова: 176); *За всією цією, для Москви милостивою, картинкою проглядає не повною мірою оцінений, принаймні поки, дрейф Вірменії* (Д, 19.06.18).

Спостерігаємо неосемантизацію іменника *інженерія*, зафіксованого як технічний термін зі значенням «інженерна справа, інженерна спеціальність» (СУМ-11 IV: 29), нині він використовується для позначення суспільних процесів, творення певних суспільних явищ, управління суспільними процесами: *Понад сім десятиріч радянської соціальної та етнічної інженерії змінили Крим до невпізнанності* (Якубова: 188); *Виборча інженерія – пристосування виборчих процедур до реалізації інтересів правлячої та політичної еліт щодо завоювання і збереження влади в державі (регіоні, місті тощо)* (Bookster, 08.11.19). СУМД реєструє й інші нові значення цього іменника: 2. *спец.* У деяких сполуках – конструювання нових, відсутніх у природі органічних і неорганічних одиниць; *Генна інженерія. Клітинна інженерія*; 3. *розм.* Тс. **інженерство** (СУМД I: 406). Н.Ф. Клименко назвала вживання термінологічної лексики в іншій терміносфері або в загальній мовній практиці внутрішньомовною міграцією термінів [Клименко 2018] і вважала цей процес важливою ознакою розвитку й збагачення українського лексикону й загалом лексиконів сучасних слов’янських мов.

Щодо семантичного оновлення економічного терміна – іменника *мораторій* («відстрочення платежу, яке встановлює уряд у зв'язку з особливими обставинами (війною, стихійним лихом і т. ін.)» (СУМ-11 IV: 800)), то вже у 1974 р. подано ще одне його значення: «в сучасній дипломатичній і політичній мові відстрочка, відкладання певних дій» (СІС-74: 448), з яким іменник активно використовують і сьогодні. Пор.: ...*Північнокорейське керівництво погодилося запровадити мораторій на ядерні випробування, запуски ракет великої дальності ... доки триватиме «продуктивний діалог» між Північною Кореєю і Сполученими Штатами* (ДТ, 02.03.12); *Країни G20 ввели мораторій на стягнення боргів з найбільш бідних країн через коронавірус* (УНН, 16.04.20). Схоже значення аналізованого іменника було зафіксоване й у СУМД: 2. *перен.* Призупинення, відстрочення, заморожування урядом якого-н. процесу, дії, виконання якихось зобов'язань (оголошується на певний строк або до закінчення яких-н. надзвичайних подій). // Відстрочка, відкладання певних дій, обов'язків на визначений або невизначений період за домовленістю між державами (СУМД II: 73).

Розширення значення засвідчує іменник *транзит* – ‘перенесення, зміна чого-небудь’, пор. з первісним значенням цього слова «перевезення вантажів або пасажирів з однієї держави до іншої або з одного населеного пункту до іншого через проміжні пункти; // Перевезення вантажів без перевантажування або зупинки на проміжних пунктах; // Перегін транспорту без зупинки на проміжних пунктах» (СУМ X: 229), «слідування пасажирів, вантажів, а також перевізних засобів від місця відправлення до пункту призначення через проміжні пункти» (СІС-74: 674). У сучасному ж науковому й публіцистичному текстах цей іменник реалізує свою внутрішню форму (від лат. *transitus* – проходження, перехід) є сполуках *транзит суспільних інститутів, транзит влади, культурний транзит*, пор.: *Політизація традиційних релігій Росії та їхня активна участь у державному житті є не єдиною характерною особливістю пострадянського транзиту цих суспільних інститутів*

(Якубова: 109); *Проблеми, що супроводжують культурний транзит пострадянського суспільства і націєтворення, без перебільшення можна назвати центральним в суспільно-політичному дискурсі України* (Там само: 324); *Наводилася й така думка: Росії важливо забезпечити легітимний і, за можливості, мирний транзит влади в Білорусі, який виключить будь-які негативні зміни ставлення людей до Росії* (ДТ, 05. 10.18); *Відносно раптова смерть президента Узбекистану Іслама Карімова загострила проблему транзиту влади в державах Центральної Азії* (Д, 13.09.16).

Рідше розширення обсягу значення спостерігаємо в семантичній структурі дієслів. Наприклад, лексема *гармонізувати* трапляється в сучасній художній прозі, пор.: *Вже й згодом, ставши підлітком, вона не розставалася з калейдоскопом, – здається, ті восьмикутники гармонізували її мінливий настрій...* (Голота: 72), публіцистичних текстах: *«...Україна має гармонізувати своє законодавство з законодавством Європи», – зазначив посол ЄС Мааті Маасікас* (Д, 28.05.20). У СУМ-11 це дієслово зафіксоване зі значенням «1. *перех.* Піддавати гармонізації, створювати акордове супроводження до якої-небудь мелодії. 2. *неперех., рідко.* Те саме, що **гармоніювати 1**», де *гармоніювати 1* – «бути у відповідності з ким-, чим-небудь» (СУМ-11 II: 32). Натомість мовна практика засвідчує нове значення ‘приводити у відповідність, узгоджувати, надавати гармонійності чому-н.’.

Спостерігаючи за лексикографічною фіксацією цього неосемантизма, варто наголосити, що його нове значення можна вважати актуалізованим. Адже перший том «Словаря російсько-українського» М. Уманця і А. Спілки зареєстрував лексему *гармоні́ровать* зі значенням «ладнува́ти, го́дитись, гармоні́зува́ти» (РУСУС: 143). Розширення значення тут відбулося раніше на основі активізації внутрішньої форми слова, що походить з грецької *εναρμόνιση* та означає ‘злагоджений, розмірний’. Відсутність нового значення слова в словнику не означає його відсутності в мові. У цьому випадку говоримо про лексикографічну неосемантизацію, а не узусну.

СУМД не реєструє такого нового значення дієслова, але фіксує нове значення віддієслівного іменника *гармонізація* як «приведення у відповідність, надання гармонійності чому-н.» (СУМД I: 208). У СУМ-11 іменник був зафіксований лише зі значеннями музикознавчого терміна «створення акордового супроводу до якої-небудь мелодії» та «музичний твір, створений на основі запозиченої мелодії» (СУМ-11 II: 32). Приклади з MOVA.info свідчать, що нині відбувається *гармонізація стратегічної мети, вітчизняних правових приписів з нормами європейського й міжнародного права, систем освіти, систем конкуренції та держзакупівель, законодавства і виконання зобов'язань, середовища, психологічного стану людини, поглядів, цілей, принципів, виборчих процедур та правил, відносин між гілками української влади, податкового законодавства, державних стандартів, тем і дат ключових заходів, нормативно-правової бази, термінології, кримінальної, адміністративної та фінансової відповідальності, європейського досвіду* та ін. Таке розширене значення цього слова синонімічне значенням слів *узгодження, злагодження, врівноваження, оптимізація*, уявляє внутрішню форму його грецького етимона *ἀρμόνία* – скріплення, злагоженість.

ВТССУМ фіксує дієслово *обнулити* зі спеціальним розмовним значенням «встановити кількісний показник приладу, пристрою (напр. лічильника, спідометра тощо) в нульовому, початковому положенні» (ВТССУМ: 813). Аналізовані тексти суспільно-політичної тематики засвідчують широкі контексти вживання цієї лексеми в новому значенні, пор.: *Москва могла б обнулити результат Євромайдану, якби не анексія Криму* (УНІАН, 17.08.17); *Ми з вами не дозволимо окремим політикам обнулити результат, досягнутий такою дорогою ціною* (Укрінформ, 20.11.16); *І новий виток нищення, коли, посиляючись на карантин, намагалися зaledве не обнулити держпідтримку національного кіно* (Д, 15.06.20). Спостерігаємо узагальнення, детермінізацію спеціального значення і формування нового 'повернути щонебудь до початкового стану'. Інноваційна сема в структурі дієслова мотивує й

нове значення похідної від нього дієслівної форми на **-но**: *Надзвичайно важлива демонстрація, цілому світу взагалі і господарям ляльки-клоуна зокрема, що нічого не «обнулено» – ні Майдан, ні війна за незалежність* (ФБ, 18.06.20); *Ці тарифи буде обнулено остаточно* (ДТ, 08.09.18). Також нове значення дієслова призводить до нового розуміння іменника *обнуління / обнулення* – ‘повернення чого-небудь до початкового стану’, напр.: *На чому сьогодні тримається влада Путіна. Обнулення перемоги* (Д, 11.06.20); *А на своїй сторінці у Facebook Зеленський написав, що домовився з польським колегою Анджеєм Дудою «відновити робочу групу зі, скажімо так, «обнуління» взаємних претензій»* (ДТ, 06.09.19).

У мовній практиці спостерігаємо детермінування прикметника *токсичний*, який тепер вживається не тільки як *«спец. Який є токсином; отруйний; // Зумовлений діянням токсину»* (СУМ-11 Х: 178), а й набуває узагальненого значення ‘отруйний, шкідливий; який негативно впливає на інших, руйнівний, деструктивний’. Наприклад: *Поет стривожений катастрофальністю своїх передчуттів та токсичною загрозою морального звиродніння людства* (Слабошпицький-19: 52); *Земанізована Чехія, орбанізована Угорщина, лепенізована Франція, путінізована Росія і трампізовані Штати – це той токсичний світ, в якому Україна після Майдану не зможе існувати* (ДТ, 20.08.16); *Точніше було б сказати, що ворогом Росії є шовінізм, який зріс на токсичних дріжджах режиму, влади чекістів, цензури та репресій* (Щербак, с.123); *За його словами, тепер РФ має в Раді Європи токсичний імідж для співпраці* (Д, 25.04.17). Актуальна на сьогодні сполучуваність цього прикметника надзвичайно широка, особливо в публіцистичному стилі, напр.: *токсична дружба, токсичний колектив, токсична людина, токсична політика, токсична ситуація, токсичні стосунки та ін.* ГРАК фіксує такі словосполучення з прикметником *токсичний* у новому значенні, починаючи з джерел 2005 року: *токсичний актив, токсична байдужість, токсичний банк, токсичний бренд, токсичний вплив гостя студії,*

токсичне дитинство, токсична журналістика, токсичний законопроект, токсична інформація, токсичний колега, токсична любов, токсичний настрій, токсична ненависть, токсичне оточення президента, токсичний підпис, токсичний портфель запозичень, токсичне повідомлення, токсичний присмак гасла, токсична проблема, токсична антиукраїнська продукція, токсична пропаганда, токсичний пропагандистський міф, токсичний публічний простір, токсичний регіон, токсичний режим, токсичний ректор, токсичне рішення, токсична Росія, токсичне середовище [публічне – Ю.Ц.], токсичне слово, токсичний страх, токсичний суд, токсичний тандем, токсична тема, токсична травма українського народу [про Голодомор – Ю.Ц.], токсична фігура, «токсичний» Філарет, токсичний фідбек, токсична «четверта влада», токсичне хазяйнування, токсичний холостяк. Широка сполучуваність підтверджує популярність прикметника в новому значенні. Звичайно, частину таких уживань можна й треба замінити синонімами *згубний, негативний, руйнівний, шкідливий* тощо. Нині ж у публіцистичному просторі, мабуть, не знайдеться жодного слова, яке б журналісти не вважали непокєднуваним із лексемою *токсичний*.

Отже, розширення значення в сучасній українській мові притаманне здебільшого абстрактним іменникам, які позначають суспільні явища, дії та процеси й неосемантизуються саме в публіцистичному стилі мови. Іменники з такими новими значеннями виявляють словотворчу активність. Їхні похідні успадковують і розвивають значення базового слова. Рідше демонструють неосемантизацію внаслідок розширення своїх базових значень дієслова та прикметники.

2.2.2 Спеціалізація значення як причина виникнення неосемантизмів

Широке й вузьке (часом спеціальне, термінологічне) поняття співіснують у семантиці слова й реалізуються в мовній практиці залежно від контексту. У сучасній українській мові є чимало прикладів, які ілюструють випадки такого

симбіозу. Ці одиниці, на думку Н.Ф. Клименко, «зберігаючи своє поняттєве (концептуальне) ядро семантики, змінили обсяг значення, доповнивши його спеціальними значеннями» [Клименко 2018: 98], які використовуються паралельно.

Серед неосемантизмів, у структурі яких відбувся процес спеціалізації, виокремлюємо лексико-семантичну групу назв поліграфічних явищ та процесів. Спеціалізацію значення ілюструють терміни *вганяти / уганяти* та *виганняння*. СУМ-11 фіксує загальні значення наведених слів: *уганяти* й рідко **вгонити** (вгонити), **ввігнати** (увігнати), **вгнати** (угнати) як «1. Примушувати зайти, вбігти, потрапити в що-небудь; заганяти; 2. З силою всаджувати, встромляти щось куди-небудь» (СУМ-11 I: 306) та *виганняння* – «Дія за значенням **виганяти**» (СУМ-11 I: 371). Натомість у тлумачному словнику термінів видавничої справи НУНТМ поняття, позначені цими словами, потрактовані інакше: «**Вганяти** – усувати короткий кінцевий рядок абзацу, зменшуючи прогалини (апроші), замінюючи чи вилучаючи слова в попередніх рядках тексту» (НУНТМ: 173); «**Виганняння рядка** – утворювання додаткового рядка в абзаці. В. р. досягають, збільшуючи прогалки (апроші) в останніх рядках, додаючи нові слова або замінюючи слова довшими» (Там само: 177). У другому реченні ужито терміносполуку *виганняння рядка*, що постала на базі спеціального значення віддієслівного іменника *виганняння*.

Прикладом спеціалізації кількох базових значень є семантика лексеми *лінійка*, яку подано в СУМ-11 з такими базовими значеннями **лінійка 1**: «1. Пряма риска на папері, дошці тощо, яка допомагає писати рівними рядками. 2. Планка для креслення прямих ліній; // Обчислювальний, вимірювальний інструмент різної форми; // тільки мн., перен., дорев. Удари планкою по руці як засіб покарання в старій школі. 3. Одна з доріжок всередині піонерського табору, що ділить його на прямокутники – квартали 4. Стрій в одну шеренгу» (СУМ-11 IV: 517). Сучасні тексти засвідчують кілька нових значень слова *лінійка* в різних терміносистемах. Лексема функціонує зі значенням 'інструмент

програм Microsoft, вертикальна і горизонтальна смуги, розташовані на полях документа, що слугують для вирівнювання тексту’, утвореним від зафіксованого значення ‘пряма риска на папері, дошці тощо, яка допомагає писати рівними рядками’, пор.: *Увімкнути **лінійку** в Word можна декількома способами* (Chaunіkam, 30.08.19); *Піпетка може виконувати функцію форматування.... Поєднана з інструментом **Лінійка*** (ФБ, 29.04.21). На основі тієї самої семи сформувалося нове спеціальне значення поліграфічного терміна *лінійка* як ‘складального елемента різного рисунка, який використовують як засіб внутрішнього оформлювання видання для виокремлювання певних елементів тексту, для відокремлювання деяких частин таблиці, для виразнішого розмежовування заголовків різного рівня’ (НУНТМ: 330). НУНТМ подає перелік терміносполук-гіпонімів із цим терміном-гіперонімом: *лінійка балансова, діагональна, бордюрна, груба, пунктирна, ґрантова, ґрантово-пунктирна, складальна, типометрична, тупа, хвиляста*. У науково-навчальних текстах натрапляємо й на терміни-композиції від твірного терміна *лінійка*, де на основі семантичної деривації відбувається морфологічна деривація: **Колонлінійка** – *лінійка, що відокремлює колонтитул від тексту* (Ярема: 142). Сучасним мовцям також відоме значення ‘сукупність товарів, об’єднаних спільною концепцією, функціями, аудиторією або ціновою категорією’, утворене від зафіксованого значення ‘стрій в одну шеренгу’, пор.: *Apple презентував нову **лінійку смартфонів iPhone*** (Д, 13.09.17); *У минулому році Україна вивела на ринок 10 нових продуктів, один з яких якраз завершував **лінійку** двох- і трикомпонентних гіпертензивних **ліків*** (ДТ, 27.04.21). Семантична структура лексеми *лінійка* ілюструє мішаний (радіально-ланцюжковий) тип багатозначності, за якого деякі зі значень утворилися послідовно, а нові – кожне від іншої семи.

Спеціалізацію значення спостерігаємо на основі назв явищ, пов’язаних із комунікацією. Наприклад, звуження семантичного обсягу демонструє іменник *мовлення*, який зареєстрований зі значенням «спілкування людей між собою за

допомогою мови; мовна діяльність», «повідомлення по радіо; радіомовлення» (СУМ-11 IV: 770). Нині ж цю лексему все частіше вживають стосовно трансляцій по телебаченню: *У першу чергу буде забезпечено мовлення програм Національної суспільної телекомпанії України* (УНН, 07.08.17); *Телеканал для тимчасово окупованих територій запусить своє мовлення 1 березня* (Д, 07.02.20); *ВР схвалила запуск ефірного мовлення державного каналу в ОРДЛО* (Там само, 19.05.20); *Мова йде про заборону діяльності Меджлісу, безпідставні обшуки і затримання проукраїнських громадян, їх зникнення і вбивства, а також спроби закрити незалежні ЗМІ, припинити мовлення українських media та обмежити* (УНІАН, 20.04.17). Нове значення 'телевізійна комунікація' існує поряд зі старими й виявляється в нових синтагматичних відношеннях іменника мовлення: *державне, супутникове, суспільне, телевізійне, цифрове; програм / телеканалів; ведення мовлення, відключення мовлення, забезпечення мовлення, підключення до мовлення, реформування мовлення; розпочати мовлення, розширити мовлення; категорія мовлення, обсяг мовлення, право мовлення, старт мовлення, ліцензія на мовлення* (М). Окрім того, СУМД фіксує як нові сполуки іменника мовлення в його вихідному значенні стосовно процесу вербальної комунікації: *культура мовлення та монологічне мовлення* (СУМД II: 67).

Спеціалізацію відомого значення «щойно або недавно одержане повідомлення, звістка і т.ін. про кого-, що-небудь» (СУМ-11 V: 434) щодо сфери засобів масової інформації демонструє граматична форма множини іменника *новини*, який сучасні мовці сприймають і використовують як «різновид медіа-індустрії, жанр сучасних ЗМІ, вид і продукт журналістської діяльності» (АРСУН: 237). Таке нове значення підтверджують досліджувані тексти: *Найактуальніші та найрезонансніші події цього дня ви побачите в повному випуску новин* (Youtube, 15.03.20); *Ведуча новин Київ.NewsRoom Яніна Андрєєва вітає усіх з Новим Роком!* (Там само, 31.12.20); *Відсьогодні, 23 жовтня, в ефірі UA:Перший стартували п'ять ранкових блоків новин*

(Укрінформ, 23.10.17); **Новини** вже закінчилися, звучить інформаційне повідомлення Міністерства екології (Голота, с. 332). Формальні, змістові та функційні властивості аналізованого іменника в новому значенні виявляє низка сполук у сучасній мовній практиці: *новини актуальні (добровільно викладені, дорослі, західні, короткі, мережні, найтиповіші, з майбутнього, телевізійні, чесні, архівні); архіви (блок, випуски, відділ, заголовок, індустрія, інтернет-видання, компоненти, озвучування, розповсюдження, споживачі, творці) новин; відміняти (споживати) новини, працювати над новинами* тощо [АРСУН 2001: 237-244].

Спеціалізацію значення спостерігаємо на прикладі іменника *риторика*, який прийшов в українську мову з грецької («*ρήτωρ* – ритор, викладач ораторського мистецтва; оратор, доповідач» (ЕСУМ V: 84)) та зафіксований у СУМ-11 з кількома значеннями: 1. Наука красномовства, ораторське мистецтво; // Навчальний предмет, в якому викладена теорія красномовства, ораторського мистецтва; // *рідко*. Підручник з цього предмета; 2. *перен.* Зовнішньо красиве, але позбавлене змісту красномовство; 3. *заст.* Назва молодшого класу духовної семінарії (СУМ-11 VIII: 544). Мовна практика засвідчує нове значення іменника *риторика* – ‘нав’язливе, гучне викладення певних думок, концепцій, виклад якоїсь програми дій, яка покликана здеморалізувати, заплутати, дезорієнтувати аудиторію’. Наприклад: **Риторика**, що створювала Росії образ захисниці «всіх православних» на Балканах, була ідеологічним підґрунтям її втручання в європейські справи (Якубова: 100). Аналізований іменник функціонує в низці словосполучень-аналітичних номінацій різновидів цього явища: *ліва риторика, консервативна риторика*, пор.: *Приправлене, за висловом А. Митрофанової, лівою риторикою, неоєвразійство перетворюється на «православний комунізм», ідеологічно заточений на відродження імперії* (Там само: 108); ...*Її університетські роки припали на той час, коли держава святкувала – один за одним – радянські ювілеї, дні народжень революції, армії, партії, республіки і т. д., захлинаючись*

риторикою і демагогією лозунгів... (Голота: 139). Лексема *риторика* в такому новому спеціалізованому значенні закріплена за суспільно-політичною сферою, а саме це значення має негативні оцінні конотації. Активно функціонує аналізований іменник в публіцистиці, яка є однією із найактивніших сфер мовної діяльності суспільства, де виявляється динаміка мови, зокрема неосемантизація слова: *Змінювалися президенти і уряди. Змінювалася їхня риторика* (Дзюба: 78); *Такі вистраждані слова Павла Беспощадного гостро контрастували з риторикою поетичної комсомолії* (Там само: 54). Корпус текстів української мови на MOVA.info подає різні контексти вживання обговорюваного іменника в новому спеціалізованому значенні в сполученні з широким спектром іменників та прикметників: *риторика донкіхотська (ліберальна, мілітаристсько-політична, опозиційна, патріотична, передвиборча, проросійська, рабська, радикальна, традиційна, ультранаціоналістична); риторика влади (Кремля, лідерів, міністра, Трампа, уряду, фінських правил, щодо України)* тощо (М). Показовими є такі приклади: *Публічним виступам прем'єра характерна опозиційна риторика* (УП, 09.12.09); *Про Дональда Трампа, попри всю його проросійську риторичу і заяви про симпатії до «гарного хлопця» Путіна, надто мало відомо* (ВВС, 25.10.16); *Цікаво, звідки така рабська риторика в західника – в «сина простої української родини, який, проходячи до школи щодня по 10 км, мав на меті здобути певну освіту та розвиватися як особистість...»* (ДТ, 18.03.10); *Президент також зазначив, що під час зустрічі просив Білий дім змінити риторичу щодо України* (ДТ, 10.10.19) та ін.

Спеціалізацію значення демонструють і прикметники. Наприклад, у мовній практиці спостерігаємо використання прикметника *бюджетний* з відомим значенням «стос. до бюджету» (СУМ-11 I: 269), новим, зареєстрованим в СМ («який фінансують із державного бюджету» (СМ: 19)), та новим розмовним «дешевий, недорогий». Останнє значення утворилося від попередніх шляхом спеціалізації, виявлення його одного аспекту, адже «стосується до бюджету»

цілком може сприйматися в контексті ‘який відповідає виділеному бюджету, не виходить за межі кошторису’. Сучасні тексти яскраво ілюструють нове значення цієї лексеми: *Під час цих пошуків і експериментів з метою відтворити в Україні бюджетний варіант того, що масово впроваджено в європейській медпрактиці, на Олену чекало чимало перешкод і прикрих відкриттів* (ДТ, 16.08.19); *Найбільший європейський бюджетний авіанперевізник Ryanair планує у 2020 році на третину збільшити пасажиропотік на українських авіарейсах – до понад 2,1 мільйона пасажирів* (DW, 15.10.19); *І хоч це доволі бюджетний варіант, український виробник гарантує надійність меблів, за якість яких відповідає своєю репутацією* (Lisma, 13.05.20); *«Набір наших аптечок – бюджетний. Наприклад, ми не кладемо до неї голку для пневмотораксу, а заміник – 1-й катетер, замість дороговартісної оклюзійної плівки – звичайний канцелярський файл* (Д, 07.06.17).

Отже, найчастіше спеціалізацію значень спостерігаємо на прикладі іменників, рідко – дієслів та прикметників. Нове набуте значення розширює семантичну структуру лексеми, функціонує в мовній практиці разом із уже відомими. Деякі з нових значень, утворених таким шляхом, уже зафіксовані в спеціальних чи загальномовних словниках, що свідчить, про їхню продуктивність.

2.2.3 Сучасні неосемантизми – наслідки метонімізації

Серед аналізованих лексем виокремлюємо низку прикладів оновлення семантики слів завдяки метонімічному перенесенню уже наявних їхніх значень. Наприклад, слово *апарат* у СУМ-11 зафіксоване зі значеннями «1. Прилад, пристрій для виконання якої-небудь роботи. 2. Установа або сукупність установ, що обслуговують яку-небудь ділянку державного управління чи господарства; // Сукупність працівників такої установи; штат. 3. фізл. Сукупність органів, які виконують певні функції в організмі» (СУМ-11 I: 53).

Сьогодні спостерігаємо розширення кола охоплюваних цим іменником явищ, зокрема в професійній сфері, і доповнення його семантичної парадигми спеціальними, термінологічними значеннями. Наприклад, у видавничо-поліграфічній терміносистемі засвідчене широке вживання словосполучення *апарат видання*, яке трактують як «сукупність елементів видання, які пояснюють, розтлумачують зміст літературного твору, полегшують читачеві користуватися ним або допомагають поглиблено вивчати матеріал, а також сприяють опрацюванню видання в обліково-статистичних, книготоргівельних, бібліотечно-бібліографічних, інформаційних та наукових установах» (НУНТМ: 155). Укладачі зазначеного галузевого словника виокремлюють такі терміносполуки, як *апарат видання бібліографічний (довідково-допоміжний, науково-допоміжний) апарат*. Ці видові терміни уточнюють загальне поняття, позначене родовим терміном *апарат видання*. Подібне слововживання є нормою для наукової літератури з цієї спеціальності: *Головний редактор керує всіма аспектами конструювання видання: передає тим, хто бере участь у створенні друкованого видання основні дані про майбутнє видання (обсяг, кольоровість, співвідношення тексту й зображень, наявність таблиць, формул, апарату, читацьке призначення, літературний жанр тощо)* (Ярема: 14). Хоча загальномовні словники не фіксували такого спеціального значення, та у фаховій мові воно функціонувало давно. Наприклад, перший том «Суспільні науки» РУСНТ подав такі українські терміносполуки з ремарками *книг.* (книговедение), *библ.* (библиотековедение), *лит.* (литературоведение) до російського терміна *аппарат* і його українського відповідника *апарат*: *апарат книги, критичний апарат, довідково-бібліографічний апарат* зі значенням «сукупність даних» (РУСНТ I: 35). Така відмінність в обсязі семантики іменника *апарат* зумовлена різним об'єктом опису в загальномовних та термінологічних словниках і їхнім призначенням для різних кіл читачів.

Зазначений іменник активно використовується і в методології наукових досліджень: *теоретичний апарат, поняттєвий апарат, термінологічний*

*апарат, процедурний апарат тощо. Пор.: При вивченні складних тем завжди намагаюся використовувати опорний схемо-знаковий конспект, укладений на основі розподілу матеріалу за структурованими блоками, у яких виділені ключові ідеї, **поняттєвий апарат** тощо (Освіта, 27.12.17). У статті окреслено **поняттєво-категорійний апарат** превентивного призначення права та досліджено превентивну термінологію з погляду загальнотеоретичного підходу (Батан: 11). Приклади засвідчують схоже з попереднім значення лексеми ‘сукупність термінів, методів чи понять окремої царини науки’, що відповідає узагальненому визначенню в РУСНТ «сукупність даних». Ані загальномовні, ані галузеві словники поки що не фіксують такого значення цього слова. Наприклад, СУМД подає в реєстрі лише дві раніше не фіксовані сполуки, які вже існували в мовній практиці: *рентгенівський апарат, артикуляційний апарат* (СУМД І: 23).*

У випадку з іменником *апарат* можемо говорити про процес транстермінування на основі метонімії за функцією, тобто перенесення назви (імені) з одного об’єкта на інший, що характерний для різних терміносистем сучасної української мови. Імовірно, спочатку відбулося перенесення назви приладу на назву сукупності певних пристроїв (органів, установ), що зафіксовано в СУМ-11, а потім – перенесення найменування сукупності органів чи установ на позначення складників книжки або наукової роботи, які допомагають читачеві краще сприйняти її зміст, користуватися нею, тобто є своєрідними пристроями для підвищення ефективності роботи. Урахування внутрішньої форми назви: іменник *апарат* походить з латинського іменника *apparātus* «підготовка, матеріальне спорядження, майно», похідного від дієслова *apparo* «готувати, влаштовувати» (ЕСУМ І: 78), підтверджує можливість такого висновку.

Подібний процес спостерігаємо й у семантиці іменника *блок*. СУМ-11 кваліфікує його як **блок 2** – «1. *техн.* Окрема, незалежна частина споруди, машини і т. ін., що складається також з окремих елементів або деталей; 2. *буд.*

Природний або штучний будівельний камінь, порізаний на плити» (СУМ-11 I: 201). У НУНТМ термін *блок* подано зі значенням «послідовність елементів, розглядана як одне ціле». Видовий термін – аналітична номінація *книжковий блок* – як «зроблений під час брошурувальних процесів і підготований для вкладання в палітурку або для покривання обкладинкою комплект скріплених вздовж корінця зошитів або окремих книжкових аркушів» з поясненням далі: **Б. к.** [блок книжковий – Ю.Ц.] *містить усі сторінки та таке, як вклейки, приклейки, форзаци, лясе, накладки, вставки тощо одного примірника майбутнього видання* (НУНТМ: 167). Укладачі подали й інші терміносполуки з родовим терміном *блок*: *блок паперовий, блок перевернений, блок сипкий* тощо. Ця лексема трапляється і в науково-навчальній літературі з поліграфічно-видавничої справи в складі різних аналітичних номінацій-термінів. Наприклад, у таких контекстах: *Розмір проміжків всередині тексту, між різними текстовими блоками та (за необхідності) всередині них* (Шевченко: 56); *Формат готового видання відповідає обрізаному з трьох боків блоку книги, брошури, журналу* (Ярема: 87). Окрім цього, спостерігаємо й інше значення аналізованого іменника. СУМД окреслює кілька нових значень іменника *блок*, не зафіксованих у СУМ-11, а серед них і *блок*² «3. Одне окреме або кілька окремих приміщень, що становлять комплекс і мають спеціальне призначення. *Господарський блок; Операційний блок; Харчовий блок*» та *блок*⁴ «2. Серія теле-, радіопередач, статей у періодичному виданні, об'єднаних тематично та композиційно. *Інформаційний блок; Розважальний блок* (СУМД I: 77-78). Активно функціонують у системі мови й інші терміносполуки з іменником *блок*² – *новинний блок, рекламний блок, силовий блок, економічний блок, виборчий блок, блок слухань* тощо, в основі яких лежить переосмислення прямого значення лексеми на основі метонімії за функцією і подібністю. Наприклад: *Гринів пропонує віддати депутатам можливість призначення голів ОДА, однак лишити за собою вплив на силовий блок і МЗС* (УП, 22.05.17); *Сьогодні ВРУ розгляне блок питань культури та законопроект про приватних*

детективів (Д, 19.06.18); *Справа МН17: у Нідерландах розпочався другий блок судових слухань* (УНІАН, 09.06.20).

Приклади засвідчують ще одне спеціалізоване, не описане в загальномовних словниках, суто фізичне, матеріальне значення розглядуваного іменника – сукупність пристроїв обчислювальної системи (*блок пам'яті, блок живлення, блок перемикачів*). АУСМІ Є. Мейнарович, М. Кратка фіксує низку термінологічних сполук з цим іменником: *блок даних, блок змінних, блок керування, блок комірок, блок параметрів, блок повідомлення, блок програми, блок розгалуження; завантажувальний блок, виходовий блок, входовий блок, кодовий блок, компоновальний блок, конструкційний блок, операторний блок, основний блок, процедурний блок, смисловий блок, сповільнювальний блок, стандартний блок* та ін. Окрім того, словники технічних галузей фіксують ще одне матеріальне значення аналізованого іменника – «сукупність взаємопов'язаних елементів пристрою, що виконує певну функцію». Таке термінологічне значення в українській мові відоме давно, адже репринтне видання РУСТТ І. Шелудька, Т. Садовського (1928 р.) подає низку сполук з цією лексемою: *блок вирядний, двовічковий, двокрутневий, дротино-линвовий, зубчастий, кінцевий, ланцюговий, маршрутний, механічний, надставний, непрямий, нерухомий, обмінний, підіймальний, проміжний, розпорядчий, рухомий, супряжений, тяговий, чотирикольниковий, яловий* та ін., а також деякі композити: *блок-апарат, блок-вічко, блок-заскачка, блок-клавіша, многоблок* тощо (РУСТТ: 16). Спостерігаємо доповнення семантичної парадигми іменника *блок* спеціальними значеннями на основі перенесення назви з одного об'єкта на інші, уживані в різних терміносистемах сучасної української мови.

До актуалізованих лексем та неосемантизмів В.І. Критська відносить іменник *екологія*, що в СУМ-11 поданий зі значеннями «1. Взаємовідносини між організмом і оточуючим середовищем. 2. Розділ біології, що займається взаємовідносинами між організмом і оточуючим середовищем» (СУМ-11 II: 458). Нині цей іменник засвідчує іншу семантику: «розм. Довкілля в належному

стані, як збалансована система; стан навколишнього середовища. У більш широкому розуміння – стан будь-якого об'єкта чи системи» (АРСУН: 102). Звідси – нові контексти реалізації слова *екологія* в такому значенні: *Основною нашою метою було змусити людей навколо нас і нас самих звернути увагу на те, що кожен може зробити, щоб наша **екологія** і життя на планеті стали кращими і чистішими* (Д, 01.10.14); *«Ми розуміємо **екологію** як любов до своєї домівки», – говорить один із головних організаторів Ілля Павлов* (Там само, 17.04.15); *Під час опитування українці сказали, що однозначно підтримують впровадження такої системи, адже від цього виграє і **екологія**, і економіка країни* (УНН, 19.04.17); *Підприємливі громадяни вже почали обігрівати житла дровами, але від цього потерпає **екологія**, – зелені насадження в Україні тануть на очах...* (ДТ, 11.05.18). Спостерігаємо перенесення найменування на підставі поняттєвої суміжності між системою взаємовідношень організму й середовища та результатом їхньої взаємодії.

З новим значенням мовці нині вживають у функції атрибутива й лексикалізовану основу складного слова **еко**. Загальне значення цієї основи, співвідносної з прикметником *екологічний*, у групі слів, що стосуються навколишнього середовища, тепер доповнилося позитивною оцінкою його стану й всього наявного довкола людини, пов'язаного з її життєдіяльністю (АРСУН: 88, 102). Про це свідчать такі приклади її уживання самотійно й у складі композитів: *М.П'ятков розповів, що головним міжнародним трендом на сьогодні є розвиток **еко**, безглютенових продуктів і healthy [здорових – Ю.Ц.] товарів* (УНН, 01.09.2017); *Адже навіть платоспроможні громадяни можуть, довірившись недобросовісній рекламі, під виглядом «біо», «**еко**», «органічна» придбати продукцію, яка далеко не завжди відповідає стандартам зазначених категорій* (ДТ, 19.07.19); *Серед призів маємо **еко-ручки**, блокноти, LED-лампочки, **еко-сумки** та аератор, який кріпиться на кран, що дозволяє зменшує використання води на 50 %* (Д, 24.03.18) та ін.

Метонімію на основі просторової суміжності ілюструє іменник *майдан* (*Майдан*). Нове значення лексеми зафіксовано в словниках нових слів як «акція протесту, виступ проти влади, режиму (від назви *Майдан Незалежності* в Києві як символу подій Помаранчевої революції в листопаді 2004 р., пов'язаних з нею ідеалів демократії, громадянських свобод, прогресивних суспільних перетворень)» (АРСУН: 172), «2. Масові національно-патріотичні протестні акції в Україні (за назвою Майдану Незалежності в Києві; // Масові акції проти влади в інших країнах; // Протестні акції, які зумовлені конкретними соціально-економічними причинами і в яких бере участь значна кількість людей. *Мовний майдан; Податковий майдан; Тарифний майдан; // Будь-яке місце, де відбуваються протестні акції; // перен. Учасники таких акцій*» (СУМД II: 8) У семантичній структурі іменника спостерігаємо різні типи переходів: місце – дія в ньому, дія – учасники дії, що відповідає ланцюговому типу багатозначності за класифікацією Ю.Д. Апресяна [Апресян 1995: 182]. Сучасний мовний матеріал переконливо ілюструє ці значення поряд зі старим значенням місця: *В Україні відбулося три майдани. А що зараз? В річницю початку Майдана прийнято говорити про минуле, співставляти свої сподівання тоді та реальність зараз* (Д, 21.11.19); *Майдан був багатомовним, полікультурним, проєвропейським і навіть космополітичним* (ДТ, 19.06.17). Новизну значення увиразнює й велика літера як засіб розмежування загальної і власної назви.

Перенесення найменування на підставі суміжності у відношеннях «соціальна подія / явище – її учасники» спостерігаємо на прикладі субстантивованих прикметників *зелені, помаранчеві (оранжеві), біло-голубі / біло-сині*. У сучасних контекстах ці колоративи вживають ще й на позначення учасників або симпатиків певної політичної партії чи національності. Аналізовані тексти уявляють нову семантику цих лексем: *Якось на одному з газетних форумів я посперечався з класичним донбасянином – прихильником біло-синіх і мешканцем Донецька. Невже ви не бачите, що і біло-голубі політики і помаранчеві, за великим рахунком, мало відрізняються*

одні від одних? – написав я йому (УП, 113.01.2010); Цього разу «**помаранчеві**» формують коаліцію, але віддають частину міністерських портфелів, а також комітети і посади парламенту представникам опозиції (УНІАН, 06.10.17); **Зелені** по всій Європі стабільно набирають високі відсотки (Д, 11.11.19).

Субстантивація на основі суміжності національного символу та назви національності відбулася на прикладі прикметників *синьо-жовті*, *триколірні*. Наприклад: Нападник збірної Франції Карім Бензема відзначився у матчі з Казахстаном дублем і нині на його рахунку 35 голів у складі **триколірних** (Ch, 14.11.21); Цього разу «**синьо-жовті**» порушили неприємну традицію програвати першу партію (саме так розгорталися події у двох попередніх зустрічах проти Франції та Болгарії) (УНІАН, 20.05.17). СУМ-11 лексеми *синьо-жовтий* не фіксує, а щодо прикметника *триколірний* зазначає: 1. Який має у своєму забарвленні три кольори; який складається з трьох частин різного кольору; 2. спец. Який відтворює зображення за допомогою трьох кольорів (СУМ-11 X: 258). Натомість обидва прикметники у сфері спорту нині позначають національності: *синьо-жовті* – українці, *триколірні* – французи за державним прапором, так званим триколором (з фр. *tricolore*). Триколори досить поширені на прапорах різних держав: Франції, Румунії, Бельгії, Італії, Нідерландів, Німеччини, Росії, однак нове значення спортивного професіоналізму *триколірний* закріпилося саме за французами.

Семантичні зміни унаслідок лексема *оптика*, засвідчена раніше зі значеннями «1. Розділ фізики, що вивчає світло, його властивості та закони. 2. Прилади, інструменти, виготовлені з урахуванням законів відбивання і заломлення світла» (СУМ-11 V: 731). В аналізованих сучасних текстах цей іменник розширює межі сполучуваності на основі метонімії, пор.: Чи не найпереконливішим доказом російської **оптики** світу є трактування англійського дзвінкого приголосного, позначуваного літерою *h*, як у словах *hit*, *secondhand*, *holding*, *headline* [хіт, секондхенд, холдинг, хедлайн – Ю.Ц.] (Шевчук: 26-27). Це та **оптика**, котрою відзначаються дійсно великі уми,

високорозвинені культури, якої нам сьогодні катастрофічно бракує (ДЧ, 08.02.14); Книга «Корона або спадщина Королівства Руського» цінна, в першу чергу, не новими історичними фактами, а зміною **оптики**, з якою ми дивимося на українську історію (Д, 29.09.17); XIX століття провело нас за руку від замилювання душі до подолання складних життєвих обставин, змінюючи **оптику** від романтизму до реалізму (УНН, 03.05.20). Завдяки переосмисленню семи ‘прилади, які відбивають світло’, закладеної в грецькому прототипі, внутрішній формі цього запозичення (бо гр. **οπτός** – «видимий, зримий») маємо нове значення іменника *оптика* – ‘бачення, погляд, світогляд, кут зору, аспект’.

Метонімічне перенесення спостерігаємо на прикладі дієслова *заточити*. Лексема, що зафіксована в СУМ-11 з технічним значенням «робити гострим» (СУМ-11 III: 357-358) унаслідок переосмислення дієслівної семи ‘загострити’ стала використовуватися мовцями з новим значенням ‘спрямувати, орієнтувати, призначити, робити відповідним до чогось, підлаштовувати, виховувати’. Наприклад, публіцистичний підкорпус на MOVA.info фіксує лише 3 слововживання лексеми в новому значенні: *Не хотілося їхати до Києва чи Львова, тому вирішили «заточити» місто під себе – зробити проєкт, який дав би змогу в йому працювати* (Галичина, 15.07.14); *Перший – вибрати ось таку юну дівчину, якою на той момент була я, і «заточити» (саме так він висловився) її під себе, тобто стати своєрідним вихователем майбутньої дружини* (ДТ, 09.02.18); *Давайте по пунктах наведемо принципи, які дозволять заточити його так, як треба* (ДТ, 25.09.15). Вищу функціональну активність виявляє дієприкметник *заточений*. На цьому самому порталі подано 16 прикладів слововживань із новим значенням лексеми, напр.: «**заточений**» під посадки, **заточений** на відкриття ринку земель, **заточений** під політику, **заточений** на першу леді, **заточений** під «реіндустріалізацію» (М) тощо. Досліджувані тексти також засвідчують нове значення дієприкметника *заточений*, пор.: *Приправлене, за висловом А. Митрофанової, лівою риторикою, неоевразійство перетворюється на «православний комунізм»,*

ідеологічно *заточений* на відродження імперії (Якубова: 108); *І хто був, так би мовити, «заточений» на «русский мір», той і далі їх* [російські телеканали – Ю.Ц.] *дивитиметься* (Галичина, 16.01.20). Образність у семантиці лексеми передає написання її в лапках.

Матеріал дослідження дає змогу виокремити три основних типи метонімічного перенесення на прикладі іменників: а) метонімічні відношення просторового характеру «місце – подія – люди» (*Майдан*); б) метонімія атрибутивного характеру, зумовлена асоціацією понять ознаки й суб'єкта (субстантивовані іменники *зелені, помаранчеві, біло-сині, триколірні, синьо-жовті*); в) причиново-наслідкове перенесення типу «інструмент – результат дії» (*оптика*), «наука – об'єкт, результат» (*екологія*).

Метонімію розглядаємо як самостійний спосіб творення семантичних дериватів, хоча деякі приклади з попередніх підрозділів цього розділу засвідчують, що вона може бути механізмом інших способів семантичної деривації – розширення та звуження значення.

2.2.4 Метафора – найпродуктивніший тип неосемантизації

Серед способів формування змісту вторинних найменувань вагоме місце посідає метафора. Найважливішим механізмом метафоризації є процедура порівняння, закладена в ній, на основі схожості за формою, функцією, розміром, поведінкою, розташуванням, антропоморфними характеристиками тощо.

Нового метафоричного значення сьогодні набувають іменники. Наприклад, неосемантизація на основі метафоризації за зовнішньою подібністю, формою відбулася в лексемах *букет, коридор, марафон, хвіст*, за схожістю функції – у іменниках *бруд, дивіденди, мафія, реанімація, свіжина* та ін.

СУМД подає в реєстрі неосемантизм *букет* з переносним значенням «сукупність, набір певних предметів, властивостей (перев. негативних) і т. ін.» (СУМД I: 94), що утворилося шляхом перенесення за зовнішньою подібністю з

рослин, продуктів з властивими їм ароматами й смаками на сукупність будь-чого (хвороб, властивостей, проблем), пор.: «1. Пучок зірваних або зрізаних і складених до купи квітів; 2. Сукупність ароматичних і смакових властивостей, характерних для певних сортів продуктів» (СУМ-11 I: 252). Переосмислення прямого значення цього галіцизму призвело до розширення його лексичної сполучуваності: *З падінням Берлінської стіни Німеччина отримала не тільки омріяне об'єднання, а й букет спадкових хвороб «совкового» простору* (УМ, 02.12.16); *Як міжнароднику, мені здається, що особливістю року став цілий «букет» викликів та просувань, які формують і наповнюють бурхливим життям сучасну картину світу* (ДТ, 04.01.18); *Самоусвідомлення себе в оточуючому букеті ідей, почуттів, відкриттів і підтверджень* (ДТ, 06.09.18). Семантична структура аналізованого іменника демонструє радіальний тип багатозначності, за якої сема 'сукупність' лягла в основу всіх інших значень слова. У досліджуваних текстах лексема сполучається частіше з абстрактними (емоції, загрози, ініціативи, нісенітниці), рідше – з конкретними іменниками (виконавці, вірші, законопроекти), пор.: *Вистава не залишить байдужим та подарує букет чудових емоцій* (Prozorro, 21.06.17); *Родзинка «О-ФЕСТУ» – букет найпопулярніших виконавців класичної музики з різних куточків планети* (ДТ, 25.04.19); *Таким чином, на сьогодні ми бачимо цілий букет зовнішніх загроз* (УП, 23.11.09). Функціональний потенціал іменника *букет* в новому значенні засвідчує його вживання в різних стилях сучасної української мови як синоніма до слів *пакет*, *в'язка*, *оберемок*, *вінок*, *низка* тощо. Найбільше прикладів оновлення значення спостерігаємо в публіцистиці, напр.: *До того ж «адресний наїзд» на УГКЦ виявився тільки прологом – тепер у нас є цілий букет ініціатив, які б'ють Західну Україну по інших болючих точках.* (ДТ, 17.01.14); *Я виявив, що мешкає в них повний букет гонителів українських інакодумців* (ДТ, 06.08.16). Використовують аналізовану лексему автори наукових текстів, напр.: *З Арт Деко, виявляється, пов'язаний цілий букет мальовничих течій: куббізм, ташизм, фовізм, сюрреалізм, лучизм,*

футуризм (Тези: 61). Інколи нове значення трапляється і в текстах офіційно-ділового стилю, напр.: *Як наслідок, столиця України, попри сконцентрований тут величезний економічний, людський потенціал, має сьогодні цілий букет проблем* (ВР, 03.10.19).

Внутрішньомовну міграцію термінів (за Н.Ф. Клименко), їх міжстильове використання засвідчує лексема *коридор*. Формування в семантиці лексеми *коридор* нового значення «штучні обмеження в чомусь; нижня і верхня межі чогось» на прикладі словосполучення *валютний коридор* відобразила у своєму словнику Д.В. Мазурик (СМ: 62). Експериментальний словник АРСУН містить розширений перелік сполук, які виявляють новий потенціал досліджуваного іменника: *зелений коридор, екологічний коридор, повітряний коридор, червоний коридор, нафтотранспортний коридор, привілейований коридор, прогнозний коридор, транзитний коридор, ціновий коридор, бівалютний коридор, розширений коридор, коридори влади, коридор опали, коридор до світової культури* та ін., а також навела приклади похідних (прикметник *коридорний* та композити *наркoкоридор, енергoкоридор, нафтoкоридор*) [АРСУН 203: 168–171; Вплив 2018: 102–104]. Таке значення лексеми розвинулося на основі прямих значень: «Вузький (переважно довгий) прохід у середині будинку, який з'єднує окремі його кімнати, квартири тощо; // Обмежений з обох боків вузький довгий простір; прохід, хідник» (СУМ-11 IV: 289). Щодо сполук *зелений коридор, червоний коридор, коридори влади*, то дослідники вважають за доцільне розглядати їх і як наслідки прихованого запозичування – калькування англійських номінацій. Детальніше цей спосіб творення неосемантизмів розглядаємо в розділі 3.

У науковій літературі, до прикладу в НУНТМ, лексему *коридор* подано з термінологічним значенням «технічний дефект доземного (вертикального) або навскісного збігу прогалків (міжслівних прогалин) у трьох і більше сусідніх рядках, який ніби розбиває складовину на колонки з нерівними краями і суттєво ускладнює сприймання тексту, заважає читати» (НУНТМ: 319). Це спеціальне

значення слова *коридор* реалізовано в текстах з видавничо-поліграфічної справи: *У книжкових виданнях не допускається співпадіння пробілів між словами по вертикалі або діагоналі в трьох або більше суміжних рядках («коридори»), у журнальних, газетних, інформаційних і виданнях оперативної поліграфії – у чотирьох* (Близнюк: 4); *Перевіряють виконання правил складання та верстання ... чи рівномірні пробіли між словами та рядками, чи немає «коридорів»* (Ярема: 128). РУСНТ подає спортивний термін *коридор* для метання гранати (РУСНТ: 207).

Сучасні публіцистичні тексти демонструють ще ширший спектр функціонування аналізованого іменника. Наведемо приклади кількох сполук, не засвідчених у словниках та наукових текстах раніше: *гуманітарний коридор*, напр. *Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль та його польський колега Матеуш Моравецький у суботу, 21 березня, домовилися про створення гуманітарного коридору для українців від кордону Німеччини через Польщу під час карантинних заходів* (Д, 21.03.20); *коридор можливостей, векторів і пріоритетів* напр. *Коридор можливостей, векторів та пріоритетів* щоразу, коли прем'єром ставав Віктор Янукович, визначали президенти (ДТ, 26.02.10); *візовий коридор*, напр. *Як обійти візовий коридор* (Youtube, 03.05.19); *коридор ганьби*, напр. *Під час офіційного візиту президента України Володимира Зеленського до Тернополя йому влаштували «коридор ганьби» під місцевою обласною державною адміністрацією* (О, 01.11.19); *дорожній коридор*, напр. *Бойовики із гранатометів та мінометів обстріляли КПВВ «Мар'їнка» та дорожній коридор «Донецьк-Курахове»* (УНІАН, 26.01.17); *протестний коридор*, напр. *На своє перше засідання новообрані слуги народу проходили через своєрідний «протестний коридор», де отримували капелюхи* (ДТ, 05.05.19); *етичний коридор*, напр. *Тому прекрасно, коли над тобою стоїть людина, яка вибудовує тобі етичний коридор, у рамках якого ти можеш діяти* (ДТ, 06.01.20) тощо. Основою метафоризації стала зовнішня схожість

порівнюваних явищ, що викликала асоціювання їх із коридором як частиною обмеженого (нерідко порожнього) простору.

У сучасних текстах спостерігаємо оновлення семантики іменника *марафон*, що зафіксований зі значенням «змагання з бігу на велику дистанцію (понад 40 км)» як результат семантичної конденсації сполуки *марафонський біг* (СУМ-11 XI: 663). Якщо ж проаналізувати сучасні тексти, то виокремлюємо ще кілька значень іменника *марафон* (СУМД II: 21), а саме: ‘тривалі змагання з чого-н., які зазвичай складаються з кількох етапів’, пор.: *30 березня 2021 року о 16:00 відбудеться презентація результатів Всеукраїнського відкритого марафону з української мови імені Петра Яцика* (ФБ, 21.03.21); ‘тривалий кіносеанс, під час якого демонструють два або три фільми’, пор.: *Кіномарафон у ЦУМі: 12 визначних українських фільмів спеціально до Дня Незалежності з 19 по 30 серпня на 7-му поверсі ЦУМу* (ФБ, 11.08.21); ‘яка-н. тривала діяльність, довга кампанія; про щось, що виконується невиправдано довго’, пор.: *Представляючи документ, міністр фінансів України Олександр Данилюк відзначав, що Бюджетний марафон підходить до свого завершення* (УНІАН, 21.12.16); ‘безперервна багатогодинна теле- чи радіопрограма (здебільшого з благодійницькою метою)’, пор.: *Благодійний онлайн-марафон збере найвідоміших українських артистів для боротьби з COVID-19* (Д, 07.04.20); ‘про яке-н. суперництво, про тривалу й напружену боротьбу за лідерство в чому-н.’, пор.: *Вибори – це м’ясорубка. Тож переінакшимо нашу фразу на: розпочався виборчий марафон*» (Гримич-02: 34); ‘про які-н. тривалі напружені дії, події’, пор.: *І хто, якими грошима заплатить за цей марафон, за щоденне випробування серця на розрив?* (Матіос: 43). У значеннях з негативною конотацією *марафон* є синонімом до слів *довгобуд*, *тяганина*, *бюрократизм*, *чиновництво* (судовий марафон), а нейтральні значення синонімічні до слів *змагання*, *конкурс*, вислову *біг на довгі дистанції*, (*марафон з плавання*); трансляція (*телемарафон*) тощо. Окрім значень, поданих у СУМД, мовна практика засвідчує наявність ще одного нового значення ‘випробування,

виклик', що, як і попередні, виникло шляхом метафоричного перенесення найменування на основі подібності зовнішньої та функційної, адже старе значення іменника передбачало долання перешкод упродовж тривалого часу. Воно реалізується, наприклад, у таких контекстах: *Буде і третя, і четверта хвиля епідемії коронавірусу. Це марафон* (ВЗ, 19.11.20); *В неї дуже корисні та продуктивні марафони схуднення* (ФБ, 23.08.21). Функціональний потенціал неосемантизма *марафон* у нових значеннях підтверджує утворення дериватів *кіномарафон*, *онлайн-марафон*, *телемарафон*, напр.: *Результати виборів. Онлайн-марафон ЧЕСНО* (Чесно, 21.07.19). Синтагматику досліджуваної лексеми унааявнюють сполуки *марафон безкоштовний, благодійний, бюджетний, виборчий, всеукраїнський, грандіозний, дистанційний, кругосвітний, масштабний, мистецький, міжнародний, освітній, партійний, письменницький, судовий, студентський, телевізійний, фестивальний; марафон відродження, схуднення, зі збирання коштів* та ін. (М). ГРАК фіксує цю лексему з новим значенням у словосполученні «*слідчий марафон*» у перекладному художньому тексті 1970 року, із переносним значенням у словосполученні *марафон кохання* – у прозі Олеся Гончара від 1980 року та спорадично в художній прозі й публіцистиці 1987-2003 років. Стабільно з новим значенням, за даними ГРАКу, лексему *марафон* уживають у пресі й художній прозі, починаючи з 2004 року.

Метафора стала основою неосемантизації лексеми *хвіст*. Цей іменник і похідний від нього демінутив *хвостик* в українській мові здавна функціонують як багатозначні. У СУМ-11 нараховуємо 12 значень (прямих і переносних) слова *хвіст*, серед яких нас цікавить передусім таке: «кінцева, крайня частина чого-небудь; кінчик» (СУМ-11 XI: 43). Сьогодні в галузевих словниках, науковій і навчальній літературі спостерігаємо ще одне метафоричне значення слова *хвіст*, яке сформувалося на основі функціональної та зовнішньої подібності з об'єктом, відображеним його базовим значенням: «**Хвіст** – нижній зовнішній берег сторінки, а також нижній край» (НУНТМ: 579); «**Хвостик** –

нижня частина книжкового блока або окремої сторінки» (Там само: 580). Таке значення зафіксоване в спеціальній науковій літературі: *Кожна таблиця складається із двох основних частин: головки, що містить заголовки всіх колонок (у свою чергу, головка може членуватися горизонтальними лініями на яруси); основного текстового та цифрового матеріалу в рядках таблиці, які утворюють її хвостову частину – хвіст* (Ярема: 108). Тексти засвідчують функціонування поряд із цим терміном ще й синонімічної аналітичної (розчленованої) номінації *хвостова частина*. Окрім того, РУСНТ фіксує музичний термін *хвостик* (*хвостик ноти*) і термін *хвостизм* з похідними *хвостист*, *хвостистський* (РУСНТ: 558) як політологічні, а ще в розмовній українській мові побутують освітні професіоналізми *хвіст* (*хвости*) ‘заборгованість студента з навчальної програми’ і *хвостист* ‘студент, який має заборгованість з навчальної програми’. Широкий спектр дії цього джерела семантичної деривації доводить активність такого наявного в українській мові на момент творення нової назви ресурсу номінації, яка дає міжгалузеві терміни-омоніми зі спільним способом зміни базового значення наявного слова. Велика кількість галузей, у яких побутує слово *хвіст* та його похідні в різних спеціальних значеннях, підтверджує тезу про те, що не існує ізольованих терміносистем, і галузеві терміносистеми взаємодіють та взаємодоповнюють одна одну.

Активно неосемантизуються в сучасній українській мові іменник *бруд* та похідний від нього прикметник *брудний*, які в СУМ-11 подані, відповідно, як «1. Те, що робить що-небудь нечистим; грязь, болото, сміття, різні покидьки; 2. *перен.* Розпуста, аморальна поведінка, нечесні вчинки і т. ін.» та «1. Покритий брудом (у 1 знач.), болотом; з брудом; 2. Нечистий, замазаний, забруднений; // Сірувато-мутний (про колір); // При виконанні якого людина брудниться. *Брудна робота*; 3. *перен.* Який викликає моральну огиду, осуд; огидний, мерзенний (СУМ-11 I: 240). Натомість одна з авторок АРСУНа В.І. Критська фіксує в цьому ідеографічному словнику нової лексики значення

«те, що порушує, руйнує екологію» для іменника *бруд* і відповідно реєструє нові контексти вживання й прикметника *брудний*, дієслів *забруднити*, *забруднювати* та дієприкметника *забруднений* (АРСУН: 66-68). Такі нові значення ілюструють сучасні тексти: *Бруд у повітрі Києва знову зашкалює: лідер серед найбрудніших міст* (УП, 17.04.20); *В Україні смертність від «брудну» втричі більша, ніж в Європі* (Greenpost, 06.06.20); *Автомобілі AeroMobil 4.0. допоможуть людям долати короткі й середні відстані ефективніше й не забруднювати довкілля* (Д, 22.12.18); *Перехід від «брудної» енергетики до «зеленої». Як це робить Німеччина* (Укрінформ, 23.05.19). До речі, лексеми *брудний* та *забруднений* уживають як антоніми до інших неосемантизмів – *екологічний, чистий, зелений, органічний, функціональний* потенціал яких проаналізовано у відповідних статтях В.І. Критської у вже згадуваному словнику.

У сучасній українській мові неосемантизується іменник *дивіденди*. Про семантичні зміни в структурі цієї лексеми зауважувала Д.В. Мазурик, яка окреслила семантику слова *дивіденд* (частіше *дивіденди*) як «частку прибутку акціонерного товариства, який щорічно розподіляють серед акціонерів, після сплати обов'язкових відрахувань» (СМ: 35) на противагу старому його значенню, поданому в СУМ-11: «У капіталістичному суспільстві – частина прибутку акціонерних товариств, яка розподіляється на акції» (СУМ-11 II: 272). Як бачимо, відбулася деідеологізація значення слова *дивіденд* (*дивіденди*), оскільки означене ним явище стало фактом життя українського суспільства наприкінці ХХ ст. Нині таке значення є загальновідомим і найчастіше трапляється в текстах економічної та бізнесової тематики. Поряд із цим спостерігаємо метафоризацію аналізованого іменника, що виявляється в низці нових його вживань, зокрема в лапках: *політичні дивіденди, цифровий дивіденд, демографічний дивіденд, позитивні дивіденди, матеріальні дивіденди, фінансові дивіденди, електоральні дивіденди* тощо. Наприклад: *Крім того, Україна мала отримати так званий цифровий дивіденд, який можна було б*

використовувати для впровадження новітніх технологій (Детектор, 17.06.15); ...Небажанням противника окопуватися у голому степу дав певний оперативний простір сил ЗСУ, й тактика «повзучого наступу» на цій ділянці приносила позитивні **«дивіденди»** ще з лютого 2016 (УНІАН, 23.12.16); «Одні, – вважає Блаженніший Святослав, – можуть давати швидкі політичні **дивіденди** нашим політикам, владі і опозиції, тому вони радше будуть багато на ті теми говорити» (Д, 06.02.18). Приклади засвідчують метафоризацію семи 'прибуток', перенесення її з матеріального об'єкта на нематеріальні, у сферу політики, суспільних відносин, виробничої діяльності та формування нового значення іменника *дивіденд* – 'вигода, користь від чого-небудь'. Унаслідок метафоричного перенесення значення відбувається розширення семантичної парадигми слова.

Значення іменника *мафія*, що подане як «терористична організація на о. Сіцилія, що виникла в кінці XVIII ст.; тепер використовується поміщицько-буржуазною верхівкою для боротьби з прогресивними організаціями» (СУМ-11 IV: 654), більш широко фіксує СІС-74: «(італ. *maffia*) – терористична організація на о. Сіцилія (Італія). Виникла в кінці 18 ст. як організація селян для боротьби проти сваволі поміщиків. Згодом до мафії увійшло багато декласованих елементів, і вона перетворилася на бандитсько-терористичну реакційну організацію; 2) Переносно – таємна, здебільшого бандитська, організація, яка шляхом терору й залякування втручається в політичне життя країни, захищаючи інтереси найреакційніших кіл» (СІС-74: 418). Натомість, починаючи з кінця XX століття в художній прозі трапляються поодинокі приклади вживання аналізованого іменника з новим значенням у контекстах *монархічна мафія, політична мафія, торгова мафія* та ін., які реєструє ГРАК на матеріалі прози Олеся Бердника та статей Михайла Медуніці. А СУМД доповнює ці дефініції значеннями «організована таємна злочинна група, що має розгалужену структуру й зв'язки з правоохоронними органами, урядовими структурами і т. ін. і вдається до методів насилля, шантажу й терору»,

«організована злочинність» (СУМД II: 33). Переносне значення на основі функціональної подібності засвідчують сучасні тексти: *Дуже багатьох інших членів команди Авакова, свідчать наочно і яскраво про те, як діє ця мафія, і ця банда* (ПТ, 16.08.17); *Ні в кого немає сумнівів, що якщо вибори в Україні могли би бути чесними, то мафія негайно була б політично ліквідована* (ДТ, 21.09.12); *Чому в Україні фармацевтична мафія абсолютно безкарна* (Там само, 25.01.13); *Російська мафія почала активну діяльність зі збільшення власної присутності у Німеччині* (Д, 10.07.16); *«Будівельна мафія» безсмертна. І вона засідає в Київраді* (Там само, 26.05.17). В українському контексті мафія може бути політична, фармацевтична й аптечна, будівельна, державна, транскордонна, місцева, буриштинова, торгова, комунальна, злочинна у законі, лісова, земельна, пенсійна, тендерна, табачниківська та ін.

Відхід від термінологічного значення унаслідок метафори за спільністю функції «штучне відновлення деяких життєво важливих функцій організму, який перебуває в стані клінічної смерті» (СУМ-11 VIII: 468) засвідчує й лексема *реанімація*. Д.В. Мазурик у своєму словнику переконує, що нині іменник вживається на позначення «комплексу заходів для відновлення занедбаної справи, подолання економічної кризи» (СМ: 100). СУМД фіксує це нове переносне значення лексеми як «повернення до життя яких-н. поглядів, ідей, концепцій» (СУМД II: 319). Джерела нашої роботи не тільки підтверджують ці спостереження, а й засвідчують активне використання поряд з іменником *реанімація* в такому новому метафоричному значенні (*Але така агресивна реанімація їх [старих ідолів – Ю.Ц.] – це насамперед донецький внесок в українську культуру* (Дзюба: 73); *Реанімація Донбасу. Спеціальний репортаж «Дня» з передової та про особливу місію Першого мобільного шпиталю імені Миколи Пирогова* (Д, 13.02.17)) й оновленого прикметника *реанімаційний*. Раніше словники фіксували його в суто відносному значенні як такий, що «стосується реанімації» (СУМ-11 VIII: 468), а нині завдяки метафоризації значення твірного іменника й відносне значення цього

прикметника метафоризувалося, пор.: *Група **реанімаційного** пакету реформ, що зародилася ще на Майдані, пропонує істотно скоротити можливості існування податкових схем* (Д, 16.07.14); *Вітаю **реанімаційний** запал міністерства!* (ДТ, 01.03.13). Цікаво, що сучасні мовці використовують і дієслово *реанімувати*, якого СУМ-11 не фіксує зовсім, а СУМД подає поряд із прямим і переносне значення «відновлювати, повертати що-н. до нормального стану» (СУМД II: 320): *Потрібно не реформувати, а **реанімувати** сучасний оперний театр* (Д, 28.12.15); *Так, разом з реанімацією життя вони **реанімують** і заповнені російською пропагандою душі* (Там само, 13.02.17). Тепер *реанімувати* можна методи, душі, театр, СРСР, питання, кораблебудування, транспортери, АЕС, фінансування, проєкт, військово-промислове виробництво, політичну угоду, справу, партійний проєкт, кінофраншизи, закон, економіку, видобуток та ін. Функціональний потенціал лексеми в новому метафоричному значенні виявляється також у тому, що сучасна мовна практика має випадки використання предикативної форми на **-но** *реанімовано* як синоніма до слів *відновлено, повернено/повернуто* (до життя), *відроджено*. Так, у реченнях *Люди з кола Шереха зробили все, аби інсинуації довкола його імені припинились, але після його смерті у Харкові все це було знову **реанімовано*** (Слабошпицький-17: 213); *Може бути **реанімовано** проєкт так званої Республіки Буджак, який невдало стартував у 2014 році* (УНІАН, 16.11.16); *Тому так легко було **реанімовано** легенду про М. Грушевського – президента України* (Д, 30.09.16).

Метафоричне перенесення за функцією спостерігаємо на прикладі дієслів *бомбардувати, генерувати, обвалити, педалювати, протезувати*.

Дієслово *бомбардувати* відоме зі значенням «обстрілювати з гармат; атакуючи з повітря, скидати бомби на кого-, що-небудь» (СУМ-11 I: 216). Перенесення найменування за подібністю дії та утворення нового метафоричного значення ілюструє широкий спектр контекстів уживання розглядуваної лексеми: *Потім Пучдемон почав **бомбардувати** Мадрид*

листами й заявами з проханнями почати переговори, які враховують результати регіонального референдуму й вимоги частини каталонців одержати незалежність (ДТ, 27.10.17), Наразі найефективніше – **«бомбардувати»** цими **повідомленнями** чоловіків та жінок із різних джерел (Д, 26.11.15), Замість того, щоб **бомбардувати** споживачів **рекламою**, підписки процвітають. Netflix, гігант потокового мовлення, додав 16 млн нових передплатників в кварталі до березня (ДТ, 01.05.20), Зараз молоді люди кров'ю заливають все те, до чого допустили політики за участю журналістів, власників телеканалів, котрі нас **«бомбардували»** з екранів телевізора щотижня через так звані ток-шоу (Д, 22.05.17), Російська пропаганда спочатку **«бомбардує» інформаційний простір супротивника** (Там само, 08.06.17) та ін. Прикметно, що значення «осаждать, не давать покоя» до дієслова *бомбардувати* фіксує «Словник української мови» Б.Грінченка 1927 р. (СГ: 100). Отже, значення ‘активно діяти в якомусь напрямку’ можна вважати актуалізацією призабутої семантики цього дієслова. Схоже нове значення – ‘атакувати м’ячем’ – виявляє лексема в текстах спортивної тематики: *Мішула вийшов у стартовому складі свого колективу і бомбардував кільце опонентів*¹⁰ двічі влучно з-за дуги, одного разу з проходу та реалізував два штрафні (УНН, 18.03.20). І, відповідно, лексема *бомбардир* тепер сприймається мовцями не лише як «заст. У дореволюційній армії – звання солдатів артилерії» (СУМ-11 І: 216), а і як «спорт. розм. Найкращий гравець нападу в спортивних командних іграх» (СУМД ІІ: 86). Дієслово-неосемантизм мотивує віддієслівний іменник *бомбардування* в новому метафоричному значенні ‘нав’язливі дії щодо когось чи чогось’: *Наприклад, вчений, що сидить перед комп’ютером у Нью-Йорку й користується мережевою сторінкою академічного «словника української мови» зазнає постійного бомбардування російськомовною рекламою* (Шевчук:

¹⁰ У цьому реченні слово *опонент* також виявляє нову семантику як «супротивник у спортивній грі», порівняно з тією, яка зафіксована в СУМ-11 V: 722. Можемо констатувати спеціалізацію значення у спортивній терміносфері.

43). *Килимове «бомбардування мізків»*. Чому російські пропагандистські ресурси відкрито працюють у всьому світі (Д, 02.06.17).

Лексема *генерувати* в СУМ-11 зафіксована як спеціальна зі значенням «викликати появу, утворення чого-небудь» (СУМ-11 II: 50). Натомість у сучасному науковому дискурсі це дієслово вживають зі значенням ‘висувати ідеї, ставати причиною інтелектуальних та суспільних змін тощо’: *Масштабна економічна криза і послаблення економічних зв’язків генерували відцентрові сили* (Якубова: 113); *З сумом слід констатувати, що хворобливий стан масової свідомості генерує хибну картину світу і, відповідно, хибні моделі її змінювання* (Там само: 259). Приклади ілюструють метафоричне перенесення зі сфери фізичної дії, біологічного процесу до сфери інтелектуальної, духовної. Зі схожим значенням аналізована лексема зареєстрована в СУМД – «ініціювати і втілювати в життя винаходи, висувати ідеї для неординарних рішень у галузі інтелектуальної творчості» (СУМД I: 216). У сучасній мовній практиці аналізоване дієслово перебуває в синонімічних відношеннях з лексемами *творити, формувати, продукувати, породжувати*, нап.: *А влада генерує і мовну, і гуманітарну, й економічну, й будь-яку іншу політику* (УТ, 13.07.20); *Вони... генерували смисли, які дають наснагу пересічним українцям боронити свою землю і боротися за її майбутнє* (Якубова: 308).

Переосмислення свого первісного значення засвідчує також іменник *генератор*. Пор.: *Донеччина як суб’єкт українського культурного життя чи генератор культурних ініціатив* (Дзюба: 19); *Верховна Рада. Генератор хаосу* (УТ, 06.09.18); *Швидше, навпаки, державні фінансові установи можуть перетворитися на генератор фінансової вразливості* (ДТ, 25.04.19). СУМ-11, натомість тлумачить цю лексему як «1. Машина для перетворення механічної енергії в електричну; 2. Апарат для вироблення, утворення чого-небудь; 3. Те саме, що **газогенератор**» (СУМ-11 II: 50). Унаслідок метафоричного перенесення за спільністю функції значення ‘апарат для вироблення, утворення чого-небудь’ генералізувалося й тепер лексему розуміють ще і як «те, що

служить для вироблення, утворення чого-н.» або «людину, яка здатна відкривати, створювати щось нове» (СУМД I: 216). Тут знову спостерігаємо, як розширення значення може ставати основою метафори. Нове значення розширило межі можливої сполучуваності іменника: у текстах натрапляємо на сполуки *генератор вразливості, генератор ініціатив, генератор ідей, генератор нових робочих місць, генератор проблем і ризиків, генератор смислів*. Наприклад: *Перед самітом «великої двадцятки» з запланованою зустріччю Трампа і Путіна відомий генератор (чи, може, транслятор) російських зовнішньополітичних смислів Фьодор Лук'янов помітив, що між США і Росією просто зник предмет для «великої угоди» (ДТ, 02.07.19); Влада (насамперед Банкова як генератор «хотілок») зобов'язана враховувати той факт, що нестача обігових коштів у підприємств зумовлена не тільки падінням продажів, а й вимиванням грошового ресурсу через невідшкодування ПДВ (Там само, 05.07.13); Залучення прямих іноземних інвестицій – це і механізм переходу від макрофінансової стабілізації до інвестиційного розвитку, і драйвер економічного зростання країни, і генератор нових робочих місць та бюджетних надходжень (Ц, 12.04.17).*

Переосмислення значення спостерігаємо й на прикладі дієслова *законсервуватися*, значення якого «стати консервованим» (СУМ-11 III: 158) відсилає читача до третього значення дієслова **консервувати**: «тимчасово припиняти хід, розвиток, діяльність чого-небудь» (СУМ-11 IV: 264). Досліджувані тексти засвідчують саме таке значення лексеми *законсервуватися* – ‘припинити розвиток та вдосконалення’: *Вони..., на відміну від політичного сегмента суспільного життя, законсервувалися і складають сьогодні основну проблему в розвитку релігійного середовища в Україні (Якубова: 160); ...Це приємно, але головне завдання не законсервуватися на одному місці, а розвиватися і йти далі (Д, 11.05.17).* Механізм оновлення значення полягає в його перенесенні зі сфери виробництва на сфери духовного життя на основі подібності за функцією.

Завдяки ЗМІ відбулася неосемантизація дієслова *обвалити*. Унаслідок метафори за зовнішньою подібністю значення «викликати обвал, руйнування чого-небудь» (СУМ-11 V: 469) з фізичної сфери було запозичене в економічну, напр.: *Крім того, на думку фахівців, обвалити курс гривні може блокада на Донбасі* (С, 28.02.17); *ДТЕК Ахметова обвалив ринок електроенергії для тиску на владу – енергорегулятор* (Бізнес, 03.07.21). Відповідно, похідний віддієслівний іменник *обвал* також зазнав семантичних змін. Його первинне значення «стрімке падіння великої частини ґрунту, гірської породи, снігу і т. ін. внаслідок зсуву, руйнування і т. ін.» (СУМ-11 V: 468) у певних контекстах тепер сприймається мовцями як переносне «раптове погіршення стану чого-н. (економіки, виробництва тощо), яке стрімко поглиблюється; спад, криза», чи фінансове «стрімке падіння курсу валюти певної держави стосовно курсу валют інших держав» (СУМД II:151). У сучасних текстах спостерігаємо обвал ринку: *«Обвал» на ринку нерухомості* (Д, 15.02.17) *У Китаї обвалився фондовий ринок. Для порівняння: у жовтні 1929 року в результаті обвалу і біржової паніки в США ринок знизився на 40%, втратив у вартості близько \$30 млрд, що за нинішнім курсом становить \$600 млрд* (Д, 14.07.15); обвал цін: *На європейських ринках у четвер і п'ятницю спостерігався обвал цін природного газу* (Д, 06.06.19); обвал транзиту: *Оператор ГТС прогнозує рекордний обвал транзиту газу за підсумками року* (ДТ, 01.06.20); обвал фінансової системи: *Але більшість країн світу вдруге наступили на ті самі «граблі» у першому десятилітті нового століття – сьогодні маємо другий обвал світової фінансової системи* (УП, 14.01.10); обвал євро: *Він спричинить обвал євро і може призвести до руйнації єврозони* (ДТ, 19.02.10); нафтовий обвал: *Ринок СПГ після нафтового обвалу та коронавірусної пандемії* (Укрінформ, 24.04.20); обвал системи банків: *У разі програшу держави, зобов'язання «ПриватБанку» сплачувати офшорним компаніям Суркісів мільярди може призвести до обвалу всієї системи банків, вважає політолог Володимир Цибулько* (УНН, 15.06.20) та ін. Образність нового значення увиразнює вживання цієї лексеми в лапках.

Завдяки неосемантизації іменника відбулося поповнення синонімічного ряду *зниження, падіння, обвал*, що призвело до розширення спектру вербалізаторів кореферентів певного поняття.

Щодо лексеми *педалювати*, то СУМ-11 має в своєму реєстрі лише дієслово *педалізувати* – «Використовувати педаль (під час гри на музичному інструменті, їзди на велосипеді і т. ін.)» (СУМ-11 VI: 108). АУНМ фіксує аналізовану лексему *pedal* в технічному значенні: «педаль, педаля», «педальний», «натискати // натіснути на педаль», «педальовати» (АУНМ), натомість тексти засвідчують активність саме її переносного, метафоричного вживання: *Він та його соратники педальовали тему Новоросії й після того, як у Кремлі втратили до неї інтерес* (Якубова: 240); *Я думаю, що ця ситуація буде використовуватися, в тому числі, щоб педальовати ситуацію, яка пов'язана з Кримом* (Ц, 14.02.17); *Для цього він радив не педальовати теми, що є подразниками емоційних дискусій* (Д, 19.10.19). Уперше таке значення подає «Російсько-український словник складної лексики» С. Караванського 2012 року як фамільярний варіант до російської сполуки *прилагать усилия* (РУССЛ: 390). Згодом воно було опрацьоване укладачами СУМД: «2. *перех. перен.* Форсувати що-н.» (СУМД II: 198–199).

Дієслово *протезувати* нині також розширює сферу вживання, адже поряд із старим значенням «*перех. Виготовляти протез якого-небудь органа або частини тіла; // Забезпечувати протезом когось*» (СУМ-11 VIII: 312), воно використовується в суспільно-політичних контекстах у детермінізованому метафоричному значенні ‘здійснювати заміну’. Наприклад, *протезувати форми участі, солідарності: Як слушно зауважив Б. Дубін, «телебачення «протезує» невітлені форми громадської участі, соціальної солідарності..., створюючи цілі сфери суто віртуального життя* (Якубова: 152). В основі неосемантизації дієслова тут лежить перенесення за подібністю функції та розширення значення. Поряд з дієсловом у такому значенні вживається і похідний від нього іменник *протезування*, що свідчить про функціональний

потенціал цього неосемантизму: *Йшлося, власне, про протезування цілих шарів масової свідомості* (Якубова: 259); *Відбувається протезування свідомості безкінечними слоганами: «І нехай весь світ зачекає», «Мій чоловік н'є, але я за нього спокійна», «Спробувавши раз, ви вже не зупинитесь»...* (Логос, 04.06.19).

Мовці також переосмислюють непроцесову (статичну) ознаку предмета, виражену прикметником. Міцно увійшов у комунікативну практику сталий вираз *жовта преса*, у якому прикметник *жовтий* зазнав семантичних змін і став означати не лише колір, а й оцінку позначуваного, ставлення до нього мовця «3. перен. Продажний, низькопробний (про засоби масової інформації). *Жовта журналістика*» (СУМД I: 346). Метафоричне перенесення відбулося ще в англійському прикметнику *yellow* «жовтий» і було запозичене іншими мовами, зокрема й українською. У 1959 р. «Російсько-український словник сталих виразів» І. О. Виргана, М. М. Пилинської подав таку статтю: «Жёлтая пресса (перен. пренебр.) – жовта (продажна) преса» (РУССВ: 176). І хоча виданий згодом СУМ-11 не фіксує цього значення в прикметнику *жовтий*, та мовці активно його реалізують: *Розмовна лексика (cops, subs, grandpa, tum), та подання інформації з елементами каламбуру (гри слів) є неодмінним атрибутом жовтого видання* (Павленко: 235); *Об'єкт дослідження – лексико-стилістична організація публікацій у жовтій пресі («The Sun»), масовій («The Daily Mail») та якісній («The Times»)* (Там само: 235). Інколи для підсилення ефекту мовці використовують розмовний синонім до сполуки *жовта преса* – створений на її основі іменник-універб *жовтуха*, наприклад: *Раніше основною проблемою ЗМІ вважалася «джинса», сьогодні багато хто вважає головним мінусом сучасних ЗМІ засилля «чорнухи» і «жовтухи»* (СС, 14.10.12), однак поки що це є виявом індивідуальної мовотворчості, а не сформованого нового значення слова *жовтуха*, що в загальному українському лексиконі позначає хворобу.

Нині в українській мові функціонують дієслова *пожовтіти* / *пожовтішати* зі значенням 'змістово біднішати, оперувати скандальною чи

неперевіреною інформацією’, напр.: *Зрештою перед головними героями постав вибір – чи дотримуватися далі обраних засад та працювати на інтелектуально розвинуту, але не надто широку аудиторію. Чи «пожовтішати»* (Д, 09.06.20); *Те, що випуск новин ТСН **пожовтів**, – факт однозначний* (Детектор, 05.05.09). Активність такого нового значення дієслів доводять віддієслівні іменники *пожовтішання* та *пожовтіння*, які позначають ‘змістове здешевлення та збідніння літератури загалом, оперування неперевіреною інформацією скандального, епатажного змісту та звернення до емоцій, а не до інтелекту читача тощо’: *Характерною прикметою масового історичного дискурсу є його виразне «пожовтішання»...* (Якубова: 95); *І якщо раніше ми говорили про тренд «таблоїзації» ЗМІ, який характерний не тільки для України, то «пожовтіння» центральних українських телеканалів вочевидь випереджає всі світові тенденції* (Детектор, 29.07.12); *І те, що в рейтингах преси він опинився мало не на останньому місці, наводить на сумні думки про її тотальне **пожовтіння**, зокрема й у Каннах* (ДТ, 28.05.12); *Дається взнаки значне «пожовтішання» вітчизняних мас-медіа, які переймаються не послідовною інформаційною роботою, вкрай потрібною суспільству, а пропагандою, тиражуванням скандальних заяв, підбурюванням до прямих зіткнень з тяжкими наслідками* (ГУ, 27.05.17); *«Пожовтіння» пояснюють вимогами інфотейнменту.* (Д, 20.05.16). Ці лексеми поки що не зафіксовані словниками, однак вони мають всі підстави вкоренитися в мовній практиці. У такому ж ключі відбувається неосемантизація іменника *жовтизна*, на яку звертає увагу А.А. Таран, зауважуючи, що «найчастіше неосемантизуються інформаційно багаті слова, що характеризують поняття узагальнено, широко, багатопланово, вказуючи на більшу кількість ознак» [Таран 2011: 37]. У СУМ-11 лексему *жовтизна* подано зі значенням «Абстракт. ім. до **жовтий**» (СУМ-11 II: 540), тоді як нині він з’являється з новим значенням, похідним від метафоричного значення прикметника *жовтий* – ‘неправдива, брудна інформація’. До прикладу: *-Я переконана, що саме від примітивної попси, від*

«жовтизни», від ганебних смаків відбувається багато потворних явищ в сучасній політиці (Д, 22.12.15); Перед ЗМІ – реальні виклики і, на жаль, не всі їх усвідомлюють. Велика спокуса підняти тиражі шляхом «жовтизни» багатом затьмарює стратегічне бачення та усвідомлення загроз (Там само, 07.02.18); Тому для мене якраз дуже корисно побачити перед собою ті образи, які не пропущені через усі фільтри «жовтизни» і «пропаганди» (Там само, 26.04.18); Тому жовта преса виконує насправді важливу соціальну функцію – взаємоінформує різні соціальні верстви. Просто іноді жовтизна переростає в чорноту (СС, 14.10.12). Складний процес неосемантизації в цьому випадку полягає в тому, що спочатку відбулася метонімія (перенесення кольору видання на саме видання), а потім метафоризація як оцінка цього метонімічного переносу.

Рідше неосемантизуються відносні прикметники. Так, зазнав семантичних змін прикметник *тіньовий*, у якого на основі прямого значення «який знаходиться в тіні, не освітлений сонцем», а також фразеологізмів **тіньова сторона; тіньовий бік** – зворотний, негативний бік якого-небудь явища (СУМ-11 Х: 144) унаслідок метафори за подібністю виникли нові семи «пов'язаний з підпільним виробництвом, кримінальними способами збагачення і нелегальної реалізації чого-н. (звичайно наркотиків, зброї тощо)», «неофіційний, альтернативний» та сполуки *тіньовий лідер, тіньовий уряд* (СУМД II: 453). Сьогодні активно функціонують словосполучення *тіньова економіка* (сфера незаконного виробництва і реалізації товарів, а також фінансових махінацій і т. ін. (СУМД I: 318)): **Тіньова економіка** стала основою, на якій сформувалися кримінальні структури (Д, 26.06.17); *тіньова галузь економіки*, напр.: Вони патрунували масштабну **тіньову галузь економіки** та використовували її в своїх інтересах (Якубова: 177); *тіньовий бізнес* (незаконна підприємницька діяльність (СУМД I: 64): *А чи не можна детальніше про цей тіньовий державний грабіжницький бізнес?* (ДТ, 13.05.16); *тіньовий ринок* (підпільна, нелегальна реалізація продукції та

пов'язані з нею фінансові махінації і т.ін. (СУМД II: 334): *За даними експертів, **тіньовий паливний ринок** становить до 30% і він постійно зростає* (УНН, 16.06.20); *тіньові розрахунки, напр.: Він також зазначив, що це «штучно створений конфлікт між перевізниками з Броварів і перевізниками з Вінниці та Києва на ґрунті **тіньових розрахунків**, який 29 травня переріс у стрілянину»* (УНН, 05.05.20); *тіньові схеми, напр.: З того часу він контролює діяльність злочинних груп, **«тіньові» схеми** реального сектору економіки та відповідає за кримінальний «общак», – додається у повідомленні* (УНН, 26.05.20); *тіньовий сектор, напр.: На думку експерта, достовірних методів, здатних чітко відокремити **тіньовий сектор** від легального, не існує, оскільки значна частина ресурсів все одно потрапляє в «офіційну» економіку* (ДТ, 12.02.18) та ін. Прикметник вживають як синонім до лексем *темний, негативний, злочинний* тощо та антонім до слів *чесний, офіційний*.

У текстах економічної та суспільно-політичної тематики прикметник *тіньовий* часто вживається поряд із колоративами-неосемантизмами, розвиток оновленої семантики яких став одним із аспектів аналізу Є.А. Карпіловської. Дослідниця виокремлює в таких процесах два шляхи розвитку семантики: «1) оцінка об'єкта дійсності, якому властивий такий колір, часто через усталені сполуки-перифрази з цими прикметниками; 2) оцінне осмислення самого кольору, його інтенсивності, сприйняття мовцем» [Карпіловська 2017а: 24].

Прикладами оцінного осмислення власне кольору можна вважати нові значення прикметників *чорний, сірий, білий*. Наприклад, неосемантизм *сірий* зафіксований у СУМ-11 з такими значеннями: 1. Колір, середній між білим і чорним; барва попелу; // Блідий, з відтінком такого кольору (про обличчя, про людину з таким обличчям); // Із шерстю, що має барву попелу (про тварин); // у знач. ім. *сірий, рого, чол.* Тварина сірої масті (про вола, коня, вовка, зайця і т. ін.); // Із сивиною (про волосся); // Неяскравий, тьмяний; // Безбарвний, однотонний. 2. Хмарний, похмурий (про погоду, ранок, день і т. ін.). 3. *перен.* Нічим не примітний, невиразний; безлиций; // Позбавлений новизни;

одноманітний; беззмістовний; // Бідний за змістом (про художній твір, лекцію і т. ін.); // Позбавлений виразності, яскравості, оригінальності.

4. *перен., заст.* Який належить до непривілейованого класу; простий; // Неосвічений, малокультурний.

5. Уживається як складова частина зоологічних, ботанічних, геологічних, технічних та інших назв, термінів (СУМ-11 IX: 229). У сучасних текстах прикметник уживається з новим значенням: «Ніби законний, ніби справжній, зовні схожий на законний, справжній, такий, який перебуває між незаконним (чорним) і законним (білим); неофіційний, неявний, неоформлений згідно із законодавством, тіньовий, прихований, фальшивий, підроблений, фіктивний, підпільний» (АРСУН: 322–326). Словникова стаття в АРСУНі містить цілу низку прикладів уживання, що засвідчує значний функціональний потенціал аналізованого прикметника в новому оцінному значенні: *сірий ринок, «сірий» дефіцит, сірі дилери, «сіра» зарплата, сірий імпорт, «сірі» мобілки, сірий піар, «сірі» операції* тощо (див. детал. АРСУН: 323–326). Прикметник *сірий* продовжує з'являтися в нових контекстах: *При ціні виробника 1100 грн «сірий» чайник можна придбати в Інтернеті від 754 грн* (ДТ, 23.06.17); *Щоб не допустити перебування громадян у сірій зоні вночі та не ризикувати їх безпекою* (Д, 28.10.17); *Такі випадки виникають в чорному і сірому секторі найму на роботу* (Там само, 17.04.15); *Від 50 до 70% перевезень в Україні в сірій або в чорній площині* (Там само, 23.07.18); *Міністр розвитку громад та територій України Олексій Чернишов заявив, що в будівельну галузь в Україні інвестують переважно українці, оскільки вона перебуває у сірому полі* (УНН, 15.06.20) тощо.

Інший тип оновлення семантики колоративів – це переосмислення реалії, з якою пов'язаний певний колір. До такого типу належать, наприклад, нові значення прикметника *зелений* – «який стосується охорони навколишнього середовища» (АРСУН: 127), що функціонує нині в словосполучах *зелений бізнес, зелений ВВП, зелене підприємство, зелений спосіб життя, зелений тариф, зелений туризм* та ін.

Отже, аналізовані приклади доводять продуктивність метафори як одного зі способів семантичної деривації. У сучасних українських текстах найчастіше відбувається метафоризація за зовнішньою подібністю та функцією іменників та дієслів, рідше метафоризуються прикметники. Неосемантизми серед прислівників здебільшого виникають як похідні від прикметників, демонструючи відображене, успадковане від них нове значення: *по-білому* – ‘законно’ (*працювати по-білому*), *по-чорному* – ‘незаконно’ (*вести справи по-чорному*). Нерідко метафора виникає на основі механізмів звуження чи розширення значення, що утруднює класифікацію неосемантизмів за способами деривації.

2.2.5 Неосемантизми – наслідки семантичного зсуву

Семантичний зсув як спосіб деривації виокремлюють не всі дослідники. Здебільшого його аналізують у контексті семантичних переходів на прикладі інших чотирьох типів. Пропонуємо розглянути цей спосіб як самостійний.

Матеріал дослідження дозволяє виокремити кілька прикладів семантичного зсуву. Його різновидом є транскатегоризація, тобто зміна категорійного значення слова. Цей різновид ілюструє оновлене значення лексеми *структура*. Іменник *структура* зафіксований зі значенням «Взаєморозміщення та взаємозв’язок складових частин цілого; будова. 2. Устрій, організація чого-небудь» (СУМ-11 IX: 789), а в новіших лексикографічних джерелах – «те, що має певний устрій, організацію» (РУСІС: 285), «підприємство, установа, що має певну організацію» (СУМЖ: 1115), «об’єкт з певною організацією, будовою» (АРСУН: 330). СУМД реєструє іменник зі значенням «сукупність органів, організована мережа певного рангу» (СУМД II: 427).

Спостерігаємо семантичний перехід категорійного значення ‘властивість об’єкта’ в нове значення ‘об’єкт з такою властивістю’. Це підтверджують досліджувані тексти: *Євразійські інтеграційні структури відкриті і для інших*

партнерів по СНД (Д, 21.12.13); Міністри оборони країн-членів НАТО 14 лютого затвердили рішення про створення двох нових **командних структур** (Там само, 14.02.18); Укроборонпром – **штучна структура** для розкрадання оборонного бюджету (Там само, 11.03.19); В Україні обезголовлені усі **структури**, які відповідають за завершення навчального року і ЗНО (ДТ, 17.06.20); Вказано, що у представленні керівника області також взяли участь ... керівники **силових структур** та територіальних органів Міністерств і відомств (УНН, 19.06.20).

Розглядуваний іменник виявляє високу синтагматичну активність. Він, окрім уже зазначених контекстів, часто функціонує в сполуках з прикметниками *державний, економічний, злочинний, інформаційний, материнський, мережевий, місцевий, корпоративний, охоронний, політичний, самокерований, самоорганізований, церковний*; іменниками *безпека, влада*; аббревіатурами *ГРУ, ФСБ* тощо.

Транскатегоризацію значення, тобто зміну належності слова з ним до певної семантичної категорії «об'єкт – суб'єкт» репрезентує в оновленому значенні лексема *симпатик*. Раніше аналізована одиниця вживалася зі значенням «*рідко*. Людина, якій симпатизує хто-небудь» (СУМ-11 IX: 176). Та вже в словнику Д.В. Мазурик лексему подано так: «Людина, яка симпатизує кому-небудь або чому-небудь. Прихильник чого-небудь. Фанат» (СМ: 109). СУМД фіксує схожу дефініцію – «Той, хто підтримує кого-н., що-., поділяє чийсь думки, переконання тощо» (СУМД II: 390-391). Тексти ілюструють широкий діапазон використання цього іменника в такому його новому значенні: *Нестор Іванович міняє образ: він вже не той заклятий «регіонал», а симпатик кумира молоді, більш того, готовий допомогти йому прийти до влади* (Д, 31.07.17); *Ультраправі істотно поліпили свій результат лише в одній країні – Італії, віце-прем'єр якої, відкритий симпатик Путіна Маттео Сальвіні, впевнено перебрав у Ле Пен лідерство на цьому фланзі європейської політики* (ДТ, 29.05.19); *У цій ролі російський актор і великий симпатик*

України Олексій Девотченко, який загинув у Москві за загадкових обставин (Д, 08.12.16); *Симпатии партій* «Європейська солідарність» та «Голос» децю менше довіряють Лукашенку, більше – прихильники партії «Опозиційна платформа – За життя» (УНН, 19.12.19). У матеріалі дослідження натрапляємо на такі сполуки з аналізованою лексемою: *симпатик України, симпатии держави, симпатик партії, симпатии В. Зеленського, симпатик Путіна, симпатии Кремля, симпатии Росії, наш симпатик, сьогоднішні симпатии, симпатии радикального руху, симпатик проєкту, симпатик газети, симпатии видання* тощо. У сучасній мовій практиці іменник використовують як синонім до слів *прихильник, прибічник, послідовник, шанувальник* та як антонімічний до лексеми *критик*.

Якщо розглядати семантичний зсув як механізм перенесення значення, то його ілюструють різні види метонімії, проаналізовані в підрозділі 2.2.3 цього розділу.

Висновки до розділу 2

На підставі аналізу зібраного матеріалу встановлено, що найпродуктивнішими типом неосемантизації є семантична деривація. У широкому розумінні семантичну (лексико-семантичну) деривацію трактують як сукупність усіх способів вторинної номінації, а у вузькому – як здатність слів набувати нових значень, що призводить до їхньої багатозначності. Основою для семантичних змін слугують відношення між поняттями та здатність мовця по-іншому перегруповувати явища, змінювати межі понять, виділяючи нові їхні ознаки. Нові явища позамовної дійсності сприяли оновленню семантики та розширенню лексичної сполучуваності слів різних частин мови, лексико-граматичних категорій і тематичних груп, загальноновживаних номінацій і термінів.

Найвищу словотворчу активність, закономірно, виявляють лексеми, що належать до основних класів повнозначних слів – іменник, дієслово, прикметник. Неосемантизми серед прислівників здебільшого виникають як похідні значення нових значень прикметників, демонструючи відображену, успадковану від них полісемію.

Здійснений аналіз змін у семантичній структурі слів показав, що продуктивними є такі види семантичної деривації: 1) розширення значення, 2) звуження значення, 3) метонімія 4) метафора, 5) семантичний зсув.

Розширення значення надає лексемі можливості найменувати ширше коло об'єктів завдяки додаванню до змістового обсягу інноваційної семи або зовсім нового окремого значення. Цей різновид семантичних змін демонструють як питомі, так і запозичені лексеми, лексеми з різною формальною будовою – непохідні й похідні з різними категорійними словотвірними значеннями, у семантичній структурі яких відбувся процес детермінування. Найрізноманітнішу за своїм складом групу оновлених слів становлять абстрактні іменники, питомі і запозичені, непохідні і похідні, які детермінуються в публіцистичному стилі мови, як-от: а) назви суспільних явищ: *архітектура, вертикаль, вимір, глосарій, код, сегмент, синдром, формат*; б) назви дій і процесів: *демонтаж, дрейф, інженерія, кодування, мораторій*. Іменники з новим розширеним значеннями виявляють словотворчу активність. Їхні похідні успадковують і розвивають значення базового слова (*вимір – багатовимірний – багатовимірність; код – кодовий – кодувати – кодування та ін.*). Рідше демонструють неосемантизацію внаслідок розширення своїх базових значень дієслова (*гармонізувати, обнулити*) та прикметники (*токсичний*).

Звуження значення продемонстровано на основі аналізу назв поліграфічних явищ та процесів (*лінійка, уганяти / виганяти – уганяння / виганяння*) і назв явищ, пов'язаних з комунікацією (*мовлення, новини, риторика*). Визначено, що нове набутое таким чином значення розширює

семантичну структуру лексеми, функціонує в мовній практиці разом із уже відомим, уточнює його. Це твердження доводить аналіз семантичної структури іменника *лінійка*, що, окрім прямих значень, засвідчив утворення кількох нових у різних терміносистемах сучасної української фахової мови – видавничій справі, інформатиці, торгівлі.

Дослідження виявило три основних типи метонімічного перенесення на прикладі іменників: а) метонімічні відношення просторового характеру «місце – подія – люди» (*Майдан / майдан*); б) метонімія атрибутивного характеру, зумовлена асоціацією понять ознаки й суб'єкта (субстантивовані іменники *зелені, помаранчеві, біло-сині, триколірні, синьо-жовті*); в) причиново-наслідкове перенесення на зразок «інструмент – результат дії» (*оптика*), «наука – об'єкт, результат» (*екологія*).

Засвідчено особливу активність процесу метафоризації. Неосемантизацію на основі метафоризації за зовнішньою подібністю, формою проаналізовано на прикладі лексем *букет, коридор, марафон, хвіст*, за схожістю функції – у іменниках *дивіденди, мафія, реанімація, свіжина* та ін., дієсловах *бомбардувати, генерувати, обвалити, педальовати, протезувати*. Переосмислення статичної ознаки предмета з'ясовано на прикладі нових значень якісних (*білий, зелений, сірий, чорний*) та відносних (*тіньовий, човниковий*) прикметників. На основі дослідження парадигматичних та синтагматичних зв'язків неосемантизмів показано внутрішньомовну міграцію термінів, їх міжстильове використання.

Як засвідчує проаналізований матеріал, зв'язки, які формуються між значеннями слова, утворюють різні типи багатозначності: радіальну (*бюджетний*), ланцюжкову (*глосарій*) та радіально-ланцюжкову (*лінійка*).

Процедура обчислення функціонального потенціалу неосемантизмів уможливила висновок про комплексність дії деяких механізмів семантичної деривації, що свідчить про складність та неоднозначність досліджуваних явищ. Нові вживання дієслів *пожовтішати / пожовтіти* та іменника *жовтизна*

доводять комплексну дію метафори й метонімії; іменників *дивіденди*, *генератор*, *хвіст* – метафори та розширення значення; іменника *Майдан* / *майдан* – різних типів метонімічних переходів тощо. На основі іменників *симпатик* та *структура* проаналізовано явище транскатегоризації як одного з різновидів семантичного зсуву. Аналіз цього явища показав доцільність його розуміння як вияву різних видів метонімії, в основі якої також лежать різні типи переходів.

Зібраний матеріал довів, що формування нового значення безпосередньо пов'язане з розвитком нової сполучуваності як назв абстрактних понять, так і конкретних номінацій. Засвідчено активну словотворчість сучасних мовців, які актуалізують психолінгвальні механізми перенесення, розширення та звуження значення, здатні надавати відомій формі слова нового звучання.

РОЗДІЛ 3

ПОВТОРНІ ПРИХОВАНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

3.1. Повторні приховані запозичення серед інших новозапозичень

Глобалізація процесів у різних сферах сучасного суспільного життя істотно впливає на словниковий склад мови, сприяє формуванню нових понять та їхніх позначень. Як наслідок, не лише збільшується кількість новозапозичень, а й активно з'являються в українській мові одиниці, які стають результатом повторного прихованого запозичування. Такий спосіб оновлення семантики слова виділяємо за умови, коли слово є новим за змістом, але звичним для мовців за формою, яка може бути й питомою.

В українському мовознавстві й суспільній думці завжди існували два погляди на запозичення. Одні вчені вважали запозичення природним процесом збагачення мови (В.І. Самійленко, А.О. Білецький, Ю.В. Шевельов, Л.А. Булаховський, Ю.О. Жлуктенко, С.В. Семчинський, Н.Ф. Клименко), а інші висловлювали протилежну думку, виступали за чистоту мови, здебільшого кваліфікуючи іншомовні лексеми як такі, що порушують стабільність та самобутність української мови (І.С. Нечуй-Левицький, А.Ю. Кримський, Б.Д. Грінченко, І.І. Огієнко та ін.). Л.А. Булаховський вважав зростання словникових ресурсів літературних мов унаслідок запозичень і калюк одним із провідних напрямів мовно-літературного розвитку: «бо шляхи розвитку більшою чи меншою мірою є шляхами міжнародного спілкування з допливом нових спостережень, ідей, перейманих технічних досягнень, культурних інституцій тощо» [Булаховський 1975: 351]. Поділяємо думку лінгвістів про те, що засвоєння нових слів – це неодмінна ознака розвитку будь-якої мови, носії якої перебувають у вирі міжнаціональних зв'язків. У самому слові «засвоєння» є вказівка на життєву силу мови, яка може чуже слово зробити своїм, знайти йому належне місце. Це доводять такі давні запозичення, як *хліб*

(з готської), *цибуля* (з латини), *козак*, *баиштан*, *кавун* (з турецької), *левада*, *лиман*, *кутя* (з грецької) тощо.

Питання про запозичення свого часу цікавили видатних закордонних дослідників мови. Ш. Баллі вважав запозичення нормальним явищем мовного життя, «символами і показниками культурного обміну між народами», які, «укоренившись на новому ґрунті, поривають свої старі зв'язки з рідною мовою і, як всі інші слова, починають жити своїм власним життям, розвиваються, зазнають різні семантичні зміни, причому останні зазвичай не збігаються з тими, яких ті ж слова зазнають в мові, з якої вони взяті» [Баллі 2001: 68, 73].

На позначення непитомих одиниць дослідники використовують кілька найменувань: *запозичення*, *іншомовний елемент*, *чужомовізм*, *етранжизм* тощо. До запозичених зазвичай відносять ті слова, які цілком засвоєні мовою, що їх запозичила, не сприймаються чужорідними й не потребують пояснення щодо форми й значення (подаються в загальномовних словниках). Іншомовні слова – це лексеми з інших мов, які не засвоєні повністю мовою, що їх запозичила, усвідомлюються мовцями як чужорідні й зберігають ознаки свого походження (подаються в словниках іншомовних слів) [Ткаченко 2007: 202, 238 – 239]. У роботі вживатимемо термін *запозичення*, а також *новозапозичення* – для називання нових лексичних входжень. Серед різновидів запозичень виокремлюють *кальки*, *дублети*, *інтернаціоналізми*, які становлять гіпоніми до гіпероніма *запозичення*. *Калька* – це спосіб адаптування запозичення шляхом його покомпонентного перекладу, *дублет* – статус запозичення або питомого слова стосовно інших з тим же значенням у системі мови, *інтернаціоналізмом* є слово, яке поширене в багатьох мовах і виражає поняття міжнародного значення. Окрім того, виокремлюють *повторні запозичення*, коли засвоєння слова відбувається в іншій формі, та *повторні приховані запозичення* – ті одиниці, що мають уже наявну в мові форму, які і є об'єктом нашого дослідження в цьому розділі.

У слов'янському просторі розвиток нових значень на базі відомих, запозичених раніше, мовних форм в українській мові досліджували А.О. Білецький, Н.Ф. Клименко, О.А. Стишов, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, сучасній білоруській мові – О.О. Лукашанець, російській – О.П. Єрмакова, О.А. Земська, польській – К. Вашакова, А. Марковський, Т. Смулкова, чеській – О. Мартінцова, А. Рагелова та ін.

Мовознавці довели, що семантика запозичених слів часто не збігається із семантикою їх прототипів у мові-джерелі, адже є можливість, що слово запозичене тільки в одному чи кількох значеннях при його значно ширшій полісемії в іноземній мові; або запозичене слово звузило своє значення через його спеціалізацію чи розширило свою семантику (крім значення, яке воно мало в іноземній мові, розвинуло нові значення, яких немає в мові-джерелі); або змінило свою семантику (вживається в значенні, якого воно не має в мові-джерелі). У контексті нашого дослідження актуальним є з'ясування природи неосемантизмів – результатів повторного прихованого запозичування, оскільки воно відбувається у формі, вже наявній в українській мові. Появу таких вторинних запозичень А.О. Білецький пов'язував з процесами калькування слів (їхнього перевдягання) і вважав, що кальки свідчать про життєву силу мови-реципієнта, а словотворчість виявляється в спроможності зробити чуже слово своїм [Білецький 2012: 201–202]. Н.Ф. Клименко зауважувала, що взаємовпливи мов «знаходять свій прояв насамперед у лексиці – у запозиченнях, формуванні спільного фонду лексики і фразеології, отже, інтернаціоналізмів, у прихованих (перифрастичних) формах засвоєння семантики» [Клименко 2017: 93–94].

Польський дослідник А. Марковський виокремлює нові значення слів, що з'явилися внаслідок запозичування значення словом з уже відомою формою, і називає їх *прихованими запозиченнями* (пол. *ukryte zapożyczenie*) – *чужосемантизмами* (пол. *obcysemantyzm*). Оскільки джерелом таких інновацій у слов'янських мовах є здебільшого англійська, то дослідник пропонує

кваліфікувати такі запозичення як *англосемантизми* (пол. *anglosemantyzm*) [Markowski 2000: 102].

Є.А.Карпіловська зауважує, що «сигналом до пошуку джерела появи неосемантизма за межами системи української мови є іншомовна форма слова» або «його використання для позначення реалії, раніше відсутньої в житті української спільноти» [Карпіловська 2017: 23, 82]. Проте неосемантизація питомих слів на зразок *мережа* стимулює пошук бази творення нового значення в системі української мови. Отже, закономірним є процес повторного прихованого запозичування, особливо за посередництва англійської мови. Функціонування таких одиниць відбувається на основі зміни їхньої внутрішньої форми, розширення і переструктурування парадигми значень у різних сферах: інформаційних технологіях, культурно-мистецькій та соціальній сферах, економіці тощо.

За словами Л.П. Кислюк, «у лексичній системі нова одиниця вступає в синтагматичні й парадигматичні зв'язки, що виявляється на рівні контексту. Набуваючи словотвірного потенціалу, приховане запозичення має відмінності в реалізації словотвірних моделей та наповненні словотвірних гнізд» [Кислюк 2013: 112].

Більшість прихованих запозичень належить до інтернаціональної лексики, яку спостерігаємо в сучасних лексиконах різних мов. Засвоєння таких одиниць відбувається разом із засвоєнням нових реалій суспільного життя та сприяє розширенню номінаційних ресурсів сучасної української мови.

3.2. Терміносистема інформатики як потужне джерело для творення неосемантизмів

Розвиток сучасних засобів масової комунікації, зокрема Інтернету, призвів до входження в систему української мови низки нових слів, які демонструють високу словотворчу та комунікативну активність. Серед таких

одиниць вирізняємо кілька десятків неосемантизмів – наслідків прихованого запозичування (іменники: *бібліотека, вікно, вірус, диск, документ, іконка, каталог, меню, мережа, миша, монітор, павутина (павутиння), панель, папка, пірат, порт, сервер, тенета, ярлик* та ін. й похідні від них прикметники; дієслова: *завантажити / завантажувати* й спільнокореневі, а також *викладати / викласти, вивішувати / вивісити, розмістити / розміщувати, формувати, пакувати* тощо).

Насамперед цей спосіб оновлення семантики наявних в українській мові лексем ілюструє питомий іменник *мережа*. У СУМ-11 до цієї лексеми подано таке тлумачення: **мережа** – 1. Риболовна сіть з великими вічками; 2. чого, *перен.* Те, що нагадує своїм виглядом багато схрещених, переплетених ліній; 3. яка, чого. Сукупність яких-небудь шляхів, ліній зв'язку, каналів і т. ін., розташованих на певній території; 4. яка, чого. Сукупність однорідних закладів, підприємств і т. ін., розташованих на певній території (СУМ-11 IV: 674). Нині слово *мережа* активно уживане як синонім до лексеми *Інтернет*, часто в написанні з великої літери: *Мережа* наближається до кожного. Якісні зміни у вітчизняному Інтернеті (Д, 17.08.20); В умовах кризи українці все частіше вважають за краще заробляти в *мережі* (С, 09.05.17); Встановлювати і самотійно контролювати час перебування в *Мережі*, створюючи рамки, за яких унеможливиться інтернет-залежність, уже давно визнана хворобою (ДТ, 03.03.17); Невгамовна Сюзанка і дня прожити не може без пригод. А відтепер пригоди чекають на неї не тільки в житті... а й у *мережі* (Школа, 12.09.20); Прикметно, що з початком війни в *мережі* вперше з'явився й доти цнотливо приховуваний шанувальниками Йосифа Бродського відеозапис виступу 1992 р. (Забужко, с. 211).

Нове значення аналізованого іменника як відповідник англ. *network* фіксують уже перші словники з інформатики, зокрема АУРСІОТ. Широку сполучуваність іменника з термінологічним значенням фіксує АУССТІТ, розміщений на сайті e2u.org.ua. Згодом нове значення засвідчив ВТССУМ з

таким тлумаченням: «3. Сукупність яких небудь шляхів, ліній зв'язку, каналів і т. ін., розташованих на певній території. 5. Сукупність пристроїв, розташованих на якій-небудь території та пов'язаних однією системою» (ВТССУМ: 659). ВТССУМ зафіксував сполуки *інформаційна мережа* – сукупність джерела та користувача інформації, поєднаних в єдину мережу за допомогою засобів передачі даних; *кільцева локальна комп'ютерна мережа* – локальна комп'ютерна мережа, в якій до кожного вузла мережі підключені тільки дві гілки; *комп'ютерна мережа* – мережа передачі даних, в одному або декількох вузлах якої розташовані ЕОМ (ВТССУМ: 659). Близько ста словосполучень із термінологічним значенням подають укладачі АУСМІ (e2u.org.ua). Пізніше іменник *мережа* з новим значенням «сукупність взаємопов'язаних комп'ютерів» зафіксував АРСУН (АРСУН: 192). Як синонім до лексеми *Інтернет* зареєстрована досліджувана лексема в СУМД (СУМД II: 42). Цей іменник сьогодні виконує функцію гіпероніма стосовно низки сполук, які виходять за межі комп'ютерних технологій, наприклад: *бізнес-мережа*, *екомережа*, *соціальна мережа*, *мережа комунікацій*, *мережа передавання даних* та ін.

Активність досліджуваної лексеми в системі мови доводить поява похідних слів: іменника *мережанин* (*Вісник мережанина: Як протести у Лівані впливають на цифрові права?* (GV, 29.10.19), прикметника *мережесий* (*Оскільки ми займаємося в основному мережевими технологіями, то ми переконані, що необхідно мати загальнодержавну мережу передачі даних, що також використовує найбільш розвинуті засоби відображення і зберігання інформації* (Д, 03.08.00), і дієслова *мережитися* (*Мережа – це місце мережитися* (ФБ, 19.07.17).

Сучасний публіцистичний, художній та побутовий дискурс засвідчують вживання іменника *павутиння* та його синонімів *тенета*, *павутина* на позначення системи організації обміну інформацією в комп'ютерному середовищі, самої інформації в Інтернеті. Ця номінація утворилася на основі

функціональної і зовнішньої подібності до іменника *мережа*: *павутиння* (*павутина*) є наповненням Інтернету як засобу передавання інформації. Змістовий зв'язок між ними доводять контексти вживання: *Пан Ярослав, добрий тихий пан Ярослав, що картографував перервами світову павутину, зліг з пневмонією* (Дереш: 127); *Із павутиння Інтернету в життя ввірвалася моє* (КП, 12.03.2016); *Всесвітній павутині сьогодні виповнюється 30 років* (Uatv, 12.03.19).

СУМ-11 фіксує такі значення лексеми *павутиння*: 1. Збірн. до **павутина**, 2. Те саме, що **павутина** (1. Легка сітка з тонких волокон, утворених з клейкої рідини, яку виділяють павуки та деякі інші членистоногі тварини, а також окрема нитка такої сітки; 2. *перен.* Те, що заважає кому-небудь вільно жити, діяти) (СУМ-11 VI: 8-9). Перекладні ж термінологічні словники, зокрема АУСМІ, АУАСНМ, АУГ, подають англійський іменник *web* зі значеннями «1. тканина; 2. павутиння; 3. плетиво, мереживо; сітка; 4. мережа; 5. веб (зорієнтований граф із символами на вершинах)» (АУСМІ 2010); словосполучення *World Wide Web [www]* – світове павутиння (АУАНМ 2010); *всесвітня павутина* = веб, *світова мережа* (АУГ 2006: 171). Зважаючи на мовну практику, СУМЖ уже фіксує іменник *павутина* в складі сполуки *світова павутина*. Тут бачимо деталізацію переносних значень: «те, що нагадує зовнішнім виглядом таку сітку», «те, що обплутує, повністю підпорядковує собі» (СУМЖ: 709). На нове значення цього слова як терміна інформатики також вказує написання з великої літери й у сполученні з означеннями *світова, всесвітня, глобальна*. Окрім того, усе частіше натрапляємо на позначення цього нового явища в житті українського суспільства й такі питомі синоніми до слова *мережа*, як *мереживо, тенета, сітка, плетиво*, які разом із словами *павутина, павутиння* утворюють синонімічний ряд з домінантою-неосемантизмом *мережа*. Таким чином, спостерігаємо активність уже відомих форм для «ословлення» нового значення, що свідчить про намагання мовців надати таким

позначенням самотності, спиратися у своїй словотворчості на питомі мовні ресурси.

Латинізм *монітор* у СІС-74 подано з чотирма значеннями: 1) Мілкосидячий бойовий корабель з бронею і потужною артилерією; 2) Те саме, що й *гідромонітор*; 3) Прилад для контролю за параметрами, які мають залишатися в заданих межах; 4) Частина керуючої програми операційної системи цифрової обчислювальної машини, яка здійснює керування однією з фаз обчислювального процесу (СІС-74: 445). Друге видання СІС 1985 року додає нові значення цієї лексеми: 2) пристрій для візуального контролю якості телевізійного зображення. Інша назва – відеоконтрольний пристрій; 5) допоміжний (обслуговуючий) пристрій ЦОМ, напр. пульт з писальною машиною (СІС-85, с. 556). Сучасна мовна практика засвідчує нові значення лексеми *монітор*. Наприклад, *Причому це світіння можна побачити, якщо опустити монітор ноутбука під певним кутом* (ДТ, 01.04.16); *Як пише видання, чоловік в навушниках сидів у студії телеканалу за комп'ютером за спиною ведучої новин так, що глядачам було видно його монітор* (УНІАН, 09.08.17).

У сучасній англійській мові лексема *monitor* вживається у функції дієслова та іменника. АУАСНМ фіксує англ. *monitor* як 1. «(відео)монітор || (відео)моніторівий 2. контрольний апарат [пристрій] 3. контрольні-мірчий [контрольні-вимірювальний] пристрій 4. реєструвальний пристрій, реєстратор 5. Лічильник [вимірювач] (рівня) радіоактивності, дозимет(е)р 6. керівна програма 7. Моніторити // промоніторити, реєструвати // зареєструвати, контролювати // проконтролювати, провадити // провести [здійснювати // здійснити] (поточний) контроль (АУАСНМ). В українській мові, яка граматично розрізняє іменники та дієслова, запозичену сему 'відеомонітор' повторно засвоєно іменником зі знайомою формою. Слово *монітор* у таких нових значеннях останнім часом активно функціонує в українській мові, напр.: *Подумавши, що потерпілий помер, нападники забрали з будинку монітор*,

системний блок, інші комплектуючі, і залишили місце злочину (УНІАН, 06.04.17); Інfernальні символи несуть у собі небезпеку і це відчуваєш навіть через **монітор** комп'ютера (ФБ, 07.07.18). Нове значення іменника **монітор**, зокрема, як терміна інформатики, реєструє СУМД: 4. *інформ.* Пристрій відображення текстової і графічної інформації, що ґрунтується на використанні електронно-променевої трубки або рідких кристалів; дисплей (СУМД II: 70-71). Досліджуваний матеріал засвідчує парадигматичний потенціал лексеми **монітор**, її гіпо-гіперонічні відношення з іменниками *дисплей* та *екран*, напр.: *Лінійку відрізняє алюмінієвий корпус, топові процесори, швидка пам'ять на SSD-дисках, продуктивний відеочіп, професійний дисплей.* ... Один з кращих **моніторів** з неймовірно високою роздільною здатністю (Д, 25.11.20); *Образно кажучи, реальний контакт – це люксовий ресторан, екран монітора – фастфуд* (ДТ, 29.08.20); *Далі академік нагадує, що мозок формує світ, який навколо нас, і його не можуть формувати тільки екрани телевізорів, комп'ютерів...* (Дячишин, с. 30). Ці іменники не співмірні: *екран* – область відображення візуальної інформації, *дисплей* – пристрій для відображення візуальної інформації, а *монітор* – обладнання для відображення інформації, до якого, зокрема, входить і дисплей.

Значення англ. *monitor* 'контролювати' в українській мові граматично оформлене дієсловом **моніторити**, яке нині вживається зі значенням 'контролювати, відстежувати, спостерігати' тощо, напр.: *Ось так інспектори, які приїжджають моніторити чийсь роботу, складають свої звіти для галочки посеред ночі у вагоні-туалеті, з солоним запахом саямі навколо* (Дроздов: 71); *«Будемо моніторити ситуацію щохвилини», - сказав Гройсман* (УНІАН, 30.01.17). Неосемантизм **монітор** українські мовці нині використовують зі значенням англ. *monitor* 'той, хто контролює', пор.: *На основі отриманих даних монітори НІМ склали перелік потреб людей і передали його до Всесвітньої організації охорони здоров'я* (Д, 31.03.15); *«Цей майданчик 1000 грн – 1200 грн, залежить від динаміки», - розповів*

громадський монітор Павло Кучанін (УНІАН, 05.08.17). А на позначення дії, процесу контролювання, спостереження вживають іншу запозичену лексему – *моніторинг* – від англ. *monitoring* ‘контроль’ (АУСМІ).

Спортивну сферу на сферу інформаційних технологій змінив іменник *сервер* (від англ. *server* – слуга, служник). Лексема, що раніше побутувала зі значенням: «у тенісі та інших спортивних іграх гравець, який вводить м'яч у гру» (СІС-74, с. 608), нині відома мовцям насамперед у значенні терміна інформатики: **сервер** – *інформ.* 1. Програма, що забезпечує доступ до ресурсів у мережі Інтернет. 2. Комп'ютер, який виконує функції обслуговування користувачів, а також розподілу ресурсів у мережі Інтернет (СУМД II: 387). Таке значення функціонує в аналізованих текстах: *Зібрані фінансові дані зберігалися на двох серверах, і відсутність міжнародної співпраці означала, що правоохоронні органи не змогли дістатися до суті проблеми.* (ДТ, 08.06.21); *Демократична партія для проведення розслідування щодо хакерських атак на її сервери електронної пошти в 2016 році, була пов'язана з Україною* (ВЗ, 22.10.19). Потенціал лексеми засвідчує низка гіпонімів, як-от *веб-сервер, сервер автоматизації, сервер баз даних, сервер застосувань, файл-сервер, http-сервер, e-mail-сервер / сервер електронної пошти* тощо. Корпус текстів на порталі Mova.info демонструє широку сполучуваність іменника з прикметниками *віддалений, головний, гонконзький, поштовий, приватний, сучасний, телемедицинний, центральний, фіксальний* тощо; з дієсловами, напр.: *вилучити сервер, заарештувати сервер, завантажити на сервер, зламати / знищити сервер, обслуговувати сервер*; з іншими іменниками, напр.: *сервер ЄДЕБО, комітету, партії, податкової, пункту, штабу*; з прийменниково-іменниковими конструкціями, напр.: *сервер для отримання, зберігання, передавання даних, сервер із відео, сервер для ситуаційної кімнати* та ін. (М). Тенденцію до усталення цього прихованого новозапозичення в сучасній українській мові підтверджує й функціональний потенціал похідного від нього прикметника *серверний*, зокрема такі сполуки з ним, як *серверний пристрій, серверне*

програмне забезпечення, серверний скрипт, серверна сторона, серверний сценарій (ТСІ: 30). Іменник *сервер* і прикметник *серверний* уживають у науковому, художньому, публіцистичному, офіційно-діловому та розмовному стилях. До прикладу: *Сторінки сайта, малюнки, інші елементи повинні зберігатись на комп'ютері, що називається веб-сервером, з постійним та швидким доступом до мережі Інтернет* (ВО, 18.05.20); ...*Установлено розмір плати за ліцензію на проведення діяльності з організації і проведення азартних ігор ... вартістю 30000 євро ... на кожний електронний сервер* (ЗР, 22.06.18); *Український хакер, відомий під псевдонімом Profexer, став свідком ФБР у справі про злам серверів Національного комітету Демократичної партії США* (УП, 17.09.17); *Інформація про сенсаційну знахідку шириться Інтернетом із сервера на сервер* (Books, 06.09.20); *Що можна робити на сервері Minecraft?* (ФБ, 25.09.20).

Наслідком повторного прихованого запозичування є нове значення грецизма *диск* (грец. *δίσκος*): «1) Плоский круг, кругла пластина. 2) Снаряд для кидання у легкій атлетиці, що має сочевицеподібну форму; буває дерев'яний з металевим ободом, суцільнометалевий або гумовий. 3) *Д. сигнальний* – встановлений на щоглі біля залізниці сигнал у вигляді круглого щита, пофарбованого з одного боку у жовтий, з другого – у зелений колір» (СІС-74: 214). У другій половині ХХ століття слово *диск* прийшло повторно в українську мову з англійської разом з іншими поняттями інформатики з новим значенням: **диск** - 5. *інформ.* Носій цифрової інформації у вигляді невеличкої платівки» (СУМД І: 284). Наприклад: *Він вивернув зі скаліченого апарата дисковод, швидко видобув з нього диск і, вкинувши його під футболку, заходився топтати рештки комп'ютера ногами* (Сhtyvo, 09.02.20). Іменник *диск* із новим значенням вступає в різноманітні не лише синтагматичні, а й епідигматичні відношення, активно творячи прості та складні похідні іменники та прикметники. Нині їх стабільно вживають у таких сполуках – терміноодиницях інформатики: *оптичний (гнучкий, жорсткий, твердий) флопі-*

диск; дисковий механізм (драйвер, пристрій), дискова операційна система, дисковод, дисководний. Наприклад: *Дисководу немає, зовнішній дисковод міг бути підключений через док-станцію* (UKR, 08.05.21); *Щоб вставити дискету вам знадобиться дисковод, дисководний шлейф, викрутка* (Там само, 08.05.21). Донедавна в українській мові активно функціонувало й паралельне запозичення *дискета* з цим же коренем, напр.: *Погано про свій вік починаєш думати лише тоді, коли твої молоді залицяльники повідомляють, що ніколи в житті не тримали в руках не лише касет, а й дискет* (ФБ, 12.10.16). Нині цей іменник маловживаний, а лексема *диск* активніше функціонує з оновленим метонімічним значенням – ‘хмарне сховище, на якому можна зберегти великі обсяги інформації без фізичного носія’. Це значення здебільшого реалізується композитом *гугл-диск* (*Гугл-диск виявився неготовим до спілкування з тисячами освітян, які підвищили свою кваліфікацію* (ФБ, 30.04.20)) та похідним прикметником *дисковий*, який уже відомий мовцям, пор.: *Тепер же користувачам буде доступний тільки той дисковий простір, який вони куплять* (ДТ, 01.10.12). Велика кількість похідних свідчить про функціональний потенціал повторно запозиченої лексеми *диск*.

Іменник *порт* омонімічний, оскільки був запозичений із двох джерел з двома відмінними значеннями: *порт*¹ (франц. *port*, від лат. *portus* – гавань, пристань) – 1) Ділянка берега з прилеглим водним простором (акваторією), обладнана для стоянки, навантаження, розвантаження й ремонту суден. 2) Портове місто та *порт*² (англ. *port, port-hole*) – отвір в борту судна для гарматних стволів (у старовинних військових суднах) або навантаження й розвантаження з нижньої палуби (у транспортних суднах) (СІС-74: 539) Сьогодні аналізовану лексему вживають і в такому контексті: *Порти існують для того, щоб між комп'ютерами могли встановлювати власні з'єднання різні прикладні процеси в достатній кількості* (Wiki, 05.11.19). Нове значення цього давно засвоєного українською мовою запозичення засвідчують не лише спеціальні тексти з галузі комп'ютерних технологій, інформатики, а й

загальномовні словники. Його потрактовано як переосмислення *порт 2* – «спец. Пристрій для підключення зовнішнього обладнання комп'ютера, а також інтерфейс для взаємодії процесора і периферійного обладнання. *Послідовний порт; Порт введення=виведення*» (СУМД II: 271). Таке переосмислення відбулося в англійській мові. Наприклад, АУРСІОТ засвідчив його у значенні: **port** – ‘багаторозрізний вхід, порт і з такими сполуками на позначення різновидів порту’ – *комунікаційний порт, базовий порт* як відповідниками англійських термінів *communicatone port* та *generic port* (АУРСІОТ: 173). Через 15 років, у 2006 р., АУТС Е.Пройдакова і Л.Теплицького подав українські відповідники до чотирьох значень англійського терміна *port*: 1) Порт «пристрій, за допомогою якого комп'ютер з'єднано з периферією (наприклад, *послідовний порт, паралельний порт*); 2. Порт, номер порту «унікальний номер, призначений для ідентифікації пристрою вводу-виводу або його регістрів»; 3. Див. *port number* (номер порту «логічний номер, який ідентифікує процес усередині хоста для кожного типу з'єднання, запитуваного віддаленим комп'ютером в Інтернеті»); 4. дієсл Переносити «адаптувати програми з комп'ютерів одного виду (платформи) для роботи на іншому (див. також *sjde, program*)» (АУТС: 402). Отже, є підстави розглядати цей термін інформатики в українській мові як повторне приховане запозичення. У професійній мові іменник функціонує в низці сполук, як-от: *порт доступу, порт введення/виведення, порт зв'язку, комунікаційний порт (рознім), порт даних, порт для приєднання дисководу, ігровий порт, порт вводу/виводу, клавіатурний порт, порт мишки, порт мережі, порт індивідуального користування, паралельний порт, послідовний порт, порт спільного користування* (УАСМІ) та ін.

Германізм *панель* давно вживаний в українській мові із загальними та спеціальними значеннями: «1) Нижня частина стіни, виділена оздобленням або фарбуванням; 2) Великорозмірний елемент будівельної конструкції у вигляді плити; 3) Проліт між суміжними вузлами *ферми*¹; 4) Пішохідна доріжка по

краях вулиці; тротуар; 5) Ділянка шахтного поля між штреками; 6) Частина обшивки літака або планера; 7) Дошка з приладами» (СІС-74: 496). Нині він повторно запозичений з англійської мови, де англ. **panel** – 1. Панель (керування), пульт «конструктивно об'єднана група керівних або тестових елементів пристрою (перемикачі, тумблери, кнопки, індикатори тощо); 2. Табло; 3. Панель «зовнішня частина корпусу пристрою»; 4. Панельна дискусія «обговорення важливого питання групою спеціалістів»; 5. Панельний (АУТС: 382). Наприклад: *Кнопки **панелей інструментів** дозволяють швидше вибрати команду, оскільки для їх використання не треба відкривати багатоступінчасті меню* (Microsoft, 26.09.20); *Додана нова **панель вкладок**, яка міститься внизу екрана, так що користувач може перемикатися між вкладками жестом змахування* (ДТ, 08.06.21); *Браузер висвітлив **панель** недавніх вкладок: Yahoo! Google, Facebook...* (Кононенко: 5). Похідний прикметник *панельний* у новому значенні також трапляється в досліджуваних текстах, напр.: *Але перше, що вам, напевно, кине́ться в очі – це новий **панельний інтерфейс** Metro, який ви можете побачити на представленому нижче скріншоті* (Komp, 03.02.12). *Тих Commander – файловий менеджер для Linux-систем. Можливості: графічний застосунок, що використовує віконний інструментарій GTK2, **двопанельний інтерфейс*** (Wiki, 24.09.20). Поки що прикметник реалізує свою нову семантику лише в сполучі з іменником *інтерфейс*.

Ще один неосемантизм, утворений внаслідок повторного прихованого запозичування – іменник *меню*, який прийшов в українську мову з латинської (*менио* – подрібнюю) за посередництва французької (*мени* – малий, дрібний) – перелік страв у ресторані, їдальні тощо. Сучасні словники обчислювальної техніки та інформатики фіксують досліджувану лексему зі значеннями «елемент інтерфейсу користувача, що дозволяє вибрати одну (у найпростішому випадку) з декількох перерахованих опцій», «представлення (зображення) на відеоекрані списку команд, їх параметрів та інших можливостей (опцій) для

вибору користувачем наступної дії системи шляхом вказівки їй вибраної опції засобами керування ПК» (ТСІ: 411). Це підтверджують різностильові тексти: *З його допомогою розробники змогли запустити фільми з бібліотеки Netflix і прокрутити меню сервісу* (УНІАН, 31.01.17); *Цей код ... показує наступні 4 меню на екрані* (ФБ, 11.04.16); *У банкоматах в Польщі з'явилося українське меню* (ВЗ, 06.03.19); *Досі ці посилання «живуть» у вигляді пунктів та підпунктів навігаційного меню* (ЗР, 19.06.20). Матеріал дослідження засвідчує функціонування в сучасній українській мові значної кількості сполук з аналізованим іменником та іншими іменниками, напр.: *вікно меню, комбінації меню, розділ меню, меню команди, меню програми, меню сайту, меню сервісу, меню телефона, опції в меню, прикметниками*, напр.: *відповідне меню, головне меню, діалогове меню, навігаційне меню, нерухливе меню, оперативне, українське меню, дієсловами*, напр.: *вибирати меню, викликати меню, відкрити меню* та ін. У новому значенні лексема перебуває в синонімічних зв'язках зі словами *перелік, реєстр, список*.

Різні способи неосемантизації в українській мові демонструє лексема *вірус*. Науковці розглядають цей термін інформатики здебільшого як наслідок семантичної деривації (див. розділ II). Оскільки ми розрізняємо семантичну деривацію (у вузькому значенні) та повторне приховане запозичування як два різних способи неосемантизації, то, на нашу думку, цей іменник варто розглядати як результат саме повторного прихованого запозичування. Первинне значення запозиченої з латинської лексеми *virus* (отрута) СІС-74 реєструє в множині: **віруси** – збудники інфекційних захворювань рослин, тварин і людини, які розвиваються лише в живих клітинах і мають надзвичайно дрібні розміри, проходять через бактеріальні фільтри (СІС-74: 129) До цього біологічного терміна цей словник подав назви різновидів вірусів *ультравіруси, фільтрівні віруси*. Термінологічні словники кваліфікують сполуку *комп'ютерний вірус* (англ. *computer virus*) як «тип програм, що характеризуються здатністю прихованого від користувача саморозмноження

для ураження інших програм, комп'ютерів або мереж» (ТСІ: 295). Нове значення аналізованого іменника реєструє і загальномовний тлумачний словник: **вірус** - 2. *інформ.* Спеціально створена комп'ютерна програма, здатна самостійно приєднуватися до інших програм і викликати збої в роботі комп'ютера (СУМД І: 170). Високі функціональні можливості цього повторного прихованого запозичення ілюструє широкий стильовий спектр його вживання: *У Нікополі кіберполіція затримала хакера, який створив «розплідник» вірусу Petya* (УТ, 07.08.17); ...*У кого яблука щороку червиві, а в кого віруси комп'ютер доїдають* (Теревені: 39); ... *А також розповсюдження комп'ютерного вірусу ... карають штрафом до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян* (Ліга, 12.09.20). Активно використовують сучасні мовці й похідний від цього новозапозичення прикметник *вірусний*: Прикм. до **вірус** 2, 3. *Вірусна програма* (СУМД І: 171). Наприклад, *Антивірус Dr.Web попередив про поширення банківської вірусної програми BankBot, яку підцепили смартфони на Android в десятках країн, в тому числі в Україні* (ДМ, 25.07.17); *Кіберполіція радить користувачам вимкнути комп'ютери через вірусну атаку* (УНІАН, 27.06.17) тощо. Від прикметника *вірусний* із новим значенням утворився прикметник-антонім *антивірусний* (Словацьку **антивірусну компанію ESET** викрили у співпраці з терористами Донбасу (ВЗ, 01.06.16); *Розповідав про презентацію антивірусної програми, яку розробила українська компанія Ромад* (ФБ, 13.04.18)), а також іменник *антивірусник*, уживаний у розмовному стилі, напр.: *Для нього це предмет великої гордості, що наш український антивірусник визнаний одним з найкращих у світі* (Там само).

Галіцизм *версія* (франц. *version*, від лат. *verso* – тлумачу, зважую) функціонує в українській мові в кількох значеннях: 1) Один з кількох, відмінних один від одного викладів або пояснень якого-небудь факту, події. 2) В слідчій і судовій діяльності – припущення з приводу вчиненого злочину, що підлягає перевірці процесуальним порядком. 3) У кавказьких, семітських та деяких інших мовах – граматична категорія дієслова, що визначає відношення

дії до її суб'єкта або опосередкованого об'єкта (СІС-74: 125). Сучасні тексти, пов'язані з інформаційними технологіями, використовують його в інакшому значенні – «одна з копій (редакцій) програми, випущена після усунення в ній помилок і/або додавання нових функцій» (АУТС: 534), що походить від англ. *version* (варіант), пор.: *Часто буває важливо знати, яку **версію** Firefox ви використовуєте, щоби легше отримати допомогу у вирішенні проблеми або просто для впевненості у тому, що Firefox оновлений* (Support, 13.06.20); *Оновлюйте Дію до **версії 1.9**: Ми виправили помилки, а також додали сканер QR-кодів у застосунок* (МЦТ, 02.06.20); ***Перша версія продукту*** [онлайн-сервісу – Ю.Ц.] *була створена в Києві* (УП, 10.10.19). Цей іменник з новим значенням засвідчує широку синтагматику, пор.: *бета-версія, наступна версія, оновлена версія, остання версія, перша версія, попередня версія, стара версія; версія 2.0, версія мережі, версія продукту, версія Firefox*, що підтверджує його високий функціональний потенціал.

Оновлення семантики демонструють не лише іменники, а й дієслова, наприклад, дієслово *завантажувати*, що в СУМ-11 подано з такими значеннями: 1. Наповнювати що-небудь вантажем; 2. *перен.* Забезпечувати роботою в належному обсязі; 3. *спец.* Заповнювати рудою, паливом і т. ін. (домну, піч тощо) (СУМ-11 III: 38). С.Г. Чемеркін наголошує, що «слова групи *вантажити* в українському сегменті Інтернету належать до найчастотніших слів, лексичне значення яких зазнало значних змін» і вирізняє лексеми з питомою українською основою, запозичені та скальковані номінації [Чемеркін 2009: 175]. Ми відносимо це дієслово все-таки до прихованих запозичень, тобто скалькованих одиниць, спираючись на дефініцію АУГ за ред. Б. Рицара: *download* – *завантажити, стягнути* – «перемістити файли з одного комп'ютера на інший через Інтернет» (АУГ 2006: 68). Нині цю лексему активно використовують у такому новому значенні: **завантажувати / завантажити** «4. *інформ.* Пересилати дані в основну пам'ять комп'ютера для безпосереднього використання» (СУМД I: 351). Оскільки українська мова вже

мала дієслово *завантажувати*, то не довелося для позначення цього нового явища вигадувати слова з іншою формою чи адаптувати його англійську номінацію: *Люди, оснащені читалками і смартфонами, завантажують електронні копії книг усе частіше...* (УП, 26.04.2017); *Творці «Шерлока» закликали глядачів не завантажувати і не поширювати нелегальну версію останньої серії* (УНІАН, 15.01.17); *Нова функція передбачає, що інші користувачі не зможуть завантажувати фотографію профілю або поділитися нею з іншими користувачами* (Г, 23.06.17). Також дієслово функціонує нині зі значенням «інформ. Використовувати операційну систему під час увімкнення (про комп'ютер)» (СУМД I: 351), а ще – «увімкнути цифровий пристрій» [Чемеркін 2009: 153]. Наприклад: *Що робити, якщо комп'ютер не вмикається або не завантажується?* (VOLL, доступ 26.09.20); *Якщо комп'ютер довго завантажується, найімовірніше, що у вас занадто багато програм, які уповільнюють процес запуску* (Імена, 23.07.20). Сучасні тексти дають підстави виокремлювати ще одне значення, з яким функціонує аналізоване дієслово, – ‘розміщувати інформацію з комп'ютера чи іншого присторою на сайті, сторінці соціальної мережі, в електронній пошті тощо’, пор.: *Хочете, я зроблю сайт Світлинського? Завантажимо вірші, статті, інтерв'ю в перекладах англійською...* (Голота: 390). У такому разі спостерігаємо поляризацію значень ‘завантажувати на носій’ та ‘завантажувати з носія’, тобто можемо говорити про енантіосемічну природу неосемантизму *завантажувати*.

Спостерігаємо й неосемантизацію іменника *перезавантаження* – ‘повторне завантаження операційної системи без вимикання живлення або завантаження іншої операційної системи’, підтверджену мовною практикою: *Якщо перезавантаження відбувається через три дні, комп'ютер відображає відлік 15 хвилин і автоматично перезавантажується* (Microsoft, 22.09.21).

Неологічні словники, лінгвістичні студії та мовна практика засвідчують розмаїття інших спільнокоренових дієслів, уживаних нині у сфері інформатики: *вантажити, вивантажити, перевантажити, перезавантажити,*

довантажити, підвантажити, підзавантажити звантажити /звантажувати, а також віддієслівних іменників та дієприкметників. Наприклад, Далі винятково через письмове прохання до Апарату Верховної Ради **звіти** можуть **підвантажити** до їхніх особистих профілів (УП, 26.04.2017); **Звіт** призначений для організації **групового вивантаження податкових накладних** в формат XML з метою подальшого **завантаження в «Систему електронного документообігу «Медок»** (NCT, 26.09.20); Якщо пригадати, то Джюра з'явилася після того, як наші воїни почали активно **вантажити російські додатки**, в яких збиралася сила-силенна інфи про армію (ФБ, 19.09.20); Порядок заміни звітних файлів у разі виявлення помилок передбачає можливість **перезавантажити звітний файл** декілька разів протягом звітного періоду (ФБ, 17.07.20); Необхідно буде лише вписати потрібні дані та **підвантажити підтверджувальний документ** щодо зазначеної адреси у форматі JPG або PDF вагою до 5 Мб (ФБ, 01.07.20). Розмаїття виділених сполук доводить формування нового значення.

Явище прихованого запозичування ілюструють й інші дієслова, вживані нині в сфері комп'ютерних технологій: **викладати / викласти** (з англ. *share*): Хтось щодня **викладає** по декілька **фото**, дехто використовує цю платформу для бізнесу, а майже четвертина з усіх зареєстрованих користувачів так і не **завантажили жодного фото** (Lviv, 10.01.18); **вивішувати / вивісити** (з англ. *post*): Як правило, відсутність плану постів на тиждів призводить до того, що доводиться **вивішувати будь-що** (Рівняни 16.05.17); **розмістити/ розміщувати** (з англ. *dispose*): Аналогічний **допис** Трамп **розмістив** у Twitter, після чого соцмережа заблокувала його сторінку (Zaxid, 06.08.20).

Отже, сучасна українська мова має багату палітру лексем з уже відомою формою, що набули нових значень як терміни інформатики та слугують прикладами повторного прихованого запозичування понять і їхніх позначень із сучасної англійської мови.

3.3. Повторні приховані запозичення в сучасній мовній практиці сфери культури та мистецтва

Культурна й мистецька діяльність пов'язані насамперед із задоволенням інтелектуально-культурних, духовних, естетичних потреб суспільства. Культурно-мистецькі галузі чутливі до нововведень, креативних віянь і поглядів. Саме тому лексичні інновації в цих сферах вирізняються розмаїттям та численністю (*модератор, модерація, модерувати, модерований, модерування; номінація, номінувати, номінант, номінований; презентація, презентувати, презентований; рецепція, рецептивний; прикметники золотий, платиновий, живий, мобільний та ін.*).

Латинізм *модератор* функціонував в українській мові, принаймні, з початку ХХ ст. зі значеннями «прилад у машині, що регулює її хід» (СЧС: 266), «пристрій у музичних інструментах для приглушення звуку», «ведучий у кадрі телепередачі, який виконує функції коментатора, диктора та інтерв'юера» (ССІС: 461). Сучасні словники фіксують нове значення цього слова, запозичене із сучасної англійської мови: «2. Людина, яка стежить за порядком на переговорах, веде дискусію, а в разі потреби «приглушує» дебати» (СУМД II: 68): *Я піднімала руку, аби запитати щось, але модератор із мікрофоном уперто робила вигляд, що дивиться крізь мене, неначе прозору...* (Теревені: 72); *Конференція «Перспективи викладання та вивчення української мови як іноземної», яку організовують Український інститут та Національна комісія зі стандартів державної мови. Модератор: Юрій Макаров, журналіст (ФБ, 30.09.20). Цей неосемантизм функціонує також у соціології й позначає особу, що проводить соціологічні дослідження; ведучого фокус-груп: На відміну від класичних інтерв'ю комунікація відбувається переважно між самими респондентами, а модератор лише направляє розмову в потрібне русло* (Wiki, 03.07.21). Аналізовані матеріали засвідчують ще й значення 'особа, що відповідає за дотримання встановлених норм поведінки на інтернет-ресурсах, частіше форумах, сторінках соціальних мереж та ін.', у якому слово *модератор*

уживають в інформаційних технологіях: *Ми відкрита група й кожен член групи може публікуватись без затвердження адміністратором чи модератором* (ФБ, 15.03.20). В інформаційних джерелах одиниця *модератор* також фігурує зі значенням ‘ведучий секції чи всього наукового заходу’. Активність цієї лексеми відображена в низці новотворів: *модераторка, модераторський, модераторствувати, співмодераторствувати, модераторство, ведучий-модератор, колега-модератор*.

Паралельно з іменником *модератор* у сучасній українській мові вживають спільнокореневе запозичення *модерація* та похідні *модерувати, модерований, модерування*. Найактивніше з цього переліку використовується дієслово *модерувати*. Воно походить від англ. *moderate* й буквально означає «1. Стримувати; приборкувати; 2. Угамовувати; пом’якшувати» (БАУС). Сучасні тексти ілюструють уживання цього слова в новому нейтральному, а також у новому переносному значенні ‘надмірно контролювати, опікуватися чимось’: ...*Піарники рекомендують ніколи не видаляти тролінг і не модерувати коментарі, бо це вплине на хіти й хости сайту* (ДТ, 02.02.12); *Більше півроку тривала епопея зі скасуванням е-декларування для третього сектору, процес намагались модерувати* прямо з Банкової (Там само, 28.01.18). Віддієслівний іменник *модерування* вживають на позначення процесу, названого основою твірного дієслова: *The Guardian розповіла про правила модерування контенту в Facebook* (УНІАН, 22.05.17); ...*Це не лише зовнішнє тестування, а й зовнішнє модерування, тобто систематичні перевірки важливого підсумкового оцінювання, проведеного вчителем, компетентною зовнішньою організацією або колегами* (ДТ, 27.05.17).

Ще один латинізм *транслятор* (лат. *trānslātio* – перенесення, переміщення) зафіксований зі значеннями «проміжний пристрій для підсилення, перетворення й передавання електричних сигналів зв’язку, радіосигналів, телевізійних тощо», «програма цифрової обчислювальної машини, призначена для перекладу описів алгоритмів з однієї формальної мови

на іншу» (СІС-74: 675). Сьогодні він вживається на позначення особи чи групи, що виголошує й доводить певні погляди та ідеї. Лексема в такому значенні є повторним прихованим запозиченням та адаптуванням до системи української мови англ. *translator* – «перекладач, тлумач» (УАС) Наприклад, *Перед самітом «великої двадцятки» з запланованою зустріччю Трампа і Путіна відомий генератор (чи, може, **транслятор**) російських зовнішньополітичних **сміслів** Фьодор Лук'янов помітив, що між США і Росією просто зник предмет для «великої угоди»* (УАЗП, 07.07.20). Іменник функціонує в сучасних текстах у словосполученнях. Оновленням семантики характеризується й дієслово *транслявати*, яке своє відоме значення «здійснювати трансляцію радіомовних і телевізійних програм через мережу проводів» (СУМ-11 Х: 230) переносить на інші канали передачі інформації й означає передачу відомостей загалом. Наприклад: *Ще більш впізнавану риторичку **транслявали** бойові листки* (Якубова: 156); *Про Гризлова можна говорити, що це людина, яка готова завжди **транслявати** будь-яку точку зору, яку йому скажуть, і ніколи не веде самотійної політичної гри* (Д, 11.01.16); *Ці люди повинні мати загострені відчуття, добру реакцію на небезпеку і право **транслявати** нагору все, що насторожує* (ДТ, 25.04.19). Дієслово функціонує як синонім до лексем *передавати*, *поширювати*, *популяризувати* та вживається в багатьох словосполученнях: *транслявати думку, транслявати культуру, транслявати свою особистість, транслявати правду, транслявати риторичку, транслявати старі методи навчання, транслявати точку зору, транслявати цінності; транслявати суспільству, транслявати нагору тощо*. Інколи з таким самим значення вживається віддієслівний іменник *трансляція*, напр.: *Можливо, президентів України варто взяти зазначене питання під особистий контроль, аби зберегти це як суспільну й загальнодержавну цінність: повне розуміння, прийняття і **трансляція захисту прав** людини як надбання найвищого рівня* (ДТ, 09.06.17). Оновлення семантики й детермінологізацію технічного терміна ‘станція, установка для ретрансляції’ засвідчує

спільнокореневий іменник *ретранслятор*, напр.: *«Вітчизняне» ж телебачення України не лише масивно завозить цих **ретрансляторів** імперських **сміслів**, байдуже, в які б позірно ультрпатріотичні обгортки вони не ховалися* (Шевчук: 17). Нині він вживається зі значенням ‘той, хто постійно передає певну ідею’. Таке саме нове значення характерне для дієслово *ретранслювати* (Власне, мета – посіяти і зневіру, і недовіру, а особливо в середовищі тих, хто може **ретранслювати** ці **настрої** (Укрінформ, 19.09.17)) та іменника *ретрансляція*, напр.: *Для успіху потрібна популяризація, **ретрансляція** такої ідеї* (Ч, 13.04.13).

Латинізм *рецепція* (лат. *receptio* – прийняття) побутує в багатьох мовах. В українській він здавна вживався зі значеннями «запозичення даним суспільством соціологічних і культурних форм, що виникли в іншій країні або в іншу епоху», «запозичення однією державою більш розвинутого права іншої держави», «здійснюване рецепторами сприйняття і перетворення енергії подразників на нервові збудження» (СІС-74: 589). Сучасні тексти засвідчують ще одне його значення: *Але, оглядаючи в своїй пам'яті Павличкові тексти, аналізуючи свою **рецепцію** їх, раптом робиш прикре відкриття: ти знаєш - якщо справді таки знаєш! – Павличка позавчорашнього і вчорашнього дня* (Слабошпицький-2019: 47); *Чи змінилася **рецепція** України впродовж останніх чотирьох-п'яти років?* (ДТ, 15.04.18); *Це – не традиційна апологетична книжка, а **книжка-рецепція**, книжка-діалог* (Слабошпицький-Д: 47). Таким чином в мовній практиці актуалізувалася сема англійського іменника *reception* ‘сприйняття’. Це нове для української мови значення вже зафіксоване в СУМД: **рецепція** – «2. книжн. Сприйняття (у 1 знач.)» (СУМД II: 330). Лексема зафіксована в сучасних текстах у сполуках *рецепція поезії, рецепція постаті, рецепція творчості, рецепція твору, рецепція тексту, рецепція України, рецепція перекладна, рецепція художня, книжка-рецепція* тощо. Набуває популярності й прикметник *рецептивний*, похідний від цього неосемантизма-повторного прихованого запозичення: ***Рецептивна** поетика є своєрідною*

літературознавчою лабораторією, в якій проходять випробовування засади **рецептивної естетики** та інших споріднених теорій, заснованих на ідеї інтенційного способу існування літературного твору, його поступового виникнення у процесі читання (ФФ, 23.08.20); Українська вузівська практика може приєднатися сьогодні до **рецептивних студій** зі своїми ідеями, зразками й рішеннями (КБВ, 23.08.20). Найактивніше нове значення лексеми виявляється в науковому та публіцистичному стилі.

Під впливом англійської мови нового значення набув й іменник *презентація* та похідне від нього дієслово *презентувати*. СУМ-11 зафіксував цей іменник як термін: **презентація** – *фін.* Пред'явлення до відшкодування, виплати грошового документа (СУМ-11 VII: 532). СІС-74 уточнює таке спеціальне значення: **презентація** (від лат. *praesento* – передаю, вручаю) – «Подання переказного векселя для його акцепту особі, яка зобов'язана сплатити по ньому трасатові» (СІС-74: 542). Це значення успадкувало дієслово *презентувати* «передавати що-небудь у власність як подарунок; дарувати» (СУМ-11 VII: 532). У сучасних текстах зі сфери культури та мистецтва слово *презентація* та похідні від нього вживають у значенні, співвідносному з англійським *present* 'представляти, рекомендувати'. За дослідженням Є.А. Карпіловської, «вперше значення слова *презентація* «публічне представлення чого-небудь нового, що недавно з'явилося, було створено» зареєстрував РУСІС у 1999 р., хоча й подав його як вторинне значення фінансового терміна. ВТССУМ 2004 р. фіксує це значення вже як основне» [Клименко, Карпіловська та Кислюк 2008: 29]. Таке нове значення слова *презентація* подав СУМД: **презентація** – 2. Публічне представлення чого-н. нового, що недавно з'явилося (було створене) з рекламною метою (СУМД II: 290). Потенціал цього нового англізму – нові сполуки й похідні – в загальномовному вжитку доводять і досліджувані тексти, зокрема медійні, пор.: *Apple оголосила дату нової презентації: мають показати iPhone 12* (УНІАН, 06.10.20); *АНОНС: Онлайн-презентація книжки С. Плохія «Забуті покидьки*

східного фронту» (П, 16.06.20). На базі нового значення цього іменника формується прикметник-новотвір *презентаційний*, напр.: **Презентаційний ролик** – це візитна картка для вашої компанії, тому дуже важливо знати всі інструменти, якими ви будете викликати прихильність до себе аудиторії (Edpit, 23.10.19).

Окрім цього, іменник *презентація* функціонує як термін інформатики, що позначає слайд-фільм – сукупність карток-слайдів з текстом, зображенням, аудіо- та відеофайлами на певну тему, напр.: *Яким би чудовим оратором ви не були, краще, щоб ваш виступ супроводжувався візуальною презентацією з ілюстраціями, графіками або ключовими тезами* (Happymonday, 19.06.20). Такого значення загальнономовні словники поки що не зафіксували.

Лексему *номінація* (лат. *nominatio*, від *nomino* – називаю), окрім відомого значення «те саме, що називання» (СУМ-11 XI: 699), сьогодні вживають і з новим значенням: «3. Висування на здобуття звання, сану. || Кожна позиція при присудженні почесних звань, призів на фестивалях, конкурсах і т. ін.» (СУМД II: 146). З такою семантикою слово *номінація* становить повторне приховане запозичення вже з англійської мови, пор. англійське *nomination*. Сучасні тексти засвідчують семантичні зміни так: *Кращих авторів було визначено у 12 номінаціях, а також у рамках церемонії відбулося вручення нової відзнаки конкурсу – «Золотий письменник України»* (Мінкульт, 16.06.17); *Голова Європейської народної партії Дональд Туск запропонував номінувати екскандидата в президенти Білорусі Світлану Тихановську на Нобелівську премію миру* (Прямий, 09.09.20); *38 науковців з Австрії, Італії, Канади, Німеччини, Польщі, Словаччини, України й Чехії визначили трьох номінантів міжнародної премії імені Івана Франка 2020 року, повідомляє Міжнародний фонд Івана Франка* (РС, 07.05.20). Похідні успадковують від неосемантизма *номінація* таке нове значення і розширюють свою семантичну парадигму: *номінувати* – ‘висувати на здобуття нагороди’, напр.: *Документальний фільм про Донбас «Віддалений гавкіт собак» номінували на премію «Еммі»* (Д,

07.08.20), номінування – ‘висування за здобуття нагороди’, напр.: *Комітет Верховної ради підтримав номінування Ліни Костенко на Нобелівську премію у 2022 році* (ФБ, 22.03.21), номінант – ‘той / те, кого / що висунуто на здобуття нагороди’, напр.: *Фільм-номінант на «Оскар» «Земля кочівників» отримав премію BAFTA* (ДТ, 12.04.21), номінований – ‘висунутий на здобуття нагороди’, напр.: *Тринадцять українських архітектурних проєктів номіновані на премію Європейського Союзу 2022 року у сфері сучасної архітектури імені Міс ван дер Роє* (Д, 05.02.21).

Зі спортивної сфери до мистецької перемістився іменник *сингл*. Лексема спочатку запозичена з англійської мови з таким значенням: **сингл** (від англ. *single* – один, єдиний) – гра в теніс, коли кожна сторона представлена одним гравцем (СІС-74: 614). Сьогодні цей іменник еживають на позначення явища музичної сфери, пор.: *Його найбільш відомий сингл в Британії – пісня «Ти знаєш моє ім'я» (You Know My Name), яка стала саундтреком фільму бондіани «Казино»* (УНІАН, 03.06.17); *ОНУКА випустила пісню «Сеанс», яка є першим синглом наступного альбому, який також називатиметься «Сеанс»* (UA, 01.10.20). Семантичні зміни цього англізму зареєстровані в сучасному загальномовному словнику: **сингл** – «Платівка, диск, звич. з однією піснею» (СУМД II: 391). Стабільно вживають у професійному мовленні прикметник *сингловий* (*Rome Wasn't Built in a Day, Tape Loop, Trigger Hippy, Let Me See та багато інших пісень, що підкорили британський сингловий чарт – їх слухають і сьогодні* (ФБ, 23.01.20). Мовна практика засвідчує розширення контекстів його вживання, пор.: *Будуть доступні сингловий та кооперативний режими для проходження* (Funduk, 06.02.19). У семантичній структурі слова *сингл* та похідних від нього в українській мові актуалізується базове значення англійського прикметника *single* ‘один’.

Прихованими запозиченнями вважаємо нові метафоризовані значення відносних прикметників *золотий* та *платиновий* у сполуках *золотий / платиновий альбом (диск, платівка), золотий статус*. Це буквальний

переклад англ. *gold album*, *platinum album*, напр.: *Другий сингл з нового альбому – «Amaranth» – вийшов у Фінляндії 22 серпня, приблизно за місяць до альбому і отримав золотий статус* менш ніж за два дні продажу (Wiki, 18.03.20); *В співавторстві з Томом Фогерті він записав та реалізував дев'ять синглів, які увійшли до десятки найкращих, а у період з 1968 по 1972 записав вісім «золотих» альбомів* самостійно (70/80, 04.10.19); *Також гурт першим у своєму жанрі випустив платинову платівку («King of Rock», 1985) та мультиплатинову платівку («Raising Hell», 1986)* (Wiki, 18.03.20)¹¹. На метафоричний характер цих значень прикметників часто в тексті вказує їхнє написання в лапках. Із сучасної англійської мови українці вже давно запозичили нове значення прикметника *платиновий* як нового колоративу ще й у такій сполуці, як *платинова блондинка* (білявка), тобто жінка з волоссям сірувато-білого блискучого кольору платини (від англ. *platinum blond*). Зі сфери банківських послуг прийшли в загальну мовну практику сполуки *золота картка* (з англ. *gold card*) – ‘картка для виплат, власники якої мають низку переваг’ та *платинова картка* (з англ. *platinum card*) – ‘кредитна картка компанії «Американ експрес» [тепер будь-якого банку – Ю.Ц.] з максимальним розміром кредитного ліміту та численними привілеями для клієнтів’. Наприклад: *Кроуфорд постала в образі платинової блондинки* (Гордон, 23.08.17); *Безкоштовно три додаткові платинові картки Visa Lady Card до кожного з рахунків зі спеціальними знижками для жінок* (Укрсиб, 22.06.20); *В залежності від кредитної здатності (ліміту), якій (якому) відповідає даний платіжний засіб, розрізняють: звичайні, «золоті» і «платинові» кредитні картки* (Wiki, 03.09.21).

Розширення семантичної структури слова внаслідок повторного прихованого запозичування спостерігаємо на прикладі відносного прикметника

¹¹Для кожної країни існує свій кількісний показник обсягу продажів музичного твору для отримання золотого чи платинового рівня сертифікації. Загальним є поділ премій на срібний, золотий, платиновий і діамантовий диск залежно від кількості проданих копій твору (альбому, синглу, DVD, рингтону). Наприклад, в Україні відсутній срібний рівень сертифікації, а для національного артиста 50 000 копій – це золотий, 100 000 – платиновий, 500 000 – діамантовий рівень сертифікації.

живий у сполучі *живий звук* (англ. *live sound*), напр.: *Тільки **живий звук**: Лола знову співає!* (Д, 21.09.21). Раніше прикметник уживали зі значеннями «який існує, здійснює обмін речовин із зовнішнім середовищем, здатний рости, розмножуватися; протилежне до мертвий», «який є невід'ємною ознакою істоти, що живе, існує», «все, що виявляє ознаки життя, що живе, існує», «те саме, що жвавий», «який існує в дійсності, реальний», «який стосується назв людей, тварин і взагалі істот» (СУМ-11 II: 523). У сучасних текстах термін найчастіше використовують щодо концертних («живих», без фонограми) виступів. У ширшому сенсі – до будь-яких дій, що відбуваються в даний момент, «наживо», у прямому ефірі. Прикметник *живий* реалізує нове значення в сполуках *живий виступ*, напр.: *Утім, потрапити на **живий виступ** співачки в Україні не так просто, адже вона дає лише два концерти на рік – влітку і взимку* (ДТ, 2012.19), *живий оркестр*, напр.: *На сцені гратиме **живий оркестр**, виступатимуть дівчата-красуні кордебалету та кумедні клоуни* (Д, 21.09.21), *жива музика*, напр.: *Композиція за композицією, старі та знайомі, сучасні та незвичні, але головне, що то **жива музика*** (ФБ, 08.08.19), *живе виконання*, напр.: ***Живе виконання** це завжди чудово* (ФБ, 01.09.18).

Спеціалізацію значення виявляє семантика прикметника *мобільний*, що тепер позначає спосіб зв'язку і його характеристики. Д.В. Мазурик уперше зафіксувала цей прикметник з таким новим значенням: **мобільний** – «Який не прив'язаний до стаціонарного блоку живлення або станції підсилювання» (СМ: с. 74). До того лексема функціонувала в українській мові з тлумаченням «здатний до швидкого пересування; рухливий» (СУМ-11 IV: 767). За словами Є.А. Карпіловської, прикметник *мобільний* «в новому значенні успішно витіснив раніше вживані означення *сотовий, стільниковий, комірковий*, ... які становлять відповідники до англійських прикметників *mobile, cell, cellular*» [Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: 46]. Це засвідчують сучасні тексти публіцистики: *Сучасні люди проводять величезну кількість часу, спілкуючись за допомогою **мобільних телефонів**, але лише деякі розуміють, як саме вони*

працюють і як впливають на наш організм (ВВС, 01.03.18); художньої прози: Але вже після того дзвінка на **мобільний** я відчувала, що наші стежки ще перехрестяться (Шкляр, 20.11.20); А 17 ввечері Кубов заїхав до нього, щоб попередити: вона дзвонила на його **мобільний**, ніби їде зараз – за годину сідає на електричку в Комбінатному (Кононенко, 12.11.20); поезії: Лише в одного в руках **мобільний телефон**. Хоча зв'язку в місті все одно немає (Жадан ФБ, 23.01.20); у наукових та науково-популярних джерелах: Сьогодні наш **мобільний телефон** має більше комп'ютерної потужності, ніж усе агентство NASA 1969 року, коли воно висадило двох астронавтів на Місяці (Кайку: 38); офіційних документах: ... Подавати до центрів системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112: невідкладно після отримання екстреного виклику від абонента рухомого (**мобільного**) зв'язку – дані про його номер і місцезнаходження (ЗР, 03.07.20) тощо. Часто в аналізованих текстах уживають субстантив **мобільний**, замість первинної сполуки **мобільний телефон**. На базі цього прикметника з новим значенням утворилося розгалужене лексико-словотвірне гніздо з однослівними й двослівними (аналітичними) номінаціями наприклад: **мобільник** (**мобілка** (**мобілочка**), **мобіла**), **мобілеманія**, **мобільний зв'язок**, **мобільний номер**, **мобільний Інтернет**, **мобільний розклад**, **мобільна фобія**, **мобільне відео**, **мобільне TV**, **мобільні мелодії/рингтони**, **мобільний додаток**, **мобільний застосунок**, **мобільні соцмережі** тощо. Наведемо всього кілька прикладів: У Нідерландах запустили **мобільний додаток**, який відстежує контакти людей і попереджає про ризик зараження корона вірусом (Укрінформ, 11.10.20); **Мобільний інтернет-доступ** в Мінську відновлено в повному обсязі (Interfax, 11.10.20); **Мобільні мелодії** можна завантажити на Android, Apple iPhone, Samsung, Huawei, Oppo, Vivo, LG, Xiaomi, Lenovo, ZTE та інші **мобільні телефони** (Phoneky, 12.10.20); Тож, поза сумнівом, сьогодні – на початку 2020 року – TikTok є найпопулярнішою **мобільною соцмережею** (УТ, 06.04.20) та ін.

Світ моди щосезону оновлює свій лексикон, однак для звичайного мовця більшість лексем так і залишається незрозумілими, та й не потрібними. Проте деякі слова долають галузеві межі й потрапляють до загальноновживаної лексики. Їхня здебільшого іншомовна форма приживається на мовному ґрунті української мови й здатна оновлювати палітру значень під впливом внутрішніх чи зовнішніх чинників. Серед неосемантизмів індустрії моди виокремлюємо слова з новими значеннями (*гламур, глянець і глянцевий, модель*) та слова з раніше не зафіксованими, але відомими мовцям значення (*дефіле, платформа, туш*).

Наприклад, запозичений з англійської мови іменник *гламур* (англ. *glamour* ‘чарівність, казковість’) у ВТССУМ поданий зі значенням «1. Мистецтво одягатися та правильно і природно носити одяг. 2. Мистецтво шикарно виглядати» (ВТССУМ: 244). Нині він розширив свою семантичну парадигму завдяки його повторному прихованому запозиченню з англійської мови в новому значенні «збірне позначення розкішного стилю життя, всього, що звичайно зображується на обкладинках дорогих модних журналів; близькості до загальноприйнятих стандартів розкоші, шику, зовнішнього блиску» (АРСУН: 76). Саме таке вживання цього неосемантизма англійського походження ілюструє сучасна українська різностильова мовна практика: *Гламур – це царица моди, кольорових крейдованих журналів, фотосесій, багатого (а радше псевдо-багатого) життя* (К, 26.04.17); *Саме про все це чаклунство і гламур я і мріяла, коли тільки ще збиралася вирушити в Голлівуд* (С, 24.08.17); *Маскульт, гламур і соцмедіа: з гармат по горобцях чи горобцями по гарматах?* (ДТ, 01.05.19). Часто цю лексему вживають із виразно негативними конотаціями: *Ця показуха і гламур не личить Франківську, – головний комунальник про побілку бордюрів і дерев* (Мі100, 8.04.18). Активно вживають у сучасній українській мові й похідний від цього повторного прихованого запозичення прикметник *гламурний*: *У цій точці біфуркації гламурний мейнстрім і виходить на перший план: психолого-лінгвістична*

експертиза – це поняття з іншого світу (УП, 29.12.10); Ті, хто бажає скрасити дозвілля заможних відпочивальників, повинні були мати привабливу зовнішність і **гламурний вигляд** (УНІАН, 29.06.17); Змушуючи візаві долати всі стереотипи мислення й подумки занурюватись у каламутну глибочінь власного «Я», критично без **гламурного глянцю** дивитись на соціум, суспільні антагонізми (ФБ, 02.07.20). Українська мова має низку своїх і запозичених синонімів до аналізованого іменника (*розкіш, шик, блиск, клас, євростандарт, глянець*), а також до прикметника: *модний, стильний, розкішний, ексклюзивний, фешенебельний, люксовий* та ін. Останнім часом у мовленні журналістів та письменників активізувалися дієслово *гламуризувати*, предикативна форма на -но *гламуризовано* та віддієслівний іменник *гламуризація* з іронічним відтінком. Наприклад: *Немає в світі нічого такого, чого б в Україні не здатні були гламуризувати і вульгаризувати* (О, 21.08.17); *Через три покоління після поеми «Василій Тьоркін» Твардовського, де, фактично, було гламуризовано Другу світову війну, з'явилися гламурні «зелені чоловічки» в Криму* (У, 12.06.20); *Але як жанр цей напрямок журналістики в усьому світі деградує і фактично гламуризовано* (Znaïmo, 06.09.20); *Жіночий турнір «Гольф на шпильках», який відбувся в Києві, викликав масу невдоволь через занадто відверту гламуризацію заходу* (О, 21.08.17).

«Жаргонний синонім до гламур стосовно модних журналів, їхньої близькості до загальноприйнятих стандартів розкоші, шик, зовнішнього блиску» (АРСУН: 78) – іменник *глянець*. Запозичений з німецької мови (пор. нім. *Glanz* – блиск), він уже функціонує в українській мові зі значеннями «1. Блиск вилощеної, начищеної, відполірованої або покритої лаком поверхні. 2. перен. Про блискучий зовнішній вигляд і манери людини» (СУМ-11 II: 91). Однак високі функціональні можливості сьогодні засвідчує саме англiзм *глянець* з новим значенням: *Стиліст і фотограф Анна Проскурняк вирішила виправити цю ситуацію і заснувала власний глянець українською – Stylink [Стайлінк]* (VERSII, 21.07.18); *Американський глянець відзняв моделей у*

Карпатах у гуцульському одязі (UP, 31.02.20) та похідний від нього прикметник-неосемантизм *глянцевий*, пор.: *Зате існують десятки популярних, якісних, глянцевих російськомовних ресурсів, які не мають української версії* (Шевчук: 44); *Всі ми звикли, що купуючи глянцеві журнали, зазвичай, мусимо читати їх російською мовою, навіть незважаючи на те, що вони друкуються в Україні* (VERSH, 21.07.18). Імовірно, це значення закріпилося під впливом значення поліграфічного терміна *глянець* – «оптична властивість гладкої поверхні тиснення направлено відбивати світло» (ССПТ: 26). У поліграфічній сфері *глянець* – це насамперед тип високоякісного, дорогого паперу (порів., з одного боку, з офсетним папером, а з іншого, з крейдованим папером).

Іменник *модель* (з франц. *modèle* від лат. *modulus* – мірка) в українській мові функціонує зі значеннями «1) Зразок, примірник чого-небудь. 2) Зменшене віСУМДворення якоїсь споруди, механізму тощо. 3) Тип, марка, зразок конструкції. 4) Натурщик, натурщиця, якийсь предмет, що служить для художнього відображення. 5) *тех.* Зразок, за яким виготовляють ливарну форму. 6) Схема для пояснення якогось явища або процесу» (СІС-74: 443). У зв'язку з розвитком індустрії моди як галузі виробництва з власною розгалуженою інфраструктурою цей іменник був повторно запозичений на позначення особи, що демонструє одяг, взуття та аксесуари на показах заради представлення їхніх переваг та рекламування, позує для ілюстрованих журналів, інших видань, рекламних фільмів, відеокліпів тощо. Сьогодні слово *модель* має нове значення, уже зафіксоване в загальномовних тлумачних словниках: **модель** – 6. Тс. **манекенник, манекенниця** (СУМД II: 67). Це підтверджує й різностильова мовна практика: *Тоді ж задумав зустрітися з моделлю... ну, тобто з тобою, і почав шукати, хто ти й що ти* (Теревені, с. 10); *Відома модель вбила зірку турецького кіно і наклала на себе руки* (Г, 30.08.17); *А фінальним акордом стало демонстрування юними моделями неймовірних образів від фірми «Annette»* (Терен, 19.07.20). Уточнюючи нове значення цього запозичення, українські мовці створюють гіпоніми: *діти-*

моделі, дівчата-моделі, юнаки-моделі, напр.: **Діти-моделі** демонстрували одяг дитячих дизайнерів у Вінниці (Youtube, 18.11.19), Як у спеку на «Буковелі» відпочивають **дівчата-моделі** (VERSII, 19.07.21), **Юнаки-моделі** вже кинули виклик дівчатам! (Абзац, 01.09.17); експресивно-оцінні похідні: *топ-модель* та *супермодель*, напр.: **Топ-модель** Валері Кауфман з'явилася у вересневому випуску *Harper's Bazaar* Чехія у масці з квітами від відомого українського дизайнера головних уборів Руслана Багінського (Укрінформ, 21.08.19); Відомі **супермодель** Белла Хадід опублікувала в Instagram знімки з нового шоу співачки Ріанни (УНІАН, 04.10.20) тощо. На базі нового значення слова *модель* розширено й семантичну парадигму прикметника *модельний*, який функціонує в таких словосполучах: *модельний бізнес*, *модельна агенція*, *модельне агентство*, *модельна школа*, «*модельна*» *дієта*, *модельна зовнішність*, *модельна кар'єра* і т. ін.

Розширення семантичної парадигми вже відомого запозичення спостерігаємо й у слові *дефіле* (від франц. *défilé* – прохід). СІС-74 зафіксував його в значенні «ущелина, вузький прохід у важкопрохідній місцевості» (СІС-74: 204), натомість нині воно більш уживане як термін модельного бізнесу: Нагадаємо, 7 травня відбулося **традиційне дефіле** на червоній доріжці перед офіційним відкриттям Євробачення, де пройшли усі артисти та представники делегацій 42-х країн-учасниць (УНН, 08.05.17); У Калуші діти з оздоровчих таборів взяли участь у **дефіле** «Україна на хустки багата» (ВІКНА, 18.06.18); Меблеві сезони моди в розпалі! Презентуємо наше **дефіле кухонь!** (ФБ, 22.09.20). Хоча жоден із українських загальномовних словників не подає слова *дефіле* в новому значенні ‘показ моделей одягу, під час якого манекенниці ходять по спеціальному подіуму’, утім, на можливість його появи вказує фіксоване СУМ-11 значення спільнокореневого дієслова *дефілювати* (і похідного від нього іменника *дефілювання*) «*книжж. Урочисто проходити (на параді, демонстрації і т. ін.)*» [Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: 21]. Це значення дієслова й віддієслівного іменника ілюструють аналізовані тексти: *На*

заході були представлені образи, в яких Маргарита Паша буде **дефілювати** на сцені головного світового конкурсу краси (Д, 18.11.19); Каблук не для того, щоб ефектно **дефілювати** з машини, а для того щоб красуватися ним на навчанні (ФБ, 16.09.19); А поки мама прикрашала казкове вбрання, маленька черкащанка для конкурсу освоїла ази **дефілювання** (Вікка, 31.12.19). Звісно, нове значення іменника *дефіле*, а також його похідних не є новим для мовців, радше воно не зафіксоване в словниках. Це доводить думку мовознавців про те, що мовна практика випереджає процес кодифікації слова в лексикографічних працях.

До відомих, але не зафіксованих у словниках, належить іменник жіночого роду *туш* з новим значенням. Його фіксують СІС-74, СУМ-11, ВТССУМ, зі значенням «рідка або суха фарба, звичайно чорного, дуже стійкого кольору, яка вживається для креслення, малювання пензлем, пером і т. ін.; виготовляється з спеціальної сажі й клею» (СУМ-11 Х: 331), що походить від нім. *Tusche*. Нині в українській мові в такій самій формі вживають *туш* зі спеціалізованим значенням 'фарба для вій і брів', що походить від англійського етимона *mascara*, який був запозичений з італійської (*maschera* – захисна маска). Сучасні модні журнали, реклама, художня проза активно використовують слово *туш* саме в такому значенні, напр.: *Вона кинулась навздогін за Кейт та Вільямом і, розмащуючи гіркі сльози й туш по обличчю, гукала* (Теревені: 69).

Розширення семантичної структури слова внаслідок повторного прихованого запозичення спостерігаємо на прикладі іменника *платформа*, нове значення якого вперше подає ВТССУМ: «7. Потовщена підошва, яка переходить у каблук. *Взуття на платформі*. // Про взуття на такій підошві (розм.) (ВТССУМ: 981). «Російсько-український словник» А. Кримського, С Євремова 1924-33 рр. фіксує іменник *платформа* зі значеннями «Платформа на пристані. Політична платформа; (для перевозки) парка» (РУС: 2017). СІС-74 зареєстрував лексему з такими значеннями: «1) Поміст, майданчик на залізничній станції, пункті зупинки поїзда тощо. 2) Невелика залізнична станція, полустанок. 3) Вантажний вагон з низькими бортами. 4) Велика,

відносно стійка ділянка земної кори, що складається з давніх кристалічних порід, перекритих зверху шаром осадових та вулканічних порід різної товщини. 5) Політична програма, вимоги, висунуті якоюсь партією, угрупованням, організацією» (СІС-74: 527). Лексема вперше була запозичена з французької мови (*plate-forme*, букв. – плоска форма), а нове значення прийшло від англійського словосполучення *platform shoes*, пор.: *До того ж, якщо вам подобається ефект підйому, який збільшує зріст, майте на увазі, зараз в моді кросівки на платформі, про які теж піде мова в цій статті* (ВолиньPost, 26.01.20). У такому значенні «потовщена підошва взуття» лексему вже зафіксував СУМД (СУМД II: 237).

Отже, культурний обмін між країнами завжди зумовлював активне запозичування слів. Сьогодні особливо актуальними є повторне приховане запозичування значень з англійської мови для форм, що вже функціонують в українській мові, або прихованих запозичень. Такі запозичення стають активними не лише в професійному та розмовному мовленні, а й активно входять до загального лексикону сучасної української мови, усталюються в мовній системі.

3.4. Функціональні можливості повторних прихованих запозичень у соціальній сфері

Функціональним стилем суспільно-політичної лексики є публіцистичний стиль, що сам по собі – відкрита система, яка постійно оновлюється. Суспільно-політична лексика найоперативніше відображає зміни в житті суспільства, тому й активно неосемантизується. У межах цієї категорії лексики виокремлюємо лексику соціальної сфери, стосовну життя суспільства загалом.

Семантичні зміни, наприклад, спостерігаємо в обсязі іменника *альтернатива* (з франц. *alternative* – вибір, альтернатива), пор.: *Кинути виклик уявленню про Донеччину (принаймні літературну Донеччину) як заповідник*

совєтищини і «совковості»: **показати альтернативу**, змістову й естетичну, підкреслити її (Дзюба: 93); Аби не сплачувати тисячі гривень на місяць за газ, усе більше українців переходять на так звану **тверду альтернативу**: дрова, а також сучасне біопаливо – пелети та брикети (Д, 04.02.19). Аналізований іменник СУМ-11 подає зі значенням «Необхідність вибору між двома або кількома можливостями, що виключають одна одну; // Кожна з цих можливостей» (СУМ-11 I: 37). Таке саме значення фіксує і СІС 1974 року за ред. О.С. Мельничука (СІС-74: 40). Сучасні наукові та публіцистичні тексти підтверджують існування нового значення, яке зафіксоване в АРСУНі як «можливість, наявність, багатоваріантність, неоднозначність вибору між кількома пропозиціями; паралельність, співіснування цих пропозицій», «позначення кардинально нового, «іншого» напрямку, стилю, підходу в мистецтві та літературі» (АРСУН: 22). Приклади на MOVA.info свідчать, що іменник *альтернатива* найчастіше сполучається з прикметником (*альтернатива* яка?: *радикальна, помаранчева, найкраща, можлива, історична, мистецька альтернатива*) або іншим іменником на позначення об'єкта зіставлення (*альтернатива* чому?): *альтернатива фаталізму, незалежності, християнству, інтерпретації* тощо. Зміна значення в семантичній структурі іменника *альтернатива* відбулася від «вибір між кількома можливостями» до «можливість, протиставлена наявній». Нове значення повторно запозичене з англійської мови, де *alternative* також функціонує як синонім до іменника *багатоваріантність* та словосполучення *неоднозначність вибору* (напр. *multiple-choice alternative*), а також кардинально нового, інакшого напрямку, стилю, підходу в мистецтві, протиставленого традиційному, панівному. Це слово вживають з означенням і без нього, пор.: **Музична альтернатива**: співачка *INGRET* розповіла про новий альбом (UATV, 13.08.19); *Sundara Karma* – гурт із Редінга в Англії, грає **альтернативу** та інді-рок (Platfor, 15.05.19).

У сучасних текстах неосемантизм *альтернатива* вживають синонімічно до лексем *вибір, шлях, рішення, можливість*. СУМД фіксує антонім до слова

альтернатива – безальтернативність (відсутність вибору) (СУМД I: 49): Як повідомляє прес-секретар Кучми Дарина Оліфер, під час розмови йшлося про *безальтернативність* «нормандського формату» (Ц, 11.07.17).

У науковому дискурсі спостерігаємо семантичні зміни й прикметника *альтернативний*, який функціонує з новим значенням, успадкованим від твірного іменника *альтернатива*, – «той, що допускає одночасно кілька можливостей; той, що співіснує з іншим, подібним», «інший, новий, нетрадиційний, протилежний, паралельний» (АРСУН: 24) (порівняно зі старим значенням «який містить у собі альтернативу» (СУМ-11 I: 37); «той, що допускає одну з двох або кількох можливостей» (СІС-74: 40). СУМД фіксує словосполучення *альтернативна вартість*, *альтернативна служба*, *альтернативне навчання* (СУМД I: 16). Можемо додати сюди ще й *альтернативну історію* (новітній напрям в історичній науці, який наводить багатоваріантність історичних подій), *альтернативне мистецтво* (яке виходить за межі тієї чи тієї традиції), *альтернативне паливо*, *транспорт* (новий, нетрадиційний) тощо. Мовці також активно вживають прикметник *безальтернативний* в значенні «який не має альтернативи» (СУМД I: 49), а також похідний від нього прислівник *безальтернативно* (СУМД I: 49). Наприклад: *У програмі – лекції про міську велокультуру, дослідження економічного ефекту від розвитку велотранспорту, дискусії про тренди міської мобільності та альтернативний транспорт...* (Д, 04.10.20); *Українські церкви у США знайшли альтернативні способи святкування Вербної неділі у час пандемії* (Д, 06.04.20); *Все це для того, щоб зобразити приховане насильство над мільйонами, як безальтернативну ситуацію й навіть далекоглядну політику державного будівництва, як «вільний вибір» там, де вибору насправді немає* (Шевчук: 15); *По-друге, політичне меню з демократичних цінностей, фактично безальтернативно пропонуване нам Заходом, складається переважно зі слабкостей демократії* (ДТ, 19.10.18). Поява цих похідних є виявом словотворчого потенціалу неосемантизма

альтернатива. У цьому випадку маємо справу із розширенням змістового обсягу того самого значення, завдяки уявленню в нових контекстах уживання семи 'інший', закладеної в його етимоні. Лат. **alter**, що лежить в основі безпосереднього джерела цього запозичення франц. **alternative**, означає 'один із двох, інший, протилежний'.

Латинізм *артикуляція* (від *articulatio* – розчленування) вживався в українській мові зі значеннями «1) Дія мовного апарата, внаслідок якої утворюються членороздільні звуки; виразність вимови; 2) Зчленування кісток, суглоб; 3) Спосіб виконання послідовного ряду звуків на інструменті чи голосом. 4) *тех.* Міра якості систем зв'язку, призначена для передачі мовних повідомлень» (СІС-74: 69). Сучасні тексти ілюструють розширення сфери функціонування цього іменника пор.: *Збірка «Вірші з війни» – це виразно нова поетична артикуляція в нашому літпроцесі, яка відкриває своїм голосом інший кут зору на війну, що триває в нашій країні* (Zbruc, 06.05.16); *Артикуляція сакрального ставлення до природи* (Лазоревич, 31.08.21); *Учасники воркшопу розглянуть способи формування правових понять і практик у артикуляції прав і правосуддя, проаналізують те, як вони з'являлися і втілювалися на практиці у східній Європі у XX столітті* (Lvivcenter, 10.11.17). Лексема *артикуляція* починає означати «перен. Надання словесної форми думкам, почуттям, ідеям тощо» (СУМД І: 26). Таке метафоричне значення запозичене із сучасної англійської мови, у якій *articulation* тлумачать і як «словесне вираження, формулювання» (ВАУС). Таке значення твірного слова успадковують і похідні від нього дієслово *артикулювати*, іменник *артикулятор* та дієприкметник *артикульований*, які раніше український мовець співвідносив лише з вимовлянням звуків. Нові тлумачення цих слів подають сучасні словники, напр., **артикулювати** – Чітко визначити, окреслити щонебудь, висловити свою позицію щодо чогось (АРСУН: 41-42); **артикулятор** – перен. Той, хто надає словесної форми думкам, почуттям, ідеям тощо (СУМД І: 26). Такі семантичні зміни ілюструють тексти різних стилів: *Якщо реформа*

проводиться для бізнесу, вона має бути йому зрозуміла, і бізнес повинен цю довіру якось **артикулювати** (ДТ, 10.02.12); Навіть у ДСНС вважають, що важливо **артикулювати** жінок у всіх суспільних процесах та легалізувати фемінітиви, а ви досі смієтеся над «снайперкою», «генералкою» та «захисницею» (ФБ, 20.09.18); Одним із пріоритетів робіт УІНП буде протидія російській гібридній агресії, зокрема боротьба з дезінформацією та міфами, які **артикулює Росія** (Д, 23.12.19); Головною дійовою особою в установленні й підриві культурної гегемонії Грамші вважає інтелігенцію, або, сучасним сленгом, лідерів думок, які мають **артикулювати «правильні» меседжі** (ДТ, 16.07.16); Мене завжди цікавили ті люди, які були так званими **артикуляторами**: поборниками міжетнічної толерантності, поетики діалогу, як сказали б мої колеги історики й політологи (Zbruc, 08.03.16); Ну хоч цей момент чітко **артикульований** і голосно заявлений американцями (УТ, ФБ, 17.03.15); Складовими частинами її мають стати чітке **бачення** позиції України, його **артикуляція** та політико-правове обґрунтування (УП, 29.10.20). Українські мовці нині **артикулюють** довіру, погляди, проблеми, послання, плани, меседжі, принципи державної політики, потреби, інтереси суспільства, наміри, пріоритети, національні прагнення та ін¹². У такому новому значенні дієслово **артикулювати** часто вживають з кваліфікаторами виразно, чітко, ясно й виступає синонімом до слів висловлювати, виявляти, виражати, формулювати, демонструвати.

Іменник **виклик** у СУМ-11 поданий з кількома значеннями: «1. Прохання або вимога з'явитися куди-небудь; // Оплески, вигуки глядачів як прохання, вимога до артиста (артистів) вийти на сцену (для схвалення виступу або повторення його); // Знак, сигнал (телефонний, радіо і т. ін.), за допомогою якого зв'язуються на віддалі для повідомлення, розмов; 2. Заклик до змагання, до участі в чому-небудь; // Категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок або дія, спрямована на те, щоб втягнути у поєдинок» (СУМ-11 І: 408).

¹² Більше прикладів див. у Корпусі текстів української мови на лінгвістичному порталі MOVA.info.

Сучасні тексти ілюструють не лише ці значення: *Жорсткість моральних імперативів у кожного зі згаданих тут авторів (і в багатьох не згаданих) була відповіддю на виклики далекої від гармонії дійсності* (Панченко: 429); *З іншого, політизовані етноси повсякчас нагадують про себе як справедливими вимогами захисту культурної специфічності, так і руйнівними акціями, які формують виклики для розвитку нашої держави* (Кривицька: 7); *Ця поїздка стосується усвідомлення нової відданості Америки нашим союзникам і партнерам, а також демонстрації здатності демократій одночасно відповідати на виклики та стримувати загрози нового часу»* (ДТ, 09.06.21). Якщо порівняти іменник виклик з англ. відповідником *challenge*, то стане зрозумілою джерело його нової семантики «сумнів, задача, складна проблема, справа, що вимагає великих зусиль» (ЗНАУС). Приклади з Корпусу текстів української мови на лінгвістичному порталі MOVA.info свідчать про потужні функціональні можливості неосемантизму *виклик*, що виявляє низка сполук, напр.: *виклик Богу, виклик для влади, виклик для дипломатів, виклик світу, виклик дійсності/реальності, виклик природі, виклик людській ідентичності, виклик собі, головний виклик, глобалізаційний виклик; відповідати на виклик та ін.*

З 80-х років XX століття неосемантизується, наприклад, грецизм *клімат* (від *κλίματος* – нахил), який словники тлумачили як «багаторічний режим погоди в даній місцевості, що визначається географічними умовами» (СІС-74: 332). Сучасні тексти все частіше демонструють метафоричне його вживання, пор.: *34% підприємців стверджують, що інвестиційний клімат у найближчі 6 місяців покращиться* (Д, 12.07.18); *Політичний клімат в Україні стає таким же непередбачуваним, як і погода* (ФБ, 16.07.20). У такому значенні аналізований іменник був запозичений із сучасної англійської мови, де, окрім режиму погоди, *climate* функціонує з переносним значенням «обстановка, стан, що склалися де-небудь» (СІС-2006: 292). УАСЛД Є.І. Гороть, О.В. Василенко, Н.В. Єфремової та ін. фіксує широкий спектр уживання цього іменника з новим

значенням у таких сполуках: *клімат ворожий, клімат діловий, клімат інвестиційний, клімат міжнародний, клімат моральний, клімат сприятливий/несприятливий*, а також *відновити клімат, оздоровити клімат, створити клімат* (УАСДІ). Про активність цього неосемантизму – повторного прихованого запозичення свідчить те, що його зафіксував СУМД із таким тлумаченням «2. *перен.* Міжнародна або суспільна обстановка; || Стосунки між людьми; культура соціального спілкування» (СУМД І: 462).

Нове значення твірного слова *клімат* успадкував і похідний від нього композит *мікроклімат*. У СУМ-11 його подано з тлумаченнями прямих значень «клімат невеликої ділянки земної поверхні, обумовлений специфікою місцевості», «повітряний режим закритого приміщення, штучний або природний» (СУМ-11 IV: 733). У сучасних словниках та текстах цей складний іменник уживають з переносним значенням «характер взаємовідносин між ким-н., чим-н., ставлення до кого-н., чого-н. у тому чи іншому (порівняно невеликому) колективі, суспільстві, сім'ї» (СУМД II: 56). У текстах натрапляємо на такі приклади вживання іменника *мікроклімат* в цьому новому переносному значенні: *Але головне, тут було створено особливий мікроклімат для душевного комфорту та затишного відпочинку* (ДТ, 26.02.16); *Підтримуйте гармонійний мікроклімат в службовому колективі* (ЗК, 30.07.17). Функціональний потенціал іменника-неосемантизму доводить використання сучасними мовцями низки сполук із ним у новому значенні: *мікроклімат колективу (у колективі), мікроклімат для гостей, мікроклімат у сім'ї, мікроклімат для бізнесу, мікроклімат у команді, гармонійний мікроклімат, політичний мікроклімат, робочий мікроклімат, чудовий мікроклімат* тощо.

Оновлення спеціального значення «уришок тексту із закінченою думкою, який дає змогу точно визначити смисл окремого слова або виразу, що входять до цього лінгвістичного оточення» (СІС-74: 356) характерне для іменника *контекст*. Лексема походить від лат. *contextus* (тісний зв'язок, з'єднання),

однак нині повторно запозичена з англійської мови (пор. англ. *context*) й уживається на позначення «ділянки фізичного чи ментального простору, якій властиві певні ознаки, явища або в якій відбуваються певні процеси». (АРСУН: 164). У цьому випадку відбувається розширення, узагальнення, або генералізація значення, пор.: *Генеральний секретар під час заходу «НАТО залучає» представив **контекст** зустрічі лідерів* (НАТО, 03.12.19); *«Жінки-лідерки: глобальні виклики, **локальний контекст**»* (LVBS, 04.01.20); *Розпочалася практична частина зустрічі з учасниками Всеукраїнської науково-практичної конференції «Творчість М. Вінграновського: доба, **контекст**»* (Pervomaisk, 20.12.06). Окрім того, лексема функціонує в значенні вторинного прийменника або прислівника способу дії, місця, напр.: *Вища освіта України у **контексті** інтеграції до європейського освітнього простору* (НУОЗУ, 09.07.21).

Активним нині в словотворчому плані є неосемантизм *пакет* в узагальненому значенні «комплект, сукупність, набір чого-н. (АРСУН: 255). Уперше з таким новим значенням у загальнономовному лексиконі цей іменник зареєстрований у «Російсько-українському словнику» за ред. В.В. Жайворонка 2003 р.: «*фин.* контрольний пакет акцій; пакет пропозицій, послуг; *информ.* знімний пакет» (РУСЖ: 729). Зі спеціальним значенням цей іменник зафіксований в АУРСІОТ 1991 р. СУМ-11 подає його з такою семантичною парадигмою: **пакет** – 1. Конверт з листом, переважно офіційного змісту; // Конверт, обгортка для упаковки поштових відправлень 2. Паперовий мішок або обгортка для упаковки речей, продуктів тощо. 3. Те саме, що **пакунок** 1. ▲ **Індивідуальний (санітарний, перев'язувальний і т. ін.) пакет** – особливим чином упакований набір перев'язувального матеріалу для надання першої медичної допомоги; 4. *спец.* Стос. однорідних (перев. будівельних) матеріалів. *Арматурні пакети; Пакети пиломатеріалів* (СУМ-11 VI: 18). Сучасні тексти ілюструють розширення саме спеціального значення слова *пакет*, поданого в цьому словнику пор.: *Агентство випускає десятки професійних інформаційних*

продуктів: *стрічки, інформаційні пакети та вісники* (Укрінформ, 23.05.21); *Київстар робить можливим самотійне замовлення пакета послуг в тарифах передплати* (Kyivstar, 12.02.20); *Європейська комісія прийняла пакет пропозицій, спрямованих на збільшення торгівлі між Європейським Союзом і країнами, які використовують конвенцію Пан-Євро-Мед, серед яких і Україна* (УП, 24.08.20).

У СІС-74 зазначено, що іменник *пакет* походить від франц. *paquet*, але прийшов в українську мову за посередництва німецької (*Paket*) (СІС-74: 492). Щодо нового значення, то його можна розглядати як повторне приховане запозичення вже з англійської (*paket*). Нові значення зафіксував СУМД: «5. Комплекс взаємопов'язаних питань, положень, документів і т. ін; 6. Комплекс послуг, що їх отримують клієнти банків, страхових компаній, абоненти мобільного зв'язку тощо. *Пакет страхових програм; Стартовий пакет; Тарифний пакет*; || Комплект телеканалів супутникового чи кабельного телебачення» (СУМД II: 187-188). Сучасні тексти засвідчують функціонування широкого спектру сполук з іменником *пакет*, напр.: *соціальний пакет, інформаційний пакет, пакет послуг, пакет пропозицій, пакет конкурента, пакет реформ, пакет проєктів, пакет санкцій, пакет допомоги, пакет рішень, пакет законів, законодавчий пакет*. СУМД реєструє і нове значення прикметника *пакетний* – «пов'яз. із вирішенням питань, прийняттям яких-н. рішень тільки цілком» (СУМД II: 188), а досліджувані тексти – низку словосполучень з цим прикметником, напр.: *пакетний підхід, пакетний тур, пакетна стратегія, пакетні домовленості, пакетні та понадпакетні хвилини (мобільного зв'язку), пакетна пропозиція, пакетна мережа, пакетне опрацювання та прислівником пакетно*, напр.: *прийняти пакетно, вирішити пакетно* тощо. Пор.: *Проте пакетний підхід дає можливість для PR-маневру* (ДТ, 25.06.17); *Пакетний тур – ідеальне рішення для тих, хто не хоче самотійно займатися підбором оптимального варіанта відпочинку* (ФБ, 05.04.19); *Після десятка нерегламентних голосувань Рада не погодилася*

прийняти за основу **пакетно** два законопроекти, аби сконструювати щось на кшталт компромісу (Glavcom, 06.10.18).

Германізм *панель*, засвідчений в українській мові з новим спеціальним значенням, ми аналізували в підрозділі 3.2. Однак семантична структура цього іменника в сучасній українській мові розширюється і за рахунок нової семи нетермінологічної природи, пор.: *СОТ сформувала **панель експертів** за позовом України проти Росії через обмеження транзиту* (УНІАН, 08.06.17); *25 червня Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» провів у режимі онлайн **дискусійну панель** «Українська мова у світі: імпульси з України»* (ФБ, 03.07.20). Тлумачимо це значення як ‘сукупність експертів для обговорення певної теми’. Прототипом цього неосемантизму в англійській мові як джерелі повторного прихованого запозичування є іменники *panel* – «особовий склад, персонал, фахівці» та сполука *panel discussion* – «дискусія, нарада (консиліум) фахівців» (ВАУС-Г). Схоже, але не ідентичне значення фіксують так: «6. *спец.* Ряд об'єктів (інформаторів), яких ураховують при соціологічному обстеженні за певною програмою. *Панель попиту; Споживацька панель*» (СУМД II: 190).

Латинізм *ротація* існував в українській мові як спеціальний термін у значеннях «1. Те саме, що **Ротаційна машина**. 2. Період часу, протягом якого відбувається повна зміна сільськогосподарських культур на певній земельній ділянці згідно з сівозміною» (СУМ-11 VIII: 888). Нині до семної структури іменника додалися нові уточнювальні компоненти, що розширили його семантику й, відповідно, сферу його вживання: «3. Чергова заміна (перев. кадрів). 4. *військ.* Заміна особового складу в збройних силах країни» (СУМД II: 355), пор.: *Для української демократії важливіше інше – неминуча **ротація політичних гравців** при незмінних правилах гри* (УП, 23.11.09); ***Ротація в уряді*** (Д, 04.02.20); *У Яворові відбулася **ротація** канадської **військової тренувальної місії UNIFIER*** (Zbruc, 06.10.20). У нових уживаннях реалізується первинне значення лексеми – ‘обертання’, однак уже запозичене з англійської мови, де

сталою є сполука *personnel rotation* – ротація кадрів (НУАС). Аналогічний процес спостерігаємо в музичній сфері, де іменник *ротація* використовують у значенні ‘розміщення музичної композиції в радіоефірі’, напр.: *Українські артисти і продюсери підтверджують – я ніколи в своєму житті не використовував вираз «неформат» для пояснення відмови в ротації* (СЛУХ, 18.03.20); *Радіостанції «Мелодія», «Люкс ФМ», KISS FM і «Хіт FM» внесли зміни до програмної концепції, що передбачають збереження для них квоти українською мовою на рівні 25% за умови ротації 60% пісень мовами ЄС* (Укрінформ, 12.12.17); у медицині – ‘здійснення обертальних рухів у тому чи іншому суглобі’, напр.: *Хоча класичне визначення кульшового суглоба як кулеподібного суглоба з єдиним центром ротації є концептуально простим уявленням...* (Зазірний: 102); у логістиці – ‘заміщення одного однотипного товару на інший, який відрізняється виробничою партією, датою та часом виробництва’, напр.: *При цьому всі правила ротації товару зводяться до вимоги обов’язкової заповнювання полиць в торговій точці* (Бізнес, 17.11.20).

Важливими в суспільно-політичній лексиці є нові значення прикметників, які служать для характеристик різних суспільних явищ та процесів. Повторним прихованим запозиченням є співвідносний з англ. *significant* український прикметник *знаковий*, поданий у СУМ-11 тільки у відносному значенні «Стос. до знака (у 3 знач.)» (СУМ-11 III: 640). Нині мовна практика засвідчує метафоричне якісне значення прикметника, яке розвинулося на основі значень англійського відповідника: «1. Знаменний, важливий; показовий; 2. Істотний, значний; 3. Багатозначний; 4. лінгв., мат. Значущий» (ВАУС), пор.: «*Перехід 1989*» – *знакова подія*, де учасники спробують спільно означити, як і що змінилося у культурній ситуації незалежної України після падіння Берлінського муру й розпаду СРСР (ФБ, 04.09.19); *Музичні експерти України відібрали список із 20 пісень за 20 років, знакових для нашої країни* (УП, 30.01.20); *Зібров: Серед моїх учнів є знакові люди в Україні* (Youtube, 22.04.20).

Синонімом до прикметника *знаковий* у такому переносному, якісному, значенні дедалі частіше виступає і прикметник *культовий*, пор.: *Культовий фільм «Іграшка» з П'єром Рішаром очікує на «перезапуск»* (НР, 14.10.20); *Цього року гості фестивалю зможуть оцінити на великому екрані культову класику епохи Нового Голлівуду – фільми Френсіса Форда Копполи, Мартіна Скорсезе і Джорджа Лукаса* (КТК, 10.09.19); *Культове видавництво, культовий автор і культові покупці (це якщо саме ви купите)* (ФБ, 19.07.18). Є підстави розглядати цю лексему як неосемантизм-запозичення з англ. *cult, cultic* – «2. розм. Винятково популярний» (НУАС). Бо досі прикметник *культовий* подано лише в його вихідному, відносному, значенні «Стос. до культу (у 1 знач.), де культ – «1. Релігійне служіння божеству; релігійна обрядовість» (СУМ-11 IV: 393). У новому значенні лексему *культовий* фіксує СУМД: «Знаковий, дуже важливий для певної спільноти, певної епохи. *Культовий письменник; Культовий фільм*» (СУМД I: 511).

До новозапозичення належить і прикметник *пілотний*, засвоєний з англ. *pilot* у значенні 'дослідний, експериментальний, випробувальний': *Уряд запровадив пілотний проєкт «Розвиток соціальних послуг»* (КМУ, 03.03.20); *2019 року пройде пілотна сертифікація вчителів початкової школи* (УЦОЯО, 09.01.19). Є.А. Карпіловська зазначає, що хоча прикметник *пілотний* походить від того самого етимона, що й раніше запозичений з французької мови іменник *пілот*, та за лексичним значенням від нього відрізняється, що підкреслює й інша форма вже наявного в українському лексиконі прикметника, утвореного від слова *пілот*, – *пілотський* [Клименко, Карпіловська, Кислюк 2008: 24]. Про функціональний потенціал цієї лексеми свідчить велика кількість сполук з нею, напр.: *пілотний проєкт, пілотний етап, пілотний варіант, пілотний регіон, пілотний фест, пілотний рівень, пілотний поверх, пілотний сюжет, пілотна серія, пілотна група, пілотна програма, пілотна акція, пілотна модель, пілотне відпрацювання, пілотне виробництво, пілотне дослідження, пілотне тестування, пілотне обстежування, пілотне оцінювання, пілотна версія*

(програми) та ін. СУМД реєструє цей прикметник у значенні «який відкриває новий напрям; новаторський» (СУМД II: 231).

Нове значення останнім часом демонструє і відносний прикметник *профільний*, поданий у СУМ-11 з тлумаченням «Прикм. до **профіль 1, 2**» і прикладами *профільний портрет, профільний переріз, профільний інструмент* (СУМ-11 VIII: 334). Сучасні тексти засвідчують інакші сполуки з ним та інакші контексти його вживання: *У профільному комітеті Верховної Ради пройшли слухання з проблемних питань реформування системи пенсійного забезпечення* (КМУ, 13.10.20); *Упровадити профільну школу до 2027 року – завдання МОН, яке маємо виконати що швидше, то ліпше* (Практика, 03.03.20). Цю лексему було запозичено з французької мови, де *profil* – обрис. Теперішнє значення прикметника – результат запозичення з англійської мови, у якій *profile* – спеціалізаційний, який відображає основні риси, визначальний тощо (АУАСНМ). У сучасній живомовній практиці функціонують сполуки *профільний міністр, профільний закон, профільний комітет, профільний департамент, профільний законопроект, профільний іспит, профільний експерт, профільний віце-прем'єр, профільний документ, профільний медичний заклад, профільний фахівець; профільна діяльність, профільна спеціалізація, профільна школа, профільна кафедра, профільна освіта, профільна комісія, профільна робоча група; профільне навчання, профільне міністерство, профільне підприємство, профільне відомство* та ін. Прикметники *знаковий, культовий, профільний* засвідчують активний перехід віносних прикметників у якісні й формування в них нового, часто оцінного значення.

Отже, повторні приховані запозичення, значення яких відображають різні явища та ознаки соціальної сфери й комунікації, активно неосемантизувалися саме в публіцистичному стилі. Нині вони функціонують майже в усіх стилях української мови. Частина таких іменників, наприклад, зазнала розширення значення та детермінації, а прикметники утворилися завдяки транскатегоризації в граматичній системі мови.

3.5. Найпродуктивніші повторні приховані запозичення у сфері економіки

У сучасній українській мові активізувався процес вживання в новому значенні лексем, що називають різні економічні, зокрема бізнесові, явища.

Семантичних змін зазнав іменник *піраміда*, відомий в українській мові зі значеннями «1. Велика кам'яна споруда з чотирикутною основою і трикутними боковими поверхнями, які утворюють на вершині будівлі гострий кут, що служила гробницею фараонів у стародавньому Єгипті; // Про пам'ятник такої форми, зведений на честь кого-, чого-небудь, на пам'ять про когось, щось; 2. Многогранник, основа якого являє собою многокутник, а бічні грані – трикутники, що мають спільну вершину; 3. Предмет, що має широку основу і конусоподібно звужується догори; // Група предметів, укладених або складених у вигляді купки, що має широку основу і звужується догор; 4. Гімнастична, акробатична фігура, яка складається з групи людей, що стають один одному на плечі; 5. Пристосування для тримання і зберігання гвинтівок та рушниць; // Трикутник, утворений з 16 більярдних куль, складених на початку гри; вид більярдної гри в 16 куль» (СУМ-11 VI: 538). Нині цю лексему в текстах економічної тематики¹³ розуміють як «3. ... || *перен.* Схему фінансового шахрайства, яка полягає в залученні якомога більшої кількості вкладників. **Фінансова піраміда** – спосіб наживи, який полягає в тому, що кошти від продажу компанією цінних паперів особам, які формують нижні щаблі «піраміди», використ. на виплату дивідендів особам, що утворюють верхні щаблі «піраміди»; різновид фінансового шахрайства» (СУМД II: 232). Очевидно, аналізований іменник зазнав семантичних змін під впливом англ. сполуки *financial pyramid*. Оновлення його значення засвідчує мовна практика: *Усі мої аргументи про те, що 400% за вкладом – нереально, що це схоже на фінансову піраміду, розбивались, немов об лід, об ту примару миттєвого збагачення, яка вже міцно засіла в голові жінки* (Галичина, 23.09.20); *У Росії*

¹³ Нині функціонує і суспільно-політичний термін *піраміда влади* «структура апарату державної влади, у якій що вищий ранг, то менша кількість посадових осіб» (СУМД II: 232).

«посипалася» **фінансова піраміда** *Finiko* – вкладники продавали заради неї квартири (УНІАН, 26.07.21); Нацполіція викрила організаторів шахрайської **фінансової піраміди**, які ошукали вкладників на понад 8 мільйонів гривень (ФБ, 13.08.20) тощо. Інколи спостерігаємо функціонування іменника *піраміда* не в складі сталої сполуки *фінансова піраміда*, а окремо з таким самим значенням, пор.: **Піраміда** «B2B Jewelry»: силовики провели 26 обшуків і закрили магазини (УП, 26.07.21).

До нових запозичень належить англізм *тендер*, який СІС-74 засвідчив раніше в значеннях «(англ. *tender*, від *tend* – обслуговувати) – 1) Причіпна частина паровоза, де містяться запаси води, мастила, палива тощо; 2) Невелике допоміжне (з двигуном) або спортивне (з вітрилом) судно; 3) Гвинтова стяжка для натягування тросів або дроту» (СІС-74: 658). Нині воно повторно запозичене з англ. *tender* в значенні ‘конкурс, заявка на підряд, пропозиція’ та сформувало в українській мові таку семантичну парадигму: «екон., фін. 1. Конкурсна форма замовлення на закупівлю товарів, надання послуг чи виконання робіт за певними умовами; 2. Бланк із пропозицією визначення вимог, послуг, який розсилають потенційним учасникам торгів» (СУМД II: 446). У новому значенні цей іменник виявляє високу активність у текстах ЗМІ, реклами та діловодства: *Мер Чернігова віддав «дорожній» тендер на 115 мільйонів гривень своєму бізнес-партнеру* (УНН, 06.10.20); **Тендер** – це обов’язкова процедура для державних органів і підприємств України, призначена для проведення публічних закупівель (Prozorro, 12.03.20). Цей неосемантизм формує синонімічні зв’язки з іменниками *аукціон*, *заявка*, *змагання*, *конкурс*, *подання*, *пропозиція*, *торги*. Активність функціонування лексеми засвідчує широкий спектр сполук, еживаних не лише в текстах спеціальної тематики, з прикметниками, напр.: *відкритий тендер*, *міжнародний тендер*, *паливний тендер*, *формульний тендер*, з дієсловами, напр.: *виграти тендер*, *дорожній тендер*, *заявити на тендер*, *оголосити тендер*, *прийти на тендер*, *провести тендер*, з іменниками та прийменниково-

іменниковими конструкціями, напр.: *тендер залізниці, тендер із впровадження, тендер на закупівлю, тендер на послуги, тендер на придбання, тендер на проведення, тендер на ремонт* тощо. Словотвірний потенціал іменник *тендер* реалізує в похідному прикметнику *тендерний*: *тендерна закупівля*, напр.: *Компанія «Укрспецпроект» перемогла у восьми **тендерних закупівлях** на суму понад 216 мільйонів гривень (УНН, 23.09.21), тендерний комітет*, напр.: *Чи має право **тендерний комітет** або уповноважена особа на помилку?* (ВЗ, 06.07.18), *тендерний документ*, напр.: *Окрім того, згідно із документом, під час оскарження **тендерних документів** необхідно надати докази порушення прав та законних інтересів (ДТ, 03.06.21), тендерна процедура*, напр.: *Загалом ці десять **тендерних процедур** дозволять переплатити від 176 до 189 млн грн (Д, 21.09.21), тендерна пропозиція*, напр.: *Вона [система Prozorro – Ю.Ц.] виконує функцію автоматичної оцінки **тендерних пропозицій** за тими критеріями, які виставив замовник (Там само, 16.02.18) та ін. Прикметник тендерний функціонує також як частина складних слів, напр.: **Тендерно-договірний** відділ забезпечує проведення процедур закупівель на розробку проектно-кошторисної документації (ФБ, 22.10.19); Начальник відділу **тендерно-маркетингової** роботи та контролю якості ДП «Придніпровський експертно-технічний центр Держпраці» Лариса Іващенко (Fssu, 08.08.18) тощо.*

До неосемантизмів у терміносистемі фінансової сфери також уналежнюємо дієслово *відмивати* та похідний від нього іменник *відмивання*. У СУМ-11 лексема *відмивати* зареєстрована в прямих значеннях: **відмивати** – 1. Миючи, очищати кого-, що-небудь від бруду і т. ін.; 2. спец. Промиваючи, відділяти що-небудь від домішок (СУМ-11 I: 605), а *відмивання* потлумачено як «дія за значенням **відмивати** й **відмиватися**» (Там само). Мовна практика доводить переосмислення семантики аналізованих одиниць, а саме: формування в них метафоричного значення: *У цьому ж банку зберігав свої коштовності його тесть, сицилієць Карло, який **відмивав** у нейтральній*

Швейцарії італійські гроші, а також багато інших вихідців із різних країн світу... (ДТ, 15.05.09); *Відмивання грошей* практикується передусім у колах наркобізнесу та з боку організованої злочинності (DW, 23.09.20). СУМД фіксує таке нове значення розглядуваного дієслова та його похідних: **відмивати** – 3. *перен., розм.* Робити легальним, законним (про власність, гроші); **відмивання** – Дія за знач. **відмивати** 3 (СУМД I: 155). Активність нового значення доводить і вживання похідних від дієслова *відмивати*, пор. дієприкметника *відмитий* (**Відмиті гроші** використовують, наприклад, для придбання цінних паперів, земельних ділянок, цінних металів, але також часток у підприємствах (DW, 23.09.20)) та дієприслівника *відмиваючи* (**Відмиваючи гроші**, посадові особи привласнили 12 млн грн державних коштів і 800 млн грн – комерційних установ (News, 02.06.15)) у нових контекстах.

Із медичної галузі до економічної прийшов прикметник *шоковий*, пор. «Стос. до шоку; викликаний шоком» (СУМ-11 XI: 507-508). Галіцизм *шок* у цьому словнику потлумачено як «загальний тяжкий розлад життєво важливих функцій організму, викликаний порушенням нервово-рефлекторної діяльності внаслідок фізичної чи психічної травм; // *перен.* Стан пригніченості, розгубленості» (Там само: 507-508). СУМД фіксує прикметник *шоковий* у складі словосполучки *шокова терапія* – «*спец.* система надзвичайних заходів, спрямованих на оздоровлення організму людини, економіки тощо» (СУМД II: 448). Мовна практика засвідчує нове значення цього прикметника саме в економічних контекстах: *Поступові реформи або шокова терапія у вигляді швидких, рішучих і комплексних заходів – це давня суперечка між політиками, економістами і політекономістами* (Case, 03.04.18); *Країни, які рухалися шляхом «шокової терапії», зазнали менших соціальних втрат, ніж ті, що рухалися повільніше, як Україна* (УП, 01.04.15). Сполучка *шокова терапія* – це калька англійського метафоричного словосполучення *shock therapy*, де *shock* буквально «удар, стрясання». Функціональний потенціал сполучки та самого прикметника *шоковий* у новому значенні доводять широкі синтагматичні

зв'язки: *З початку 90-х у середовищі політиків, економістів і політекономістів розгорнулася епічна битва між градуалістами старої школи, які наполягали на поступовості реформ, і **прибічниками шокової терапії**, що агітували за швидкі, рішучі та комплексні заходи* (ДТ, 02.04.18); *Було реалізовано різкий **шоковий сценарій** відв'язування від звичного якоря стабільності (фіксованого курсу) без дотримання елементарних правил монетарної безпеки* (ДТ, 13.03.15); *І вихід із цієї пастки для Білорусі пролягає лише через болісний, навіть **шоковий**, але безальтернативний **вихід** із російськоорієнтованої моделі розвитку* (УТ, 13.08.20). Потенціал прикметника **шоковий** засвідчує й метафоричне вживання прикметника щодо називання суспільних явищ: *Україна переживала **шоковий період**, спровокований одразу двома чинниками – втратою частини території та конфліктом на Сході* (Інтерв'ю, 27.02.18). Словотворчу активність одиниць із новим значенням ілюструють поодинокі похідні, зокрема, метафорична сполука **шоковий терапевт**, напр.: *Найбільш, напевно, успішний «**шоковий терапевт**» Лешек Бальцерович назвав його періодом екстраординарної політики* (ДТ, 02.04.18).

Отже, аналізовані повторні приховані запозичення – це наслідки глобалізаційних процесів у сфері економіки й бізнесу. Вони повторно запозичені здебільшого з англійської мови й утворені двома способами: калькуванням форми й семантики та калькуванням лише семантики. Мовці активно переосмислюють похідні від таких нових одиниць і часто вживають їх метафорично, з додатковими конотаціями.

Висновки до розділу 3

Засвоєння нових слів – це неодмінна ознака розвитку будь-якої мови, носії якої перебувають у вирі міжнаціональних зв'язків. Унаслідок глобалізації не лише збільшується кількість новозапозичень, а й закономірним стає процес повторного прихованого запозичування, особливо за посередництва іншої

мови. Такий спосіб оновлення семантики слова виокремлено за умови, коли слово є новим за змістом, але звичним для мовців за формою, яка може бути й питомою.

Функціонування повторних прихованих запозичень відбувається на основі зміни їхньої внутрішньої форми, розширення і переструктурування парадигми значень у різних сферах, напр.:

- 1) інформаційні технології (іменники: *бібліотека, вікно, вірус, диск, документ, іконка, каталог, меню, мережа, миша, монітор, павутина (павутиння), панель, папка, пірат, порт, сервер, тенета, ярлик* та ін. й похідні від них прикметники; дієслова: *завантажити / завантажувати* й спільнокореневі, а також *викладати / викласти, вивішувати / вивісити, розмістити / розміщувати, формувати, пакувати* тощо);
- 2) культурно-мистецька сфера (*модератор, модерація, модерувати, модерований, модерування; номінація, номінувати, номінант, номінований; презентація, презентувати, презентований; рецепція, рецептивний; прикметники золотий, платиновий, живий, мобільний* та ін.; лексеми з індустрії моди: *гламур, глянець і глянцевий, модель*; раніше не зафіксовані, але відомі значення іменників *дефіле, платформа, туш*);
- 3) соціальна сфера (іменники *виклик, артикуляція, артикулятор, клімат і мікроклімат, контекст, пакет і пакетний, панель і панельний*; похідні відносні прикметники *знаковий, культовий, пілотний, шоковий* з новими якісно-оцінними значеннями; дієслово *блокувати* та похідні від них тощо);
- 4) економіка (іменники *акція, конверсія, піраміда, тендер*).

На основі опрацьованих прикладів виокремлено два способи засвоєння повторних прихованих запозичень: 1) калькування форми та семантики (*артикуляція* (англ. *articulatio*), *контекст* (англ. *context*), *пакет* (нім. *paket*),

тендер (англ. *tender*) та 2) калькування лише семантики (*вікно* (англ. *window*), зелений *дім* (англ. *green*), *розумний дім* (англ. *smart home*), *купе* (*шафа-купе*) (англ. *wardrobe-compartment*) тощо.

Більшість аналізованих лексем, нові значення яких відображають різні явища та ознаки соціальної сфери, культури й комунікації, моди, зазнала розширення значення та його детермінування, а новозапозичення у сфері інформатики, навпаки, демонструють спеціалізацію значення.

Найвищу словотворчу та комунікативну активність виявлено в групі назв соціальних явищ та процесів і феноменів культурно-мистецької сфери, а найчисленнішу групу нових повторних прихованих запозичень становлять лексеми з терміносистеми інформатики, що відповідає швидким темпам розвитку сучасних засобів масової комунікації.

Досліджувані лексеми повторно запозичені із англійської, яка є мовою глобалізації. Матеріал дослідження свідчить про те, що синтагматичні та парадигматичні відношення, які формує лексема, унаслідок процесу повторного прихованого запозичування. Те, що семантика нових запозичень часто не збігається із семантикою їх прототипів у мові-джерелі, адже є можливість, що слово запозичене тільки в одному чи кількох значеннях при його значно ширшій полісемії в іноземній мові, або запозичене слово звузило своє значення через його спеціалізацію чи розширило свою семантику, засвідчує, що в дедалі інтенсивніших і ширших контактах з англійською мовою активізуються внутрішні ресурси української мови.

РОЗДІЛ 4

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НОВИХ СЛОВОТВІРНИХ ОМОНІМІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

4.1. Визначення омонімії в слов'янському мовознавстві

Важливим виявом динаміки лексикону й одним із механізмів появи неосемантизмів є повторна реалізація словотвірної моделі, унаслідок якої постають нові омоніми. Науковий інтерес до омонімів у різні періоди розвитку мовознавства можна пояснити неоднозначною природою цього явища, до якого самі лінгвісти ставилися по-різному.

З приводу цього О.О. Потебня зазначав, що «омонім є фікція, основана на тому, що за ім'я в розумінні слова береться не справжнє слово, а тільки звук». Учений писав, що «справжнє слово живе не в словнику або граматиці, де воно зберігається тільки у вигляді препарата, а в мовленні, як воно кожний раз вимовляється, причому кожного разу воно складається зі звуків єдиного й одного значення. [...] Відношення між словами однозвучними, якщо однозвучність їхня не є лише випадкова або уявна, завжди буває таке: а) уявлення, яке спочатку зв'язане зі звуком, може в різний час стати засобом усвідомлення різних значень; б) кожне з цих значень може, своєю чергою, стати уявленням інших значень» [Потебня 1985: 77-78].

Думку про закономірність омонімів та характер цих одиниць висловив Л.А. Булаховський. Учений вважав, що омонімія – це природне мовне явище, яке не варто розглядати як негативне. Однак зазначав, що мови намагаються позбутися омонімів, які виникли на основі фонетичних змін, тоді як окремі види омоніміїних одиниць легкі для розуміння, розрізнення, у свідомості мовця викликають віддалені асоціації, а тому не конкурують й не витісняють одна одну із системи мови. До таких омонімів він відносив:

1. Омоніми, які належать до різних граматичних категорій, наприклад: рос. *стекло* іменник та *стекло* – дієслово *стечь* у 3 ос. однини с. р. минулого часу.

2. Омоніми, які є різними видами значень багатозначного слова: рос. *коса*, що виявляє значення «пасмо волосся», та переносне – «довга смуга піщаної землі, яка врізається у відкрите море, річку і т.ін.».

3. Омоніми, які позначають далекі поняття, а тому легко розрізняються, наприклад: рос. *брак* – «зіпсована продукція» і «шлюб».

4. Омоніми, що виникли в процесі словотворення, наприклад: рос. *перевести* (через вулицю і т.ін. / перекласти іншою мовою).

5. Омоніми в складі сталих виразів, наприклад: рос. *прясти ушами* (про коня), укр. *прясти очима* (пускати бісики) та *прять* (нитку) [Булаховський 1978б: 320–321].

Л.А. Булаховський наголошував, що виникнення омонімів не є словотворчістю, а швидше виявляється як «зрив» цього процесу, тому будь-яка мовна система має виразну тенденцію позбавлятися омонімічних одиниць, які належать до однієї частини мови. Разом з тим учений на матеріалі російської мови виокремлював значну групу омонімів, що вирізняються стійкістю в лексиконі – ті, які з'явилися і з'являються як наслідок «розгалуження значень» (рос. *свет, рукав, худой*). Причиною стійкості цих омонімів дослідник уважав їхню значеннєву спорідненість: «поки одне значення щодо іншого сприймається як ... образність, метафора, троп загалом, ніякої тенденції до знищення такого типу омонімів мовна свідомість не виявляє» [Булаховський 1978а: 335]. Більше того, виникнення і поширення таких омонімів, на думку вченого, відповідає самій мовній природі та принципу економно використовувати обмежену кількість знаків для усього різноманіття психологічних і логічних можливостей мовців (так зв. закон економії мовних зусиль А. Мартіне).

Щодо розрізнення полісемії та омонімії, то Л.А. Булаховський зазначав, що «відхилення від первинних значень, які накопичилися в процесі розвитку мови, через певний час сприймають як нові, але споріднені, значення. І поки мовці відчують зв'язок між такими значеннями, доти в мовній системі нормально функціонують ці одиниці. Якщо ж такий зв'язок втрачається, тоді лінгвісти можуть говорити про утворення власне омонімів, частина із яких приречена зникнути (щоб уникнути неоднозначності в мові), хоча й не обов'язково. Омоніми зберігаються, якщо їхнє значення є вузьким (рос. *точить* і укр. *точити* (воду, вино, зерно, війну тощо), вони мають неповну систему граматичних форм (рос. *чара* (кубок,) і *чары* (магія) чи належать до надто далеких функціональних сфер (рос. *лук* (зброя і цибуля) [Булаховський 1978а: 335-336]. Дослідник вважав, що омоніми, які виникли під час називання нових понять у процесі словотворення, є стійкішими, ніж прості. Він ілюстрував це функціонуванням в українській мові, наприклад, таких омонімів з антонімічними значеннями, які утворилися внаслідок фонетичного збігу префіксів з-: укр. *знімати* – рос. 1) *снимать*, 2) *подымать* [Там само: 340].

М.А. Жовтобрюх зауважував, що «омоніми – це різні слова, які подібні між собою зовнішньою формою, звучанням, але не значенням, саме тому не можна змішувати омонімію з багатозначністю слів» [Жовтобрюх 1965: 28]. Остаточної межі між омонімами й різними значеннями багатозначного слова дослідник не проводив, адже був певний, що омоніми часто виникають внаслідок дальшого розвитку багатозначності слова, коли «окремі значення можуть втрачати зв'язок між собою і усвідомлюватись як самостійні» [Там само: 28].

Розрізняла багатозначність і омонімію Л.А. Лисиченко, зазначаючи, що в будь-якій мові завжди «буде певна кількість слів, для яких важко розв'язати питання, чи це ще омоніми, як про це свідчить етимологія слова, чи значення полісемантичного слова» [Лисиченко 1977: 65]. Дослідниця докладно

узагальнила погляди на різні типи омонімів, питання про причини й шляхи виникнення омонімів в українській мові.

Спираючись на розвідки українських і російських дослідників, О.О. Тараненко серед внутрішніх чинників омонімії виокремлює: 1) семантичний – розпад багатозначності слова, коли його окремі значення перестають сприйматися як семантично пов'язані: *пóрох* ‘пил’ і *пóрох* ‘вибухова речовина’; 2) фонетичний – зміни у звуковому складі слів, що спричиняють їхнє формальне ототожнення: напр., збіг давніх *ы* та *і* в сучасний український *и*: *вити* ‘видавати протяжні звуки’ (від *выти*) і *вити* ‘сплітати, скручувати’ (від *вити* < *віти*); 3) словотворчий – утворення омонімів від тих самих або різних коренів чи основ: *стан* ‘стоянка, табір’, *стан* ‘торс, талія’, *стан* ‘ситуація, обставини’ і *стан* – у техніці і т. п. (спільнокореневі зі *ста́ти*) [Тараненко 2007: 454–455].

У мовознавстві розрізняють омоніми й багатозначні слова і на основі асоціативних зв'язків, адже багатозначні слова мають декілька пов'язаних між собою значень, а омоніми «не мають спільних елементів смислу (сем)» [Кочерган 2004: 198]. За походженням М.П. Кочерган виокремлював гомогенні та гетерогенні омоніми. До гомогенних відносив одиниці, що виникли внаслідок розпаду одного слова на два, зумовленого втратою (розривом) зв'язків між окремими значеннями вихідного багатозначного слова (наприклад, *журавель* ‘птах’ і *журавель* ‘колодязь’). Гетерогенні омоніми, за М.П. Кочерганом, виникли внаслідок збігу етимологічно різних слів (наприклад, *ключ* ‘знаряддя, яким відмикають двері’ (пов'язаний зі словом *клюка* ‘костур’) і *ключ* ‘джерело’ (пов'язаний зі словом *клюкати*) [Кочерган 2004: 199–200].

Перехідний тип одиниць між багатозначними словами й омонімами досліджував Ю.О. Карпенко, доводячи, що «в реальному функціонуванні мови поміж полісемією та омонімією існує значна переходова смуга, у якій полісемія вже втрачається, тобто слова перестають бути виразниками семем одного слова,

але омонімія ще не реалізується, тобто мотиваційні відношення твірного й похідного слова ще не втрачаються» [Карпенко 1990: 36]. Він, використовуючи приклади В.В. Левицького, пояснює цей процес так: іменник *лист* у парі *лист паперу* і *лист до матері*, *корінь дерева* і *корінь зуба* є багатозначним, бо обидві пари мають спільну сему 'папір', а в парі *лист дерева* і *лист до матері* – іменники не мають спільної семи, отже, є омонімами. А в парі *лист дерева* і *лист паперу* іменники є мезонімами, оскільки в них відчувається семантичний зв'язок: 'рівна поверхня' (листа дерева або паперу), однак він є слабким, щоб вважати такі відношення полісемічними [Карпенко 1990: 36].

Перспективним вважаємо відмову від однобокого – позитивного чи негативного – сприйняття омонімії, «визнаючи за нею певну конкретну функцію в конкретних умовах», як наприклад, «задоволення закону економії мови, який проявляє себе в повторному використанні наявного в мові засобу позначування для нового об'єкта позначення» [Демська 2015: 60].

Природою омонімії цікавилися й закордонні дослідники. Б. Трнка вважав, що омонімія виникає внаслідок злиття фонем (відповідно – відпадання), наприклад англ. *so* – так і *sow* – сіяти, або при їх запозиченні, зокрема англ. *fair* – ярмарок і прекрасний як результат запозичення однакових за звучанням іншомовних слів [Трнка 1967: 273]. Він називав омонімію «суттєвим фактором у розвитку фонологічної системи мови», однак зауважував, що в мовній системі, імовірно, «мають існувати профілактичні тенденції, які б стримували процес виникнення надмірної кількості омонімів». На підтвердження такої думки дослідник наводив приклад руху приголосних у германських мовах і «великого руху голосних» в новоанглійській, що виникли, скоріш за все, як реакція системи мови на тенденцію надмірного утворення омонімів [Там само: 275–276].

С. Ульман зазначав, що омонімія, на відміну від полісемії, не належить до абсолютних мовних універсалій, а тому мова була б ефективнішою без омонімів. Проте він зауважував, що омонімія є статистичною універсалією з

високим ступенем вірогідності, а також доводив, що деякі омоніми виникають у процесі розходження значень, але більшість – унаслідок збігу звуків у процесі розвитку мови [Ульманн 1970: 270–271]. Основним засобом диференціації омонімів уважав контекст.

Російські дослідники В.В. Виноградов, Д.М. Шмельов, О.І. Смирницький уважали омонімію і полісемію явищами, схожими тільки зовні, але різними за своєю внутрішньою природою. Із цього приводу В.В. Виноградов писав, що проблема омонімії є однією з найнагальніших і найзаплутаніших в лінгвістиці й зазначав: «Два чи більше вільних номінативних значення можуть поєднуватися в одному слові лише в тому випадку, якщо одне або два з них є похідними від основного (розуміються як такі в певний період розвитку мови). Якщо ж такого зв'язку між значеннями немає, то маємо справу вже з двома омонімами» [Виноградов 1960: 13]. О.І. Смирницький, аналізуючи англійські іменники *spring*¹ «весна», *spring*² «пружина», *spring*³ «джерело», зауважував, що між ними немає ніякого видимого й зрозумілого для мовців зв'язку, а однаковість їхнього звучання виглядає випадковою, саме тому вони належать до омонімів [Смирницький 1998: 160]. Д.М. Шмельов причинами виникнення омонімів вважав: 1) звукові збіги в процесі розвитку мови (рос. *лук* (рослина) і *лук* (для стрільби); 2) запозичення з різних мов (рос. *брак* (изъян) і *брак* (жени́тба); 3) семантичний розрив, розпад багатозначного слова (рос. *брань* (руга́нь) і *брань* (война, битва); 4) утворення слів від тієї самої основи (рос. *ветрянка* (мельница) і *ветрянка* (оспа); 5) омонімічність словотворчих афіксів (рос. *бумажник* (для денег) і *бумажник* (работник бумажной промышленности) [Шмелев 1977: 78-79]. У межах процесу формування омонімів у системі української мови й повторне використання словотвірної моделі трактуємо як спосіб творення нових омонімів.

О.О. Реформатський на відміну від дослідників, які вважали омонімію явищем збагачення мови, стверджував, що «омоніми – це прикре нерозрізнення того, що має розрізняватися», які перешкоджають розумінню. Тому він

відзначав їхню позитивну роль тільки в каламбурах і анекдотах, де, власне, й необхідна гра слів [Реформатский 1998: 94].

Л.О.Новіков розглядав омонімію як «семантичну межу слова», яка виникає внаслідок «втрати значеннями слова мовної мотивованості, тобто спільності та неперервності своєї внутрішньої форми» [Новиков 1983: 210]. Він стверджував, що фіксування омонімів у словнику має спиратися на смислову структуру тільки того періоду мови, який їх віддзеркалює.

Для розмежування багатозначності та омонімії нині використовують різні критерії. О. Дутка узагальнює такі: семантико-граматичний (беруть до уваги семантичні та граматичні розходження між словами), словотворчий (омонімічні слова входять до різних словотворчих рядів), субституційний (заміна омонімічних слів обмежена контекстом), дистрибутивний (омонімам притаманна різна лексична сполучуваність) тощо [Дутка 2014: 36].

Найважливішим критерієм розрізнення багатозначності та омонімії є предметний зміст слова. Наявність семантичного зв'язку між співзвучними словами свідчить про багатозначність, а відсутність внутрішньої взаємозалежності, віддаленість значень однакових слів – про омонімію. «Значення омоніма розкривається тільки у фразі. Зміст його в ізольовано вжитому слові визначити не можна» [Жовтобрюх 1965: 31].

Незважаючи на те, що українська мова має в своєму арсеналі значну кількість словотворчих засобів і можливостей, це не перешкоджає утворенню омонімів на кожному етапі її розвитку.

4.2. Види новотворів-омонімів у сучасній українській мові

Сьогодні дослідження омонімів залишається перспективним і в контексті вивчення вторинної номінації та виникнення інновацій. Прийняте в дисертації розширене трактування неосемантизації як загалом появи нового значення в слові з уже відомою формою дало змогу окреслити ті групи лексики, які залучено до оновлення семантики різними способами в українській мові кінця

XX – початку XXI ст. При цьому до уваги взято не лише зміни в семантиці вже наявних слів, а й ті зміни, які приводять до створення нового омоніма.

З-поміж новотворів-омонімів на основі текстів публіцистичного, художнього та розмовного стилів виокремлюємо похідні – наслідки універбації та повторного використання суфіксальної словотвірної моделі.

4.2.1 Нові омоніми – наслідки універбації

Одним зі шляхів втрати мовної мотивованості значення є словотворення на основі мовної компресії. Дослідники цей спосіб творення називають *стягненням, семантичною конденсацією, семантичною компресією, еліпсисом, згортанням найменувань*, а найчастіше – *універбацією або універбізацією*.

Термін *універбація* запропонував О.В.Ісаченко. За його словами, це явище охоплює «процеси, пов’язані зі втратою семантичного членування», що є одним із законів розвитку лексики взагалі [Ісаченко 1958: 340]. Він трактував універбацію як різновид словотворення внаслідок згортання атрибутивних аналітичних найменувань на основі ад’єктивних (рос. *сетчатая оболочка* – *сетчатка*) і генітивних (рос. *аттестат зрелости* – *аттестат*) словосполук. Втрата формального й семантичного членування зумовлює конфлікт між новим змістом і старою формою, що вирішується через виникнення нової форми для нового змісту або переосмислення старої форми [Ісаченко 1958: 340]. Дослідник виокремлював кілька способів універбації: осново- та словоскладання, еліптичний пропуск одного з членів сполуки, зрощення, афіксальне словотворення, усічення, аббревіацію тощо.

Н.Ф. Клименко зазначала, що універбація ґрунтується на відношенні семантичної еквівалентності між твірним словосполученням і похідним словом» [Клименко 2007: 776]. Тобто наслідком універбації є похідне слово, яке за формою співвідносне лише з одним словом, а за змістом – зі словосполученням. Дослідниця трактувала універбацію як «різновид

суфіксального способу словотворення, при якому словосполучення з допомогою суфіксації згортається в слово» [Клименко 2007: 776].

У роботі дотримуватимемося широкого трактування терміна універбація, залучаючи до універбів не тільки суфіксальні утворення, а всі випадки мовної конденсації, й зосередимо увагу на нових словах, форма яких уже наявна в мові та знайома мовцям.

Науковці зауважують, що слова-універбати або універби вживаються, як правило, у розмовній і професійній мові, мові засобів масової інформації, художній літературі. До них відносять іменники на зразок *кредитка* (кредитка карта), *маршрутка* (маршрутне таксі), *гречка* (гречана крупа), *читалка* (читальний зал) тощо.

Способом універбації утворена значна частина неологізмів: *автономка* (автономне опалення в будинках); *гуманітарка* (гуманітарна допомога), *електронка* (електронна пошта), *флешка* (флеш-карта) та ін. З-поміж них нас цікавлять нові слова, форма яких уже наявна в мові та знайома мовцям. На прикладі цих одиниць детальніше проаналізуємо універбацію як механізм творення лексем із уже відомою формою та новим значенням, що стають новими омонімами до відомих слів.

Серед нових омонімів виокремлюємо дві групи: конкретні та абстрактні назви.

До групи конкретних назв уналежнюємо такі підгрупи:

- а) назви технічних приладів, знарядь та деталей (*материнка*, *читалка*, *плазма*, *цифра*);
- б) назви установ (*гума*).

Найчисленнішу підгрупу становлять назви технічних пристроїв та деталей. Так, іменник *материнка* в мовленні фахівців з ІТ вживається як еквівалент до сполуки *материнська плата*, пор.: *Що робити, якщо **материнка не запускається**?* (МОУО, 27.06.19); *Пробував запускати комп'ютер з від'єднаним кабелем монітора від **роз'єму материнки** – та сама історія – 5*

гудків і запуск (ФБ, 17.02.21). Хоча в СУМ-11 лексема зареєстрована з єдиним значенням «пахуча трав'яниста рослина родини губоцвітих із дрібними бузково-рожевими квітками; використовується в парфюмерній промисловості» (СУМ-11 IV: 645). Функціональний потенціал іменника *материнка* засвідчують сполуки *бюджетна материнка, класична материнка, роз'єм материнки, материнка ноутбука, запускати материнку*.

За дослідженням Є.А. Карпіловської, українські словники й тексти ХХ – початку ХХІ ст. демонструють регулярність утворення універбів на основі сполуки іменників з атрибутом-ад'єктивом [Карпіловська 2018: 176]. Цей спосіб семантичної конденсації засвідчує іменник *плазма*. Наприклад, іменник *плазма* в СУМ-11 зафіксований зі значеннями: 1.Рідка частина крові; 2.*заст.* Протоплазма; 3. Речовина в дуже іонізованому стані (СУМ-11 VI: 557). Нові контексти вживання цього слова доводять формування в нього нового значення: *В цей час на «плазмах» показували нашу документалістику – російських військових, історії, від яких не відбрешиєш, як це постійно роблять представники РФ на засіданнях Радбезу ООН* (ДТ, 16.06.16); *Злодії поцупили у дітей «плазму»* (ВЗ, 13.11.17); *Шкіряний диван і плазма на стіні: у слідчому ізоляторі Дніпра відкрили платну камеру* (УНІАН, 01.06.20); *Любителям контрастності сподобається плазма, а ті, хто любить зображення помягче – оцінять ЖК* (Best, 22.07.21). Словосполучення *плазмовий телевізор* у мовленні згорнулося до знайомої мовцям форми *плазма*. Нове значення фіксує СУМД: 4. *розм.* Телевізор із газорозрядним екраном (СУМД II: 236).

Іменник *цифра* зафіксований у СУМ-11 зі значеннями: 1. Знак, що позначає число; // Кілька знаків, що позначають одне (складне) число. 2. *розм.* Число, кількість чого-небудь; // Показник чого-небудь, виражений у числах; // Сума, певна кількість грошей (СУМ-11 XI: 222). Сучасні тексти засвідчують два розмовні інакші значення: те саме, що *цифровий фотоапарат*, напр.: *Фотографа Джунку Нисимура з неймовірного міста Токіо рішуче продовжує знімати на плівку та навіть не має наміру переходити на цифру*

(ФБ, 04.07.17); *Як правильно фотографувати в нічний час на «цифру»* (Zkan, 19.08.21) та *цифровий формат, цифрова форма подання*, напр.: *На Рівненщині стартує освітній проєкт «Цифра в кишені»*, у межах якого для мешканців громад проводитимуть безкоштовне навчання щодо користування онлайн-послугами (Укрінформ, 23.07.21). Слово в другому значенні засвідчує значний словотвірний потенціал. Нині вживають похідний прикметник-неосемантизм *цифровий* зі значенням терміна інформатики «який переводить інформацію в цифровий формат за допомогою електронних систем. // Признач. для оброблення, зберігання, передавання і т. ін. такої інформації» (СУМД II: 53), іменник *цифровізація* зі значенням «переведення в цифровий формат» та дієслово *оцифрувати* – «перевести в цифровий формат», пор.: *Про особливості реалізації та мету проєкту розповіла Суспільному заступниця голови РОДА з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Іванна Смачило* (Suspilne, 22.09.21). *Вінниччина відзначає значний прорив у агроінноваціях: вже оцифрували перше поле. Відтепер фермери зможуть «керувати» полями за допомогою додатку у смартфоні або у комп'ютері* (ФБ, 23.09.21).

Іменник *читалка*, відомий з розмовним значенням «Те саме, що читальня» (СУМ-11 XI: 337) нині набув нового змісту – програма, за допомогою якої можна читати електронні книжки в різних форматах, напр.: *ReadEra – читалка для книг, дозволяє читати книги безкоштовно, без Інтернету в форматах FB2, PDF, EPUB, Microsoft Word (DOC, DOCX, RTF), DJVU, Kindle (MOBI, AZW3), TXT, ODT та CHM* (GP, 09.01.21), а також пристрій, на якому можна читати електронні книжки, напр.: *Читалка, смарт або планшет? Що обираєш ти?* (ФБ, 19.02.21). Спостерігаємо явище семантичної конденсації, за якого сполуки пристрій для читання й програма для читання на позначення такої реалії замінила однослівна номінація *читалка*.

Явище семантичного стягнення ілюструє й іменник *гума*, що, на відміну від зафіксованого в СУМ-11 значення «1. Еластична речовина, що не пропускає

води, повітря і виготовляється шляхом вулканізації каучуку. 2. Предмет, виготовлений з такої речовини» (СУМ-11 II: 193) та в СУМД нового значення «Жувальна гума – просякнутий ароматизаторами, глюкозою тощо шматочок гуми, який використовується для освіження дихання і захисту зубів; жуйка» (СУМД I: 249), функціонує в молодіжному середовищі для називання закладу, де продають вживаний одяг, секонд-генд, званий *гуманітарною допомогою*, *гуманітаркою*, а скорочено – *гумою*. Поняття *секонд генд* виникло на основі англійського словосполучення *second hand* (друга рука) на позначення вживаного одягу, який віддавали бідним. Згодом *секонд генд* став джерелом *гуманітарної допомоги* для бідних країн, яку надавали через релігійні організації заможних країн. Пізніше з'явилися особи, які недорого купували вживаний одяг та продавали його й виник універб *гуманітарка*, а тепер – *гума*. Зазвичай, лексема побутує у формі прийменниково-іменникової сполуки *на гумі* та функціонує в мовленні з дієсловом *купити*, напр.: *Всім привіт, **купив на гумі** пояс. Допоможіть оцінити* (ФБ, 05.08.20); ***Купив на гумі** куртку в кінці зими за 300. За літо поправився – спродав за 1500 на olx* (Кропива, 03.03.21) та ін.

У групі нових абстрактних назв можемо виокремити такі тематичні підгрупи універбів:

- а) назви внутрішнього стану людини, рис характеру (*совок, негатив*);
- б) назви хвороб (*корона*);
- в) назви явищ фінансової сфери (*комуналка*).

Прикладом сучасної омонімії є іменник *совок*, який у СУМ-11 поданий зі значенням «Лопатка з загнутими догори бічними краями і перев. короткою ручкою; // Пристрій, що формою нагадує таку лопатку» (СУМ-11 IX: 436). Однак тексти засвідчують інший його зміст, пор.: *Остан Бендер також давав поради, як обходити чинне законодавство. Думаю, що це – «совок», який залишився далеко в минулому* (УНІАН, 19.01.21); *Євген Головаха відповів Лізі Богуцькій, яка обізвала його «совком»* (ВЗ, 04.02.20); *Тепер ми бачимо, що в нас*

поширюється практика західного світу, яка, на противагу «совку», не толерує академічній не доброчесності (ДТ, 14.07.20). СУМД реєструє нове значення жаргонізма *совок*: Житель, громадянин Радянського Союзу з усіма ідеологічними, політичними і поведінковими вадами, спричиненими умовами життя в Радянському Союзі (СУМД II: 407). Однак приклади дають змогу трактувати лексему ширше – як ‘світогляд, спричинений умовами життя в СРСР чи симпатіями до цього ладу, що виявляється в ідеологічних, політичних і поведінкових реакціях індивіда’. Л.О. Ставицька в словнику «Український жаргон» визначає лексему як «Щось пронизане радянською ідеологією» (УЖ: 306). Іменник уживають у лапках і без, стабільно – з негативною конотацією, зневажливим, презирливим відтінком: *Тест на «совок» дуже простий – ви співчуваєте загиблим лікарям – чи ні* (Д, 12.05.20); *Якось так склалося, що совок (не)вмирущий, полюбляв чорно-біле* (ФБ, 06.02.21). Дослідники вважають, що лексема походить від російських сполук *Советский Союз, советский человек*.

Активно вживається нині результат усічення прикметника *негативний* – іменник *негатив*. Цей новий омонім використовують в широкому контексті у сферах побутовій: *Нас змушують бачити тільки негатив, нас програмують на бідність і на відчай* (ФБ, 02.02.21), професійно-діловій: *Негатив і політика*, які «ломи»-влогери становлять загрозу (ІМІ, 31.08.20), науковій: *Далі йде негатив: абсолютно недостатнє фінансування космічної програми, зношеність основних фондів підприємств, неможливість впровадження нових технологій, критичне старіння кадрів* (Наука, 15.12.20), мові ЗМІ: *«Не пишу, коли мене щось тривожить. Негатив ламає зсередини, а творити можу тільки в гармонії»* (ВЗ, 18.09.18) тощо. СУМД фіксує його як новий омонім зі збірним значенням «Властивості, риси або факти, події, що викликають несхвалення, незадоволення, негативні емоції» (СУМД II:114), адже в академічному тлумачному словнику він зареєстрований тільки як термін фотографії «Зображення на світлочутливій плівці чи пластинці, в якому світлі

місця знімка виходять темними, а темні – світлими; // Плівка чи пластинка з таким зображенням» (СУМ-11 V: 276). Часто лексему сполучають з іменником *стан*, напр.: *Заганяють його [суспільство – Ю.Ц.] в стан негативу і приреченості*», - заявив Подоляк (ДТ, 16.12.20), прикметниками *політичний, суспільний, найбільший*, напр.: *Весна нівелює політичний негатив* (Д, 29.04.14); *Яценюк, який більше року тому пішов з посади прем'єр-міністра з рейтингом в межах статистичної похибки, увібравши весь суспільний негатив*, прямо сказав Порошенку, що тепер люди не розрізняють, де БПП, а де «Народний фронт» (УП, 22.05.17), дієсловами *заганяти в, нівелювати, вбирати, звучати, сіяти, отримувати* та ін., напр.: *До того ж упродовж останнього десятиліття Довгий, як суха губка, вбирив у себе тільки негатив* (РПР, 26.06.17); ...*Для них усі однакові, а відповідно й негатив отримують усі* (УП, 22.05.17), Цей неосемантизм перебуває в антонімічних відношеннях з лексемою *позитив*: *Якщо взяти людське життя у глобальному масштабі, то можна виділити кілька наріжних моментів, які є однозначно або позитивом, або негативом* (Zaxid, 10.11.17).

Прикладом усічення є іменник *корона* – розмовна назва коронавірусу, який спричинив спалах коронавірусної хвороби, що стався в грудні 2019 року. Назву *коронавірус* науковці пояснюють наявністю особливого кільця на поверхні вірусної частки з булавоподібних шипоподібних виростів, що нагадує корону. А іменник *корона* – звичний за формою та коротший – став популярним у мовленні: *Встигли ще пару лабораторних виконати – це +. Ох, корона-корона...* (ФБ, 09.10.20); *Українська книжка, як і українськомовна загалом, – це те, на чім у буремну добу лютування «корони» ... тримаються, власне, ті крихти українськості, що досі залишаються у нас із вами попри всі негаразди* (ФБ, 16.09.20). Інколи його вживають у публіцистичних статтях, наприклад: *Попри те, що в області лютує «корона», гірськолижний курорт «Буковель» продовжує працювати, правда, в режимі посиленого карантину* (ДТ, 03.03.21). Лексема має негативний відтінок і для увиразнення конотації

сполучається з прикметниками *ворожа, вбивча*, напр.: *Невже ми прагнемо під ворожу корону з її убивчими вірусами?! (ФБ, 19.04.20)*. Спорадично входить до складу нових композитів, як-от : *Далі більше: корона-вакцино-експерт, трохи збиваючись на незнайомих термінах, обурюється: «Окрім цього, вакцина містить рекомбінантний аденовірус шимпанзе!!!» (ФБ, 28.02.20)*.

Іменник *комуналка*, зафіксований в СУМЖ-16 із розмовним значенням «Комунальна квартира; квартира, яка надається міськими господарством для заселення кількох родин» (СУМЖ-16, с. 452), сьогодні вживається і як розмовний відповідник до словосполучення *комунальні послуги*, пор.: *Допомоги зі сторони не маємо, виживаєм як можемо, у мене є батьки-пенсіонери, але їх статків ледве вистачає на комуналку, харчі та ліки (ФБ, 15.02.21)*. З цим значенням лексему подають укладачі СУМД (детал. СУМД І: 476). Універб функціонує в текстах з іменниками *оплата* (чого? за що?): *Кабмін пообіцяв частково відшкодувати витрати на оплату комуналки (Д, 19.03.20)*; *заборгованість* (за що?): *В Україні заборгованість за комуналку зростає до 73 мільярдів гривень (ДТ, 30.01.21)*; *тариф* (на що?): *Людей обурює зростання тарифів на комуналку, яке відбулося з січня 2021 року (ФБ, 20.02.21)*; прикметниками *горезвісна, коштовна, дорога*, напр.: *Горезвісна комуналка вкотре придушила середній клас, за рахунок якого останніми роками в країні затикають усі дірки (ДТ, 31.03.17)*; *Коштовна комуналка: через борги в українців починають відбирати квартири (УНІАН, 05.02.17)*.

Отже, іменники з новими значеннями утворюються внаслідок згортання словосполук (найчастіше – прикметниково-іменникових) в іменник (найчастіше розмовний), який стає омонімом до вже наявної одиниці (простого іменника чи універба) (*плазмовий телевізор* → *плазма*, *оплата за комунальні послуги* → *комуналка* (комірне), більшість нових омонімів-універбів утворено за допомогою суфіксів **-к(а), -ик / -ник**, трапляються також усічення. Нові омоніми-універби є не тільки засобом компресії мови, а й засобом експресії, адже дають додаткову експресивно-емоційну оцінку явищу чи предмету.

Значна частина цих слів притаманна розмовній сфері та мові ЗМІ, лише деякі сьогодні активно вживаються майже в усіх функціональних стилях.

4.2.2 Повторне використання суфіксальної словотвірної моделі як механізм творення нових омонімів

Продуктивним шляхом виникнення нових омонімів є утворення слів від тих самих основ за допомогою однакових афіксів. Російська лінгвістка О.П. Єрмакова щодо цього зауважує, що в деяких слов'янських мовах спостерігаємо повторну реалізацію словотвірної моделі, що базується на «використанні наявної в мові семантики похідної основи і твірного афікса», унаслідок чого з'являються, наприклад, такі російські неоомоніми, як *нічник* – «особа, що працює вночі», «нічний ресторан», «тварина, активна вночі» до вже відомого слова зі значенням «лампа слабкої напруги», тощо [Єрмакова 1999: 239, 241]. Оскільки між такими одиницями неможливо встановити ієрархічних зв'язків, дослідниця вважає їх близькими до омонімів. А ми розглядаємо такі лексеми як власне нові омоніми.

Завдяки повторній реалізації моделі словотворення утворюється кілька назв всередині однієї словотвірної структури. Словотвірна категорія назв осіб, наприклад, представлена такими новими омонімами: *афганець*, *державник*, *народник*, *телевізійник*.

Іменник *афганець*, поданий у СУМ-11 як представник народу, «який становить основне населення Афганістану» (СУМ-11 І: 73), нині функціонує в таких контекстах: *У Миколаєві сталася бійка між **воїнами-афганцями** та представниками нацкорпусу «Азов» й учасниками АТО* (Д, 10.05.17); *); З одного боку – батько двох доньок, у ДЮСШ навчає дітей футболу, **колишній афганець**, інвалід, разом з капеланом їздить з волонтерською допомогою у зону АТО, «добра душа»* (ВЗ, 15.04.16); *До речі, не всі хотіли давати статус УБД, особливо якщо військкомат очолював «афганець»: мовляв, ви там сиділи на пляжі...* (ДТ, 17.10.20). Нове значення зафіксоване в СУМД як «учасник війни в

Афганістані (1979-1989 рр.) (СУМД I: 30). Отже, від іменника *Афганістан* було утворене нове похідне слово на позначення особи за допомогою активного суфікса **-ець**, що призвело до виникнення омонімії. Лексема *афганець* в новому значенні часто вживається в складі юкстапозитів *ветерен-афганець*, *війн-афганець*, напр.: **Ветеран-афганець**, активний учасник Революції Гідності, під час служби зарекомендував себе з позитивної сторони (УНІАН, 25.07.20); *За традицією в Києві біля Монументу воїнам, полеглим в Афганістані, Меморіалу «Стіна Скорботи», в пам'ять ветеранів-афганців, що загинули на Сході України відбулися урочистості* (ДТ, 15.02.21).

Яскраво явище повторення словотвірної моделі демонструє іменник *державник*, поданий у словнику Д.В. Мазурик зі значенням «політик, який послідовно працює на зміцнення держави, на утвердження її суверенітету, на зростання міжнародного авторитету» (СМ: 33), а СУМД як «прихильник сильної державної влади, збереження єдиної держави» та «людина, яка посідає високий державний пост» (СУМД I: 272). Варто наголосити, що зі значенням «государственный человек» його фіксує ще СГ за ред. Б.Д. Грінченка (СГ: 549). Однак це значення з цілком зрозумілих ідеологічних причин відсутнє в словниках радянської доби. Розглядуваний іменник нині вживають не тільки в такому значенні. Джерела засвідчують як мінімум два інших його нових значення – «студент, який навчається за кошти держави», напр.: *Чи є тут такі студенти-державники, які пропускали рік інтернатури у зв'язку з декретом?* (ФБ, 10.07.20); *Не всі державники мають стипендію* (ФБ, 05.05.20), а також «особа, що працює на державній службі, є чиновником або найманим працівником будь-якої бюджетної установи, що одержує заробітну плату з держбюджету»: *...Станом на кінець 2020 року «приватники» в середньому стягнули в 23 рази більше коштів через реалізацію арештованого майна, ніж «державники». Це при тому, що державних виконавців у двадцятіро більше – 5552 проти 255* (ДТ, 05.02.21). Ці нові омоніми утворилися від прикметника *державний* за допомогою суфікса **-ик**, який

активно використовують для побудови назв осіб за різними ознаками. Цих значень поки що не фіксують словники, але слова з ними активно функціонують у текстах розмовного, публіцистичного та художнього стилів.

Від прикметника *народний* за допомогою продуктивного суфікса **-ик** утворився новий омонім *народник* зі значенням «той, хто грає на народних інструментах або виконує народні танці». У СУМ-11 лексема *народник* зафіксована лише зі значення «прихильник народництва» (СУМ-11 V: 176). Сучасні тексти засвідчують нове вживання іменника, напр.: *Немає майданчиків для виступів. Якщо ти – **народник**, то виступаєш в Академічному палаці* (Weche, 16.09.21); *По-третє, Ніжинське училище я закінчив як **народник**, а в Харківському інституті культури (нині – Харківська держава академія культури) навчався на хоровому факультеті* (КК, 16.09.21); *Невгамовний батл **народників** після майстер-класу гуцульських танців* (ФБ, 05.07.19). У деяких контекстах новий омонім реалізує словотвірний потенціал в композитах, що унааявнюють гіпо-гіперонімічні зв'язки, пор.: *На другому концерті фестивалю «Нитки Шоренкова» виступили знаменитий композитор, піаніст-віртуоз Максим Шоренков та **духовик-народник** Максим Бережнюк* (ВМР, 26.03.18); *Творчі успіхи **хореографів-народників*** (ФБ, 18.04.17) тощо.

За схожою моделлю утворився іменник *телевізійник*, зафіксований у СУМ-11 зі значенням «Майстер телеательє» (СУМ-11 X: 60) та вживаний в нових контекстах сьогодні, напр.: *Радійник, **телевізійник**, мовник вищого ґатунку з прекрасним інтелектуальним бекграундом* (ФБ, 18.11.20); ***Журналісти-телевізійники** продовжують навчання у «Школі якісних медіа» онлайн* (Детектор, 07.05.20); *Хай платять за рекламу товару – так думають **телевізійники**, а державники не думають про це зовсім* (ФБ, 03.08.19); *Як зізнаються колеги-**телевізійники**, вони не просто підготували якісні сюжети, а й, завітавши на виставку, залюбки ознайомлювалися з понад трьома сотнями найкращих фотографій* (Д, 24.10.14); *Нині до журналістів та працівників сфери радіо долучилися **телевізійники**, представники інтернет-ЗМІ* (УНН,

16.11.19). Новий омонім, утворений за допомогою суфікса **-ник** на позначення особи, подано в СУМД: 2. *розм.* Працівник телебачення (СУМД II: 443). У мові побутує також фемінітив *телевізійниця*, напр.: *Померла відома волинська телевізійниця* (Волинь24, 02.11.20).

Повторна реалізація словотвірної моделі можлива й у межах різних словотвірних категорій похідних. Тексти засвідчують функціонування іменника *афганка* як розмовної назви радянської уніформи, що вперше була використана у військових підрозділах, дислокованих у Демократичній Республіці Афганістан. Натомість у СУМ-11 іменник зафіксовано зі значенням «див. *афганці*. Народ, який становить основне населення Афганістану» (СУМ-11 I: 73). Отже, з часом метонімічна сполука *афганська уніформа* була стягнена до однієї лексеми *афганка* за допомогою суфікса **-к(а)**. Вживають її зі значенням «літня або зимова уніформа радянського зразка, яка складається з головного убора, штанів та куртки або кітеля» переважно в побутовій та військовій сферах, у ЗМІ, напр.: *Дубок, або радянська афганка була непогана на той момент, як її вигадали, але в нинішніх умовах вона стала примітивна та незручна* (D, 14.10.15); *Двоє нападників були одягнені в сіру та темно-сіру куртки, одна з яких з капюшоном, сірий кашкет, на одному з них поверх маски була одягнена панاما типу «Афганка», мав при собі рюкзак захисного або світло-зеленого кольору* (Там само, 21.03.17); *Польова кепка «Афганка» була предметом військової уніформи в Середньоазіатському військовому окрузі і ОКСВА (обмежений контингент радянських військ в Афганістані)* (Sturm, 24.09.21), а також у рекламних текстах: *Тактичний костюм Гірка 1 Афганка олива* (Prom, 02.11.21); *Форма «Афганка» літнього варіанту може бути цікава любителям туризму, риболовлі або ж історичним реконструкторам* (Milatarka, 24.07.20).

Новий омонім *мовник* у СУМ-11 поданий зі розмовним значенням «1. Те саме, що **мовознавець**. 2. Викладач мови і літератури в школі; викладач мови в інституті» (СУМ-11 IV: 60). Сучасні тексти ж засвідчують його інакший зміст,

пор.: *Локальне радіо планували відкрити до кінця року, але зіткнулися з низкою процедур, які значно уповільнили запуск власного мовника* (Д, 15.06.18); *«Колектив громадського мовника приносить щирі співчуття рідним та близьким Миколи Теремка»*, – йдеться в повідомленні телеканалу (ДТ, 16.05.20). Тобто нині лексема набула нового значення «Теле- чи радіостанція, яка веде трансляцію, суб'єкт інформаційного (недійного) простору» (СМ, с. 74). Слово з такою семантикою утворилося від дієслова *мовити* за допомогою іменникового суфікса **-ник**, який однаково може вживатися для утворення назв істот та неістот. Це призвело до омонімії іменника *мовник*.

Збіг форми нового слова-значення з уже наявними одиницями як наслідок повторення суфіксальної словотвірної моделі не є випадковим, адже така форма властива лексемам у межах тієї самої словотвірної категорії похідних (*афганець, державник, народник, телевізійник*) і в різних (*афганка, мовник*), що набули в сучасних текстах нових значень. Це доводить активність такої моделі словотворення і твірної основи, яка позначає активне, вагоме, цінне для мовців поняття. Тому ця основа стає базою для творення нових омонімів.

Висновки до розділу 4

Результатом творення неосемантизмів може бути як поява нових значень у структурі полісемантичного слова, так і поява нових омонімів. Творення нових омонімів становить різновид неосемантизації як процесу оновлення семантики слова з певною формою.

З-поміж нових омонімів виокремлено наслідки універбації та одиниці, утворені шляхом повторного використання суфіксальної словотвірної моделі, що виникають внаслідок подальшого розвитку багатозначності слова, але усвідомлюються як самостійні.

Одним зі шляхів втрати мовної мотивованості значення є словотворення на основі універбації. Широке розуміння універбації уможливило залучення до універбів не тільки суфіксальних утворень, а всіх випадків мовної конденсації.

Серед нових омонімів – наслідків універбації виокремлено дві загальні групи: конкретні та абстрактні назви. До групи конкретних назв віднесено а) назви технічних приладів, знарядь та деталей (*материнка, читалка, плазма, цифра*), б) назви установ (*гума*). У групі нових абстрактних назв виділено такі тематичні підгрупи універбів: а) назви внутрішнього стану людини, рис характеру (*совок, негатив*); б) назви хвороб (*корона*); в) назви явищ фінансової сфери (*комуналка*). Більшість універбів утворені за допомогою суфіксів **-к(а), -ик / -ник**, трапляються також усічення. Універби спостережено, як правило, у розмовному й професійному мовленні, рідше – у мові засобів масової інформації та художній літературі.

Продуктивним шляхом виникнення нових омонімів є утворення слів від тих самих коренів чи основ за допомогою однакових афіксів. Аналізовані нові омоніми утворено за допомогою продуктивних в українській мові суфіксів **-ик, -к(а), -ець**. Повторне використання суфіксальної словотвірної моделі властиве лексемам у межах тієї самої словотвірної категорії похідних (*афганець, державник, народник, телевізійник*) і в різних (*афганка, мовник*). Вони поки що не зафіксовані в словниках, але активно функціонують у текстах розмовного, публіцистичного та художнього стилів.

Новотвори-омоніми засвідчують, що жива мовна практика – це зріз часу, інтелектуального досвіду й оригінальності мовців, які здатні наповнити стару форму слова новим змістом.

ВИСНОВКИ

Словотворчість – це усвідомлений процес, що виникає із необхідності називання нових понять, реалій, явищ, процесів дійсності або висловлення мовцем свого ставлення до них. Для найменування нових понять використовують два типи ресурсів: 1) зовнішні, запозичені або запозичувані нині з інших мов і 2) внутрішні, випрацьовані в системі української мови на різних етапах її розвитку. Важливою з цього погляду є неосемантизація, або оновлення семантики слова, у широкому її розумінні.

Неосемантизм – це слово з новим значенням, але з уже наявною в мові формою, унаслідок потреби назвати нове поняття або переосмислити вже наявне.

Фактичний матеріал дав можливість побачити різні типи неосемантизмів у різних стилях сучасної української мови, розмежувати власне неосемантизми та новотвори-омоніми, належні до різних частин мови та тематичних груп, утворені на основі питомого або запозиченого мовного матеріалу, проаналізувати функціональний потенціал неосемантизмів та їхніх похідних. Використання корпусів уможливило залучення широкого контексту уживання досліджуваних одиниць. Звертання до словників було цінним для визначення новизни значення, типу й механізму неосемантизації тощо. У ході дослідження було сформовано корпус неосемантизмів, який становить 254 одиниці у 8756 контекстах уживання, відбиває спектр змін у семантиці слів української мови кінця XX – початку XXI ст.

Установлено, що різноаспектна природа неосемантизації має три різновиди вияву, а саме: 1) семантичні деривати, які з'явилися в мові внаслідок семантичного словотворення в межах уже відомого слова; 2) повторні приховані запозичення, що є новим значенням раніше адаптованого іншомовного слова, запозиченого в тій самій формі, від того самого або іншого прототипу з тієї самої або з іншої мови-джерела або ті, що становлять семантичну кальку в парадигмі питомого слова; 3) новотвори-омоніми, які

постали завдяки універбації або повторному використанню тієї самої словотвірної моделі для позначення нового поняття (повторне створення вже наявної форми для нового значення).

На підставі аналізу зібраного матеріалу з'ясовано, що найпродуктивнішим способом збагачення лексики сучасної української мови завдяки її внутрішнім ресурсам є семантична деривація. Здійснений аналіз змін у семантичній структурі слів показав продуктивність таких типів семантичної деривації: 1) розширення значення, 2) звуження значення, 3) метонімія, 4) метафоричне перенесення, 5) семантичний зсув.

Нові явища позамовної дійсності стимулювали оновлення семантики та розширення лексичної сполучуваності слів різних частин мови, лексико-граматичних категорій і тематичних груп, загальноновживаних номінацій і термінів. Найвищу словотворчу активність виявили лексеми, що належать до основних класів повнозначних слів – іменник, дієслово, прикметник. Семантиці неосемантизмів-прислівників властива поява нових значень, успадкованих від твірних прикметників.

Розширення значення надає лексемі можливості найменувати ширше коло об'єктів завдяки додаванню до змістового обсягу інноваційної семи або зовсім нового окремого значення. Найрізноманітнішу за своїм складом групу оновлених у такий спосіб лексем становлять абстрактні іменники, питомі й запозичені, непохідні й похідні, які неосемантизуються саме в публіцистичному стилі мови й позначають назви суспільних явищ, дій, процесів тощо. Іменники з новим розширенням, часто детермінованим, значеннями виявляють словотворчу активність, а їхні похідні успадковують і розвивають значення базового слова. Рідше демонструють неосемантизацію внаслідок розширення своїх базових значень дієслова та прикметники.

Вузьке поняття, що лежить в основі семантики слова, може формуватися і закріплюватися вживанням. Серед слів, у семантичній структурі яких відбувся процес спеціалізації базового значення, – іменники-назви поліграфічних явищ

та процесів, назви явищ, пов'язаних з комунікацією, а також поодинокі відносні прикметники. Установлено, що нове, набуте таким чином значення розширює семантичну структуру лексики, функціонує разом із уже відомим, уточнює його. Деякі з неосемантизмів цієї групи вже зафіксовані в спеціальних чи загальномовних словниках, що свідчить про їхню усталеність у системі мови та активність у текстах.

Матеріал дослідження засвідчує, що семантиці іменників властиві три основних типи метонімічного перенесення: метонімічні відношення просторового характеру «місце – подія – люди», метонімія атрибутивного характеру, зумовлена асоціацією понять ознаки й суб'єкта, причиново-наслідкове перенесення типу «інструмент – результат дії», «наука – об'єкт, результат» тощо.

З-поміж різних типів семантичної модифікації спостережено особливу активність метафоризації. Аналіз показав, що нові метафоричні значення іменників утворюються на основі переосмислення за зовнішньою подібністю, формою або за схожістю функції. Для неосемантизмів-дієслів і відносних прикметників характерне метафоричне перенесення за функцією. На прикладі багатьох неосемантизмів спостережено комплексну дію кількох типів семантичної деривації, зокрема метафори й метонімії, розширення чи звуження значення і метафори. Взаємодія різних дериваційних механізмів показує складність процесу творення нового значення, нашарування асоціацій та підтверджує значні функціональні можливості лексем, щодо якої виявляється така активна словотворчість.

У контексті механізму перенесення значення розглянуто семантичний зсув та проаналізовано один із його різновидів – транскатегоризацію, яка полягає в зміні категорійного значення лексики. Аналіз цього явища показав доцільність його розуміння як вияву регулярної семантичної деривації, що її ілюструють, наприклад, різні види метонімії.

Як засвідчує досліджений матеріал, зв'язки, які формуються між значеннями слова, утворюють різні типи багатозначності: радіальну, ланцюжкову та радіально-ланцюжкову.

Ресурсом для неосемантизації стають також мовні одиниці, питомі або раніше запозичені, які в теперішніх умовах вживаються з новим значенням під впливом повторного прихованого запозичування. Функціонування повторних прихованих запозичень відбувається на основі зміни їхньої внутрішньої форми, розширення і переструктурування парадигми значень, у сфері інформаційних технологій, культурі й мистецтві, економіці, соціальній та суспільно-політичній галузях. На основі опрацьованих прикладів виокремлено два способи засвоєння повторних прихованих запозичень: калькування форми та семантики та калькування лише семантики.

Найвищу словотворчу та комунікативну активність виявлено в групі назв соціальних явищ та процесів й феноменів культурно-мистецької сфери, а найчисленнішу групу нових повторних прихованих запозичень становлять лексеми з терміносистеми інформатики, що відповідає швидким темпам розвитку сучасних засобів масової комунікації.

Більшість повторних прихованих запозичень – це іменники, дієслова та прикметники, що належать до інтернаціональної лексики, яку спостерігаємо в сучасних лексиконах різних мов. Засвоєння таких одиниць відбувається разом із засвоєнням нових реалій суспільного життя, нових понять та сприяє розширенню номінаційних ресурсів сучасної української мови.

Ще одним виявом неосемантизації як процесу оновлення семантики слова з певною формою загалом є створення та функціонування новотворів-омонімів. З-поміж неосемантизмів цього типу на основі текстів публіцистичного, художнього та розмовного стилів виокремлено омоніми – наслідки універбації та омоніми – наслідки повторного використання суфіксальної словотвірної моделі.

На основі широкого трактування універбації до омонімів-універбів залучено не тільки суфіксальні утворення, а всі випадки семантичної конденсації. Серед нових омонімів – наслідків універбації виокремлено дві загальні групи: конкретні та абстрактні назви. До групи конкретних назв віднесено назви технічних приладів, знарядь та деталей, назви установ. У групі нових абстрактних назв проаналізовано назви внутрішнього стану людини, рис характеру, назви хвороб, назви явищ фінансової сфери. Більшість універбів утворені за допомогою суфіксів **-к(а)**, **-ик** / **-ник**, трапляються також усічення. Вони функціонують, як правило, у розмовному й професійному мовленні, рідше – у мові засобів масової інформації та художній літературі.

Продуктивним шляхом виникнення нових омонімів є повторне використання моделі словотворення із суфіксами **-ик**, **-к(а)**, **-ець**. Таким способом можуть утворюватися нові омоніми в межах тієї самої чи різних словотвірних категоріях. Вони поки що не зафіксовані в словниках, але активно функціонують у текстах розмовного, публіцистичного та художнього стилів.

Спостереження над вживанням неосемантизмів у мові українських ЗМІ, наукових, навчальних і художніх текстах, розмовному стилі, над їхньою фіксацією в словниках засвідчує функціональний потенціал неосемантизмів, що виявляється в їхніх зв'язках з іншими одиницями в системі мови й у тексті на рівні парадигматичних (гіперо-гіпонімічні угруповання, синонімічні пари та ряди, групи антонімів), синтагматичних (творення сполук і конструкцій різних типів) та епідигматичних (різні види похідних) відношень.

У ході дослідження встановлено, що деякі одиниці, відсутні з новим значенням у сучасних словниках, не сприймаються як нові, бо вони давно функціонують у текстах. Тому вважаємо за необхідне розрізняти узусні неосемантизми та лексикографічні неосемантизми. Окрім того, фіксація окремих неосемантизмів у повернених словниках дає підстави вважати такі лексеми з новими значеннями актуалізованими.

Аналіз матеріалу уможливив висновок про те, що в сучасній українській мові існує три способи неосемантизації лексики – семантична деривація, повторне приховане запозичування та повторне використання моделі словотворення, результатом яких є слово з новим значенням, але з уже наявною в мові формою, унаслідок потреби назвати нове поняття або переосмислити вже наявне.

Основними сферами-джерелами неосемантизації є сучасна українська публіцистика, інтернет-комунікація, термінологія та наукова мова, художня література, соціолекти (професіоналізми, сленгізми, жаргонізми) та адаптація запозичень. Життєздатність неосемантизмів залежить від того, наскільки вони апробовані суспільною практикою, наскільки важливими та незамінними вони є для позначення відповідних понять.

Розширене трактування неосемантизації відкриває широку перспективу досліджень, зокрема застосування набутих знань до системного й глибокого вивчення неосемантизації в художніх текстах сучасних українських письменників (у тому числі й поетичних, які залишилися поза нашою увагою), інтернет-комунікації, до детальнішого розмежування узусних та лексикографічних неосемантизмів з урахуванням корпусних матеріалів та ін.

Обґрунтовані в роботі положення та узагальнення можуть бути використані для окреслення об'єктивного й цілісного неосемантичного портрета української мови кінця XX – початку XXI століття. Адже аналізовані неосемантизми – це зріз сучасної мінливої національної картини українського світу. А неосемантизація – ознака постійного якісного розвитку мови, підвищення її номінативної потужності, а отже, здатності зберегти національні риси концептуалізації та категоризації світу, профілювання понять, що, без сумніву, є важливим способом захисту самотутності української номінації в умовах сучасних інтенсивних глобалізаційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

I. Теоретична література

1. Аврамова Цв. О словообразовательной омонимии и полисемии суффиксальных дериватов в славянских языках. *Балканско езикознание. Linguistique balkanique XLIII*. 2003 – 2004. 2 – 3. С. 221 – 230.
2. Андрусак І. В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.04. КНУ ім. Т.Шевченка. Київ, 2003. 22 с.
3. Апресян Ю. Д. Избранные труды, том I. Лексическая семантика: 2-е изд., испр. и доп. Москва: Школа «Языки русской культуры», Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1995. 472 с.
4. Арапов М. В., Херц М. М. Математические методы в исторической лингвистике. Москва: Наука, 1974. 167 с.
5. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сборник статей / Науч. редактор П.Е.Бухаркин. Санкт-Петербург: Издательство С.-Петербургского университета, 1999. 444 с.
6. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. Москва: Учпедгиз, 1957. 295 с.
7. Ахманова О. С. Словарь омонимов русского языка. Москва, 1986. 448 с.
8. Балли Ш. Французская стилистика. 2-е изд., стереотипное. Москва: Эдиториал УРСС, 2001. 392 с.
9. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания: (ономастика). Киев: Изд-во Киев. ун-та, 1972. 209 с.
10. Бирик С.П. Естетична модифікація народнорозмовності в ідіостилі Григора Тютюнника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 1994. 25 с.
11. Білецький А. О. Адаптація давньогрецького ономастикону в східнослов'янських мовах. *Іноземна філологія*. Львів, 1971. Вип. 24. С. 17 – 23.

12. Білецький А. О. Вибрані праці. Упоряд. Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, А. О. Савенко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 792 с.
13. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: Навч. посібник для студентів філол. спец. вищ. навч. закладів. Київ: «АртЕк», 1997. 224 с.
14. Білодід І. К. (ред.). Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія. Київ: Наук, думка, 1973. 438 с.
15. Богородицкий В. А. Лекции по общему языковедению. Казань: Типография Императорского университета, 1911. 255 с.
16. Бодуэн де Куртэне И. А. Избранные труды по общему языкознанию. Т. 1. В 2-х томах. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1963. 384 с.
17. Бородина М. А., Гак В. Г. К типологии и методике историко-семантических исследований. Ленинград: Наука, 1979. 232 с.
18. Будагов Р. А. О так называемом «промежуточном звене» в смысловом развитии слов. *Сб. статей по языкознанию. Проф. МГУ В.В.Виноградову*. Москва, 1958. С.73 – 85.
19. Булаховский Л. А. Из жизни омонимов. Булаховський Л. А. Вибрані праці: В 5 т. Київ, 1978. Т. III. С. 330 – 342.
20. Булаховский Л. А. Об омонимии в славянских языках. Булаховський Л.А. Вибрані праці: В 5 т. Київ, 1978. Т. III. С. 320 – 329.
21. Булаховський Л. А. Вибрані праці в п'яти томах. Т.1: Загальне мовознавство. Київ: Наукова думка, 1975. 496 с.
22. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. 2-е вид. Київ: Рад. школа, 1959. 308 с.
23. Булаховський Л.А. (ред.). Курс сучасної української літературної мови. Київ: Рад. школа, 1951. Т. 1. С. 68 – 103.
24. Булаховський Л.А. Вибрані праці в п'яти томах. Т.2. Українська мова. Київ: Наукова думка, 1977. 631 с.

25.Булаховський Л.А. Вибрані праці в п'яти томах. Т.3. Славістика. Російська мова. Київ: Наукова думка, 1978. 587 с.

26.Винник В. О. Назви одиниць виміру і ваги в українській мові. Київ: Наукова думка, 1966. 150 с.

27.Винник В. О., Горобець В. Й., Карпова В. Л. та ін. Історія української мови. Лексика і фразеологія: [монографія]; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1983. 742 с.

28.Виноградов В. В. Об омонимии в русской лексикографической традиции. Избранные труды. Лексикология и лексикография. Москва: Наука, 1977. С. 288 – 295.

29.Виноградов В. В. Об омонимии и смежных явлениях. *Вопросы языкознания*. 1960. № 5. С. 7 – 17.

30.Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография: Избр. Труды. Москва: Наука, 1977. С. 162 – 189.

31.Відображення історії та культури народу в словотворенні: доповіді XII Міжнародної наукової конференції Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів (25 – 28 травня 2010 р., Київ, Україна) / Упорядкування та наукове редагування Н. Ф. Клименко і Є. А. Карпіловської. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 472 с.

32.Вознюк Ю.О. Механізми семантичної деривації. *Organization of scientific research in modern conditions '2020: conference proceedings*. Seattle: KindleDP, 2020. С. 546–549.

33.Вознюк Ю.О. Науковий текст як джерело семантичної деривації. *У пошуках гармонії мови. До 80-ліття від дня народження члена-кореспондента НАНУ, доктора філологічних наук, професора Ніни Федорівни Клименко*. Упоряд. Є.А. Карпіловська та ін. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. С. 189–197.

- 34.Вознюк Ю.О. Неосемантизми в терміносистемі інформатики. *Культура слова*. 2017. № 87. С. 179–191.
- 35.Вознюк Ю.О. Неосемантизми у складі нових українських фразеологізмів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2020. Том 2, № 44. С. 459–469.
- 36.Вознюк Ю.О. Семантизування слова в тлумачних словниках. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2021. 27(3). С. 191–194.
<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.3.10>
- 37.Вознюк Ю.О. Семантична деривація в терміносистемі видавничо-поліграфічної справи. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 155–163.
- 38.Вознюк Ю.О. Способи неосемантизації сучасної української лексики. *Ucrainica X. Současná Ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sborník vědeckých článků z mezinárodní konference «X Olomoucké sympozium ukrajinistů střední a východní Evropy»* (Olomouc, 9-10.09.2020). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. С. 38–41.
- 39.Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект). За ред. А. П. Грищенка: Монографія. Рівне: Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. 524 с.
- 40.Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття: [монографія]. Відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Острог: НаУ «Острозька академія», 2008. 536 с.
- 41.Гак В. Г. О семантической относительности языковых единиц. Всесоюзная научная конференция по теоретическим вопросам языкознания. Москва: Институт языкознания, 1974. С. 23 – 29.
- 42.Гладкий, М. Наша газетна мова: проблема газет. мови, лексика, синтаксис, фразеологія, суть попул. викладу, стилістика як праця газетяра-журналіста. Київ: Державне видавництво України, 1928. 174 с. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9706>

- 43.Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення. Ін-т укр. мови НАН України. Київ: КММ, 2014. 124 с.
- 44.Грипас Н. Я. Омоніми. Сучасна українська літературна мова: підручник. М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид., стер. Київ: Вища школа, 2009. С.122 – 124.
- 45.Грищенко А. П. Сучасна українська літературна мова: Підручник. 3-тє вид., допов. Київ: Вища школа, 2002. 439 с.
- 46.Гудима Н. В. Семантика та стилістичні функції запозичень у мові української постмодерністської прози: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2011. 257 с.
- 47.Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Пер. Г.В.Рамишвили. Москва: Прогресс, 1984. 400 с.
- 48.Гутшмидт К. Общие тенденции и специфические формы их представления в современных славянских языках. *Jazykovedný časopis*. 1998. № 49/1–2. S. 15–26.
- 49.Демська О. М. Текстовий вимір омонімії. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія «Філологічні науки», Мовознавство. 2015. №4. С. 55 – 60.
- 50.Демський М. Т. Дієслівні фразеологічні омоніми. *Українська мова і література в школі*. 1974. № 3. С. 35 – 41.
- 51.Денисов П. Н. Лексика русского языка и принципы ее описания. Москва: Русский язык, 1980. 253 с.
- 52.Дужик Н. С. Мовна особистість Миколи Хвильового в аспекті стилістики та історії літературної мови: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 1996. 196 с.
- 53.Дутка О. Омонімія в колі сучасних наукових проблем. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2014. Вип. 19. С. 36 – 40.
- 54.Дятчук В. В., Пустовіт Л. О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ: Наукова думка, 1983. 156 с.

55.Ельмслев Л. Можно ли считать, что значения слов образуют структуру? *Новое в лингвистике*. Выпуск 2. Москва: Издательство иностранной литературы, 1962. 686 с.

56.Ельмслев Л. Язык и речь. Хрестоматия по общему языкознанию. Київ: Освіта України, 2008. С. 504 – 516.

57.Ермакова О. П. Влияние идиоматичности семантики производных слов на повторную реализацию словообразовательных моделей в русском именном словообразовании последних десятилетий (к проблеме взаимодействия словообразования и лексики). *Новые пути изучения словообразования славянских языков*. 2-е заседание Междунар. комиссии по славянскому словообразованию, Магдебург, 9 – 11.10.97. Magdeburg: Peter Lang, 1999. С. 239 – 245.

58.Ермакова О. П. Лексические значения производных слов. Москва: Наука, 1984.

59.Ермакова О. П. Семантические процессы в лексике. Русский язык в конце XX столетия (1985-1995). Под ред. Е.А. Земской. 2-е изд. Москва: Языки русской культуры, 2000. С. 32 – 66.

60.Ємчура Н. Р. Неологізація чеської суспільно-політичної лексики кінця XX – початку XXI століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.03. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2015. 204 с.

61.Єрмоленко С. Етнокультурний і соціальний зміст художньої оповіді Івана Нечуя-Левицького. *Культура слова*. 2013. Вип. 79. С. 6 – 15.

62.Єрмоленко С. Я. Сучасні проблеми дослідження літературної мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. Київ: ВЦ Київ. ун-т, 2001. Вип. IV. С. 3 – 12.

63.Жайворонок В. В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць. *Мовознавство*. 1999. № 6. С. 32 – 46.

64.Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1966. 134 с.

65. Жовтобрюх М. А. (ред.) Словотвір сучасної української літературної мови. Монографія. Київ: Наукова думка, 1979. 407 с.
66. Жовтобрюх М. А. Мова української преси (До середини дев'яностих років XIX ст.). Київ: Вид-во АН УРСР, 1963. 412 с.
67. Жовтобрюх М. А. Омоніми. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. [3-є вид.] Київ: Вища школа, 1965. Ч. I. С. 28 – 31.
68. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. Київ: Наукова думка, 1984. 254 с.
69. Жовтобрюх, М. А. Мова української періодичної преси (кінець XIX – поч. XX ст.). Київ: Наукова думка, 1970. 304 с.
70. Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы ее описания. *Вопросы языкознания*. 2004. № 2. С. 20 – 45.
71. Зализняк А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект «Каталога семантических переходов». *Вопросы языкознания*. 2001. № 2. С. 13 – 25.
72. Звегинцев В. А. История языкознания XIX-XX веков в очерках и извлечениях. Ч. 2. Москва: Просвещение, 1965. 466 с.
73. Звегинцев В. А. Семасиология. Москва: Изд-во Московского университета, 1957. 323 с.
74. Земская Е. А. О принципах выделения языковых уровней. Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие. Москва: Наука, 1969. С. 279 – 281.
75. Земская Е. А. Окказиональные и потенциальные слова в словообразовании. Актуальные проблемы русского словообразования. Ч. 1. Самарканд, 1972. С. 19 – 28.
76. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. Отв. Ред. Д. Н. Шмелев. Изд. 4-е. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 224 с.

77. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. Москва: Просвещение, 1973. 304 с.
78. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства. Русский язык конца XX столетия (1985-1995). 2-е изд. Москва: Языки русской культуры, 2000. С. 90 – 142.
79. Исаченко А. К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков. *Slavia*. XXVII. 3. 1958, С. 334 – 352.
80. Кабиш О. О. Зміни в семантичній структурі та функціонуванні маркованої лексики: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2007. 233 с.
81. Карпенко О. Ю. Онімізація і тарнсонімізація як словотвірний акт. *Шоста республіканська Ономастична конференція. Тези доповідей і повідомлень (1)*. Одеса: ОДУ, 1990. С. 35 – 57.
82. Карпенко Ю. Онімізація і трансонімізація як словотвірний акт. *Шоста республіканська ономастична конференція.: тези доповідей і повідомлень (1)*. Одеса: ОДУ, 1990. С. 35 – 37. .URL: <http://karpenko.in.ua/wp-content/uploads/2012/12/onimizac.pdf>
83. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. Київ: Академія, 2009. 336 с.
84. Карпенко Ю. О. Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору. *Мовознавство*. 1992. №4. С. 3 – 10.
85. Карпиловская Е. А. Источники и способы неосемантизации современной украинской лексики. *Слово и словесность*. Сборник в чест на доц., д-р Юлия Балтова, София: ЕМАС, 2010. С. 96 – 105.
86. Карпіловська Є. А. Активність інноваційних процесів у різних функціональних стилях мови. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. С. 35 – 49.
87. Карпіловська Є. А. Вторинна номінація у сучасній українській мові: тенденції розвитку. *Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць*. Донецьк: ДонНУ, 2010. Вип. 20. С. 27 – 32.

88.Карпіловська Є. А. Динаміка лексичної та словотвірної норми мови. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. С. 49 – 59.

89.Карпіловська Є. А. Динаміка сучасної української мови в словниках нового покоління (проект серії словників нової української лексики). *Українська мова*. 2004. № 3. С. 3 – 29.

90.Карпіловська Є. А. Динаміка україномовної категоризації світу та її вияви в новій лексиці. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. С. 79 – 91.

91.Карпіловська Є. А. Зміни в структурі сучасної української мови та можливості їх моделювання. *Українська мова*. 2011. С. 3 – 18.

92.Карпіловська Є. А. Конкурування варіантних номінацій як вияв тенденцій розвитку лексикону: регулятори рівноваги. *Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту*. Збірник до ювілею проф. А.П. Загнітка. Донецьк: ДонНУ, 2004. С. 122 – 132.

93.Карпіловська Є. А. Мода на слова і норма мови. *Культура слова*. 2012. Вип. 77. С. 134 – 140.

94.Карпіловська Є. А. Нові контексти вживання як основа творення неосемантизмів: «сполучені посудини» лексикону. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. С. 91 – 97.

95.Карпіловська Є. А. Норма в сучасному українському словотворенні: зразок і реальність. *Культура слова*. 2011. Вип. 74. С. 43 – 51.

96.Карпіловська Є. А. Передмова. Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф., Критська В. І., Пуздирева Т. К., Романюк Ю. В. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики. Київ: ТОВ «КММ», 2013. С. 6 – 16.

97.Карпіловська Є. А. Роль картотеки «портретів слів» в укладанні словників нового покоління. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2017. 52. С. 93.

98.Карпіловська Є. А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій. *Українська мова*. 2007. № 4. С. 3–15; 2008. № 1. С. 24–35.

99.Карпіловська Є. Системно-структурний підхід до вивчення динаміки сучасної української мови: здобутки та перспективи. *Українська мова*. 2016. № 4. С. 41-60.

100.Карпіловська Є.А. (відп. ред.). Вплив суспільних змін на розвиток української мови: Монографія. Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирєва, Ю. В. Романюк. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017а. 654 с.

101.Карпіловська Є.А. Універбація в колі інших способів мовної компресії. *Univerbacija/Univerbizacija u slavenskim jezicima*. Sarajevo: Slavistički komitet, 2018. S. 169 – 180.

102.Кацнельсон С. Д. Содержание слова, значение, и обозначение. Москва-Ленинград: Наука, 1965. 110 с.

103.Кислюк Л. П. Освоєння нової іншомовної лексики системою українського словотвору. *Мовознавчий вісник*. 2013. Вип. 16-17. С. 112 – 122.

104.Кислюк Л. П. Неосемантизми іншомовного походження в сучасній українській мові. *Мовне обличчя міста*. М-ли науково-практичної конф-ції. Черкаси: Брама-Україна, 2009. С. 106 – 110.

105.Кислюк Л. П. Словотвірна номінація в сучасній українській мові: система – узус – ідіолект: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ, 2018. 39 с.

106.Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку. Монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.

107.Клименко Н. Ф., Пустовіт Л. О. Оказіоналізм. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 451 – 452.

108.Клименко Н. Ф. Вибрані праці. Упоряд. Є.А. Карпіловська, О.Д. Пономарів, А.О. Савенко. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. 728 с.

109.Клименко Н. Ф. Внутрішньомовна і міжмовна міграція термінів як джерело поповнення лексиконів слов'янських мов. *Слов'янські обрії*. Київ. 2018. Вип.9, С. 94 – 107.

110.Клименко Н. Ф. Калька. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 254.

111.Клименко Н. Ф. Неологізування в українській мові в часи глобалізації. *V Міжнародний конгрес Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство*. Чернівці: Рута, 2003. С. 38 – 42.

112.Клименко Н. Ф. Українська біологічна термінологія кінця XX – початку XXI ст. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 212 с.

113.Клименко Н. Ф. Універбація. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 776.

114.Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Даниленко Л. І. Динаміка словникового складу сучасної української мови на тлі міжслов'янських паралелей. *Мовознавство*. 2003. № 2 – 3. С. 96 – 111.

115.Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 336 с.

116.Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Романюк Ю. В. Українська мова в контексті сучасної славістики: Монографія. Відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ:, 2019. 660 с.

117.Клименко Н. Ф., Пещак М. М., Савченко І. Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики. Київ: Наукова думка, 1982. 250 с.

118.Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. (упор. та наук. ред.). Відображення історії та культури народу в словотворенні: доповіді XII Міжнар. наук. конф. Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнар. комітеті славістів (25–28 трав. 2010 р., Київ). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 472 с.

119.Ковалик І. Вчення про словотвір. Київ, 1961. 83 с.

120.Ковтун А. А. Семантична деривація в релігійній лексиці української мови: монографія. Чернівці: Технодрук, 2018. 528 с.

121.Ковтунець О. С. Актуалізація лексики української літературної мови кінця XX – початку XXI століття: автореферат дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2017. 21 с.

122.Колоїз Ж. В. Українська okazіональна деривація: монографія. Київ: Акцент, 2007. 311 с.

123.Коломієць В. Т. Розвиток лексики слов'янських мов у післявоєнний період. Київ: Наукова думка, 1973.

124.Кондрашов Н.А. (сост. ред.). Пражский лингвистический кружок: Сборник статей. Москва, 1967. 558 с.

125.Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов: [учебное пособие]. 4-е изд. испр. Москва: КДУ, 2014. 348 с.

126.Космеда Т., Олексенко О., Павлова І. Семантика й прагматика дискурсивного слова та його потенціал для діагностики психотипу мовної особистості: аспектуальний опис. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2019. 308 с.

- 127.Котелова Н. З. Неологизмы. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. 331.
- 128.Котелова Н. З. Теоретические аспекты лексикографического описания неологизмов. Советская лексикография. Москва, 1988. С. 46 – 63.
- 129.Котелова Н.З. (ред.). Новое в русской лексике. Словарные материалы-77. Вып. 1. Москва: Русский язык, 1980. 176 с.
- 130.Котелова Н.З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов. Новые слова и словари новых слов. Ленинград, 1978. С. 5–26.
- 131.Котелова Н.З. Словообразование без образования слов? Новые слова и словари новых слов. Москва: Наука, 1983. С. 71-81.
- 132.Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. Київ: Видавництво «Логос», 2010. 303 с.
- 133.Коць Т. А. Функціональний аспект лексичної норми в засобах масової інформації (на матеріалі газет 90-х років ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол.наук. Київ, 1997. 15 с.
- 134.Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Академія, 2004. 368 с.
- 135.Кочерган М. П. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови. *Мовознавство*. 1997. № 1. С. 19 – 24.
- 136.Кочерган М. П. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. Київ: Академія, 1997. 400 с.
- 137.Кочерган М.П. Слово і контекст: монографія. Львів: Вища школа, 1980. 184 с.
- 138.Кравець Л. В. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст: монографія. Київ: Видавничий дім «Академія», 2012. 416 с.
- 139.Кравець Л. В. Метафора та метонімія – два центри тропеїчної системи. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine55-56-6.pdf>.

- 140.Крушевский Н. Очерк науки о языке. Казань: Типография императорского университета, 1883. 156 с.
- 141.Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира*. Москва: Наука, 1988. С. 141 – 172.
- 142.Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: Семантика производного слова. Москва: Наука, 1981. 199 с.
- 143.Кубрякова Е.С. Что такое словообразование. Москва: Наука, 1965. 174 с.
- 144.Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка. Монография. 2-е изд., испр. Киев: ИПЦ «Киевский университет», 2004. 208 с.
- 145.Курасова Е. В. Семантические неологизмы общественно-политической сферы в русском языке новейшего периода: дисс. ... канд. филол. наук. Воронеж, 2006. 237 с.
- 146.Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая. Перевод с французского Л.Н.Иорданской. Е.Курилович. Очерки по лингвистике. Биробиджан: ИП «ТРИВИУМ», 2000. С. 57 – 70.
147. Кустова Г. И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 472 с.
- 148.Лапшина М. Н. Семантическая эволюция английского слова: изучение лексики в когнитивном аспекте. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1998. 159 с.
- 149.Лексика на перетині наукових парадигм: монографія. За ред. Л. Струганець. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 212 с.
- 150.Ленець К. В. Лексико-семантичні процеси в мові засобів масової інформації. *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова*. Red. nauk. S. Jermolenko. Opole: Uniwersitet Opolski – Institut Filologii Polskiej, 1999. S. 67 – 68.

- 151.Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. Харків: Вид-во при Харк. ун-ті «Вища школа», 1977. 114 с.
- 152.Літературна норма і мовна практика: [монографія]. С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик та ін.; [за ред. С. Я. Єрмоленко]. Ніжин: Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 320 с.
- 153.Лукашанец А.А. Современное состояние и тенденция развития славянских языков (белорусский язык). *Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология*. 2009. №5. С. 65 – 75
- 154.Мазурик Д. Передмова. Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник-довідник. Львів: Світ, 2002. С. 3-6.
- 155.Мазурик Д. Сучасні тенденції в оновленні лексики української літературної мови. *Вісник Львівського ун-ту: Серія філологічна*. 2000. Вип. 29. С. 177 – 182.
- 156.Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2002. 19 с.
- 157.Мазурик Д.В. Українська неологічна традиція. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2004. Вип. 34. Ч.І. С.219-225.
- 158.Мамудян М. Лингвистика. Москва: Прогресс, 1985. 200 с.
- 159.Мартине А. Основы общей лингвистики. Новое в лингвистике. Выпуск 3. Вступительные статьи В. А. Звегинцева. Москва: Издательство иностранной литературы, 1963. 568 с.
- 160.Масенко Л. Т. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір. Київ: Вид. Дім «КМ Академія»; Всеукр. Т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 2004. 163 с.
- 161.Матезиус В. О потенциальности языковых явлений. В. Матезиус. Избранные труды по языкознанию. Москва: УРСС, 2003. С. 3 – 31.

- 162.Матезиус В. Язык и стиль. Кондрашов Н.А. (сост. ред.). *Пражский лингвистический кружок: Сборник статей*. Москва, 1967. С. 444 – 523.
- 163.Мацурова Я. Чеська мова сьогодні й завтра Доповідь Ольги Мартінцової «Неологічні тенденції в сучасній чеській мові». *Лексикографічний бюлетень*. 2011. Вип. 20. С. 259 – 261.
- 164.Мельничук О. С. Еволюція мови. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 172 – 173.
- 165.Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. № 2 – 3. С. 3 – 19.
- 166.Мельничук О. С. Розвиток мови як реальної системи. *Мовознавство*. 1981. № 2. С. 22 – 34.
- 167.Мельничук О. С. Структура і система мови. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 680 – 681.
- 168.Мінчак Г. Б. Конотативна семантика сучасних ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (на матеріалі української преси 90-х років ХХ століття): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2003. 301 с.
- 169.Мукан Г. М. Багатозначність і омонімія. *Українська мова і література в школі*. 1970. № 8. С. 30 – 36.
- 170.Муравицька М. П. Психолінгвістичний аналіз лексичної омонімії. *Мовознавство*. 1975. № 3. С. 59 – 68.
- 171.Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Харків: Вища школа, 1985. 152 с.
- 172.Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ століття. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с

173.Нелюба А. Римейк у словотвірній номінації. *Наукові записки*. Серія: Філологія. Збірник наукових праць. Вип. 10. У 2-х т. Вінниця, 2008. Т. 1. С. 113 – 118.

174.Нелюба А. М. Явища економії в словотвірній номінації української мови. Харківський національний ун-т ім. Василя Каразіна. Харківське історико-філологічне товариство. Харків, 2007. 302 с.

175.Неологічні назви осіб у сучасних слов'янських мовах: [монографія]. [Г. М. Вокальчук, А. М. Архангельська, О. А. Стишов, Ю. П. Маслова, В. В. Максимчук]; відп. ред. Г. М. Вокальчук. Рівне-Оломоуць: В-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2011. 356 с.

176.Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ, 1997. 303 с.

177.Нечуй-Левицький І. Криве дзеркало української мови. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Nechui-Levytskyi/Kryve_dzerkalo_ukrainskoi_movy/

178.Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. Київ: Наукова думка, 1992.

179.Новиков Л. А. Семантика русского языка: Учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 1983. 272 с.

180.Новое в русской лексике. Словарные материалы – 77. Под ред. Н. З. Котеловой. Москва: Русский язык, 1980. 176 с.

181.Новые слова и словари новых слов. Под ред. Н. З. Котеловой. Ленинград: Наука, 1983. 222 с.

182.Огієнко І.І. Історія української літературної мови. Київ: Либідь, 1995. 294 с.

183.Ожегов С. И. Выступление на дискуссии по вопросам омонимии. *Лингвистический сборник*. Москва, 1960. Вып. IV. С. 69 – 71.

184.Олійник І. С. Омоніми в українській мові. Сучасна українська літературна мова. Білодід І. К. (ред.). Лексика і фразеологія. Київ: Наукова думка, 1973. С. 45 – 58.

- 185.Панько Т. І. Мова і нація в естетичній концепції І. Франка. Львів: Львів. ун-т ім. І.Франка, 1992, 188 с.
- 186.Панько Т. І. Нація і мова в системі поглядів М. Драгоманова і М. Грушевського. Львів: Львів. ун-т ім. І.Франка, 1991. 53 с.
- 187.Пауль Г. Принципы истории языка. Перев. с немец. под. ред. А.А. Холодовича. Москва: Издательство иностранной литературы, 1960. 500 с.
- 188.Пещак М. М., Клименко Н. Ф., Карпиловская Е. А. Украинский семантический словарь. Проспект. Киев: Наукова думка, 1990. 264 с.
- 189.Пещак М. М., Клименко Н. Ф., Ярун Г. М. Лексична семантика в системі «людина-машина». Відп. ред. Л. С. Паламарчук. Київ: Наукова думка, 1986. 278 с.
- 190.Плющ М. Я. (ред.). Сучасна українська літературна мова: підруч. для студентів вузів, які вивч. дисципліну «Сучас. укр. літ. мова». Київ: Вища школа, 1994. 413 с.
- 191.Плющ М. Я. Способы словообразования в современном украинском литературном языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Київ, 1956. 17 с.
- 192.Покровский М.М. Избранные работы по языкознанию. Предисл. В. В. Виноградова; Акад. наук СССР. Отд-ние литературы и языка. Москва: Изд-во Акад. наук СССР, 1959. 382 с.
- 193.Поликарпов А. А. Циклические процессы в становлении лексической системы языка: Моделирование и эксперимент. 1998. URL: <https://www.philol.msu.ru/~lex/areft/comchar.htm>
- 194.Полюга Л. М. Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. Київ: Наук. думка, 1991. 240 с.
- 195.Полюга Л. М. Омонімія і багатозначність слова. *Українська мова і література в школі*. 1985. № 7. С. 40 – 49.
- 196.Пономарів О. Д. Омоніми. Сучасна українська мова: підручник. О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. [2-ге вид., перероб.]. Київ: Либідь, 2001. С.42 – 46.

- 197.Попова Т. В. Русская неология и неография: Учебное электронное текстовое издание. Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ – УПИ, 2005. 96 с.
- 198.Потебня О. О. Естетика і поетика слова. Збірник. Пер. з рос. Упоряд., вступ, ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. Київ: Мистецтво, 1985. 302 с.
- 199.Приблуда Л. М. Структура та стилістичні функції вторинних номінацій в українській художній прозі початку ХХІ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2018. 218 с.
- 200.Регушевський Є. С. «Ковані слова». Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 268.
- 201.Ренчка І. Є. Лексикон тоталітаризму [Текст]. [передм. Л. Т. Масенко]; НАН України, Ін-т укр. мови. Київ: Кліо, 2018. 231 с.
- 202.Реформатский А. А. Введение в языковедение. Под ред. В. А. Виноградова. Москва: Аспект Пресс, 1998. 536 с.
- 203.Розина Р. И. Семантическое развитие слова в русском литературном языке и современном сленге: глагол: дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Москва, 2004. 308 с.
- 204.Романюк Ю. В. Тенденції оновлення тематичної групи лексики на позначення сфери кіномистецтва. *Мовознавчий вісник*. 2008. Вип. 7. С. 96 – 104.
- 205.Романюк Ю. Словотворчий потенціал нових засобів номінації у сучасній українській мові. *Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. С. 226 – 233.
- 206.Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Підручник. Київ: «АртЕк», 2001. 392 с.
- 207.Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ: Наук. думка, 1988. 240 с.

208.Самійленко Вол. Чужомовні слова в українській мові. В-во «Шлях». 1918. №23. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Samiilenko_Volodymyr/Chuzhomovni_slova_v_ukrainskii_movi.pdf

209.Самойлова І. А. Процеси семантичної деривації в лексиці сучасної української літературної мови (на матеріалі неологізмів 70-90-х років ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1999. 165 с.

210.Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов (на матеріалі словно-східнороманських мовних контактів). Київ: Вища школа, 1974. 256 с.

211.Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Пер. с англ. А.Е. Кибрика. Москва: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. 656 с

212.Сербенська О. А. Інновації у мові сучасних українських мас-медіа. *125 років Наукового товариства імені Шевченка: Збірник наукових праць і матеріалів, присвячений ювілею товариства*. Львів, 2001. С. 158 – 177.

213.Сидяченко Н. Г. Мовотворчість українських і польських письменників. НАН України, Ін-т укр. мови. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. 160 с.

214.Синявський О. Норми української літературної мови. Львів: Українське видавництво, 1941. 363 с.

215.Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.

216.Славянские языки и культуры в современном мире. Труды и материалы. Москва: МАКС Пресс, 2009. 445 с.

217.Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва: Московский гос. ун-т, 1998. 260 с.

218.Сніжко Н. В. Моделі багатозначності українських іменників (за матеріалами тлумачної лексикографії). *Лексикографічний бюлетень*. 2010. Вип. 19. С. 83 – 94.

- 219.Соколовська Ж. П. Проблемы системного описания лексической семантики. Київ, 1990. 183 с.
- 220.Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича. Київ: Дніпро; Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1999. 152 с.
- 221.Сологуб Н. М. Мовний світ Олеса Гончара. Київ: Наукова думка, 1991. 137 с.
- 222.Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Пер. з фр. А.Корнійчук, К.Тищенко. Київ: Основи, 1998. 324 с.
- 223.Ставицька Л. О. Проблеми вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 55 – 68.
- 224.Степанов Ю. С. Основы общего языкознания: [учеб. пособ.]. Москва: Просвещение, 1975. 271 с.
- 225.Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка). Изд. 2-е, стереотипное. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 208 с.
- 226.Стернин И. А. Что происходит с русским языком? Очерк изменений в русском языке конца 20 века. Туапсе, 2000. 71 с.
- 227.Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). 2-ге вид., переробл. Київ: Пугач, 2005. 388 с.
- 228.Стратулат Н. В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови. *Мовознавство*. 2007. №3. С. 69 – 77.
- 229.Стратулат Н.В. Дери́ваційні та семантичні неологізми в лексичній системі української мови (на матеріалі тлумачного Словника української мови в 20-ти томах): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 22 с.
- 230.Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.
- 231.Сюта Г. М. Мовні інновації в українській поезії шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. Київ, 1995. 182 с.

232.Таран А. А. Конкурування номінацій у сучасній українській літературній мові: тенденції стабілізації нової лексики. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю., 2011. 232 с.

233.Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах. Київ: Наукова думка, 1989. 256 с.

234.Тараненко О. О. Метафора. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 350 – 353.

235.Тараненко О. О. Метонімія. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 355 – 358.

236.Тараненко О. О. Неологізм. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 426 – 427.

237.Тараненко О. О. Омоніми. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 454 – 455.

238.Тараненко О. О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії. Київ: Наукова думка, 1980. 115 с.

239.Теля В. Н. Вторичная номинация и ее виды. Серебренников Б.А., Уфимцева А.А. (отв. ред.). Языковая номинация (виды наименований). Москва: Наука, 1977. С. 129 – 221.

240.Теля В. Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке. АН СССР. Институт языкознания. Москва: Наука, 1981. 269 с.

- 241.Ткаченко О. Б. Запозичені слова. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 202.
- 242.Ткаченко О. Б. Іншомовні слова. Українська мова: енциклопедія. [Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С. 238 – 239.
- 243.Ткаченко О. Б. Українська мова: сьогодення й історична перспектива. Київ: Наукова думка, 2014. 511 с.
- 244.Трнка Б. Замечания об омонимии. *Пражский лингвистический кружок*: Сборник статей. Москва, 1967. С. 272 – 276.
- 245.Тропина Н. П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование. Монография. Херсон: Изд. ХГУ, 2003. 336 с.
- 246.Тропіна Н. П. До питання про сутність лексико-семантичної деривації. *Мовознавство*. 1997. №1. С. 54 – 59.
- 247.Ульманн С. Семантические универсалии. *Новое в лингвистике*. Выпуск V (Языковые универсалии). Пер. с англ. Под ред. и с предисл. Б.А. Успенского. Москва: Прогресс, 1970. С. 250 – 299.
- 248.Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале английского языка). Москва: Изд-во АН СССР, 1962. 287 с.
- 249.Уфимцева А. А. Семантика слова. Аспекты семантических исследований. Москва: Наука, 1980. С. 5 – 80.
- 250.Федоренко Т. А. Энантиосемия в современном украинском языке: дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1989. 159 с.
- 251.Фреге Г. Смысл и денотат. *Семиотика и информатика*. Сборник научных статей. Москва: Русские словари, 1997. № 5. С. 351 – 379.
- 252.Харитоновна Т. А. Джерела філософської термінології. Київ: Наукова думка, 1992. 110 с.

253. Холявко Е. И. Отражение мотива кривизны во вторичной семантике русского и белорусского слова. Гомель: Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины, 2002. 121 с.
254. Холявко І. В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-их років ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз): автореф. дис... канд. філол. наук: спеціальність 10.02.01. Кіровоград, 2004. 20 с.
255. Чейф У. Л. Значение и структура языка. Москва: Прогресс, 1975. 432 с.
256. Чемеркін С. Г. Українська мова в інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ, 2009. 240 с.
257. Черниш Т. О. Словянська лексика в історико-етимологічному висвітленні (гніздовий підхід): Монографія. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. 480 с.
258. Шанский Н. В. Очерки по русскому словообразованию. Москва: Изд-во Московс. госуд. ун-та, 1968. 310 с.
259. Шаповал О. В. Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80-90-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2003. 19 с.
260. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ століття (1900-1941). Стан і статус. Чернівці: Рута, 1998. 208 с.
261. Шевчук Ю. Мовна шизофренія. Брустури: Дискурсус, 2015. 60 с.
262. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. Мюнхен: Наукове товариство ім. Шевченка, 1951. 406 с.
263. Шмелев Д. Н. Современный русский язык. Лексика. Москва, 1977. 335 с.
264. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Изд. 2-е, стереотипное. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 432 с.
265. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. Москва: Учпедгиз, 1957. 188 с.

- 266.Щерба Л. В. Опыт общей теории лексикографии. Избранные труды по языкознанию и фонетике. Т. 1 Ленинград: ЛГУ, 1985. С. 54 – 91.
- 267.Якобсон Р. Два аспекта языка и два типа афатических нарушений. Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем. Москва: Прогресс, 1990. С. 110 – 132.
- 268.Dokulil M. Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov. Praha, 1962.
- 269.Horecký J. Analogická nominácia. *Kultúra slova*. 1987. № 21. Č. 5. S. 129 – 137.
- 270.Horecký J., Buzássyová K., Bosák J. a kolektív. Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava. 1989. 436 s.
- 271.Kredátusová J. Inovacie – semanticke neologizmy v ukrajinsko-slovenskom porovnavacom plane (totožnosti a odlišnosti). *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry a kultúry*. Zost. Jarmila Kredátusová. Acta facultatis Philosophicae Prešovensis. Prešov: Filozofická fakulta 2012. S. 272 – 285.
- 272.Markowski A. Jawne i ukryte nowsze zapożyczenia leksykalne w mediach. *Język w mediach masowych*. Pod red. J.Bralczyka I K.Mosiółek-Kłosińskiej. Warszawa. Upowszechnianie Nauki-Oświata “UN-O”, 2000. s. 96 – 111.
- 273.Martincová O. Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha: Univerzita Karlova, 1983. 160 s.
- 274.Niševa B. Inovační procesy v české a bulharské jazykové situaci (na materiálu jazyka médií). Praha: Karolinum, 2014. 184 s.
- 275.Ohnheiser I. (Red. nauk). Słowotwórstwo/Nominacja. Innsbruck: Univ. Innsbruck, Opole: Uniw. Opolski, 2003. S. 17–26.
- 276.Rangelova A. Neosémantizmy a neosémantizační procesy. *Neologizmy v dnešní češtině*. Kol. autorů pod ved. O. Martincové. Praha: ÚJČ AV ČR, 2005. S. 159 – 179.
- 277.Smółkowa T. Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej. Kraków: PAN, 2001. 195 s.

278.Vozniuk Yu.O. Technology of interactive processing of borrowings in the Ukrainian language. *Теорія і практика сучасної науки та освіти (частина II)*: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 22-23 жовтня 2020 року. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С. 12–15.

279.Waszakowa K. Przejawy internacjonalizacji w słowotwórstwie współczesnej polszczyzny. Warszawa: WUW, 2005. 265 s.

II. Довідкова література

Список використаних лексикографічних джерел

1. **АРСУН**: Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф., Критська В. І., Пуздирєва Т. К., Романюк Ю. В. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики. Київ: ТОВ «КММ», 2013. 416 с.

2. **АУАНМ**: Кочерга О., Мейнарович Є. Англійсько-українсько-англійський словник наукової мови (фізика та споріднені науки). Частина I англійсько-українська. Вінниця: Нова книга, 2010. 1424 с. URL: <https://e2u.org.ua>.

3. **АУГ**: Рицар Б. (ред.). Англійсько-український глосарій виробів Microsoft: громадська редакція. Львів: ЕКОінформ, 2006. 208 с.

4. **АУРСІОТ**: Коссак О. М., Маньковський С. Л. Англо-українсько-російський словник з інформатики та обчислювальної техніки. Львів: Світ, 1991. 488 с.

5. **АУСМІ**: Мейнарович Є., Кратко М. Англійсько-український словник з математики та інформатики: біля 50 000. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2010. 568 с. URL: <https://e2u.org.ua>.

6. **АУССТІТ**: Англо-український словник сучасних термінів з ІТ (2001 – 2011 pp.). URL: <https://e2u.org.ua/dicts/lou>

7. **АУТС:** Пройдаков Е. М., Теплицький Л. А. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування. Видання друге, доповнене і доопрацьоване. Київ: Видавничий дім «СофтПрес», 2006. 824 с.

8. **ВАУС:** Мюллер В. К. Великий англо-український словник. У новій редакції. Понад 250 000 слів, словосполучень, ідіоматичних виразів, прислів'їв та приказок. Київ: Арії, 2012. 624 с.

9. **ВАУС-Г:** Гороть Є. І., Коцюк Л. М., Малімон Л. К., Павлюк А. Б. Великий англо-український словник. Вінниця: Нова книга; Харків: Ранок, 2011. 1700 с. URL: <https://e2u.org.ua>.

10. **ВЕСУМ:** Великий електронний словник української мови. URL: <https://r2u.org.ua/vesum>.

11. **ВТССУМ:** Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

12. **ЕСУМ:** Етимологічний словник української мови: в 7 т. Київ: Наук. думка, 1982 – 2012. Т. 1-6.

13. **ЗНАУС:** Загальний народний англійсько-український словник. 2010-2021 рр. URL: <https://e2u.org.ua>.

14. **НУАС:** Гороть Є. І., Гончарук С. В., Малімон Л. К., Рогач О. О. Новий українсько-англійський словник. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 700 с. URL: <https://e2u.org.ua/>.

15. **НУНТМ:** Таланчук М. П., Ярема С. Я., Коровайченко Ю. М., Ярема С. М., Моргунюк В. С. Норми української науково-технічної мови. Тлумачний словник термінів з видавничої, поліграфічної та пакувальної справи. Київ – Львів: Університет «Україна», 2006. 664 с.

16. **РУС:** Російсько-український словник: у 4-х т. Т. 3. О–П. Вип. 3. О–Поле. Упорядники-редактори: В. Ганцов, Г. Голоскевич, М. Грінченкова, А. Ніковський. Головний редактор: акад. С. Єфремов. Київ: Видавничий дім

Дмитра Бурога, 2017. 336 с. Репринт з видання 1927 р. (Серія «Словникова спадщина України»)

17. **РУСДМ:** Дорошенко М., Станиславський М., Страшкевич В. Російсько-український словник ділової мови. Харків – Київ: Держ. вид-во України, 1930. URL: <https://r2u.org.ua>.

18. **РУСЖ:** Анніна І.О., Горюшина Г.Н., Гнатюк І.С. та ін. Російсько-український словник. За ред. В.В. Жайворонка. Київ: Абрис, 2003. 1424 с.

19. **РУСІС:** Мартиняк Т. П. Російсько-український словник іншомовних слів: 15 000 слів. Харків: Прапор, 1999. 388 с.

20. **РУСНТ:** Російсько-український словник наукової термінології: У 3 т. Т.І. – Суспільні науки. Київ: Наук. думка, 1994; Т. II. – Біологія. Хімія. Медицина. Київ: Наук. думка, 1996; Т. III. – Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос. Київ: Наук. думка, 1998.

21. **РУССВ:** Вирган І. О., Пилинська М. М. Російсько-український словник сталих виразів. Харків: Прапор, 2000. 864 с. [Перевидання словника 1959 року].

22. **РУССЛ:** Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. 3-тє вид., доповн. і випр. Львів: БаК, 2016, 608 с.

23. **РУСТТ:** Шелудько І., Садовський Т. Російсько-український словник технічної термінології (Загальний). Київ: Держ.вид-во України, 1928. 422 с.

24. **РУСУС:** Уманець М., Спілка А. Словарь російсько-український. Т. 1: А–К. Львів: НТШ, 1893. 339 с.

25. **СГ:** Словарь української мови: Зібрала редакція журналу «Кієвская Старина». Упорядкував, з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. У Києві, 1907-1909. Т. I-IV. Репринтне видання. Київ: Лексикон, 1996.

26. **СІС-2006:** Бибик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. За ред. С. Я. Єрмоленко; Худож.- оформлювач Б. П. Бублик. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.

27. **СІС-74:** Мельничук О. С. (ред.). Словник іншомовних слів. Київ: УРЕ, 1974. 775 с.
28. **СІС-85:** Мельничук О. С. (ред.). Словник іншомовних слів. Київ: УРЕ, 1985. 2-е вид. 966 с.
29. **СМ:** Мазурик Д. Нове в українській лексиці: Словник-довідник. Львів: Світ, 2002. 130 с.
30. **СО:** Демська О. М., Кульчицький І. М. Словник омонімів української мови. Львів: Фенікс, 1996, 223 с.
31. **ССІС:** Скопненко О. І., Цимбалюк Т. В. Сучасний словник іншомовних слів. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
32. **ССПТ:** Шпак В. І. Словник сучасних поліграфічних термінів: книга редактора. Київ: ДП «Експрес-об'ява», 2019. 136 с.
33. **СТППША:** Горецький П. Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування. Київ: Держвидав України, 1928. 120 с.
34. **СУМ-11:** Словник української мови: В 11 томах. Київ: Наук. думка, 1970-1980.
35. **СУМД:** Словник української мови в 11 т. Додатковий том: у 2-х кн. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2017.
36. **СУМЖ:** Жайворонок В. В. (ред.). Словник української мови. Київ: ВЦ «Просвіта», 2012. 1320 с.
37. **СУМЖ-2016:** Жайворонок В. В. (ред.). Словник української мови. Київ: ВЦ «Просвіта», 2016. 1316 с.
38. **СЧС:** Бойків І., Ізюмов О., Калишевський Г., Трохименко М. Словник чужомовних слів: Репринт з 2-го перероб. вид. 1955 р. Київ: Музей Івана Гончара; видавнича фірма Родовід, 1996. 535 с.
39. **ТСІ:** Півняк Г. Г., Бусигін Б. С., Дівізінюк М. М. та ін. Тлумачний словник з інформатики. Дніпропетровськ, Нац. гірнич. ун-т, 2010. 600 с.
40. **УАС:** Андрусишин К., Крет Я. Українсько-англійський словник. 1955. URL: <https://e2u.org.ua>.

41. **УАСДЛ:** Гороть Є. І., Василенко О. В., Єфремова Н. В. та ін. (уклад.). Українсько-англійський словник ділової людини. Луцьк. 2014. URL: <https://e2u.org.ua/>.

42. **УЖ:** Ставицька Л. Український жаргон. Словник. Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут критики; Національна Академія наук України, Інститут української мови. Київ: Часопис «Критика», 2005. 494 с.

III. Джерела ілюстративного матеріалу

Корпуси текстів української мови

1. **Mova:** Дарчук Н. П. (керівник проєкту), Сорокін В. М. (програміст), Сірук О. Б., Ходаківська Я. В., Чейлитко Н. Г., Лангенбах М. О. Mova.info. Лінгвістичний портал. URL: <http://www.mova.info/>.

2. **ГРАК:** Генеральний регіонально анотований корпус української мови. М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2021. URL: uacorporus.org.

Українська публіцистика

3. **Дзюба:** Дзюба І. Донецька рана України. Історико-культурологічні есеї. Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2018. 136 с.

4. **Дячишин:** Дячишин Б. Слово Андрія Содомори у дзеркалах часу: есеї, рецензії. Львів: «ЗУКЦ», 2017. 104 с.

5. **Панченко:** Панченко В. Є. Літературний ландшафт України. XX століття. 50 «слайдів». Київ: Ярославів Вал, 2019. 528 с.

6. **Слабошпицький-15:** Слабошпицький М. Ф. Любов Голота: народжена в степах. Пам'ять, слово і контекст часу. Післямова. Голота Л. Там, де ніколи: роман, оповідання, новели. Київ: Ярославів Вал, 2015. С. 478 – 490.

- 7.**Слабошпицький-17:** Слабошпицький М. Ф. Протирання дзеркала. Те, чого ви не прочитаєте в історії літератури: спогади. Київ: Ярославів Вал, 2017. 688 с.
- 8.**Слабошпицький-18:** Слабошпицький М. Ф. Тіні в дзеркалі. Те, чого ви не прочитаєте в історії літератури: спогади. Київ: Ярославів Вал, 2018. 736 с.
9. **Слабошпицький-19:** Слабошпицький М. Ф. У Франкові сліди. Дмитро Павличко. Учитель: поема. Київ: Ярославів Вал, 2019. 64 с.
- 10.**Слабошпицький-Д:** Слабошпицький М. Ф. Про книжку «Крихти живого часу Андрія Содомори» Богдана Дячишина. Дячишин Б. Слово Андрія Содомори у дзеркалах часу: есеї, рецензії. Львів: «ЗУКЦ», 2017. С. 48.
- 11.**Шевчук:** Шевчук Ю. Мовна шизофренія. Брустури: Дискурсус, 2015. 60 с.
- 12.**Щербак:** Щербак Ю. Україна в епіцентрі світового шторму: оцінки, прогнози, коментарі. Київ: Ярославів Вал, 2017. 360 с.
- 13.**Якубова:** Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви. Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 2018. 384 с.

Художня проза

- 14.**Голота:** Голота Л. Там, де ніколи: роман, оповідання, новели. Київ: Ярославів Вал, 2015. 496 с. (Серія «БУкЛіт»).
- 15.**Гримич-02:** Гримич М. Варфоломієва ніч: Роман. Львів: Кальварія, 2002. 160с.
- 16.**Гримич-10:** Гримич М. Острів Білої Сови: роман. Київ: Дуліби, 2010. 160 с.
- 17.**Дашвар:** Дашвар Л. #ГАЛЯБЕЗГОЛОВИ: роман. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сумейного Дозвілля», 2021. 400 с.
- 18.**Дереш:** Дереш Любо. Культ. Харків: Фоліо, 2017. 224 с.
- 19.**Дочинець:** Дочинець М. Курси крою і життя. Рецепти маленьких щасть. Мукачево: Карпатська вежа, 2018. 265 с.

- 20.**Дроздов:** Дроздов О. №1. Роман-вибух. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2016. 256 с.
- 21.**Жадан:** Жадан С. Життя Марії. URL: <https://www.litmir.me/>
- 22.**Забужко:** Забужко О. Планета полин: вибрані есеї. Київ: Комора, 2020. 384 с.
- 23.**Кононенко-І:** Кононенко Є. Імітація. URL: <https://lib.com.ua/uk/book/imitatsiia/?page=24>
- 24.**Кононенко:** Кононенко Є. Останнє бажання. Львів: Видавництво Анетти Антоненко, 2015. 136 с.
- 25.**КП:** Клуб поезії. URL: <http://www.poetryclub.com.ua> [доступ 12.03.2016].
- 26.**Матіос:** Матіос М. Щоденник страченої: Психологічна розвідка. Львів: ЛА «Піраміда», 2005.
- 27.**Павличко:** Павличко Д. Учитель: поема. Київ: Ярославів Вал, 2019. 64 с.
- 28.**Соколян:** Соколян М. Балада для Кривої Варги. Київ: Нора-Друк, 2005. 160 с.
- 29.**Теревені:** Теревені аж до ранку. Брустурів: Дискурсус, 2016. 160 с.
- 30.**Шкляр:** Шкляр В. Кров кажана. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10352>

Наукові та науково-популярні тексти

- 31.**Бабенко:** Бабенко В. Вірусний контент: поєднання реалістичності та комерції. *Теле- та радіожурналістика*. 2016. Випуск 15. С. 103 – 109.
- 32.**Батан:** Батан Ю. Д. Поняттєво-категорійний апарат превенції як призначення права. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. N4 (80). С. 11 – 19.
- 33.**Близнюк:** Близнюк А. С. Робота редактора над авторським матеріалом: Методичні рекомендації. Житомир, 2006. 48 с.

- 34.**Войтков:** Войтков В. Г. Інформатика та комп'ютерна техніка. URL: http://lubbook.org/book_229.html [доступ 17.02.18].
- 35.**Войтович:** Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): Монографія. За заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. М.Князева. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 80 с.
- 36.**Дурняк:** Дурняк Б.В. Стандарти в поліграфії та видавничій справі: довідник. Львів: Вид-во Укр. акад. друкарства, 2011. 320 с.
- 37.**Зазірний:** Зазірний І. М., Рижков Б. С. Погляд спортивного травматолога на біомеханіку кульшового суглоба. *Травма*. Том 20. № 1. 2019. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/18054112.pdf>
- 38.**Кайку:** Мічіо Кайку. Фізика майбутнього. Переклала з англ. Анжела Кам'янець. Львів: Літопис, 2013. 432 с.
- 39.**Кривицька:** Кривицька О. В. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України. Київ: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 328 с.
- 40.**Лазоревич:** Лазоревич І. Коранічна модель ставлення людини до природи: Синергія релігійного, естетичного та екологічного. URL: <https://philpapers.org/rec/LAZ-6>
- 41.**Павленко:** Павленко В. В. Лексико-стилістичні особливості матеріалів британських газет (The Sun, The Daily Mail, The Times) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
- 42.**Петренко:** Петренко В. Р., Олада Т. В., Стрижак А. А. Макетування і верстка: навчальний посібник. Кременчук: КУЕІТУ, 2006. 371 с. URL: <https://studopedia.info/1-95768.html>
- 43.**Стовбчатий:** Стовбчатий М. М. Застосування графових моделей тексту для розв'язання задач комп'ютерної лінгвістики. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-fksa/all-fksa-2018/paper/download/4337/4607>

44. **Тези:** Тези доповідей 75-ої науково-технічної конференції Харківського національного університету будівництва та архітектури. Харків: ХНУБА. 2020. 274 с.
45. **Шевченко:** Шевченко В. Е. Художньо-технічне редагування: Тексти лекцій для студентів відділення «видавнича справа та редагування». Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 254 с.
46. **Шехавцов:** Шехавцов О. М. Освіта в Україні в умовах гібридно-інформаційної війни. URL: <https://books.google.com.ua/>
47. **Ярема:** Ярема С. М. Технічне редагування: Навч. посіб. Київ: Ун-т «Україна», 2003. 284 с.

Тексти мережевих засобів масової інформації

48. **Абзац:** інформаційна програма Нового каналу: сайт. URL: <https://abzats.novy.tv/>
49. **АКУЛА MEDIA:** Медіапортал «Акула». URL: <http://akulamedia.com/>.
50. **Бізнес:** Бізнес новини України та світу. URL: <https://biz.nv.ua/ukr>
51. **ВЗ:** Високий замок. URL: <https://wz.lviv.ua/>
52. **Вікка:** Телеканал «Вікка». URL: сайт. <https://www.vikka.ua/>
53. **Вікна.** Новини Калуша та Прикарпаття. URL: <https://vikna.if.ua/>
54. **ВолиньPost:** Волинь Post. Інтернет-ресурс. URL: <http://www.volynpost.com/>
55. **Г:** Громадське. URL: <https://hromadske.ua/>
56. **Галичина.** Інтернет-ресурс газети «Галичина». URL: <https://galychyna.if.ua/>
57. **Гордон:** Інтернет-видання «Гордон». URL: <https://gordonua.com/ukr/>
58. **ГУ:** Голос України: газета Верховної Ради України. URL: <http://www.golos.com.ua/>
59. **Д:** газета «День». URL: <https://day.kyiv.ua/uk>

60. **Детектор:** Детектор медіа: українське інтернет-видання про медіа. URL: <https://detector.media/>
61. **ДТ:** газета «Дзеркало тижня». URL: <https://zn.ua/ukr/>
62. **ДЧ:** Друг читача. URL: <https://vsiknygy.net.ua/>
63. **ЗК:** Закарпатський кореспондент. Новини Закарпаття та Ужгорода. URL: <https://zak-kor.net/> (Дата звернення: 03.08.21)
64. **Інтерв'ю:** Інтерв'ю з України: інтернет-ресурс. URL: <https://rozmova.wordpress.com/>
65. **ІП:** Історична правда: онлайнове суспільно-історичне, науково-популярне видання. URL: <https://www.istpravda.com.ua/>
66. **К:** Koralі. Український жіночий журнал. URL: <https://koralі.info/>
67. **Кропива:** Кропива: перше незалежне суспільне інтернет-видання Черкащини. URL: <https://kropyva.ck.ua/>
68. **Ліга:** Інформаційне агентство «Ліга: Закон». URL: <https://ips.ligazakon.net/>
69. **О:** Obozrevatel. Останні новини України та світу. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/>
70. **ПТ:** Політичний Тернопіль: незалежне українське інтернет-видання. URL: <https://politerno.com.ua/>
71. **РС:** Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/>
72. **С:** Сьогодні. URL: <https://www.segodnya.ua/ua>
73. **СЛУХ:** онлайн-медіа про музику. URL: <https://slukh.media/>
74. **СС:** Свобода слова: сайт політичного ток-шоу. URL: <https://svoboda.ictv.ua/ua/#>
75. **Сьогодні:** Сьогодні. Головні новини країни. Медійний портал. URL: <https://www.segodnya.ua/ua>
76. **Терен:** Тернопільські новини. URL: <http://teren.in.ua/>
77. **УЖ:** Український журнал. URL: <http://ukrzurnal.eu/>
78. **Укрінформ:** УКРІНФОРМ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/block-lastnews>

79. **УМ:** Україна молода: сайт газети. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/>
80. **УНІАН:** УНІАН. Сайт «Новини України». URL: <https://www.unian.ua/>
81. **УНН:** Українські національні новини. URL: <https://www.unn.com.ua/>
82. **УП:** газета «Українська правда». URL: <https://www.pravda.com.ua/>
83. **УТ:** Український тиждень: журнал. URL: <https://tyzhden.ua/>
84. **Ц:** Цензор. Новини та ЗМІ. URL: <https://censor.net/ua>
85. **BBC:** [BBC News](https://www.bbc.com/). URL: <https://www.bbc.com/>
86. **Ch:** Champion. Новини спорту. URL: <https://champion.com.ua/>
87. **D:** Depo. Усі новини України та регіонів. URL: <https://www.depo.ua/>
88. **DW:** Новини й аналітика про Німеччину, Україну, Європу та світ. URL: <https://www.dw.com/uk>
89. **Glavcom:** Главком: Новини України та світу. URL: <https://glavcom.ua/>
90. **Green:** GreenPostmedia: інформаційно-аналітичний ресурс. URL: <https://greenpost.ua/>
91. **Interfax:** Інтерфакс-Україна: інформаційне агентство. URL: <https://ua.interfax.com.ua/>
92. **Lviv:** Lviv.com: сайт львівських новин. URL: <https://lviv.com/>
93. **LC:** LifeСьогодні. URL: <https://lifestyle.segodnya.ua/>
94. **NP:** Новини Полтавщини: обласне комунальне інформаційне агентство. URL: <https://np.pl.ua/>
95. **Suspilne:** Суспільне. Новини. URL: <https://suspilne.media/>
96. **UATV:** Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://uatv.ua/>
97. **UKR:** UKRPUBLIK: інформаційний сайт. URL: <https://ukrpublic.com/>
98. **UP:** Журнал «Ukrainian people»: сайт. URL: <https://ukrainianpeople.us/>
99. **UA:** Українське радіо: сайт. URL: <http://nrcu.gov.ua/>
100. **VERSII.IF.UA:** новини Івано-Франківська та Івано-Франківської області. URL: <https://versii.if.ua/>

101. **Zaxid:** Портал Zaxid.net. Перше аналітичне інтернет-видання Львова.
URL: <https://zaxid.net/>
102. **Zbruc:** інтернет-ресурс. URL: <https://zbruc.eu/>

Тексти спеціалізованих професійних сайтів

103. **ББП:** Безкоштовна бібліотека підручників. URL: <http://www.info-library.com.ua/>
104. **БІ:** Бізнес ідеї Або Як почати свій бізнес: інтернет-ресурс. URL: <https://ukr.mentorbizlist.com/>.
105. **ВМР:** Вінницька міська рада: офіційний сайт. URL: <https://www.vmr.gov.ua/default.aspx>
106. **ВО:** Всеосвіта: національна освітня спільнота. URL: <https://vseosvita.ua/>
107. **ВР:** Стенограма засідання Верховної Ради України №17 від 03.10.2019 р.
URL: <https://www.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7231.html>
108. **ЕБ НАПНУ:** Електронна бібліотека НАПН України. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/5175/>.
109. **ЗР:** Верховна Рада України. Розділ «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.
110. **Імена:** Imena.ua. Сайт з продажу доменів. URL: <https://www.imena.ua/ua>
111. **ІМІ:** Громадська організація «Інститут масової інформації»: сайт. URL: <https://imi.org.ua/>
112. **КБВ:** Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського: каталоги.
URL: <http://nbuv.gov.ua/node/554>
113. **КК:** Київська камерата: сайт національного ансамблю солістів. URL: <http://kievkamerata.org/ukr/>
114. **КТК:** Київський тиждень критики: сайт фестивалю. URL: <https://kcw.com.ua/>
115. **Логос:** Християнський центр «Логос». URL: <http://www.logos-kiev.org/>

116. **Мінкульт:** Міністерство культури України: сайт. URL: <http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk>
117. **ММІ:** Методичні матеріали з інформатики. URL: <https://www.ua5.org/virus/>
118. **МЦТ:** Міністерство та комітет цифрової трансформації України: сайт. URL: <https://thedigital.gov.ua/>
119. **МЮ:** Міністерство юстиції: сайт. URL: https://minjust.gov.ua/azu_es_4_6
120. **НУОЗУ:** Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика: офіційний сайт. URL: <https://nuozu.edu.ua/>
121. **Освіта:** Портал ОСВІТА.UA. URL: <https://osvita.ua/>
122. **Первомайськ:** Первомайськ. Миколаївська область: сайт. URL: <http://pervomaisk.mk.ua/>
123. **Поворозник:** Поворозник Ю. Ніч поезофонії: Іздрик, мінімалісти і сні. *Громадське: Культура*. URL: <https://hromadske.ua/posts/nich-poezofonii-izdryk-minimalisty-i-sny>. 23 червня 2017.
124. **Практика:** Електронний журнал «Практика управління». URL: <https://edirshkoly.mcfr.ua/>
125. **Прямий:** Телеканал «Прямий»: сайт. URL: <https://prm.ua/>
126. **Рівняни:** сайт для успішних людей. URL: <https://my.rv.ua/>
127. **Сл:** Словотвір. URL: <https://slovotvir.org.ua/>
128. **УАЗП:** Українська асоціація зовнішньої політики. URL: <http://ufpa.org.ua/>
129. **Укрсиб:** Укрсиббанк: сайт. URL: <https://premium.ukrsibbank.com/ua/>
130. **УЦОЯО:** Український центр оцінювання якості освіти: інтернет-ресурс. URL: <https://testportal.gov.ua/>
131. **ФФ:** Філологічний факультет ЛНУ. URL: <https://philology.lnu.edu.ua/>
132. **Ч:** Рух ЧЕСНО: громадська організація. URL: <https://www.chesno.org/>
133. **Школа:** Видавничий дім «Школа». URL: <https://schoolbook.com.ua/>

134. **70/80:** Сайт альбому «70/80» гурту «Кам'яний Гість». URL: <https://7080.kg.org.ua/>
135. **Best:** Best-support-pc. URL: <https://best-support-pc.com/>
136. **Books:** Booksonline. Безкоштовна електронна бібліотека. URL: <https://booksonline.com.ua/>
137. **Bookster.** Сайт навчальних матеріалів. URL: <https://bookster.com.ua/>
138. **Builders:** Builders Club. Пошук квартир у новобудках. URL: <https://kut.ua/ua/>
139. **Case:** Case Ukraina: центр соціально-економічних досліджень. URL: <https://case-ukraine.com.ua/>
140. **Ch:** Champion: новини спорту. URL: <https://champion.com.ua/>
141. **Chaynikam:** Chaynikam.info. URL: <https://www.chaynikam.info/ukr/index.html>
142. **Chytyvo:** Читиво: вільна онлайн-бібліотека українськомовної літератури. URL: <https://chtyvo.org.ua/>
143. **Edpit:** Edpit agency 2021: сайт. URL: <https://edpit.org/uk/>
144. **Fssu:** Фонд соціального страхування України: сайт. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/index>
145. **Funduk:** FundukUA: геймерський інтернет-магазин. URL: <https://funduk.ua/>
146. **GP:** Google Play: онлайн-магазин. URL: <https://play.google.com>
147. **GV:** Global Voices по-українськи. Блог спільноти Global Voices. URL: <https://uk.globalvoices.org/>
148. **Happymonday:** кар'єрна платформа з рекомендаціями щодо компаній, вакансій, шляхів розвитку кар'єри. URL: <https://happymonday.ua/>
149. **KMU:** Урядовий портал: єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>
150. **Komp:** Професійна комп'ютерна допомога. URL: <https://i-help.us/>

151. **Kyivstar:** інтернет-ресурс мобільного оператора. URL:
<https://kyivstar.ua/uk/mm>
152. **Lisma:** Lisma. Тернопільська меблева фабрика. URL:
<https://www.lisma.com.ua/>
153. **LvBS:** Львівська бізнес-школа УКУ (LvBS): сайт. URL:
<https://lvbs.com.ua/lvbs/>
154. **Lvivcenter:** Центр міської історії. URL: <https://www.lvivcenter.org/>
155. **Mi100.** Сайт та журнал Місто. URL: <https://mi100.info/>
156. **Microsoft:** Microsoft Support. Посібник з інтерфейсу користувача Access. URL: <https://support.microsoft.com>
157. **Militarka:** воєнторг. URL: <https://militarka.com.ua/>
158. **MOYO.** Інтернет-магазин. URL: <https://www.moyo.ua/>
159. **NATO.** Урядова організація: сайт. URL:
<https://www.nato.int/cps/uk/natohq/index.htm>
160. **Nauka:** Наукаінформ: наукова онлайн-бібліотека. URL:
<http://naukainform.kpi.ua/default.aspx>
161. **NCT:** Сайт компанії EHCITI. URL: <https://nct.ua/ua/>
162. **NF:** Новини фінансів. URL: news.finance.ua
163. **Phoneky:** Новий додаток Phoneky: сайт. URL:
<https://uk.phoneky.com/ringtones/#gsc.tab=0>
164. **Platfor:** PLATFOR.MA: агенція сторітелінгу та інтернет-журнал. URL:
<https://platfor.ma/>
165. **Prom:** Prom.UA. URL: <https://lstyle.dp.ua/ua/>
166. **Prozorro.** Держзакупівлі онлайн. URL: <https://prozorro.gov.ua/>
167. **Silpo:** Офіційний сайт мережі супермаркетів «Сільпо». URL:
<https://silpo.ua/>
168. **Sturm:** Штурм: зброя та спорядження. URL: <https://sturm.com.ua/>
169. **Support:** Support.mozilla. Сайт підтримки користувачів. URL:
<https://support.mozilla.org/uk/>

170. **Vodafone:** сайт мобільного оператора. URL: <https://www.vodafone.ua/>
171. **Vogue:** сайт бренду «Vogue Ukraine». URL: <https://vogue.ua/ua/>
172. **VOLL:** Компанія VOLL якісний IT-аутсорсинг. URL: <https://voll.kiev.ua/uk>
173. **Weche:** сайт. URL: <https://weche.info/>
174. **Wikipedia.** Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org>
175. **Y:** Книжковий блог Yakaboo. URL: blog.yakaboo.ua
176. **Youtube:** Youtube: відеохостинг. URL: <https://www.youtube.com/>
177. **Zkan:** ZKAN.COM.UA: сайт. URL: сайт. URL: <https://zkan.com.ua/>
178. **Znaimo:** Знаймо разом: сайт. URL: <https://znaimo.com.ua/>

Дописи користувачів мережі «Фейсбук»

179. **ФБ:** Фейсбук. URL: <https://www.facebook.com/>

НЕОСЕМАНТИЗМИ ТА ЇХНІ ПОХІДНІ

Принципи формування словникових матеріалів

За точку відліку *формування реєстру* неосемантизмів обрано 2015 р. Фактичний матеріал дібрано з таких *джерел*: 1) українська публіцистика; 2) тексти мережевих засобів масової інформації; 3) тексти спеціалізованих професійних сайтів; 4) художня проза; 5) наукові та науково-популярні тексти; 6) дописи користувачів мережі «Фейсбук». *Географія* використаних джерел охоплює практично всю Україну.

Лексикографічна межа – 1991 р.: до неосемантизмів відносимо слова, нові значення яких не зафіксовані в словниках, виданих до 1991 року.

Реєстрові одиниці словникових матеріалів впорядковано за абеткою. Одиниці реєстру, що позначають спільне поняття, пов'язано перехресними відсиленнями.

Стаття складається з реєстрової одиниці та пояснень до неї. До реєстрової одиниці-слова подано відомості про відмінювання та ін. граматичну інформацію.

Нове значення подаємо за новими словниками української мови, виданими після 1991 р. У разі відсутності неосемантизма чи його похідного в новітніх словниках або за наявності в джерелах ширшого контексту його вживання та незафіксованого його значення, дефініцію формулюємо самостійно на основі контекстів уживання такого слова. До деяких неосемантизмів подаємо часто вживані сполуки. Дефініції з наявних джерел подаємо відповідно до переліку умовних позначень.

Кожна стаття містить ілюстрацію з паспортом. Якщо нових значень кілька, то ілюструємо кожне з них.

СЛОВНИКОВІ МАТЕРІАЛИ

АДРЕСНИЙ, -а, -е. Призначений для певної категорії когочого-н. (СУМД I: 10). *Цього тижня адресна допомога надійшла неповнолітнім, які утримуються у місцях несвободи* (ФБ, 26.11.21).

АКЦІЯ, -ї, жс. Продаж товару зі знижкою або з подарунком (СУМД I:13). *Офіційний сайт «Сільпо» пропонує купити подарункові сертифікати, переглядати акції в супермаркетах мережі, включаючи Ціну тижня...* (Silpo, 21.07.20); *Варто оголосити кредити на 3-6 місяців. А ще – акцію «Тепла домівка»: замовив ековікна – обігрівач в подарунок* (Голота: 308).

АКЦІЙНИЙ, -а, -е. Стос. до акції як продажу зі знижкою. *Зачекалася? А ось і він – новий акційний каталог EVA* (ФБ, 05.10.20).

АЛЬТЕРНАТИВА, -и, жс. 1. Можливість, наявність, багатоваріантність, неоднозначність вибору між кількома пропозиціями; паралельність, співіснування цих пропозицій. 2. Позначення кардинально нового, «іншого» напрямку, стилю, підходу в мистецтві та літературі (АРСУН: 22). *Кинути виклик уявленню про Донеччину (принаймні літературну Донеччину) як заповідник совєтичини і «совковості»: показати альтернативу, змістову й естетичну, підкреслити її* (Дзюба, с. 93); *Музична альтернатива: співачка INGRET розповіла про новий альбом* (UATV, 13.08.19).

АЛЬТЕРНАТИВНИЙ, -а, -е. 1. Той, що допускає одночасно кілька можливостей; той, що співіснує з іншим, подібним. 2. Інший, новий, нетрадиційний, протилежний, паралельний (АРСУН: 24). *У програмі – лекції про міську велокультуру, дослідження економічного ефекту від розвитку велотранспорту, дискусії про тренди міської мобільності та альтернативний транспорт...* (Д, 04.10.20); *Українські церкви у США знайшли альтернативні способи святкування Вербної неділі у час пандемії* (Д, 06.04.20). **Альтернативна вартість, альтернативна служба, альтернативне навчання**

(СУМД I: 16); **альтернативна історія** (новітній напрям в історичній науці, який наводить багатоваріантність історичних подій); **альтернативне мистецтво** (яке виходить за межі тієї чи тієї традиції); **альтернативне паливо, транспорт** (новий, нетрадиційний).

АНТИВІРУСНИЙ, -а, -е. Який протидіє вірусу; прот. **вірусний**. *Словацьку антивірусну компанію ESET викрили у співпраці з терористами Донбасу* (ВЗ, 01.06.16).

АНТИВІРУСНИК, -а, ч., розм. Програма, яка протидіє комп'ютерним вірусам, знищує їх. *Для нього це предмет великої гордості, що наш український антивірусник визнаний одним з найкращих у світі* (ФБ, 1.04.18).

АПАРА́Т, -у, ч. 1. видавн. Сукупність елементів видання, які пояснюють, розтлумачують зміст літературного твору, полегшують читачеві користуватися ним або допомагають поглиблено вивчати матеріал, а також сприяють опрацюванню видання в обліково-статистичних, книготоргівельних, бібліотечно-бібліографічних, інформаційних та наукових установах (НУНТМ: 155). *Апарат книги як система орієнтації читача в структурі і змісті видання* (Освіта, 10.04.11). 2. наук. Сукупність понять певної галузі знання. *У статті окреслено поняттєво-категорійний апарат превентивного призначення права та досліджено превентивну термінологію з погляду загальнотеоретичного підходу* (Батан, с. 11).

АПЕЛЯ́ЦІЯ, -ї, ж. Звертання до усталених норм, традицій, прецедентів. *Розділ I Декларації суб'єктом самовизначення визнавав і українську націю (український народ), причому в есенціалістській, етніцистській парадигмі з її апеляціями до «споконвічності» нації...* (Якубова: 127).

АРТИКУЛЮВА́ТИ, -юю, -юєш, недок. Чітко визначати, окреслювати що-небудь, висловлювати свою позицію щодо чогось. (АРСУН: 41 – 42). *Якщо реформа проводиться для бізнесу, вона має бути йому зрозуміла, і бізнес повинен цю довіру якось артикулювати* (ДТ, 10.02.12); *...Це не випадкові*

дефініції, які артикулює героїня роману. Це, якщо хочете, непрямий автокоментар Любові Голоти (Слабошпицький-15: 487).

АРОМА́Т, -у, ч., перен. Те саме, що парфуми. *Парфумерний етикет – негласно прийнята збірка правил, що передбачає, які аромати носити в різних ситуаціях* (Vogue, 26.11.21). **Носити аромát, одягнути аромát.**

АРТИКУЛЯ́ТОР, -а, ч., перен. Той, хто надає словесної форми думкам, почуттям, ідеям тощо (СУМД I: 26). *Мене завжди цікавили ті люди, які були так званими артикуляторами: поборниками міжетнічної толерантності, поетики діалогу, як сказали б мої колеги історики й політологи* (Zbruc, 08.03.16).

АРТИКУЛЯ́ЦІЯ, -ї, ж., перен. Надання словесної форми думкам, почуттям, ідеям тощо (СУМД I: 26). *Учасники воркшопу розглянуть способи формування правових понять і практик у артикуляції прав і правосуддя, проаналізують те, як вони з'являлися і втілювалися на практиці у східній Європі у ХХ столітті* (Lvivcenter, 10.11.17).

АРХІТЕКТУ́РА, -и, ж. Будова чогось, спосіб організації його складників. *Нинішня російська влада, намагаючись законсервувати внутрішню суспільно-політичну архітектуру Росії...* (Якубова: 123).

АФГÁНЕЦЬ, -нця, ч. Учасник війни в Афганістані (1979-1989 рр.) (СУМД I: 30). *З одного боку – батько двох доньок, у ДЮСШ навчає дітей футболу, колишній афганець, інвалід, разом з капеланом їздить з волонтерською допомогою у зону АТО, «добра душа»* (ВЗ, 15.04.16); *Хто мій татусь? Афганець, чорнобилець, столичний курвар?* (Голота: 396).

АФГÁНКА, -и, ж., розм. Літня або зимова уніформа радянського зразка, яка складається з головного убора, штанів та куртки або кітеля (уперше була використана у військових підрозділах, дислокованих у Демократичній Республіці Афганістан). *Дубок, або радянська афганка була непогана на той момент, як її вигадали, але в нинішніх умовах вона стала примітивна та незручна* (D, 14.10.15).

БАГАТОВІМІРНИЙ, -а, -е. Який має багато аспектів, трактувань. *Наша сучасність, Революція гідності, Майдан, на якому снайпери розстріляли «янголів», і врешті, любов, що перемагає навіть смерть, – усе це в багатовимірному, захопливому романі Віктора Терена «Ворожіння на ягнятку»* (Панченко: 524).

БАГАТОВІМІРНІСТЬ, -ності і -ности, ж. Власт. за знач. **багатовімірний**. *Як і процес перетворення добротної літературної основи на складну багатовимірність драматургічного твору* (ДТ, 27.01.17).

БЕРЕГІННЯ, -і, ж. 1. Жінка, мати, що оберігає родину, житло, домашнє вогнище. *У ній є все: від шепоту трави до крику серця Правічної Жінки-берегині* (Голота: 4) (СУМД I: 60). 2. *рідко*. Нажите майно (СУМД I: 60). 3. Будь-яка особа жіночої статі, яка щось оберігає, про когось піклується. *Нині вони руйнують стереотип про те, що жінка – це лише берегиня роду* (Д, 20.04.16); *Бабуся Галини була берегинєю понад 200 пісень поліського фольклору, які передавалися з покоління в покоління кілька століть* (УНІАН, 29.01.21).

БІБЛІОТЕКА, -и, ж. *інформ.* Набір процедур (або функцій), які зберігаються в спеціальному файлі (ТСІ: 272). *Використовуйте бібліотеку документів на сайті в службі Office 365, щоб безпечно зберігати та спільно використовувати файли* (Support, 07.11.20).

БІЛИЙ, -а, -е. Законний, легальний, офіційний (АРСУН: 57). *Нині «біла» зарплата коштує понад 40% того, що найманий працівник отримує «на руки»* (ВВС, 05.04.21).

БІЛО-СІНІ, -іх, *мн.* Учасники або симпатичні «Партії регіонів» під керівництвом Віктора Януковича, забороненої в Україні з вересня 2017 року. *Якось на одному з газетних форумів я посперечався з класичним донбасянином – прихильником біло-синіх і мешканцем Донецька* (УП, 13.01.2010).

БЛОК, -а, *ч.* 1. *видавн.* Зроблений під час брошурувальних процесів і підготований для вкладання в палітурку або для покривання обкладинкою

комплект скріплених вздовж корінця зошитів або окремих книжкових аркушів (НУНТМ: 167). *Формат готового видання відповідає обрізаному з трьох боків блоку книги, брошури, журналу* (Ярема: 87). 2. *інформ.* Сукупність пристроїв обчислювальної системи. *Справжній, 100 % відсотків оригінальний блок живлення Microsoft Surface Pro 4 15V 4A 60W* (Розетка, 17.10.21).

БЛОКУВАТИ, -ую, -уєш, *недок.* Припиняти дію чого-н., заважати чомусь виконувати свої функції. *В СОТ 5-та стаття говорить про те, що має відбуватися транзит, і жодна зі сторін-підписантів не має обмежувати це транзитне право або блокувати його* (MTU, 27.09.19).

БЛОКУВАННЯ, -я, *с.* Дія та результат за знач. **блокувати**. *Прем'єр нагадав, що аналогічна ситуація в Україні була влітку 2016 року, коли через блокування роботи держхолдингу «Енергоатом» вугільні підприємства працювали на повну потужність...* (УНІАН, 12.02.17).

БОМБАРДУВАННЯ, -я, *с., перен.* Нав'язливі дії щодо когось чи чогось. *Наприклад, вчений, що сидить перед комп'ютером у Нью-Йорку й користується мережевою сторінкою академічного «словника української мови» зазнає постійного бомбардування російськомовною рекламою* (Шевчук: 43).

БОМБАРДУВАТИ, -ую, -уєш, *недок., перен.* 1. Активно діяти в якомусь напрямку. *Російська пропаганда спочатку «бомбардує» інформаційний простір супротивника* (Д, 08.06.17). 2. *спорт.* Атакувати м'ячем. *Мішула вийшов у стартовому складі свого колективу і бомбардував кільце опонентів двічі влучно з-за дуги, одного разу з проходу та реалізував два штрафні* (УНН, 18.03.20).

БОМБАРДІР, -а, *ч., спорт. розм.* Найкращий гравець нападу в спортивних командних іграх (СУМД II: 86). *Зірковий нападник Баварії отримав нагороду найкращого бомбардира в Європі* (УНІАН, 21.09.21).

БРУД, -у, *ч.* Те, що порушує, руйнує екологію (АРСУН: 66). *Бруд у повітрі Києва знову зашкалює: лідер серед найбрудніших міст* (УП, 17.04.20).

БРУДНИЙ, -а, -е. Такий, який порушує, руйнує екологію (АРСУН: 66 – 68). *Перехід від «брудної» енергетики до «зеленої». Як це робить Німеччина* (Укрінформ, 23.05.19).

БУКЕТ, -а, ч. Сукупність, набір певних предметів, властивостей (перев. негативних) і т. ін. (СУМД І: 94). *Самоусвідомлення себе в оточуючому букеті ідей, почуттів, відкриттів і підтверджень* (ДТ, 06.09.18).

БЮДЖЕТНИЙ, -а, -е. Такий, який має визначений бюджет; дешевий, економний. *Набір наших аптечок – бюджетний* (Д, 07.06.17).

ВАТНИК, -а, ч., розм. Особа з проросійською ментальністю. *Протягом останнього місяця виявив, що двоє моїх дуже давніх і наче непоганих знайомих виявилися ватниками* (Д, 12.06.17).

ВГАНЯТИ, -яю, -яєш, недок., поліграф. Усувати короткий кінцевий рядок абзацу, зменшуючи прогалини, замінюючи чи вилучаючи слова в попередніх рядках тексту (НУНТМ: 173). *Таблиць слід уникати, наприклад вганяючи рядки на попередніх смугах ... або виганяючи рядки з попередніх смуг ...* (Maylohack, 21.10.21).

ВЕРСІЯ, -ї, ж. Одна з копій (редакцій) програми, випущена після усунення в ній помилок і/або додавання нових функцій (АУТС: 534). *Перша версія продукту [онлайн-сервісу – Ю.Ц.] була створена в Києві* (УП, 10.10.19).

ВЕРТИКАЛЬ, -і, ж. 1. Підпорядкування чогось чомусь, ієрархічний устрій чогось (АРСУН: 72). 2. Ієрархія органів влади, управління (СУМД І: 116). *Впродовж 2010-2012 рр. у Криму команда В. Януковича сформувала жорстку управлінську вертикаль* (Якубова: 201); *Росія і коронавірус: чи обвалиться вертикаль влади* (Д, 31.03.20).

ВИВІШУВАТИ, -ую, -уєш, розм., інформ. Тс. **викладати**. Як правило, відсутність плану постів на тиждень призводить до того, що доводиться вивішувати будь-що (Рівняни, 16.05.17);

ВИГАНЯННЯ, -я, с. поліграф. Утворювання додаткового рядка в абзаці (НУНТМ: 177). *Виганяння рядка досягають, збільшуючи прогалки (апроші) в*

останніх рядках, додаючи нові слова або замінюючи слова довгими (НУНТМ: 177).

ВИГАНЯТИ, -яю, -яєш, *недок. поліграф.* Утворення додаткового рядка в абзаці для зменшення прогалин. *Якщо так не виходить, необхідно увігнати залишок тексту в попередні рядки чи вигнати з них частину тексту* (Петренко, 21.08.20).

ВИКЛАДАТИ, -аю, -аєш, *недок.* / **ВІКЛАСТИ**, -ду, -деш, *док., розм., інформ.* Поширити/поширювати допис на сторінці соцмережі. *Хтось щодня викладає по декілька фото, дехто використовує цю платформу для бізнесу, а майже четвертина з усіх зареєстрованих користувачів так і не завантажили жодного фото* (Lviv, 10.01.18).

ВІКЛИК, -у, ч. Завдання, складна проблема, справа, що вимагає великих зусиль (ЗНАУС). *Жорсткість моральних імперативів у кожного зі згаданих тут авторів (і в багатьох не згаданих) була відповіддю на виклики далекої від гармонії дійсності* (Панченко: 429).

ВІМІР, -у, ч. Аспект розгляду, сприйняття, вияву когось-чого (АРСУН: 73-75). *Вона не багата й не розумна, як на їхні виміри, але вона щаслива: від весни до осені – море* (Голота: 290); *Саме тому демократичний вимір є недосяжним для росіян* (Цензор, 31.05.17). **Інтернёт-вимір, медіавимір, ековимір, соціовимір, агровимір.**

ВІДМИВАННЯ, -я, с. Дія за знач. **відмивати** 3 (СУМД I: 155). *Відмивання грошей практикується передусім у колах наркобізнесу та з боку організованої злочинності* (DW, 23.09.20).

ВІДМИВАТИ, -аю, -аєш. 3. *перен., розм.* Робити легальним, законним (про власність, гроші) (СУМД I: 155). *У цьому ж банку зберігав свої кошовності його тесть, сицилієць Карло, який відмивав у нейтральній Швейцарії італійські гроші, а також багато інших вихідців із різних країн світу...* (ДТ, 15.05.09).

ВІКНО́, -а, ч., *інформ.* Визначена прямокутна ділянка на екрані дисплея з певним інтерфейсом користувача.. *Можна ... виконувати декілька завдань одночасно. Наприклад, дивитися відео на YouTube і в сусідньому вікні переписуватися [листуватися – Ю.Ц.] з друзями (ФБ, 21.06.20).*

ВІРУС, -а, ч., *інформ.* Спеціально створена комп'ютерна програма, здатна самостійно приєднуватися до інших програм і викликати збої в роботі комп'ютера (СУМД І: 170). *У кого яблука щороку червиві, а в кого віруси комп'ютер доїдають (Теревені: 39).*

ВІРУСНИЙ, -а, -е. Прикм. до **вірус**. *Вірусна програма (СУМД І: 171).*

ВОЛОНТЕ́Р, -а, ч., *перен.* Той, хто добровільно бере участь у які-н. справі (СУМД І: 184). *Один із волонтерів, які брали участь у пошуках в Карпатах зниклого туриста зі Львова, показав наслідки майже добового перебування на 15-градусному морозі (ВЗ, 16.01.21).*

ВУ́ЗОЛ, -зла, ч., *інформ.* Точка приєднання до мережі або пристрій, підключений до мережі (комп'ютер, міст, маршрутизатор, порт комутатора, шлюз і т.п.). У загальному випадку термін може використовуватися для позначення будь-якого активного елемента мережі (ТСІ: 153). *Пристрої, такі як персональний комп'ютер, стільниковий телефон або принтер, є вузлами (Wiki).*

ГАРМОНІЗА́ЦІЯ, -ї, ж. Приведення у відповідність, надання гармонійності чому-н. (СУМД І: 208). *А от найгірше їм вдається формування та ефективна реалізація влади, забезпечення зв'язку між владою та суспільством та гармонізація інтересів різних соціальних груп (УНІАН, 12.07.21).*

ГАРМОНІЗУВА́ТИ, -ую, -уєш, *недок.* Приводити у відповідність, узгоджувати. *Бізнес-леді, кілька депутаток, зірка шоу-бізнесу під заклинання, що мають усмирити антагонізм дійсного й бажаного, гармонізувати розум і душу, викресати високий вогонь самотворення, старанно дослухаються до своїх підтягнутих, підшитих, добре тренованих гламурних тіл (Голота: 183).*

ГЕНЕРА́ТОР, -а, ч., *перен.* Те, що служить для вироблення, утворення чого-н. // Про людину, яка здатна відкривати, створювати щось нове (СУМД І: 216). *Швидше, навпаки, державні фінансові установи можуть перетворитися на генератор фінансової вразливості* (ДТ, 25.04.19); ...*Відомий генератор (чи, може, транслятор) російських зовнішньополітичних смислів Фьодор Лук'янов помітив, що між США і Росією просто зник предмет для «великої угоди»* (ДТ, 02.07.19).

ГЕНЕРУВА́ТИ, -ую, -уєш, *недок.* Висувати ідеї, ставати причиною інтелектуальних та суспільних змін. *Масштабна економічна криза і послаблення економічних зв'язків генерували відцентрові сили* (Якубова: 113).

ГЛАМУ́Р, -у, ч. Збірне позначення розкішного стилю життя, всього, що звичайно зображується на обкладинках дорогих модних журналів; близькості до загальноприйнятих стандартів розкоші, шику, зовнішнього блиску (АРСУН: 76). *Саме про все це чаклунство і гламур я і мріяла, коли тільки ще збиралася вирушити в Голлівуд* (С, 24.08.17).

ГЛАМУРИЗА́ЦІЯ, -ї, *ж., ірон.* Перетворення чогось відповідно до загальноприйнятих стандартів розкоші, шику, зовнішнього блиску. *Жочий турнір «Гольф на шпильках», який відбувся в Києві, викликав масу невдоволь через занадто відверту гламуризацію заходу* (О, 21.08.17).

ГЛАМУРИЗУВА́ТИ, -ую, -уєш, *недок. і док., ірон.* Робити близьким до загальноприйнятих стандартів розкоші, шику, зовнішнього блиску. *Немає в світі нічого такого, чого б в Україні не здатні були гламуризувати і вульгаризувати* (О, 21.08.17).

ГЛАМУ́РНИЙ, -а, -е. Прикм. до **гламу́р**. *Ті, хто бажає скрасити дозвілля заможних відпочивальників, повинні були мати привабливу зовнішність і гламурний вигляд* (УНІАН, 29.06.17); Бізнес-леді ... старанно дослухаються до своїх підтягнутих, підшитих, добре тренованих гламурних тіл під командирські команди... (Голота: 183).

ГЛОСА́РІЙ, -я, ч., книжн. 1. Словник термінів з певного фаху. *Глосарій термінів, що вживаються в актах *acquis communautaire* у пріоритетній сфері «Захист прав споживачів» (МЮ, 12.08.21).* 2. Сукупність слів певної епохи, сфери. *Не менш звичним є використання глосарію і понятійного апарату радянських часів (Якубова: 249).*

ГЛЯ́НЕЦЬ, -нцю, ч., розм. Жаргонний синонім до **гламу́р** стосовно модних журналів, їхньої близькості до загальноприйнятих стандартів розкоші, шику, зовнішнього блиску (АРСУН: 78). *Американський глянець відзняв моделі у Карпатах у гуцульському одязі (УР, 31.02.20).*

ГЛЯ́НЦЕВИЙ, -а, -е. Прикм. до **гля́нець**. *Зате існують десятки популярних, якісних, глянцевих російськомовних ресурсів, які не мають української версії (Шевчук: 44); ...А глянцеві журнали б'ються за рекламу і так само проплачені солоденькі приватні історії чи інтерв'ю з обов'язковими світлинами у сукнях від Луї Вітона і Валентино (Голота: 310).*

ГО́ЙДАЛКИ, мнж, перен. 1. Раптові й безпідставні коливання курсу грошової одиниці, тарифів тощо. *Щойно рішення суду було передано до міського голови, управління транспорту і доведено до відома перевізників, у Херсоні почалися тарифні «гойдалки» і масовий бойкот маршрутників (Д, 19.11.18).* 2. Часті й непередбачувані зміни настрою. *Про емоційні гойдалки і що вони несуть в наше життя (ФБ, 29.10.18).*

ГУ́МА, -и, ж., жарг.. Заклад, де продають вживаний одяг; секонд-генд. *Всім привіт, купив на гумі пояс. Допоможіть оцінити (ФБ, 05.08.20).*

ДЕМОНТА́Ж, -у́, ч. Будь-які руйнування чи перетворення чого-н. *Публічна риторика на тему мови та історії, як і раніше націлена на конфронтацію, на демонтаж російсько-українського добросусідства (УТ, 25.11.09).*

ДЕРЖА́ВНИК, -а, ч. 1. Студент, який навчається за кошти держави. *Не всі державники мають стипендію (ФБ, 05.05.20).* 2. Особа, що працює на державній службі, є чиновником або найманим працівником будь-якої

бюджетної установи, що одержує заробітну плату з держбюджету. ...*Станом на кінець 2020 року «приватники» в середньому стягнули в 23 рази більше коштів через реалізацію арештованого майна, ніж «державники»* (ДТ, 05.02.21).

ДЕФІЛЕ́, невідм., с., спец. Показ моделей одягу, під час якого манекенниці ходять по спеціальному подіуму. *Нагадаємо, 7 травня відбулося традиційне дефіле на червоній доріжці перед офіційним відкриттям Євробачення, де пройшли усі артисти та представники делегацій 42-х країн-учасниць* (УНН, 08.05.17).

ДЕФІЛЮВА́ННЯ, -я, с. Ходіння по подіуму; красива хода манекенниць. *А поки мама прикрашала казкове вбрання, маленька черкащанка для конкурсу освоїла ази дефілювання* (Вікка, 31.12.19).

ДЕФІЛЮВА́ТИ, -юю, -юєш, недок. Показувати моделі одягу, ходити по подіуму. *На заході були представлені образи, в яких Маргарита Паша буде дефілювати на сцені головного світового конкурсу краси* (Д, 18.11.19).

ДИВІДЕ́НДИ, -ів, перев. мн. Вигода, користь від чого-небудь. *Одні, – вважає Блаженніший Святослав, – можуть давати швидкі політичні дивіденди нашим політикам, владі і опозиції, тому вони радше будуть багато на ті теми говорити* (Д, 06.02.18).

ДИСК, -а, ч., інформ. 5. Носій цифрової інформації у вигляді невеличкої платівки (СУМД І: 284). *Він вивернув зі скаліченого апарата дисковод, швидко видобув з нього диск і, кинувши його під футболку, заходився топтати рештки комп'ютера ногами* (Сhtyvo, 09.02.20).

ДИ́СКОВИЙ, -а, -е. Стос. диска. *Тепер же користувачам буде доступний тільки той дисковий простір, який вони куплять* (ДТ, 01.10.12).

ДИСПЛАЗІ́Я, -ї, ж., перен. Суспільні вади, відхилення від чинної норми. *Дедалі виразнішу дисплазію найбільш близької до влади традиційної релігії Росії засвідчує виникнення низки нетрадиційних рухів* (Якубова: 111).

ДОВАНТА́ЖИТИ, -жу, -жиш, док. Додатково завантажити програму чи матеріали після паузи. *Можливість для переможця аукціону виправити*

помилки та довантажити документи протягом одного робочого дня (ФБ, 03.10.18).

ДОКУМЕНТ, -а, ч., *інформ.* Сукупність даних в пам'яті комп'ютера, призначена для сприйняття людиною за допомогою відповідних програмних і апаратних засобів (ТСІ: 319). *Голова Нацполіції Ігор Клименко заявив, що після злому сайту Національної поліції України ніяких витоків документів з відомства не відбулося (ДТ, 29.09.20).*

ДРАЙВ, -у, ч. 1. *муз.* Джазовий характер виконання, який створює в слухача враження наростаючого темпу, тоді як він залишається незмінним (ВТССУМ: 326). *Сукня Джамали та її драйв і голос вразили публіку м. Рівне (Radiotrek, 24.11.19).* 2. *жарг.* Бурхливий сплеск енергії, а також сама енергія (СУМД І: 307). *Емоції, драйв, зухвалість, віра, політична воля, пасіонарність народу – називайте як завгодно – наймогутніший фактор успіху стратегічного плану (Mfa.ua, 21.07.14).*

ДРАЙВОВИЙ, -а, -е. *жарг.* Прикм. до **драйв** 1. *Його бас-гітара вміє бути і драйвовою, і дуже ліричною (Ofr, 01.11.18).*

ДРАЙВОНУТИ, -ну́, -неш, *док. жарг.* Активно провести час, повеселитися. *Нам вже не терпиться на це подивитися і драйвонутися з вами (ФБ, 28.05.17).*

ДРАЙВОВІСТЬ, -вості і -восте, ж. *Власт.* за знач. **дрйвовий**. *Гітарний джаз у виконанні музикантів наповнений драйвовістю свінгу, завдяки чому знайомі композиції звучать абсолютно по-новому (ФБ, 01.11.19).*

ДРЕЙФ, -у, ч. *перен.* Повільна зміна, відхилення чого-небудь від початкового стану, курсу. *Найпотужніший резонанс на політичний дрейф країни спричинили арешт та суд над Михайлом Ходорковським... (Якубова: 115).*

ДРУКА́РКА, -и, ж., *розм.* Принтер. *Хто може порадити, який принтер/БФУ купити? Вимоги: чорно-білий лазерний; обов'язково НР; мусить*

мати функцію під'єднання по Wi-Fi; не важливо, чи буде це БФУ, чи то просто друкарка (ФБ, 06.10.18).

ЕКО, невідм Позбавлений шкідливих речовин, здоровий. М. П'ятков розповів, що головним міжнародним трендом на сьогодні є розвиток еко, безглютенових продуктів і *healthy* товарів (УНН, 01.09.2017).

ЕКОЛОГІЯ, -ї, ж., Довкілля в належному стані, як збалансована система; стан навколишнього середовища. У більш широкому розуміння – стан будь-якого об'єкта чи системи (АРСУН: 102). Основною нашою метою було змусити людей навколо нас і нас самих звернути увагу на те, що кожен може зробити, щоб наша екологія і життя на планеті стали кращими і чистішими (Д, 01.10.14).

ЖИВІЙ, -а, -е. перен. Який відбувається в реальності, у прямому ефірі; справжній, непідробний. Тільки живий звук: Лола знову співає! (Д, 21.09.21); На сцені гратиме живий оркестр, виступатимуть дівчата-красуні кордебалету та кумедні клоуни (Д, 21.09.21).

ЖОВТИЗНА, -ї, ж., перен. Неправдива, скандальна інформація. Велика спокуса підняти тиражі шляхом «жовтизни» багатьом затьмарює стратегічне бачення та усвідомлення загроз (Д, 07.02.18).

ЗАВАНТАЖУВАТИ, -ую, -уєш, недок., інформ. 1. Пересилати дані в основну пам'ять комп'ютера для безпосереднього використання (СУМД І: 351). Люди, оснащені читалками і смартфонами, завантажують електронні копії книг усе частіше... (УП, 26.04.2017). 2. Використовувати операційну систему під час увімкнення (про комп'ютер) (СУМД І: 351). 3. Увімкнути цифровий пристрій. Що робити, якщо комп'ютер не вмикається або не завантажується? (VOLL, 26.09.20). 4. Розміщувати інформацію на сайті чи сторінці соціальної мережі. – Хочете, я зроблю сайт Світлинського? Завантажимо вірші, статті, інтерв'ю в перекладах англійською... (Голота: 390).

ЗАВАНТАЖЕННЯ, -я, с., *інформ.* 1. Пересилання даних в основну пам'ять комп'ютера для безпосереднього використання. *Диспетчер завантаження відстежує зображення, документи та інші файли, які ви завантажуєте з Інтернету (Microsoft, 17.09.21).* 2. Увімкнення комп'ютера. *Загалом, це три ключові чинники, які впливають на потужність і швидкість завантаження ноутбука (Support, 07.11.20).*

ЗАКОНСЕРВУВАТИСЯ, -уюся, -уєшся, *перен.* Зупинитися в розвитку, припинити вдосконалення. *Це приємно, але головне завдання не законсервуватися на одному місці, а розвиватися і йти далі (Д, 11.05.17).*

ЗАСТÁВКА, -и, *жс., інформ.* Програма, яка з'являється на екрані комп'ютера, коли він неактивний. *Малюнок українки став заставкою на ноутбуках DELL (Д, 26.01.16).*

ЗАТОЧÍТИ, -очú, -óчиш, *док., перен., розм.* Зробити відповідним до чогось, підлаштувати. *Перший – вибрати ось таку юну дівчину, якою на той момент була я, і «заточити» (саме так він висловився) її під себе, тобто стати своєрідним вихователем майбутньої дружини (ДТ, 09.02.18); ...Неосвразійство перетворюється на «православний комунізм», ідеологічно заточений на відродження імперії (Якубова: 108).*

ЗГВАЛТУВА́ННЯ, -я, с., *перен.* Знущання, примус, приниження чи образа. *Власне вся європейська спільнота стала жертвою ганебного згвалтування (Якубова: 226).*

ЗЕЛÉНІЙ, -а, -е. Який стосується охорони навколишнього середовища. // у знач. ім. *Борець за збереження екологічної рівноваги на планеті, проти знищення природи (АРСУН: 127). З 1 жовтня в Україні почали діяти нові «зелені» тарифи для домогосподарств (ВЗ, 08.10.19; // мн. Члени або симпатички «Партії Зелених України». Зелені по всій Європі стабільно набирають високі відсотки (Д, 11.11.19).*

ЗНА́КОВИЙ, -а, -е., *перен..* Визначний, показовий. *Музичні експерти України відібрали список із 20 пісень за 20 років, знакових для нашої країни*

(УП, 30.01.20); *Я неоднораз писав у сімдесяті й вісімдесяті про Любов Голоту – ця поетеса була – і є – суголосна мені. І – знакова для нашої поезії* (Слабошпицький-15: 480).

ЗОЛОТІЙ, -а, -е. муз. Розповсюджений тиражем понад 100 тис. примірників. *Другий сингл з нового альбому – «Amaranth» – вийшов у Фінляндії 22 серпня, приблизно за місяць до альбому і отримав золотий статус менш ніж за два дні продажу* (Wiki, 18.03.20). **Золотий диск. Золотий альбóm. Золотий стáтус.**

ІКОНКА, -и, ж., інформ. Графічний образ на екрані, яким може маніпулювати користувач: *Достатньо натиснути на іконку зі зображенням письменника та дізнатися, коли і з ким тут бував Іван Франко.* (Д, 29.05.20).

ІНЖЕНЕРІЯ, -ї, ж., перен. Сукупність технологій здійснення чогось, управління певними процесами. *Понад сім десятиріч радянської соціальної та етнічної інженерії змінили Крим до невпізнаванності* (Якубова: 188).

КАТАЛОГ, -у, ч., інформ. 1. Пойменована сукупність байтів на носії інформації, що містить назву підкаталогів і файлів. 2. Компонент словника даних БД, що містить ім'я директорія (каталогу файлів), призначеного для зберігання стосовних до нього об'єктів СКБД та їхніх властивостей. 3. Перелік однорідних об'єктів, складений у порядку, що полегшує їхнє знаходження. Каталог в інформаційних комплексах – це один з допоміжних ресурсів, що полегшує пошук (ТСІ: 363). *Тому файли об'єднуються в групи – каталоги, що можуть містити підкаталоги, утворюючи ієрархічну деревоподібну структуру з одним коренем* (Disted, 14.05.20).

КЛІМАТ, -у, ч., перен. Міжнародна або суспільна обстановка; || Стосунки між людьми; культура соціального спілкування (СУМД І: 462). *Політичний клімат в Україні стає таким же непередбачуваним, як і погода* (ФБ, 16.07.20); *В цьому вона така ж зухвала, як ... ті, хто, розхитуючи канони традиційних наративних форм, творять форми, які мають надзвичайно важливе значення*

для завтрашнього дня мистецтва прози, а також для всього літературного клімату (Слабошпицький-15: 484).

КОД, -у, ч. , *перен.* Позначення сукупності ознак, які вирізняють щось, є його неповторним образом, ідентифікують його або виокремлюють з-поміж інших. *Історія і ЗМІ: хто творить комунікативний код культури?* (Д, 27.07.17); *Москва з них вибила національні коди* (Павличко, с. 35).

КОДУВА́ННЯ, -я, с. *перен.* Використання певних механізмів та засобів для впливу на когось з конкретною метою. *У зв'язку з цим слід, на жаль, констатувати вправність реалізації ідей неоевразійців стосовно опанування масовою свідомістю, семантичного кодування суспільства та використання його для системної дестабілізації світу* (Якубова: 189).

КОМУНА́ЛКА, -и, ж., *розм.* Комунальні послуги. *Кабмін пообіцяв частково відшкодувати витрати на оплату комуналки* (Д, 19.03.20).

КОНВЕР́СІЯ, -ї, ж. 2. Заміна одних об'єктів виробництва іншими або одних фінансових інструментів на інші; || Скорочення оборонної промисловості та переорієнтація її на виробництво товарів народного вжитку; 3. *фін.* Обмін валюти однієї країни на іноземну за певним курсом (СУМД І: 477). *Державний департамент адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, та конверсії колишніх військових об'єктів як урядовий орган державного управління* (КМУ, 15.04.05). 4. *інформ.* Відношення числа відвідувачів сайту, які виконали цільову дію (придбання, реєстрація, підписка, відвідування певної сторінки сайту, перехід за рекламним посиланням), до загального числа відвідувачів сайту. *Конверсія, CV, conversion rate, CTR або close rate – це одне із базових понять інтернет-маркетингу* (Ideadigital, 14.04.20).

КОНТЕ́КСТ, -у, ч. Ділянка фізичного чи ментального простору, якій властиві певні ознаки, явища або в якій відбуваються певні процеси (АРСУН: 164). *Генеральний секретар під час заходу «НАТО залучає» представив контекст зустрічі лідерів* (НАТО, 03.12.19); *Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору* (НУОЗУ, 28.02.21).

КОРИДОР, -у, ч. 1. Штучні обмеження в чомусь; нижня і верхня межі чогось (СМ: 62). *Як обійти візовий коридор* (Youtube, 03.05.19). 2. поліграф. Технічний дефект доземного (вертикального) або навскісного збігу прогалків (міжслівних прогалін) в трьох і більше сусідніх рядках, який ніби розбиває складовину на колонки з нерівними краями й суттєво ускладнює сприймання тексту, заважає читати (НУНТМ: 319). *Перевіряють виконання правил складання та верстання ... чи рівномірні пробіли між словами та рядками, чи немає «коридорів»* (Ярема: 128).

КОРО́НА, -и, ж., розм., Вірус, який спричинив пандемію в грудні 2019 року; коронавірус. *Попри те, що в області лютує «корона», гірськолижний курорт «Буковель» продовжує працювати, правда, в режимі посиленого карантину* (ДТ, 03.03.21).

КУ́ЛЬТОВИЙ, -а,-е. Дуже важливий для певної спільноти, певної епохи; знаковий. *Культовий письменник; Культовий фільм* (СУМД І: 511).

КУПЕ́ (ШАФА-КУПЕ́), невід. Вид корпусних меблів із розсувними дверима. *Сьогодні на ринку можна знайти безліч готових рішень конструкцій шаф-купе, але щоб меблі максимально органічно поєднувалися зі стилем інтер'єру, краще замовити цей предмет за індивідуальними вимірами* (Укрінформ, 22.09.17).

ЛІНІ́ЙКА, -и, ж. 1. інформ. Інструмент програм Microsoft, вертикальна і горизонтальна смуги, розташовані на полях документа, що слугують для вирівнювання тексту. *Увімкнути лінійку в Word можна декількома способами* (Chaunika, 30.08.19). 2. Сукупність товарів, об'єднаних спільною концепцією, функціями, аудиторією або ціновою категорією. *Apple презентував нову лінійку смартфонів iPhone* (Д, 13.09.17). 3. поліграф. Складальний елемент різного рисунка, який використовують як засіб внутрішнього оформлювання видання для виокремлювання певних елементів тексту, для відокремлювання деяких частин таблиці, для виразнішого розмежовування заголовків різного рівня

(НУНТМ: 330). *Колонлінійка* – лінійка, що відокремлює колонтитул від тексту (Ярема: 142).

МАЖО́Р, -а, ч., *жарг.*, *несхв.* Син заможних батьків, який живе за їхній рахунок. || Забезпечений молодик, який удає із себе представника еліти і підкреслює свою вищість над іншими (СУМД II: 6). *Автотерор п'яних мажорів треба припиняти* (Д, 19.02.16).

МАЙДА́Н, -у, ч. Акція протесту, виступ проти влади, режиму (АРСУН: 172); // Будь-яке місце, де відбуваються протестні акції; // *перен.* Учасники таких акцій (СУМД II: 8). *В річницю початку Майдана прийнято говорити про минуле, співставляти свої сподівання тоді та реальність зараз* (Д, 21.11.19); *Майдан був багатомовним, полікультурним, проєвропейським і навіть космополітичним* (ДТ, 19.06.17).

МАРАФО́Н, -у, ч. Тривалі змагання з чого-н., які зазвичай складаються з кількох етапів (СУМД II: 21). *30 березня 2021 року о 16:00 відбудеться презентація результатів Всеукраїнського відкритого марафону з української мови імені Петра Яцика* (ФБ, 21.03.21); // Тривалий кіносеанс, під час якого демонструють два або три фільми (СУМД II: 21). *Кіномарафон у ЦУМі: 12 визначних українських фільмів спеціально до Дня Незалежності з 19 по 30 серпня на 7-му поверсі ЦУМу* (ФБ, 11.08.21); // *Яка-н. тривала діяльність, довга кампанія; про щось, що виконується невинувато довго* (СУМД II: 21). *Представляючи документ, міністр фінансів України Олександр Данилюк відзначав, що бюджетний марафон підходить до свого завершення* (УНІАН, 21.12.16); // *Безперервна багатогодинна теле- чи радіопрограма (здебільшого з благодійницькою метою)* (СУМД II: 21). *Благодійний онлайн-марафон збере найвідоміших українських артистів для боротьби з COVID-19* (Д, 07.04.20); // *Про яке-н. суперництво, про тривалу й напружену боротьбу за лідерство в чому-н.* (СУМД II: 21). *Вибори – це м'ясорубка. Тож переінакишимо нашу фразу на: розпочався виборчий марафон* (Гримич-02: 34); // *Про які-н. тривалі напружені дії, події* (СУМД II: 21). *І хто, якими грошима заплатить за цей*

марафон, за щоденне випробування серця на розрив? (Матіос: 43); // Випробування, виклик. Буде і третя, і четверта хвиля епідемії коронавірусу. Це марафон (ВЗ, 19.11.20).

МАТЕРІ́НКА, -и, ж., спец., розм. Материнська плата – пластина, на якій містяться основні компоненти комп'ютера; системна плата. *Що робити, якщо материнка не запускається? (МОУО, 27.06.19).*

МА́ФІЯ, -ї, ж. 1. Організована таємна злочинна група, що має розгалужену структуру й зв'язки з правоохоронними органами, урядовими структурами і т. ін. і вдається до методів насилля, шантажу й терору. / Організована злочинність (СУМД II: 33). *Чому в Україні фармацевтична мафія абсолютно безкарна (ДТ, 25.01.13).*

МЕНЮ́, невідм., с. Елемент інтерфейсу користувача, що дозволяє вибрати одну (у найпростішому випадку) з декількох перерахованих опцій; представлення (зображення) на відеоекрані списку команд, їх параметрів та інших можливостей (опцій) для вибору користувачем наступної дії системи шляхом вказівки їй вибраної опції засобами керування ПК (ТСІ: 411). *У банкоматах в Польщі з'явилося українське меню (ВЗ, 06.03.19).*

МЕРЕ́ЖА, -і, ж. 1. інформ. Міжнародна система комп'ютерного зв'язку – Інтернет (СУМЖ: 537). 2. Сукупність взаємопов'язаних комп'ютерів (АРСУН: 192). *Прикметно, що з початком війни в мережі вперше з'явився й доти цнотливо приховуваний шанувальниками Йосифа Бродського відеозапис виступу 1992 р. ... (Забужко: 211); Про вплив на наших сучасників системи символів, про агресивне витіснення пам'яті глобальними символами Мережі (Голота: 477).*

МЕРЕЖА́НИН, -а, ч., розм. Користувач Інтернету. *«Післяправді» не вдалось зайняти цю нішу, тому мережани лишили собі оксфордський варіант (УП, 15.12.16).*

МЕРЕЖЕВІЙ, -а, -е. Стос. мережі. *Без батьківського нагляду навіть невинна мережева гра в телефоні може перетворитись для дитини на пекло* (УП, 11.02.20).

МЕРЕЖИТИСЯ, -уся, -ишся, *док., розм.* Перебувати, спілкуватися в мережі. *Мережа – це місце мережитися* (ФБ, 19.07.17).

МІША/МІШКА, -и, *ж., інформ.* Вказівний пристрій, що входить в стандартне комп'ютерне обладнання. *Друзі, зараз у нас діє приємна акція на клавіатури та миші бренду 2E* (ФБ, 07.05.20).

МІКРОКЛІМАТ, -у, *ч., перен.* Характер взаємовідносин між ким-н., чим-н., ставлення до кого-н., чого-н. у тому чи іншому (порівняно невеликому) колективі, суспільстві, сім'ї (СУМД II: 56). *Але головне, тут було створено особливий мікроклімат для душевного комфорту та затишного відпочинку* (ДТ, 26.02.16).

МОБІЛЬНИЙ, -а, -е. Не прив'язаний до стаціонарного блоку живлення або станції підсилювання (СМ: 74). *Сучасні люди проводять величезну кількість часу, спілкуючись за допомогою мобільних телефонів, але лише деякі розуміють, як саме вони працюють і як впливають на наш організм* (BBC, 01.03.18) // *Стосується мобільного телефона. У Нідерландах запустили мобільний додаток, який відстежує контакти людей і попереджає про ризик зараження коронавірусом* (Укрінформ, 11.10.20).

МОВЛЕННЯ, -я, *с.* Телевізійна комунікація. *Телеканал для тимчасово окупованих територій запустить своє мовлення 1 березня* (Д, 07.02.20).

МОВНИК, -а, *ч.* Теле- чи радіостанція, яка веде трансляцію, суб'єкт інформаційного (медійного) простору» (СМ: 74). *Колектив громадського мовника приносить щирі співчуття рідним та близьким Миколи Теремка», - йдеться в повідомленні телеканалу* (ДТ, 16.05.20).

МОДІЛЬ, -і, *ж.* Тс. **манекенник, манекенниця** (СУМД II: 67). *Тоді ж задумав зустрітись з моделлю... ну, тобто з тобою, і почав шукати, хто ти й що ти* (Теревені: 10).

МОДЕЛЬНИЙ, -а,-е. Стос. **моделі**. *Мені здається, тепер про модельну ходу я знаю все* (Д, 14.09.19).

МОДЕРАТОР, -а, ч. 1. Людина, яка стежить за порядком на переговорах, веде дискусію, а в разі потреби «приглушує» дебати (СУМД II: 68): *Я піднімала руку, аби запитати щось, але модератор із мікрофоном уперто робила вигляд, що дивиться крізь мене, неначе прозору...* (Теревені: 72). 2. соціол. Особа, що проводить соціологічні дослідження; ведучий фокус-груп: *На відміну від класичних інтерв'ю комунікація відбувається переважно між самими респондентами, а модератор лише направляє розмову в потрібне русло* (Wiki, 03.07.21). 3. інформ. Особа, що відповідає за дотримання встановлених норм поведінки на інтернет-ресурсах, частіше форумах, сторінках соціальних мереж та ін. *Ми відкрита група й кожен член групи може публікуватись без затвердження адміністратором чи модератором* (ФБ, 15.03.20).

МОДЕРАТОРСЬКИЙ, -а, -е. Стос. модератора. *Модераторський бонус. Подарунки від нас продовжуються* [тривають – Ю.Ц.] ! (ФБ, 27.10.20).

МОДЕРАЦІЯ, -ї, ж. Контроль за чимось, організація чогось. *Розпізнавальна риса цього проєкту – заборона безлічі сайтів, включно з такими платформами як Facebook, YouTube та їм подібні, а також сувора модерація активності й контенту в Мережі* (ДТ, 12.01.20).

МОДЕРОВАНИЙ, -а, -е. Контрольований, керований. *Модерована дискусія щодо протидії булінгу та кібербулінгу в школах* (У, 21.12.20).

МОДЕРУВАННЯ, -я, с. Синонім до **модерація**. *The Guardian розповіла про правила модерування контенту в Facebook* (УНІАН, 22.05.17);

МОДЕРУВАТИ, -ую, -уєш, *недок.* Організовувати щось, контролювати, опікуватися чимось. ...*Піарники рекомендують ніколи не видаляти тролінг і не модерувати коментарі, бо це вплине на хіти й хости сайту* (ДТ, 02.02.12).

МОДУЛЬ, -я, ч., 1. інформ. Функціонально завершений фрагмент комп'ютерної програми. 2. техн. Уніфікований вузол апаратури (напр., радіотехнічної) або пристрій, що виконує самостійну функцію в різноманітних

технічних пристроях (СУМД II: 68): *Крім всього, ця модель вже отримала модуль Wi-Fi 6.* (ФБ, 27.09.20). 3. *освіт.* Логічно зумовлений етап навчально-виховного процесу, блок навчальної інформації. *Закінчився перший модуль навчання в Школа освітніх управлінців за програмою Kyiv-Mohyla Business School [kmbs]...* (ФБ, 17.03.21).

МОНІТО́Р, -а, ч. 1. *інформ.* Пристрій відображення текстової і графічної інформації, що ґрунтується на використанні електронно-променевої трубки або рідких кристалів; дисплей (СУМД II: 70-71). *Як тише видання, чоловік в навушниках сидів у студії телеканалу за комп'ютером за спиною ведучої новин так, що глядачам було видно його монітор* (УНІАН, 09.08.17). 2. Той, хто контролює. *На основі отриманих даних монітори НІМ склали перелік потреб людей і передали його до Всесвітньої організації охорони здоров'я* (Д, 31.03.15).

МОНІТО́РИТИ, -рю, -риш, *недок.* Контролювати, відстежувати, спостерігати. *«Будемо моніторити ситуацію щохвилини», - сказав Гройсман* (УНІАН, 30.01.17).

МОРАТО́РІЙ, -ю, ч. *перен.* Призупинення, відтермінування, заморожування урядом якого-н. процесу, дії, виконання якихось зобов'язань (оголошується на певний терміну або до закінчення яких-н. надзвичайних подій). // Віда, відкладання певних дій, обов'язків на визначений або невизначений період за домовленістю між державами (СУМД II: 73). *Країни G20 ввели мораторій на стягнення боргів з найбідніших країн через коронавірус* (УНН, 16.04.20).

НАРО́ДНИК, -а, ч., *розм.* Той, хто грає на народних інструментах або виконує народні танці. *Невгамовний батл народників після майстер-класу гуцульських танців* (ФБ, 05.07.19).

НЕГАТІ́В, -у, ч. Властивості, риси або факти, події, що викликають несхвалення, незадоволення, негативні емоції (СУМД II: 114). *Негатив і політика. які «ломи»-влогери становлять загрозу* (ІМІ, 31.08.20).

НОВІНИ, *мн.* Різновид медіа-індустрії, жанр сучасних ЗМІ, вид і продукт журналістської діяльності (АРСУН: 237). *Найактуальніші та найрезонансніші події цього дня ви побачите у повному випуску новин* (У, 15.03.20).

НОМІНА́НТ, -а, ч. Той (те), кого (що) висунуто на здобуття нагороди. *Фільм-номінант на «Оскар» «Земля кочівників» отримав премію BAFTA* (ДТ, 12.04.21).

НОМІНА́ЦІЯ, -ї, ж. Висування на здобуття звання, сану. || Кожна позиція при присудженні почесних звань, призів на фестивалях, конкурсах і т. ін. (СУМД II: 146). *Кращих авторів було визначено у 12 номінаціях, а також у рамках церемонії відбулося вручення нової відзнаки конкурсу – «Золотий письменник України»* (Мінкульт, 16.06.17).

НОМІНОВА́НИЙ, -а,-е, Висунутий на здобуття нагороди. *Тринадцять українських архітектурних проєктів номіновані на премію Європейського Союзу 2022 року у сфері сучасної архітектури імені Міс ван дер Роє* (Д, 05.02.21).

НОМІНУВА́ННЯ, -я, с. Висування на здобуття нагороди. *Комітет Верховної ради підтримав номінування Ліни Костенко на Нобелівську премію у 2022 році* (ФБ, 22.03.21).

НОМІНУВА́ТИ, -ую, -уєш, *недок., кого-що.* Висувати на здобуття нагороди. *Голова Європейської народної партії Дональд Туск запропонував номінувати екскандидата в президенти Білорусі Світлану Тихановську на Нобелівську премію миру* (Прямий, 09.09.20).

ОБВА́Л, -у, ч., *перен.* Раптове погіршення стану чого-н. (економіки, виробництва тощо), яке стрімко поглиблюється; спад, криза. // *фін.* Стрімке падіння курсу валюти певної держави стосовно курсу валют інших держав (СУМД II:151). *«Обвал» на ринку нерухомості* (Д, 15.02.17).

ОБВАЛІТИ, -лю́, -а́лиш, *док.* Призвести до погіршення стану чого-небудь. *Крім того, на думку фахівців, обвалити курс гривні може блокада на Донбасі (С, 28.02.17).*

ОБВАЛІТИСЯ, -лю́ся, -а́лишся, *Пас.* до **обвалити**. Погіршитися. *У Китаї обвалився фондовий ринок (Д, 14.07.15).*

ОБНУ́ЛЕННЯ, -я, *с.* Повернення чого-небудь до початкового стану. *На чому сьогодні тримається влада Путіна. Обнулення перемоги (Д, 11.06.20).*

ОБНУ́ЛИТИ, -лю́, -лиш, *док.* Повернути що-небудь до початкового стану. *Москва могла б обнулити результат Євромайдану, якби не анексія Криму (УНІАН, 17.08.17).*

О́ПТИКА, -и, *ж.* Спосіб бачення, трактування, підхід. *XIX століття провело нас за руку від замилювання душі до подолання складних життєвих обставин, змінюючи оптику від романтизму до реалізму (УНН, 03.05.20).*

ОРГАНІЧНИЙ, -а, -е. Екологічний, екологічно чистий, виготовлений з продуктів рослинного або тваринного походження; який перебуває в гармонії з природою (АРСУН: 249) *Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції (ZR, 03.07.19);*

ОЦИФРОВУВА́ТИ, -ую, -уєш, *недок.* / **ОЦИФРУВА́ТИ**, -у́ю, -у́єш, *док.*, *інформ.* Перевести інформацію в цифровий формат. *Вінниччина відзначає значний прорив у агроінноваціях: вже оцифрували перше поле. Відтепер фермери зможуть «керувати» полями за допомогою додатку у смартфоні або у комп'ютері (ФБ, 23.09.21).*

ПАВУТІ́НА -и, *ж.*, *інформ.* Змістове наповнення Інтернету; система організації обміну інформацією в комп'ютерному середовищі. *Пан Ярослав, добрий тихий пан Ярослав, що картографував перервами світову павутину, зліг з пневмонією (Дереш: 127).*

ПАВУТІ́ННЯ, -я, *с.*, *інформ.* Збірн. до **павутина**. *Із павутиння Інтернету в життя ввірвалася моє (КП, 12.03.2016).*

ПАКЕ́Т, -а, ч. Комплект, сукупність, набір чого-н. (АРСУН: 255). *Агентство випускає десятки професійних інформаційних продуктів: стрічки, інформаційні пакети та вісники* (Укрінформ, 23.05.21).

ПАКЕ́ТНИЙ, -а, -е. Пов'яз. із вирішенням питань, прийняттям яких-н. рішень тільки цілком (СУМД II: 188). *Проте пакетний підхід дає можливість для PR-маневру* (ДТ, 25.06.17).

ПАКЕ́ТНО. Присл. до **паке́тний**. *Після десятка нерегламентних голосувань Рада не погодилася прийняти за основу пакетно два законопроекти, аби сконструювати щось на кшталт компромісу* (Glavcom, 06.10.18).

ПАКУВА́ТИ, -ую, -уєш, *недок.* Розміщувати інформацію в більш компактній формі. *Файли, що виконуються під Windows, краще не пакувати* (G, 04.10.20).

ПА́М'ЯТЬ, -і, *жс., інформ.* 1. Функціональна частина комп'ютера, призначена для прийому, зберігання й видачі даних. Загальний термін, який позначає електронний пристрій для оперативного (тимчасового) або постійного зберігання даних. 2. Будь-який компонент комп'ютерної системи, що зберігає інформацію (ТСІ: 460). *Наприклад: почистити пам'ять смартфона і ноутбука* (ФБ, 20.03.20).

ПАНЕ́ЛЬ, -і, *жс., інформ.* 1. Панель (керування), пульт «конструктивно об'єднана група керівних або тестових елементів пристрою»; 2. Табло; 3. Зовнішня частина корпусу пристрою (АУТС: 382); *Браузер висвітлив панель недавніх вкладок: Yahoo! Google, Facebook...* (Кононенко, с. 5); *Apple випустить новий iPad Pro зі скляною задньою панеллю у 2022 році* (ДТ, 05.06.21). 4. Обговорення важливого питання групою спеціалістів (АУТС: 382). *Видається доцільним на наступному Форумі організувати за цим напрямом окрему панель* (ДТ, 25.10.19). 5. Ряд об'єктів, інформаторів, яких ураховують при соціологічному обстеженні за певною програмою. (СУМД II: 190). *Панель споживачів у США включає 300 000 домашніх господарств* (Ebib, 12.10.21).

ПАНЕЛЬНИЙ, -а,-е. Стос. панелі. *Але перше, що вам, напевно, кине́ться в очі – це новий панельний інтерфейс Metro, який ви можете побачити на представленому нижче скріншоті (Komp, 03.02.12); На початку травня відбулася панельна дискусія онлайн «Дистанційна освіта та університети» (ДТ, 16.05.20).*

ПА́ПКА, -и, ж., інформ. Частина файлової системи персонального комп'ютера, яка містить файли (СУМД II: 191): *Стандартно фото та відео імпортуються в колекцію «Фотографії» в папці «Зображення» на комп'ютері (Support, 24.08.21).*

ПЕДАЛЮВА́ТИ, -юю, -юєш, недок., перен. Форсувати що-н. (СУМД II: 198-199). *Я думаю, що ця ситуація буде використовуватися, в тому числі, щоб педалювати ситуацію, яка пов'язана з Кримом (Ц, 14.02.17).*

ПЕРЕЗАВАНТА́ЖУВАТИ, -ую, -уєш, недок., інформ. Повторно завантажувати операційну систему без вимикання живлення. *Експерти пояснили, як часто потрібно перезавантажувати смартфон (О, 05.08.20).*

ПЕРЕЗАВАНТА́ЖЕННЯ, -я, с., інформ. Повторне завантаження операційної системи без вимикання живлення або завантаження іншої операційної системи. *Якщо перезавантаження відбувається через три дні, комп'ютер відображає відлік 15 хвилин і автоматично перезавантажується (Microsoft, 22.09.21).*

ПЕРСОНІФІКА́ЦІЯ, -ї, ж. Ідентифікація власника картки за паспортними даними. *Один зі способів захисту SIM-карти від шахрайства – персоніфікація (Lifecell, 21.10.21).*

ПЕРСОНІФІКУВА́ТИ, -юю, -уєш, недок. і док. Ідентифікувати особу. *Бо в нього всі внески персоніфіковано (ДТ, 09.11.18).*

ПІДВАНТА́ЖИТИ, -жу, -жиш, док. Прикріпити файли до електронного повідомлення. *Необхідно буде лише вписати потрібні дані та підвантажити підтверджувальний документ щодо зазначеної адреси у форматі JPG або PDF вагою до 5 Мб (ФБ, 01.07.20).*

ПІЛÓТНИЙ, -а, -е. Дослідний, експериментальний, випробувальний. *Уряд запровадив пілотний проєкт «Розвиток соціальних послуг» (КМУ, 03.03.20).*

ПІРАМІДА, -и, ж. 3. ... || *перен.* Схема фінансового шахрайства, яка полягає в залученні якомога більшої кількості вкладників. **Фінансова піраміда** – спосіб наживи, який полягає в тому, що кошти від продажу компанією цінних паперів особам, які формують нижні щаблі «піраміди», використ. на виплату дивідендів особам, що утворюють верхні щаблі «піраміди»; різновид фінансового шахрайства (СУМД II: 232). *Нацполіція викрила організаторів шахрайської фінансової піраміди, які ошукали вкладників на понад 8 мільйонів гривень (ФБ, 13.08.20).* 4. Ієрархія, підпорядкування. **Піраміда влади** – структура апарату державної влади, у якій що вищий ранг, то менша кількість посадових осіб (СУМД II: 232).

ПІРА́Т, -а, ч., *інформ.* Той, хто порушує авторське право з комерційною метою. *Кожен другий – пірат (С, 02.03.20).*

ПІРА́ТСТВО, -а, с., *інформ.* Виготовлення та (або) розповсюдження з комерційною метою примірників творів, фонограм (відеоматеріалів), передач організацій мовлення без дозволу (ліцензії) власника авторського права й (або) сумісних прав (ТСІ: 381) *Соціальна мережа Instagram посилює боротьбу з музичним піратством під час прямих трансляцій на власній платформі (Укрінформ, 18.05.20).*

ПІРА́ТСЬКИЙ, -а, -е. Який порушує авторське право й суміжні права. *Зокрема через мережу «Вконтакте» застосовувався піратський контент (УП, 16.05.17).*

ПЛА́ЗМА, -и, ж., *розм.* Телевізор із газорозрядним екраном (СУМД II: 236); плазмовий телевізор. *Шкіряний диван і плазма на стіні: у слідчому ізоляторі Дніпра відкрили платну камеру (УНІАН, 01.06.20).*

ПЛАТИ́НОВИЙ, -а, -е. 1. муз. Розповсюджений тиражем понад 1 млн примірників. *Також гурт першим у своєму жанрі випустив платинову*

платівку («King of Rock», 1985) та мультиплатинову платівку («Raising Hell», 1986) (Wiki, 18.03.20). **ПЛАТИНОВИЙ ДИСК. ПЛАТИНОВИЙ АЛЬБОМ.** 2. Сірувато-білий з блиском, кольору платини. *Кроуфорд постала в образі платинової блондинки* (Гордон, 23.08.17). 3. *фін.* Який має привілеї, престижний. **ПЛАТИНОВА КАРТКА** – кредитна картка будь-якого банку з необмеженим кредитом та численними привілеями, призначена для заможних клієнтів. *Безкоштовно три додаткові платинові картки Visa Lady Card до кожного з рахунків зі спеціальними знижками для жінок* (Укрсиб, 22.06.20).

ПЛАТФОРМА, -и, ж. Потовщена підошва, яка переходить у каблук. *Взуття на платформі. // розм. Про взуття на такій підошві (ВТССУМ: 981). До того ж, якщо вам подобається ефект підйому, який збільшує зріст, майте на увазі, зараз в моді кросівки на платформі, про які теж піде мова в цій статті* (ВолиньPost, 26.01.20).

ПО-БІЛОМУ, присл. Офіційно, на законних засадах. *Працювати «по-білому»: чому українці «за» зарплати в конвертах* (У, 13.09.18).

ПОЖОВТІННЯ/ПОЖОВТІШАННЯ, -я, с, перен. Втрата якості, набуття скандальної репутації. *І якщо раніше ми говорили про тренд «таблоїзації» ЗМІ, який характерний не тільки для України, то «пожовтіння» центральних українських телеканалів вочевидь випереджає всі світові тенденції* (Детектор, 29.07.12).

ПОЖОВТІШАТИ, -аю, -аєш, док., перен. Втратити якість, набутти скандальної репутації. *Зрештою перед головними героями постав вибір – чи дотримуватися далі обраних засад та працювати на інтелектуально розвинуту, але не надто широку аудиторію. Чи «пожовтішати»* (Д, 09.06.20).

ПОМАРАНЧЕВІ, -их, мн. Прихильники українського політика Віктора Ющенка та Помаранчевої революції 2004 року. *Цього разу «помаранчеві» формують коаліцію, але віддають частину міністерських портфелів, а також комітети і посади парламенту представникам опозиції* (УНІАН, 06.10.17).

ПОРТ, -а, ч., спец., інформ. Пристрій для підключення зовнішнього обладнання комп'ютера, а також інтерфейс для взаємодії процесора й периферійного обладнання. *Послідовний порт; Порт введення=виведення* (СУМД II: 271). *Порти існують для того, щоб між комп'ютерами могли встановлювати власні з'єднання різні прикладні процеси в достатній кількості* (Wiki, 05.11.19).

ПОРТОВИЙ, -а, -е. Який стосується **порта**. *EnerGenie EG-4U-CAR-01 – автомобільний 4-портовий зарядний пристрій від прикурювача: 2 USB-порти попереду і 2 USB-порти для пасажирів позаду* (ФБ, 16.09.21).

ПО-ЧОРНОМУ, присл. Неофіційно. *Цьогорічне дослідження «Українці на польському ринку праці – досвід, виклики перспективи» виявило, що вже 30% працювали «по-чорному», а кількість тих, хто ладний працювати без паперів, зросла до 38%* (Г, 03.09.19).

ПОШТА, -и, ж., інформ. Мережна служба, яка дає можливість користувачам посилати та приймати повідомлення (ТСІ: 326). *Українці відмовилися від російської пошти – дослідження ПриватБанку* (ВЗ, 09.01.20); *Я тобі писатиму. Щодня. Електронною поштою* (Голота: 63).

ПОШТОВИЙ, -а, -е, інформ. Прикм.до **пошти**. *Більшість українців користуються електронними поштовими скриньками глобального сервісу Gmail* (ВЗ, 09.01.20).

ПРЕЗЕНТАЦІЯ, -ї, ж. 1. Публічне представлення чого-н. нового, що недавно з'явилося (було створене) з рекламною метою (СУМД II: 290). *Apple оголосила дату нової презентації: мають показати iPhone 12* (УНІАН, 06.10.20); – *Ти не забув, старий, що сьогодні у моєму видавництві презентація?* (Голота: 373). 2. Сукупність слайдів, які супроводжують виступ, доповідь. *Яким би чудовим оратором ви не були, краще, щоб ваш виступ супроводжувався візуальною презентацією з ілюстраціями, графіками або ключовими тезами* (Happymonday, 19.06.20).

ПРЕЗЕНТАЦІЙНИЙ, -а, -е. Стос. презентації, який містить презентацію. *Презентаційний ролик – це візитна картка для вашої компанії, тому дуже важливо знати всі інструменти, якими ви будете викликати прихильність до себе аудиторії* (Edpit, 23.10.19).

ПРЕЗЕНТУВА́ТИ, -ую, -уєш, *недок.* Публічно представляти що-небудь, що недавно з'явилося. *У Дніпрі презентували ювілейне видання до 150-річчя Лесі Українки* (Д, 20.09.21).

ПРОТЕЗУВА́ТИ, -ую, -уєш, *недок. перен..* Компенсувати брак чогось, виступати замість чогось втраченого. *Як слушно зауважив Б. Дубін, «телебачення «протезує» невтлені форми громадської участі, соціальної солідарності..., створюючи цілі сфери суто віртуального життя* (Якубова: 152).

ПРОТЕЗУВА́ННЯ, -я, с., *перен.* Заміна, компенсація *Йшлося, власне, про протезування цілих шарів масової свідомості* (Якубова: 259).

ПРО́ФІЛЬНИЙ, -а, -е. Визначальний, спеціалізований. *Упровадити профільну школу до 2027 року – завдання МОН, яке маємо виконати що швидше, то ліпше* (Практика, 03.03.20).

РЕАНІМАЦІЙНИЙ, -а, -е. Спрямований на відновлення. *Група реанімаційного пакету реформ, що зародилася ще на Майдані, пропонує істотно скоротити можливості існування податкових схем* (Д, 16.07.14).

РЕАНІМА́ЦІЯ, -ї, *ж. перен.* Повернення чого-небудь до життя. *Реанімація Донбасу* (Д, 13.02.17).

РЕАНІМУВА́ТИ, -ую, -уєш, *недок.* Відновлювати, повертати що-н. до нормального стану (СУМД II: 320). *Тому так легко було реанімовано легенду про М. Грушевського – президента України* (Д, 30.09.16).

РЕКУЛЬТИВА́ЦІЯ, -ї, *ж. перен.* Відновлення, повернення до культурного стану. *А скільки років знадобиться для рекультивації душ людських і хто допоможе?* (Дзюба: 91).

РЕТРАНСЛЮВАТИ, -юю, -юєш, *недок. перен.* Поширювати певні ідеї, погляди. *Власне, мета – посіяти і зневіру, і недовіру, а особливо в середовищі тих, хто може ретранслювати ці настрої* (Укрінформ, 19.09.17).

РЕТРАНСЛЯТОР, -а, ч, *перен.* Той, хто поширює певну ідею. *Вітчизняне ж телебачення України не лише масивно завозить цих ретрансляторів імперських смислів, байдуже, в які б позірно ультранатріотичні обгортки вони не ховалися* (Шевчук: 17).

РЕТРАНСЛЯЦІЯ, -ї, *ж. перен.* Поширення певної ідеї, поглядів. *Для успіху потрібна популяризація, ретрансляція такої ідеї* (Ч, 13.04.13).

РЕЦЕПТІВНИЙ, -а, -е. Прикм. до **рецепція**. *Рецептивна поетика є своєрідною літературознавчою лабораторією, в якій проходять випробовування засади рецептивної естетики та інших споріднених теорій...* (ФФ, 23.08.20).

РЕЦЕПЦІЯ, -ї, *ж.*, 1. *книжн.* Сприйняття (у 1 знач.) (СУМД II: 330). *Це – не традиційна апологетична книжка, а книжка-рецепція, книжка-діалог* (Слабошпицький-Д: 47).

РИТО́РИКА, -и, *ж.* Нав'язливе, гучне викладення певних думок, концепцій, виклад якоїсь програми дій. *В офіційному дискурсі запанувала консервативна риторика* (Якубова: 121).

РОЗМІЩУВАТИ -ую, -уєш, *недок.* / **РОЗМІСТІТИ**, -щү, -стіш, *док., інформ.* Тс. **виикладати, вивішувати.** *Аналогічний допис Трамп розмістив у Twitter, після чого соцмережа заблокувала його сторінку* (Zaxid, 06.08.20).

РОЗУ́МНИЙ, -а, -е, *перен.* Здатний облаштовувати життя людини, допомагати їй. **Розу́мний дім** – домашня автоматизація, управління різними пристроями за допомогою програми на смартфоні або центральній панелі для зручності облаштування житла; система сучасних пристроїв для дому. *Що таке «розумний» дім та чому варто зробити «розумною» свою квартиру* (Vodafone, 06.02.20).

РОТА́ЦІЯ, -ї, ж. 3. Чергова заміна (перев. кадрів). 4. військ. Заміна особового складу в збройних силах країни (СУМД II: 355). *Для української демократії важливіше інше – неминуча ротація політичних гравців при незмінних правилах гри* (УП, 23.11.09); *У Яворові відбулася ротація канадської військової тренувальної місії UNIFIER* (Zbruc, 06.10.20). 5. муз. Розміщення музичної композиції в радіоефірі. *Українські артисти і продюсери підтверджують – я ніколи в своєму житті не використовував вираз «неформат» для пояснення відмови в ротації* (СЛУХ, 18.03.20). 6. мед. Здійснення обертальних рухів у тому чи іншому суглобі. *Хоча класичне визначення кульшового суглоба як кулеподібного суглоба з єдиним центром ротації є концептуально простим уявленням...* (Зазірний: 102). 7. екон. Заміщення одного однотипного товару на інший, який відрізняється виробничою партією, датою та часом виробництва, напр.: *При цьому всі правила ротації товару зводяться до вимоги обов'язкової заповнювання полиць в торговій точці* (Бізнес, 17.11.20).

СВІЖИНА́, -й, ж., збірн., розм. Свіжі новини. *Ігор скоріше за газети проносив свіжину з Банкової (служить у високих кабінетах Києва, але щосуботи звично париться тут)* (Дочинець: 94).

СЕГМЕН́Т, -а, ч. 1. Частина чого-небудь. *Під чийм контролем перебуває український сегмент «Фейсбуку»?* (Д, 23.06.17). 2. Сукупність певних однорідних об'єктів. *Всі сегменти українського суспільства мали повноцінні можливості артикулювати свої претензії та своє бачення майбутнього* (Якубова: 150).

СЕГМЕНТА́ЦІЯ, -ї, ж. Поділ, розчленування чого-небудь складного на окремі частини (ВТССУМ: 1302). *Така штучна сегментація наукової сфери обмежує не лише наукову конкуренцію, але й можливості міжвідомчої кооперації* (Д, 05.07.18).

СЕГМЕНТО́ВАНИЙ, -а, -е. Поділений на окремі частини за певними ознаками. *У нинішньому сезоні «Х-фактор» явно зумисне сегментований на різні вікові категорії* (ДТ, 18.11.11).

СЕГМЕНТО́ВАНО.. Присл. до **сегменто́ваний**. Так, наприклад, доведено, що ефект роїння є найвищим там, де учасники мережевої війни діють сегментовано та «пакетно», як, наприклад, громадські організації, що включені до окремого суспільного руху, можуть за допомогою різноманітних форм протесту реагувати на кожний новий виклик, і не в рамках «масованих» атак, а з позиції значно ефективніших «ударів по всіх фронтах» із різних просторових позицій (Дукач, 2019).

СЕГМЕНТО́ВАНІСТЬ, -ності і -ности, ж. Власт. і стан до **сегменто́ваний**.. Соціологи і конфліктологи з різною мірою драматизації вказують ... на сегментованість соціуму, яка дістає відображення у відмінностях «культурних кодів», у відмінних версіях віртуального минулого, у різному баченні майбутніх перспектив (Якубова: 168).

СЕГМЕНТУВА́ТИ, -ую, -уєш, недок. Здійснювати поділ, членування чого-небудь складного на окремі частини. Провівши дослідження громадської думки, слід сегментувати аудиторію та для кожного сегмента використовувати свій канал комунікації (УНІАН, 17.03.21).

СÉРВЕР, -а, ч., інформ. 1. Програма, що забезпечує доступ до ресурсів у мережі Інтернет. 2. Комп'ютер, який виконує функції обслуговування користувачів, а також розподілу ресурсів у мережі Інтернет (СУМД II: 387). Демократична партія для проведення розслідування щодо хакерських атак на її сервери електронної пошти в 2016 році, була пов'язана з Україною (ВЗ, 22.10.19).

СÉРВЕРНИЙ, -а, -е. Стос. сервера. У зв'язку з глобалізацією і технічним розвитком на сьогодні виникла потреба оновити серверне обладнання і софт як для ЦВК, так і для інших органів державної влади (ДТ, 16.03.19).

СИМПА́ТИК, -а, ч. Той, хто підтримує кого-н., що-н., поділяє чийсь думки, переконання тощо (СУМД II: 390-391). У цій ролі російський актор і великий симпатик України Олексій Девотченко, який загинув у Москві за загадкових обставин (Д, 08.12.16).

СИНГЛ, -у, ч., муз. Платівка, диск, звич. з однією піснею (СУМД II: 391). Його найбільш відомий сингл в Британії – пісня «Ти знаєш моє ім'я» (You Know My Name), яка стала саундтреком фільму бондіани «Казино» (УНІАН, 03.06.17).

СІНГЛОВИЙ, -а, -е. Прикм. до **сингл**. *Rome Wasn't Built in a Day, Tape Loop, Trigger Hippy, Let Me See* та багато інших пісень, що підкорили британський сингловий чарт – їх слухають і сьогодні (ФБ, 23.01.20).

2. Індивідуальний. Будуть доступні сингловий та кооперативний режими для проходження (Funduk, 06.02.19).

СИНДРОМ, -у, ч. Сукупність ознак якого-небудь, перев. негативного, суспільного явища; комплекс реакції суспільства на таке явище (СУМД II: 392). Як на мене – це яскравий синдром того літературного снобізму, що його подеколи демонструють діаспорні літературознавці середньої генерації, які все намагаються достосувати популярні західні теорії до літературної практики в Україні, котру намагаються «підрівняти» під західні тренди (Слабошпицький-17: 122); Спрацював синдром переваги набитого кендюха – замість замислитися про реальну загрозу Батьківщині (ВЗ, 16.05.19).

СИНЬО-ЖОВТІ, -их, *мн.* Українці (за кольором національного прапора). Цього разу «синьо-жовті» порушили неприємну традицію програвати першу партію (саме так розгорталися події у двох попередніх зустрічах проти Франції та Болгарії) (УНІАН, 20.05.17).

СІРИЙ, -а, -е., *перен.* Ніби законний, ніби справжній, зовні схожий на законний, справжній, такий, який перебуває між незаконним (чорним) і законним (білим); неофіційний, неявний, неоформлений згідно із законодавством, тіньовий, прихований, фальшивий, підроблений, фіктивний, підпільний (АРСУН: 322 – 326). Такі випадки виникають в чорному і сірому секторі найму на роботу (Д, 17.04.15).

СКАНУВАТИ, -ую, -уєш, *недок.* 1. Оптично вводити зображення чи текст в пам'ять комп'ютера. Далі вас попросять сканувати текст і переслати

(ДТ, 10.03.17); 2. *перен.* Роздивлятися, пильно вдивлятися. *Втім, його прискіпливий погляд далі продовжував сканувати співбесідника* (Соколян: 37).

СКАНУВА́ННЯ, -я, с. 3. *інформ.* 1. Оптичне введення зображень (текстів, графіків, малюнків і т. ін.) в пам'ять комп'ютера (СУМД II: 397). *Софія розпочала рутинну справу сканування, про себе думаючи: «Не знаю, чи ці каракулі можна розібрати* (Гримич-10: 79).

СКРІ́НЬКА, -и, ж., *інформ.* Ділянка дискової пам'яті, яку виділено для користувача електронної пошти. *Президент – це не поштова скринька, яка автоматично після подачі кандидатури від коаліції у той самий день на ту саму адресу направляє відповідь* (УП, 26.07.17).

СКУ́ТЕР, -а, ч. Різновид легкого мотоцикла. *Якщо маєте змогу пройтися пішки чи їхати велосипедом чи скутером – завжди обирайте цю опцію* (ФБ, 22.05.20).

СКУТЕРІ́СТ, -а, ч. Водій скутера. *Львівські патрульні оштрафували п'яного скутериста, який випадково впав біля їхнього авто* (Zaxid, 24.11.19).

СОВО́К, -а, ч., *жарг.* Житель, громадянин Радянського Союзу з усіма ідеологічними, політичними й поведінковими вадами, спричиненими умовами життя в Радянському Союзі (СУМД II: 407). *Євген Головаха відповів Лізі Богуцькій, яка обізвала його «совком»* (ВЗ, 04.02.20).

СТА́ТУС, -у, ч., *інформ.* Текстовий запис, за допомогою якого співрозмовники позначають свій стан у соцмережі. *Оновлення статусу, запис у блозі, нове фото чи вподобана стаття – це може бути що завгодно* (УП, 06.04.18).

СТИЛІ́СТ, -а, ч. 2. Фахівець, який займається створенням певного стилю в одязі, зачісках, макіяжі тощо (СУМД II: 423). *Її спаралізувала не так його інтонація досвідченого кохання, як власна вічно-жіноча готовність – заворожено віддатися в руки дизайнера, гримера, стиліста, когось, хто зробить тебе іншою, кращою...* (Забужко: 108).

СТОРІНКА, -и, ж., інформ. Окремий персоналізований фрагмент соціальної мережі. *Ми тут всією родиною підписалися на сторінку видавництва «Ярославів Вал»! (ФБ, 18.05.20). – Хочете, я зроблю сайт Світлинського? Завантажимо вірші, статті, інтерв'ю в перекладах англійською... – Сторінку Світлинського? А для кого? Мої читачі – палітурні люди, я – душа паперова, житиму під палітуркам (Голота: 390).*

СТРУКТУРА, -и, ж. 1. Об'єкт з певною організацією, будовою (АРСУН: 330). 2. Сукупність органів, організована мережа певного рангу (СУМД II: 427). *Міністри оборони країн-членів НАТО 14 лютого затвердили рішення про створення двох нових командних структур (Д, 14.02.18).*

СТУДІЯ, -ї, ж. Однокімнатна квартира, житлове приміщення, у якому кімната не відділена перегородкою від кухні та дверми (окрім вхідних дверей і дверей у санвузол); бюджетний варіант житла. *Квартири-студії ось уже протягом декількох років перебувають на піку популярності (Н, 29.01.20). «Кухня-студія – ось що зараз у моді!» (Теревені: 128). Квартіра-студія, кúхня-студія),*

ТЕЛЕВІЗІЙНИК, -а, ч. 2. розм. Працівник телебачення (СУМД II: 443). *Нині до журналістів та працівники сфери радіо долучилися телевізійники, представники інтернет-ЗМІ (УНН, 16.11.19).*

ТЕЛЕВІЗІЙНИЦЯ, -і. Жін. до **телевізійник**. *Померла відома волинська телевізійниця (Волинь24, 02.11.20).*

ТЕНДЕР, -а, ч., екон., фін. 1. Конкурсна форма замовлення на закупівлю товарів, надання послуг чи виконання робіт за певними умовами. 2. Бланк із пропозицією визначення вимог, послуг, який розсилають потенційним учасникам торгів (СУМД II: 446). *Мер Чернігова віддав «дорожній» тендер на 115 мільйонів гривень своєму бізнес-партнеру (УНН, 06.10.20).*

ТЕНДЕРНИЙ, -а, -е. Стос. **тендера**. *Чи має право тендерний комітет або уповноважена особа на помилку? (ВЗ, 06.07.18).*

ТЕНЕТА, -нёт, мн. Тс. **павутіна**.

ТІНЬОВІЙ, -а́, -е́. 3. *екон.* Пов'язаний з підпільним виробництвом, кримінальними способами збагачення і нелегальної реалізації чого-н. (звичайно наркотиків, зброї тощо). 4. Неофіційний, альтернативний (СУМД II: 453). *Тіньова економіка стала основою, на якій сформувалися кримінальні структури* (Д, 26.06.17).

ТОКСИЧНИЙ, -а, -е. *перен.* Шкідливий, який негативно впливає на інших, руйнівний, деструктивний. *За його словами, тепер РФ має в Раді Європи токсичний імідж для співпраці* (Д, 25.04.17).

ТРАНЗИ́Т, -у, ч. *перен.* Перенесення, відновлення чого-небудь. *Проблеми, що супроводжують культурний транзит пострадянського суспільства і націєтворення, без перебільшення можна назвати центральним в суспільно-політичному дискурсі України* (Якубова: 324).

ТРАНСЛЮВА́ТИ, -ю́ю, -ю́єш, *недок.* Передавати, поширювати, популяризувати певну інформацію, світогляд тощо. *Ще більш впізнавану риторичку транслювали бойові листки* (Якубова: 156).

ТРАНСЛЯ́ТОР, -а, ч. Особа чи група, що поширює певні погляди та ідеї. *Відомий генератор (чи, може, транслятор) російських зовнішньополітичних смислів Фьодор Лук'янов помітив, що між США і Росією просто зник предмет для «великої угоди»* (УАЗП, 07.07.20).

ТРАНСЛЯ́ЦІЯ, -і, ж. Передавання, поширення, певної інформації, світогляду тощо. *Повне розуміння, прийняття і трансляція захисту прав людини як надбання найвищого рівня* (ДТ, 09.06.17).

ТРИКО́ЛІРНІ, -их, *мн., спорт.* Французи (за кольором національного прапора). *«Триколірні» свого часу вигравали світову та європейську першості* (Ch, 15.11.13).

ТУШ, -і, ж. Фарба для вій і брів. *Вона кинулась навздогін за Кейт та Вільямом і, розмащуючи гіркі сльози й туш по обличчю, гукала* (Теревені: 69).

УНІФІКОВАНИЙ, -а, -е. Позбавлений специфічних рис (СУМД II: 482): *Суворий офісний, а тим більше уніфікований одяг приховує індивідуальність і не дає права на самовираження* (К, 05.09.19).

ФОРМАТ, -у, ч. Форма, вигляд, спосіб, стиль подання, організації чогось; тип, різновид чогось (АРСУН: 344). *Тоді здавалося, що Росія твердо стала на шлях якщо не дефрагментації, то докорінного перегляду формату відносин суб'єктів федерації* (Якубова: 114). 2. У професійному арго працівників телебачення – сукупність постійних ознак телевізійної передачі, серед яких час, учасники, обстановка, форма». *Це неформат* (вислів, що вживають стосовно якої-н. телепередачі, яка не відповідає певним параметрам) (СУМД II: 508).

ФОРМАТУВАТИ, -ую, -уєш, *недок., інформ.* 1. Обробляти електронний документ або його вміст, змінювати вид вибраного матеріалу. 2. Підготувати для використання, повернути функції за замовчуванням. *Завдання: навчитися форматовувати текст за зразком* (Vseosvita, 04.10.20); *Ви можете ... форматовувати SIM-картки та повертати налаштування телефону до статусу «за замовчуванням»* (ФБ, 08.09.1).

ХВІСТ, -а, ч. 1. *поліграф.* Нижній зовнішній берег сторінки, а також нижній край (НУНТМ: 579). *Кожна таблиця складається із двох основних частин: головки...; основного текстового та цифрового матеріалу в рядках таблиці, які утворюють її хвостову частину – хвіст* (Ярема: 108). 2. *розм.* Заборгованість студента з навчальної програми; // *Невиконані вчасно, накопичені справи. Минулого року британець 31-річний Том Дженан уперше взяв відпустку, щоб «підтягнути хвости» по роботі* (BBC, 24.09.19).

ЦІФРА, -и, *ж.* 1. *розм.* Цифровий фотоапарат. *Як правильно фотографувати в нічний час на «цифру»* (Zknp, 19.08.21). 2. Цифровий формат, цифрова форма подання інформації. *На Рівненщині стартує освітній проєкт «Цифра в кишені», у межах якого для мешканців громад проводитимуть безкоштовне навчання щодо користування онлайн-послугами* (Укрінформ, 23.07.21).

ЦИФРОВІЙ, -а, -е. *інформ.* Який переводить інформацію в цифровий формат за допомогою електронних систем. // Признач. для оброблення, зберігання, передавання і т. ін. такої інформації (СУМД II: 531). *Про особливості реалізації та мету проєкту розповіла Суспільному заступниця голови РОДА з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації Іванна Смачило (Suspilne, 22.09.21); Преміальний фонд – ноутбук, 311 айфон, цифрові диктофони з лінії «Техніка третього тисячоліття» (Голота: 311).*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ, -ї, *жс.*, *інформ.* Переведення в цифровий формат. У багатьох країнах цифровізація є сферою активної політики саме держави (Д, 12.04.18).

ЧИТАЛКА, -и, *жс.*, *розм.* 1. Програма, за допомогою якої можна читати електронні книжки в різних форматах. *ReadEra – читалка для книг, дозволяє читати книги безкоштовно, без Інтернету в форматах FB2, PDF, EPUB, Microsoft Word (DOC, DOCX, RTF), DJVU, Kindle (MOBI, AZW3), TXT, ODT та CHM (GP, 09.01.21).* 2. Пристрій, на якому можна читати електронні книжки. *Читалка, смарт або планшет? Щообираєш ти? (ФБ, 19.02.21).*

ЧОВНИКОВІЙ, -а, -е. Пов'язаний з повторювальним, регулярним пересуванням, переміщенням кого-, чого-небудь туди й назад (ВТССУМ: 1604). *Хтось, як і раніше, очікував на допомогу від держави, а інші зайнялися, наприклад, човниковим бізнесом (Д, 07.07.16).* **Човниковий працівник.** *перен.* Людина, що постійно їздить за кордон з метою купівлі та продажу невеликої партії товару, яку перевозять як ручну ношу (ВТССУМ: 1604). *Для місцевої влади працюючий завод і приїжджистий човниковий працівник – це добре, це гроші до бюджету (ДТ, 18.09.15).* 2. **Човникова дипломатія** – про багатосторонні міжнародні переговори, що супроводжуються візитами дипломатів ініціативної сторони в кожному з договірних країн (ВТССУМ: 1604). *Без перспективи для спільної основи, немає ніяких підстав для продовження цієї човникової дипломатії (Д, 26.05.17).*

ЧО́РНИЙ, -а, -е. Незаконний, нелегальний, неофіційний. *Звичайно, «чорна зарплата» - це теж незаконно, але ж люди не з власної волі її отримують* (ВЗ, 10.12.14).

ЧОРНО́БИЛЬ, -я, ч., перен. 1. Трагедія на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 року. *Попри те що Чорнобиль і Фукусіма показали: підхід до могутніх сил природи, якою є енергія атома, має бути тільки професійним* (ДТ, 15.02.13); *Через два роки після Чорнобиля тоді ще радянська медицина відмовилася від каральної психіатрії* (Голота: 460). 2. перен. Катастрофа, знищення, трагічна подія з тяжкими наслідками. *Другий Чорнобиль: що приховує Кремль про радіаційний вибух в Архангельській області* (У, 21.09.19); *ДКНС як «політичний Чорнобиль радянської системи»* (Д, 19.08.16).

ЧОРНО́БИЛЬСЬКИЙ, -а, -е. Стос. аварії на Чорнобильській АЕС. **Чорно́бильська зона. Чорно́бильський стáтус. Чорно́бильський закóн. Чорно́бильський рік. Чорно́бильський фонд.** *Ми, кияни, хоч і не в Чорнобильській зоні, але... в зоні* (Голота: 216).

ШО́КОВИЙ, -а, -е. Рішучий, спрямований на радикальні зміни, покращення. *Було реалізовано різкий шоківий сценарій відв'язування від звичного якоря стабільності (фіксованого курсу) без дотримання елементарних правил монетарної безпеки* (ДТ, 13.03.15).

ЯРЛІ́К, -а́, ч., інформ. Файл, що містить вказівник (посилання) на деякий об'єкт, розташований у дереві ресурсів MS Windows – папку, застосування, файл або принтер (ТСІ: 599). *На робочому столі з'явиться ярлик цієї програми* (Support, 10.06.21).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Вознюк Ю. Семантизування слова в тлумачних словниках. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2021. 27(3). С. 191–194. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.3.10>
2. Вознюк Ю.О. Механізми семантичної деривації. *Organization of scientific research in modern conditions '2020: conference proceedings*. Seattle: KindleDP, 2020. С. 546–549.
3. Вознюк Ю.О. Науковий текст як джерело семантичної деривації. *У пошуках гармонії мови*. До 80-ліття від дня народження члена-кореспондента НАНУ, доктора філологічних наук, професора Ніни Федорівни Клименко. Упоряд. Є.А. Карпіловська та ін. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. С. 189–197.
4. Вознюк Ю.О. Неосемантизми в терміносистемі інформатики. *Культура слова*. 2017. № 87. С. 179–191.
5. Вознюк Ю.О. Неосемантизми у складі нових українських фразеологізмів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород, 2020. Том 2, № 44. С. 459–469.
6. Вознюк Ю.О. Семантична деривація в терміносистемі видавничо-поліграфічної справи. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 155–163.
7. Вознюк Ю.О. Способи неосемантизації сучасної української лексики. *Ucrainica X. Současná Ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sborník vědeckých článků z mezinárodní konference «X Olomoucké sympozium ukrajinistů střední a východní Evropy»* (Olomouc, 9-10.09.2020). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2020. С. 38–41.
8. Цигвинцева Ю.О. Ресурси та способи неосемантизації сучасної української лексики. *Українська мова*. 2021. №3 (79). С. 121–136.
9. Vozniuk Yu.O. Technology of interactive processing of borrowings in the Ukrainian language. *Теорія і практика сучасної науки та освіти (частина II): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 22-23 жовтня 2020 року*. Львів: Львівський науковий форум, 2020. С. 12–15.